

3 1761 08821857 3

A 42 -

295/1093

AK.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

855/13, 131.

MILINDAPAÑHĀ

THE

MILINDAPAÑHĀ:

BEING

DIALOGUES BETWEEN KING MILINDA AND THE
BUDDHIST SAGE NĀGASENA.

THE PALI TEXT EDITED

BY

V. TRENCKNER.

WILLIAMS AND NORGATE,
14, HENRIETTA STREET, COVENT GARDEN, LONDON;
AND 20, SOUTH FREDERICK STREET, EDINBURGH.

1880.

V. Trenckner.

K. A. A.

COPENHAGEN. — PRINTED BY NIELSEN & LYDICHE.

L Sansk
M 6446 T

671.388

151.58

PREFACE.

THE resources at my disposition in preparing this edition were, in the first instance, the two Copenhagen MSS., nos. XXXIII and XXXIV, marked in my notes A and B. For a most valuable addition to these aids I am indebted to the never failing liberality of Dr. R. Rost, to whom in consequence is essentially due whatever merit my edition may possess. From his own rich library he sent me the two MSS. marked C and M.

B is by far the oldest MS. of the Copenhagen collection, and in fact very ancient. Though little experienced in judging of very old Singhalese MSS., if I may venture a guess as to its age I should say that it is at least 400 years old; the Copenhagen SN., the oldest of our dated MSS., from the beginning of the 18th century, in comparison with it looking quite modern. The character, which is large and bold but rather negligently written, differs not a little from that commonly used. Some idea may be formed of it, when I say that at first I read yā for dhā, vā for pā, etc. A final ya is often followed by a stroke resembling the Singh. vowel æ, a peculiarity I have not met with anywhere else. The letter n frequently takes a cursive form, which by precluding the possibility of a confusion with t was of service in a few cases, especially in pakkhanna, which the Singhalese usually write pakkhanta

or confound with pakkanta. But in spite of its age B is far from presenting throughout a good text; its principal fault is the occasional omission of parallel clauses,¹ and it not unfrequently gives absurd readings. On the other hand it often preserves the correct reading corrupted in A and C, which I presume may be considered pretty fair specimens of the common run of Singhalese copies. A and B abound in corrections, which I have noted Ab, etc.; in C and M, being modern copies not much read by native scholars, they are unfrequent.

The various readings of a fourth Singh. MS. (D) were communicated to me by the late R. C. Childers, but no farther than the end of the Bāhirakathā (p. 24).

M is a Burmese MS. and partakes of the peculiarities of its compeers. In the first place, its spelling is of course Burmese. The orthography used in Birmah — I am too little acquainted with Siamese MSS. to be sure whether the remark is applicable to these likewise, but I am disposed to think so, generally speaking — is not much to the taste of European Pali scholars, for it abounds in gross blunders most puzzling to those familiar with the comparative correctness of the better sort of Singh. MSS. It is, however, but fair to add that on closer acquaintance certain spellings are met with which strike our attention by agreeing closer with Sanskrit or etymology than the corresponding Singhalese forms. Now the Burmese can scarcely be suspected of introducing Sanskritisms, and it is rather to be presumed that in such cases they have been the sole preservers of the true and original Pali form. Thus they write bhingāra, paṭikacc'eva, pidhīyati, samīñj°, etc., for Singh. bhinkāra, paṭigacc'eva, pithīyati, sammiñj°, etc. I suppose that

¹ Towards the end there is a larger lacuna extending from itarītarena p. 401¹⁰ to tāya ca p. 416¹⁷. A more recent hand, beginning at paṭikitt. p. 401⁹ and marked B' in the various readings, supplies the rest of the text.

we shall have to adopt such Burmese readings in editing old texts, and I mean to do so in my forthcoming edition of the Majjhimanikāyo. But in the case of a text composed in Ceylon, it is doubtful whether we are justified in doing as much, as we are ignorant of the exact age of those Singhalese readings. For which reason I have in this text throughout retained the latter.

Secondly, M presents, not the traditional text of the Singh. MSS., but a revised one, like many other Burmese copies especially of uncanonical writings. The plan was to render the text more easily intelligible to readers not very familiar with Pali. Hence, if the construction is slightly intricate, the words are transposed, what should be understood is supplied, for a less familiar word one better known is substituted, etc. In some cases the corrector has done good service by amending errors in the text handed down. For I have not noticed a single case of any note where there is good reason for supposing that the original text handled by the corrector differed from that of our Singh. MSS., especially that of B, where it disagrees with AC. Some of these amendments are very good, and I have adopted them in my text. A considerably larger number of errors were left untouched, and a few of them I have tried to do away with on my own account.

But it cannot be expected that I should have been able to make everything smooth; not a few errors I have been obliged to leave as they are. The text has not reached our day without suffering from the ravages of time. The table of contents given at p. 2 does not agree very well with the present state of the text. There are, besides minor corruptions, several lacunas here and there; interpolations and perhaps transpositions have been introduced, and the close of the work has been long since lost. A spurious supplement, or rather two, were added, perhaps in Siam; at least the Singh. MSS. end with the

notice, "Siyāṃdesato (Sāmindadesato Ab) ānītapotthakato is-satthassa pañhato paṭṭhāya pariyosānavacanāni gahetvā likhitaṃ - ti jānītabbhaṃ." M in this place has independent and partly better readings, manifestly derived from a MS. different from the Siamese one in question. B is the only one of my MSS. which marks precisely where the lacuna begins, for it ends there with the title "Milindapañhaṃ." I might have chosen that form of the name for the title of the book, but I preferred "Milindapañho," because, as we learn from Rask, Turnour, and others, such is its usual name in Ceylon. The supplement has "Milindapañhā," which, as titles of books are generally collective singulars, and as the Burmese and probably also the Siamese prefer pañhā to pañho or pañhaṃ, is rather a feminine than a plural.

In point of spelling I have scarcely at all deviated from my predecessors. For want of type the guttural nasal remained unmarked, but I employ it wherever it is due, even if the Singhalese, and often also the Burmese, substitute an anusvāra. For vy I have written by throughout, like M. Senart; the Burmese have it so universally, and my oldest Singh. MS. mostly. To mark sandhi I have allowed myself the innovation of a "Makkeph," as it is called in Hebrew grammar. To my mind it is not quite correct to make Pali words end in m, ñ, d, etc., without a hint of the reason, or to write e. g. tañ ñeva, as if ñeva were an independent form of yeva. But I am far from laying any stress on the matter.

As regards the question of the date at which the Milindapañho was either originally composed or converted into its present shape, I regret my inability to be as precise as desirable. After the identity of Milinda with the Bactrian king Menander has been placed beyond doubt, it is evident that the original work cannot be older than the middle of the second century B. C., and from its utter want of historical actuality it must be not a little younger,

at least a hundred years or two. But it is next to impossible to conceive that any tradition about Milinda should have reached Ceylon and that the work should have been composed there. It must have been imported from northern India, where alone the name of the conqueror can have been preserved. In all probability the original was in Sanskrit, and our text is a translation. There are, I think, a few vestiges from which to infer that such is the case. The opening phrase "taṃyathā 'nusūyate" is not found in any other Pali writing, and it is only in Milindapañho that quotations, real or pretended, are introduced by "bhavatiha." Here a new problem is laid before us, viz., at what time the Pali version was written, and there is the same difficulty about an exact solution. Our text can scarcely be older than the first century A. D., but it may be younger. There is however a limit which cannot be passed. It is older than the beginning of the fifth century, for it is quoted by Buddhaghosa, who besides it mentions no writings but those of commentators, and to have acquired sufficient authority it cannot then have been of recent production. Perhaps we shall not err greatly by fixing its date at between 100 and 200 of our era. From the Milindapañho itself no help is to be obtained, for, as it has been pointed out long ago, its chronology is utterly worthless.

The Burmese MS. adds a title to each question, e. g. (p. 73), "Rājā Buddhanidassanapañhaṃ pucchanto āha: Bhante N. . . . Buddhanidassanapañhā dasamī." I wished to have given these titles in an appendix, as they might serve for an index; but time pressed, and I was obliged to omit them. They may one day appear in a supplement, accompanied among other matter by such illustrations as may be extracted from the Singhalese translation, printed in Ceylon in 1878, which I regret to say has not yet come into my hands.

Copenhagen, June, 1880.

V. TRENCKNER.

ABBREVIATIONS.

AN.	==	Anguttaranikāyo.	Pd.	==	Paramatthadīpanī.
As.	==	Atthasālinī.	Pj.	==	Paramatthajotikā.
Bv.	==	Buddhavaṃso.	Ps.	==	Papañcasūdanī.
Cp.	==	Cariyāpiṭakam.	SN.	==	Saṃyuttanikāyo.
Dh.	==	Dhammapadam.	Sn.	==	Suttanipāto.
DN.	==	Dīghanikāyo.	Ss.	==	Sārasangaho.
It.	==	Itivuttakam.	Th.	==	Theragāthā.
Jāt.	==	Jātakam.	Therīg.	==	Therīgāthā.
MN.	==	Majjhimanikāyo.	Ud.	==	Udānam.
Mp.	==	Manorathapūraṇī.	Vin.	==	Vinayapiṭakam.

NAMO

TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

Milindo nāma so rājā Sāgalāyam - puruttame
upagañchi Nāgasenaṃ, Gangā va yatha .sāgaraṃ.

Asajja rājā citrakathinū ukkādhāraṃ tamonudaṃ
apucchi nipuṇe pañhe ṭhānāṭhānagate puthū.

Pucchāvissajjanā c' eva gambhīratthūpanissitā 5
hadayangamā kaṇṇasukhā abbhutā lomahaṃsanā.

Abhidhammavinayogaḷhā suttajālasamatthitā
Nāgasenakathā citrā opammehi nayehi ca.

Tattha nāṇaṃ paṇidhāya hāsavitvāna mānasaṃ
suṇoṭha nipuṇe pañhe kankhāṭhānavidālane ti. 10

Tamīyathā 'nusūyate. — Atthi Yonakānaṃ nānāpuṭa-
bhedanaṃ Sāgalan - nāma nagarāṃ nadī-pabbata-sobhitaṃ
ramaṇīya-bhūmippadesabhāgaṃ ārāma-uyyānōpavana-ta-
lāka-pokkharāṇī-sampannaṃ nadī-pabbata-vana-rāma-
ṇeyyakāṃ sutavantanimmitaṃ nihata-paccatthika-paccā- 15
mittaṃ anupapīlitaṃ vividha-vicitra-dalha-m-aṭṭāla-koṭṭa-
kaṃ varapavara-gopuroraṇaṃ gambhīraparikhā-paṇḍara-
pākāra-parikkhattantepuraṃ suvibhatta-vīthi-caccara-ca-
tukka-singhāṭakaṃ suppasāritānekaividha-varabhaṇḍa-

¹⁸ anuppīlitaṃ B. ¹⁹ -koṭṭhakaṃ ACM.

paripūritantarāpaṇaṃ vividha-dānagga-sata-samupasobhitāṃ Himagirisikharasankāsa-varabhavanasatasahassa-pati-
maṇḍitaṃ gaja-haya-ratha-patti-samākulaṃ abhirūpa-
naranāri-gaṇānucaritaṃ ākiṇṇa-janamanussaṃ puthu-khat-
tiya-brāhmaṇa-veśsa-suddaṃ vividha-samaṇabrāhmaṇa-
sabhājana-sanghaṭitaṃ bahuvidhavijjāvanta-naravīra-nise-
vitaṃ Kāsika-Koṭumbarakādi-nānāvidha-vatthāpaṇa-sam-
pannaṃ suppasārita-rucira-bahuvidha-pupphagandhāpaṇa-
gandhagandhitaṃ⁶ āsiṃsaniya-bahuratana-paripūritaṃ di-
sāmukha-suppasāritāpaṇa-singāravāṇijagaṇānucaritaṃ ka-
hāpaṇa-rajata-suvaṇṇa-kaṃsa-patthara-paripūraṃ paj-
jotamāna-nidhi-niketaṃ pahūta-dhana-dhañña-vittūpaka-
raṇaṃ paripuṇṇa-kosakoṭṭhāgāraṃ bahv-annapānaṃ bahu-
vidha-khajja-bhojja-leyya-peyya-sāyaniyaṃ Uttarakuru-
sankāsaṃ sampannasassaṃ Āḷakamandā viya devapuraṃ.

Ettha tathavā tesāṃ pubbakammaṃ kathetabbāṃ, ka-
thentena ca chaddhā vibhajitvā kathetabbāṃ, seyyathīdaṃ :
Pubbayogo, Milindapaṇhaṃ, Lakkhaṇapaṇhaṃ, Meṇḍaka-
paṇhaṃ, Anumānapaṇhaṃ, Opammakathāpaṇhan-ti. Tat-
tha Milindapaṇho : Lakkhaṇapaṇho Vimatechedanapaṇho
ti duvidho ; Meṇḍakapaṇho pi : Mahāvaggo Yogikathāpaṇho
ti duvidho.

Pubbayogo ti tesāṃ pubbakammaṃ. Atīte kira
Kassapassa bhagavato sāsane vattamāne Gangāya samīpe
ekasmiṃ āvāse mahābhikkhusangho paṭivasati. Tattha
vattasīlasampannā bhikkhū pāto va utthāya yaṭṭhisam-
muñjaniyo ādāya buddhaguṇe āvajjentā angaṇaṃ sammaj-
jitvā kacavaraṃ byūhaṃ karonti. Ath'eko bhikkhu ekaṃ
sāmaṇeraṃ : ehi sāmaṇera, imaṃ kacavaraṃ chaḍḍehīti
āha ; so asuṇanto viya gacchati. So dutiyam - pi tatiyam - pi
āmantiyamāno asuṇanto viya gacchat'eva. Tato so
bhikkhu : dubbaco ayaṃ sāmaṇero ti kuddho sammuñ-

⁶ sanghāṭitaṃ AaC. ⁷ Kodu- M. ¹⁰ -singāri- BC. ¹³ bavha- D ;
bahunna- M. ¹⁷ chadhā AM. ²⁹ chaḍḍh- A throughout.

janidaṇḍena pahāraṃ adāsi. Tato so rodanto bhayena kacavaraṃ chaḍḍento: Iminā 'haṃ kacavarachaddana-puññakammena yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne majjhantikasuriyo viya mahesakkho mahātejo bhaveyyan - ti paṭhamapatthanam paṭṭhapesi. Kacavaraṃ chaḍḍetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gato Gangāya ūmivegaṃ gaggarāyamānaṃ disvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ ūmivego viya ṭhānuppattikapaṭibhāno bhaveyyaṃ akkhayaṃ paṭibhāno ti dutiyam - pi patthanam paṭṭhapesi. So pi bhikkhu sammūñjanisālāya sammūñjanaṃ ṭhapetvā nahānatthāya Gangātitthaṃ gacchanto sāmaṇerassa patthanam sutvā: esa mayā payojito pi tāva evaṃ pattheti, mayhaṃ kiṃ na samijjhissatīti cintetvā: Yāvāhaṃ nibbānaṃ pāpuṇāmi etth' antare nibbattanibbattaṭṭhāne ayaṃ Gangāūmivego viya akkhayaṃ paṭibhāno bhaveyyaṃ, iminā pucchitapucchitaṃ sabbaṃ pañhapatibhānaṃ vijātetuṃ nibbēhetuṃ samattho bhaveyyan - ti patthanam paṭṭhapesi. Te ubho pi devesu ca manussesu ca saṃsarantā ekaṃ buddhantaraṃ khepesuṃ. Atha amhākaṃ Bhagavatā pi yathā Moggaliputta-Tissatthero dissati evaṃ - ete [pi dissanti: Mama parinibbānato pañcavassasate atikkante ete uppajjissanti, yaṃ mayā sukhumaṃ katvā desitaṃ dhammavinayaṃ taṃ ete pañhapucchana-opammayutti-vasena nijjātaṃ niggumbaṃ katvā vibhajissantīti niddiṭṭhā.

Tesu sāmaṇero Jambudīpe Sāgalanagare Milinda nāma rājā ahoṣi, paṇḍito byatṭo medhāvī paṭibalo, atī-tānāgata-paccuppannānaṃ samantayogavidhānakiriyānaṃ karaṇakāle nisammakārī hoti; bahūni c' assa satthāni uggahitāni honti, seyyathādaṃ: suti sammuti sankhyā yogā nīti visesikā gaṇikā gandhabbā tikicchā cātubbedā purāṇā itihāsā jotisā māyā hetu mantāṇā yuddhā chandasā muddā,

⁹ bhaveyyaṃ akkhayaṃ. bhaveyyanti AC. ³⁰ sankhā A. ³¹ ganitā AC.
³² jotiyā D, jotisana B, joti M. ³² chandāsā AC, chandasa B.

vacanena ekūnavīsati; vādī durāsado duppasaho, puthutitthakarānañ aggam - akkhāyati; sakala-Jambudīpe Milindena raññā samo koci nāhosi, yad - idañ thāmena javena sūriyena paññāya, aḍḍho mahaddhano mahābhogo, anantabalavāhano.

Āth' ekadivasañ Milindo rājā anantabalavāhanañ caturanginiñ balaggasenābyūhañ dassanakamyatāya nagarā nikkhamitvā bahinagare senāgaṇanañ kāretvā so rājā bhassappavādako lokāyata-vitaṇḍa-janasallāpa-ppavattakotūhalo suriyañ oloketvā amacce āmantesi: Bahu tāva divasāvaseso, kiñ karissāma idāñ' eva nagarañ pavisitvā; atthi koci paṇḍito samaṇo vā brāhmaṇo vā sanghī gaṇī gaṇācariyo, api arahantañ sammāsambuddhañ paṭijānamāno, yo mayā saddhiñ sallapitum sakkoti kankhañ paṭivinetun - ti. Evañ vutte pañcasatā Yonakā rājānañ Milindañ etad - avocum: Atthi mahārāja cha satthāro: Pūraṇo Kassapo, Makkhali Gosālo, Nigaṇṭho Nātaputto, Sañjayo Belaṭṭhaputto, Ajito Kesakambalī, Pakudho Kaccāyano, te sanghino gaṇino gaṇācariyakā nātā yasassino titthakarā, sādhusammata bahujanassa, gaccha tvañ mahārāja, te pañhañ pucchassu kankhañ paṭivinyassūti.

Atha kho Milindo rājā pañcahi Yonakasatehi parivuto bhadravāhanañ rathavaram - āruyha yena Pūraṇo Kassapo ten' upasankami, upasankamitvā Pūraṇena Kassapena saddhiñ sammodi, sammodaniyañ kathañ sārāṇiyañ vītisāretvā ekamantañ nisīdi. Ekamantañ nisinnno kho Milindo rājā Pūraṇañ Kassapañ etad - avoca: Ko bhante Kassapa lokañ pāletīti. — Paṭhavī mahārāja lokañ pāletīti. — Yadi bhante Kassapa paṭhavī lokañ pāleti atha kasmā Avīcinirayañ gacchantā sattā paṭhaviñ

⁴ suriyena AaC, sūrena Ab, surena DM. ⁷ caturanginī B. ¹⁷ Purāṇo all throughout. ¹⁸ Nātha- A, Nāṭa- M. ¹⁹ Belaṭṭhiputto ACD. ¹⁹ Kakudho BC.

atikkāmitvā gacchantīti. — Evañ vutte Pūraṇo Kassapo n'eva sakkhi ogilitum n'eva sakkhi uggilitum, pattak-khandho tuṇhībhūto pajjhāyanto nisīdi.

Atha kho Milindo rājā Makkhali-Gosālaṃ etad - avoca: Atthi bhante Gosāla kusalākusalāni kammāni, atthi sukaṭa-dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko ti. — Na tthi mahārāja kusalākusalāni kammāni, na tthi sukaṭa-dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, ye te mahārāja idhaloke khattiyā te paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā va bhavissanti, ye te brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā te paralokaṃ gantvā pi puna brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, kiṃ kusalākusalehi kammehīti. — Yadi bhante Gosāla idhaloke khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā paralokaṃ gantvā pi puna khattiyā brāhmaṇā vessā suddā caṇḍālā pukkusā va bhavissanti, na tthi kusalākusalehi kammehi karaṇīyaṃ; tena hi bhante Gosāla ye te idhaloke hatthacchinnā te paralokaṃ gantvā pi puna hatthacchinnā va bhavissanti, ye pādacchinnā te pādacchinnā va bhavissanti, ye kaṇṇanāsacchinnā te kaṇṇanāsacchinnā va bhavissantīti. — Evañ vutte Gosālo tuṇhī ahoṣi.

Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ salla-pitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho Milindo rājā amacce āmantesi: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kan - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upa-sankameyyāma pañhaṃ pucchitum, ko mayā saddhiṃ sallapitum sakkoti kankhaṃ paṭivinetun - ti. Evañ vutte amaccā tuṇhībhūtā rañño mukhaṃ olokayamānā aṭṭhaṃsu.

Tena kho pana samayena Sāgalanagaraṃ dvādasa vassāni suññaṃ ahoṣi samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitehi; yattha samaṇa-brāhmaṇa-gahapati-paṇḍitā paṭivasantīti suṇāti tattha gantvā rājā te pañhaṃ pucchati;

te sabbe pi pañhavissajjanena rājānaṃ ārādhetuṃ asak-
kontā yena-vā tena vā pakkamanti, ye aññaṃ-disaṃ na
pakkamanti te sabbe tuṅhībhūta acchanti. Bhikkhū pana
yebhuyyena Himavantam - eva gacchanti.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Hima-
vante pabbate Rakkhitatale paṭivasanti. Atha kho āyasmā
Assagutto dibbāya sotadhātuyā Milindassa rañño vaca-
naṃ sutvā Yugandharamatthake bhikkhusanghaṃ sanni-
pātetvā bhikkhū pucchi: Atth' āvuso koci bhikkhu paṭi-
balo Milindena raññā saddhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭi-
vinetun - ti. Evaṃ vutte koṭisatā arahanto tuṅhī ahesuṃ.
Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho puṭṭhā tuṅhī ahesuṃ.
Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghaṃ etad - avoca:
Atth' āvuso Tāvatiṃsabhavane Vejayantassa pācīnato
Ketumatī nāma vimānaṃ, tattha Mahāseno nāma deva-
putto paṭivasati, so paṭibalo tena Milindena raññā sad-
dhiṃ sallapituṃ kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho
koṭisatā arahanto Yugandharapabbate antarahitā Tāvatiṃ-
sabhavane pāturahesuṃ.

Addasā kho Sakko devānam - indo te bhikkhū dūrato
va āgacchante, disvāna yen' āyasmā Assagutto ten' upa-
sankami, upasankamivā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ ṭhito kho
Sakko devānam - indo āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad -
avoca: Mahā kho bhante bhikkhusangho anuppatto, ahaṃ
sanghassa ārāmiko, ken' attho, kiṃ mayā karaṇīyan - ti.
Atha kho āyasmā Assagutto Sakkaṃ devānam - indaṃ
etad - avoca: Ayaṃ kho mahārāja Jambudīpe Sāgalana-
gare Milindo nāma rājā, vādī durāsado duppasaho, pu-
thutitthakarānaṃ aggam - akkhāyati, so bhikkhusanghaṃ
upasankamivā ditṭhivādena pañhaṃ pucchivā bhikkhu-
sanghaṃ vihetṭhēti. Atha kho Sakko devānam - indo
āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho bhante
Milindo rājā ito cuto manussesu uppanno; eso kho bhante
Ketumatīvimāne Mahāseno nāma devaputto paṭivasati, so

tena Milindena raññā saddhiṃ paṭibalo sallapitum kankhaṃ paṭivinetum, taṃ devaputtaṃ yācissāma manussalokūpapattiyā ti.

Atha kho Sakko devānam - indo bhikkhusanghaṃ purakkhatvā Ketumatīvimānaṃ pavisitvā Mahāsenam devaputtaṃ ālingitvā etad - avoca: Yācati taṃ mārisa bhikkhusangho manussalokūpapattiyā ti. — Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāhaṃ bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Dutiyam - pi kho tatiyam - pi kho Sakke devānam - inde yācante Mahāseno devaputto evam - āha: Na me bhante manussaloken' attho kammabahulena, tibbo manussaloko, idh' evāhaṃ bhante devaloke uparūparuppattiko hutvā parinibbāyissāmīti. Atha kho āyasmā Assagutto Mahāsenam devaputtaṃ etad - avoca: Idha mayam mārisa sadevakaṃ lokaṃ anuvilokayamānā aññatra tayā Milindassa rañño vādam bhinditvā sāsanaṃ paggaḥetum samattham aññaṃ kañci na passāma, yācati taṃ mārisa bhikkhusangho: sādhu sappurisa, manussaloke nibbattitvā Dasabalassa sāsanaṃ paggaḥhitvā dehīti. Evam vutte Mahāseno devaputto: ahaṃ kira Milindassa rañño vādam bhinditvā sāsanaṃ paggaḥetum samattho bhavissāmīti haṭṭhatuṭṭho udaggudaggo hutvā: Sādhu bhante, manussaloke uppajjissāmīti paṭiññaṃ adāsi.

Atha kho te bhikkhū devaloke taṃ karaṇīyam tīretvā devesu Tāvatiṃsesu antarahitā Himavante pabbate Rakkhitatale pāturaḥesuṃ. Atha kho āyasmā Assagutto bhikkhusanghaṃ etad - avoca: Atth' āvuso imasmiṃ bhikkhusanghe koci bhikkhu sannipātaṃ anāgato ti. Evam vutte aññataro bhikkhu āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Atthi bhante, āyasmā Rohaṇo ito sattame divase

⁹ uparūparūpapattiko D, uparūpariupappattiko M, either time. ¹¹ Sakko devānamindo all. ¹⁸ kiñci all. ²⁰ paggaḥhāhīti M.

Himavantam pabbatam pavisitvā nirodham samāpanno, tassa santike dūtam pāhethāti. Āyasmā pi Rohaṇo tam khaṇaṇ - ñeva nirodhā vuṭṭhāya: sangho maṃ pati-mānetīti Himavante pabbate antarahito Rakkhitatale koṭi-satānam arahantānam purato pāturahosi. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantam Rohaṇam etad - avoca: Kin - nu kho āvuso Rohaṇa buddhasāsane palujjante na passasi sanghassa karaṇīyānīti. — Amanasikāro me bhante aho-sīti. — Tena h' āvuso Rohaṇa daṇḍakammaṃ karohīti. — Kiṃ bhante karomīti. — Atth' āvuso Rohaṇa Himavantapabbatapasse Kajangalan - nāma brāhmaṇagāmo, tattha Soṇuttaro nāma brāhmaṇo paṭivasati, tassa putto uppajjissati Nāgaseno nāma dārako; tena hi tvam āvuso Rohaṇa dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisa, piṇḍāya pavisitvā Nāgasenam dārakam nīharitvā pabbājehi, pabbajite ca tasmiṃ daṇḍakammato muccissasīti āha. Āyasmā pi kho Rohaṇo: sādhuṭi sampaṭicchhi.

Mahāseno pi kho devaputto devalokā cavitvā Soṇuttarabrāhmaṇassa bhariyāya kucchimiṃ paṭisandhiṃ aggahesi. Saha paṭisandhigahaṇā tayo acchariyā abbhutā dhammā pāturahesum: āvudhabhaṇḍāni pajjalimsu, aggasassam abhinipphannam, mahāmegho abhippavassi. Āyasmā pi kho Rohaṇo tassa paṭisandhigahaṇato paṭṭhāya dasamāsādhikāni satta vassāni tam kulam piṇḍāya pavisanto ekadivasam - pi kaṭacchumattam bhattam vā uḷunkamattam yāgum vā abhivādanam vā añjalikammaṃ vā sāmīcikammaṃ vā nālattha, atha kho akkosaṇ - ñeva paribhāsaṇ - ñeva paṭilabhati, aticchatha bhante ti vacanamattam - pi vattā nāma nāhosi. Dasamāsādhikānam pana sattannaṃ vassānam accayena ekadivasam aticchatha bhante ti vacanamattam alattha. Tam divasam - eva ca brāhmaṇo pi

²⁵ akkosaṇceva paribhāsaṇceva B.

bahikanmantā āgacchanto paṭipathe theram̐ disvā: Kiṃ bho pabbajita ambhākaṃ geham - agamatthāti āha. — Ama brāhmaṇa, agamanhāti. — Api kiñci labhitthāti. — Ama brāhmaṇa, labhimhāti. So anattamano geham̐ gantvā pucchi: Tassa pabbajitassa kiñci adatthāti. — Na kiñci adamhāti.

Brāhmaṇo dutiyādivase gharadvāre yeva nisīdi: ajja pabbajitam̐ musāvādena niggahessāmīti. Thero dutiyādivase brāhmaṇassa gharadvāram̐ sampatto; brāhmaṇo theram̐ disvā va evam - āha: Tumhe hiyyo ambhākaṃ gehe kiñci alabhitvā yeva labhimhāti avocuttha, vaṭṭati nu kho tumhākaṃ musāvādo ti. Thero āha: Mayam̐ brāhmaṇa tumhākaṃ gehe dasamāsādhikāni satta vassāni aticchatthāti vacanamattam - pi alabhitvā hiyyo aticchatthāti vacanamattam̐ alabhimha, ath' etam̐ vacīpaṭisanthāram̐ upādāya evam - avocumhāti. Brāhmaṇo cintesi: ime vacīpaṭisanthāramattam - pi labhitvā janamajjhe labhimhāti pasamsanti, aññam̐ kiñci khādaniyam̐ vā bhojaniyam̐ vā labhitvā kasmā na - ppasamsantīti pasīditvā attano atthāya paṭiyāditabhattato kaṭacchubbhikkham̐ tadūpiyañ - ca byañjanam̐ dāpetvā: Imam̐ bhikkham̐ sabbakālam̐ tumhe labhissathāti āha. So punadivasato - ppabhuti upasankamantassa therassa upasamam̐ disvā bhiyyosomattāya pasīditvā theram̐ niccakālam̐ attano ghare bhattavissaggakaraṇatthāya yāci. Thero tuṇhībhāvena adhvāsetvā divase divase bhattakiccam̐ katvā gacchanto thokam̐ thokam̐ buddhavacanam̐ kathetvā gacchati.

Sā pi kho brāhmaṇī dasamāsaccayena puttam̐ vijāyi, Nāgaseno ti 'ssa nāmam̐ ahoṣi. So anukkamena vadḍhanto sattavassiko jāto. Atha kho Nāgasenassa dāra-kassa pitā Nāgasenam̐ dārakam̐ etad - avoca: Imasmim̐

² āgamatthāti DM. ³ āgam- CDM. ⁹ sampatte AD (perhaps to be read there . . . sampatte). ¹⁰ va om. D. ¹⁵ vacanapaṭisanthāramattam̐ AD. ²⁶ thokathokam̐ B.

kho tāta Nāgasena brāhmaṇakule sikkhāni sikkheyyāsīti. — Katamāni tāta imasmim brāhmaṇakule sikkhāni nāmāti. — Tayo kho tāta Nāgasena vedā sikkhāni nāma, avasesāni sippāni sippam nāmāti. — Tena hi tāta sikkhis-sāmīti. — Atha kho Soṇuttaro brāhmaṇo ācariyabrāhmaṇassa ācariyabhāgaṃ sahaṃsaṃ datvā antopāsāde ekasmim gab-bhe ekato mañcakaṃ paññāpetvā ācariyabrāhmaṇaṃ etad - avoca: Sajjhāyāpehi kho tvaṃ brāhmaṇa imaṃ dārakaṃ mantānīti. Tena hi tāta dāraka uggaṇhāhi mantānīti ācariyabrāhmaṇo sajjhāyati. Nāgasenassa dārakassa eken' eva uddesena tayo vedā hadayangatā vācuggatā sūpa-dhāritā suvavatthāpitā sumanaṣikatā ahesuṃ, sakim - eva cakkhuṃ udapādi tīsu vedesu sa-nighaṇḍu-keṭubhesu sakkharappabhedesu itihāsapañcomesu, padako veyyāka-raṇo lokāyata-mahāpurisalakkhaṇesu anavayo ahoṣi. Atha kho Nāgaseno dārako pitaraṃ etad - avoca: Atthi nu kho tāta imasmim brāhmaṇakule ito uttarim - pi sikkhitabbāni, udāhu ettakān' evāti. — Na - tthi tāta Nāgasena imas-mim brāhmaṇakule ito uttarim sikkhitabbāni, ettakān' eva sikkhitabbānīti. — Atha kho Nāgaseno dārako ācariyassa anuyogaṃ datvā pāsādā oruyha pubbavāsanāya coditaha-dayo rahogato patisallīno attano sippassa ādi-majjha-pariyosānaṃ olokento ādīmihi vā majjhe vā pariyosāne vā appamattakam - pi sāraṃ adīsvā: tucchā vata bho ime vedā, palāpā vata bho ime vedā, asārā nissārā ti vip-pa-tīsārī anattamano ahoṣi.

Tena kho pana samayena āyasmā Rohaṇo Vattaniye senāsane nisinno Nāgasenassa dārakassa cetasā cetopari-vitakkam - aññāya nivāsetvā pattacīvaram - ādāya Vattaniye senāsane antarahito Kajangala-brāhmaṇagāmassa purato pāturahosi. Addasā kho Nāgaseno dārako attano dvāra-koṭṭhake tthito āyasmantaṃ Rohaṇaṃ dūrato va āgac-chantaṃ, disvāna attamano udaggo pamudito pītisomanas-sajāto: app - eva nāmāyaṃ pabbajito kadāci sāraṃ jāney-yāti yen' āyasmā Rohaṇo ten' upasankami, upasankamitvā

āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Ko nu kho tvaṃ mārisa, ediso bhaṇḍu kāsāvavasano ti. — Pabbajito nā-māhaṃ dārakāti. — Kena tvaṃ mārisa pabbajito nāmā-sīti. — Pāpakānaṃ malānaṃ pabbājetuṃ pabbajito, tasmā 'haṃ dāraka pabbajito nāmāti. — Kinkāraṇā mārisa kesā te na yathā aññesan - ti. — Soḷas' ime dāraka palibodhe disvā kesamassuṃ ohāretvā pabbajito, katame soḷasa: alan-kārapalibodho maṇḍanapalibodho telamakkhanapalibodho dhovanapalibodho mālāpalibodho gandhanapalibodho vāsanapalibodho harīṭakapalibodho āmalakapalibodho rangapalibodho bandhanapalibodho kocchapalibodho kappakapalibodho vijātanapalibodho ūkāpalibodho, kesesu vilūnesu so-canti kilamanti paridevanti urattāḷiṃ kandanti sammoham - āpajjanti, imesu kho dāraka soḷasa-palibodhesu paliguṇṭhitā manussā sabbāni atisukhumāni sippāni nāsentīti. — Kin-kāraṇā mārisa vatthāni pi te na yathā aññesan - ti. — Kāmanissitāni kho dāraka vatthāni kamanīyāni gihibyañ-janāni, yāni kānici kho bhayāni vatthato uppajjanti tāni kāsāvavasanassa na honti, tasmā vatthāni pi me na yathā aññesan - ti. — Jānāsi kho tvaṃ mārisa sippāni nāmāti. — Āma dāraka, jānāmi' ahaṃ sippāni, yaṃ loke utta-manā mantāmi tam - pi jānāmi. — Mayham - pi taṃ mārisa dātuṃ sakkā ti. — Āma dāraka, sakkā ti. — Tena hi me dehīti. — Akālo kho dāraka, antaragharaṃ piṇ-ḍāya pavitṭh' amhāti.

Atha kho Nāgaseno dārako āyasmato Rohaṇassa hatthato pattāni gahetvā gharaṃ pavesetvā paṇītena khādaniyena bhō-janiyena sahatthā santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Rohaṇaṃ bhuttāvīṃ onītapattapāṇiṃ etad - avoca: Dehi me dāni mārisa mantan - ti. — Yadā kho tvaṃ dāraka nip-palibodho hutvā mātāpitaro anujānāpetvā mayā gahitaṃ pabbajitavesaṃ gaṇhissasi tadā dassāmi ti āha. Atha kho

³ nāma sīti C. ⁹ gandhapali- M. ¹⁴ soḷasasu M. ²³ dātuṃ sakko all.

Nāgaseno dārako mātāpitaro upasankamitvā āha: Amma tāta, ayaṃ pabbajito: yaṃ loke uttamaṃ mantam taṃ jānāmīti vadati, na ca attano sātike apabbajitassa deṭṭi, ahaṃ etassa sātike pabbajitvā taṃ mantam uggaṇhis-sāmīti. Ath' assa mātāpitaro: pabbajitvā pi no putto mantam gaṇhātu, gahetvā pun' āgacchatīti maññamānā: Gaṇha puttāti anujānīsu. Atha kho āyasmā Rohaṇo Nāgasenaṃ dārakaṃ ādāya yena Vattaniyaṃ senāsanaṃ yena Vijambhavatthu ten' upasankami, upasankamitvā Vijambhavatthusmiṃ senāsane ekarattim vasi tvā yena Rakkhitatalaṃ ten' upasankami, upasankamitvā koṭisa-tānaṃ arahantānaṃ majjhe Nāgasenaṃ dārakaṃ pabbājesi. Pabbajito ca pan' āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇaṃ etad - avoca: Gahito me bhante tava veso, detha me dāni mantan - ti. Atha kho āyasmā Rohaṇo: kimhi nu kho 'haṃ Nāgasenaṃ paṭhamam vineyyam, Suttante vā Abhidhamme vā ti cintetvā: paṇḍito kho ayaṃ Nāgaseno, sakkoti sukhen' eva Abhidhammaṃ pari-yāpunitun - ti paṭhamam Abhidhamme vinesi. Āyasmā ca Nāgaseno: kusalā dhammā akusalā dhammā abyākātā dhammā ti tika-duka-patimaṇḍitaṃ Dhammasaṅgaṇiṃ, khandhavibhaṅgādi-atṭhārasa-vibhaṅga-patimaṇḍitaṃ Vi-bhaṅgappakaraṇaṃ, sangaho asangaho ti-ādinā cudda-savidhena vibhattaṃ Dhātukathāppakaraṇaṃ, khandha-paññatti-āyatanapaññattīti-ādinā chabbidhena vibhattaṃ Puggalapaññattim, sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañca suttasatānīti suttasahassaṃ samodhānetvā vibhat-taṃ Kathāvatthuppakaraṇaṃ, mūlayamakam khandhayama-kan - ti-ādinā dasavidhena vibhattaṃ Yamakam, hetu-paccayo ārammaṇapaccayo ti-ādinā catuvīsatividhena vibhattaṃ Paṭṭhānappakaraṇa - ti sabban - taṃ Abhi-dhammapītakam eken' eva sajjhāyena paṇḍitaṃ katvā:

²⁴ Dhātukathāppakaraṇaṃ AC.

Titṭhatha bhante, na puna osāretha, ettaken' evāhañ sajjhāyissāmīti āha.

Ath' āyasmā Nāgaseno yena koṭisatā arahanto ten' upasankamī, upasankamivā koṭisatānañ arahantānañ etad - avoca: Ahañ kho bhante kusalā dhammā akusalā dhammā abyākatā dhammā ti imesu tīsu padesu pakkhipivā sabban - tañ Abhidhammapiṭakañ vitthārena osāressāmīti. — Sādhu Nāgasena, osārehīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno satta māsāni satta - ppakaraṇe vitthārena osāresi; paṭhavī unnadi, devatā sādhu-kāram - adamsu, brahmāno apphoṭesum, dibbāni caṇḍanacunṇāni dibbāni ca mandāravapupphāni abhippavassimsu. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantañ Nāgasenañ paripuṇṇavīsativassañ Rakkhitatale upasampādesum. Upasampanno ca pan' āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayāñ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya upajjhāyena saddhiñ gāmañ piṇḍāya pavisanto evarūpañ parivitakkañ uppādesi: tuccho vata me upajjhāyo, bālo vata me upajjhāyo, ṭhapetvā avasesañ buddhavacanañ paṭhanañ mañ Abhidhamme vinesīti. Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmato Nāgasenassa cetasā cetoparivitakkam - aññāya āyasmantañ Nāgasenañ etad - avoca: Ananucchaviyañ kho Nāgasena parivitakkañ vitakkesi, na kho pan' etañ Nāgasena ta - vānucchaviyañ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: acchariyañ vata bho, abbhutañ vata bho, yatra hi nāma me upajjhāyo cetasā cetoparivitakkañ jānissati, paṇḍito vata me upajjhāyo, yañ - nūnāhañ upajjhāyañ khamāpeyya - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno āyasmantañ Rohaṇañ etad - avoca: Khamatha me bhante, na puna evarūpañ vitakkessāmīti.

Atha kho āyasmā Rohaṇo āyasmantañ Nāgasenañ

¹¹ apphoṭhesum D, appoṭhesum ABC. ¹⁵ pubbaṇha- all throughout except B.

etad - avoca: Na kho tyāham Nāgasena ettāvatā khamāmi, atthi kho Nāgasena Sāgalam nāma nagaram, tattha Milindo nāma rājā rajjam kāreti, so ditthivādena pañham pucchitvā bhikkhusangham viheṭheti, sace tvam tattha gantvā tam rājānam dametvā pasādessasi evāhan - tam khamissāmīti. -- Titthatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe sabbe rājāno āgantvā mam pañham puccheyyum sabban - tam vissajjetvā sampadālessāmi, khamatha me bhante ti vatvā: Na khamāmīti vutte: Tena hi bhante imam temāsam kassa santike vasissāmīti āha. -- Ayam kho Nāgasena āyasmā Assagutto Vattaniye senāsane viharati, gaccha tvam Nāgasena, yen' āyasmā Assagutto ten' upasankama, upasankamitvā mama vacanena āyasmato Assaguttassa pāde sirasā vanda, evañ - ca nam vadehi: upajjhāyo me bhante tumhākam pāde sirasā vandati, appābādham appātankam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāram pucchati, imam temāsam tumhākam santike vasitum mam pahiṇīti; konāmo te upajjhāyo ti ca vutte: Rohaṇatthero nāma bhante ti vadeyyāsi; aham konāmo ti ca vutte evam vadeyyāsi: mama upajjhāyo bhante tumhākam nāmam jānātīti. Evam bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Rohaṇam abhivādetvā padakkhiṇam katvā pattacīvaram - ādāya anupubbena cārikam caramāno yena Vattaniyam senāsanaṃ yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Ekamantaṃ tīto kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ etad - avoca: Upajjhāyo me bhante tumhākam pāde sirasā vandati, evañ - ca vadeti: appābādham appātankam lahuṭṭhānam balam phāsuvihāram pucchati, upajjhāyo mam bhante imam temāsam tumhākam santike vasitum pahiṇīti. Atha kho āyasmā Assagutto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:

Tvañ kinnāmo 'sīti. — Ahañ bhante Nāgaseno nāmāti. — Konāmo te upajjhāyo ti. — Upajjhāyo me bhante Rohaṇatthero nāmāti. — Ahañ konāmo ti. — Upajjhāyo me bhante tumhākañ nāmañ jānātīti. — Sādhu Nāgasena, pattacīvarañ paṭisāmeḥīti. — Sādhu bhante ti pattacīvarañ paṭisāmetvā punadivase pariveṇaṃ sammajjivā mukhodakañ dantapaṇaṃ upaṭṭhāpesi. Thero sammaṭṭaṭṭhānañ paṭisammajji, tañ udakañ chaḍḍetvā aññañ udakañ āhari, tañ ca dantakaṭṭhañ apanetvā aññañ dantakaṭṭhañ gaṇhi, na allāpasallāpañ akāsi. Evañ satta divasāni katvā sattame divase puna pucchitvā puna tena tath' eva vutte vassāvāsañ anujāni.

Tena kho pana samayena ekā mahāupāsikā āyasmantañ Assaguttañ timsamattāni vassāni upaṭṭhāsi. Atha kho sā mahāupāsikā temāsaccayena yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamivā āyasmantañ Assaguttañ etad - avoca: Atthi nu kho tāta tumhākañ santike añño bhikkhūti. — Atthi mahāupāsike ambhākañ santike Nāgaseno nāma bhikkhūti. — Tena hi tāta Assagutta adhivāsehi Nāgasenena saddhiñ svātanāya bhattan - ti. — Adhivāsesi kho āyasmā Assagutto tuñhībhāvena. Atha kho āyasmā Assagutto tassā rattiya accayena pubbanhasamayañ nivāsetvā pattacīvarañ - ādāya āyasmatā Nāgasenena saddhiñ pacchāsamaṇena yena mahāupāsikāya nivesanañ ten' upasankami, upasankamivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantañ Assaguttañ āyasmantañ - ca Nāgasenañ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappesi sampavāresi. Atha kho āyasmā Assagutto bhuttāvī onītapattapaṇi āyasmantañ Nāgasenañ etad - avoca: Tvañ Nāgasena mahāupāsikāya anumodanañ karohīti. Idam vatvā uṭṭhāy' āsanā pakkāmi.

⁷ sammaddhaṭṭhānañ B, sammaṭṭhaṭṭhānañ Ca, sammajjaṭṭhānañ DM, sammajjanaṭṭhānañ ACb. ²⁷ āyasmantañca Nāgasenañca BC, āyasmantañ Nāgasenañca A.

Atha kho sā mahāupāsikā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mahallikā kho 'haṃ tāta Nāgasena, gambhīrāya dhammakathāya mayhaṃ anumodanaṃ karohīti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā mahāupāsikāya gambhīrāya Abhidhammakathāya lokuttarāya suññatāpaṭisaṃyuttāya anumodanaṃ akāsi. Atha kho tassā mahāupāsikāya tasmiṃ yeva āsane virajāṃ vītamalaṃ dhammacakkhuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno tassā mahāupāsikāya anumodanaṃ katvā attanā desitaṃ dhammaṃ paccavekkhanto vipassanaṃ paṭṭhapetvā tasmiṃ yeva āsane nisinno sotāpattiṃphale patitthāsi.

Atha kho āyasmā Assagutto maṇḍalamāle nisinno va dvinnam - pi dhammacakkhupaṭilābhaṃ ñatvā sādhuṃkāraṃ pavattesi: Sādhu sādhu Nāgasena, ekena kaṇḍappahārena dve mahākāyā padālitaṃ ti. Anekāni ca devatāsahassāni sādhuṃkāraṃ pavattesuṃ. Atha kho 'āyasmā Nāgaseno utthāy' āsanā yen' āyasmā Assagutto ten' upasankami, upasankamivā āyasmantaṃ . Assaguttaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinnaṃ kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ āyasmā Assagutto etad - avoca: Gaccha tvāṃ Nāgasena Pāṭaliputtaṃ, Pāṭaliputtanagare Asokārāme āyasmā Dhammarakkhito paṭivasati, tassa santike buddhavacanaṃ pariyāpuṇāhīti. — Kīva dūre bhante ito Pāṭaliputtanagaran - ti. — Yojanasatāni kho Nāgasenāti. — Dūro kho bhante maggo, antarāmagge bhikkhā dulla - bhā, kathāhaṃ gamissāmīti. — Gaccha tvāṃ Nāgasena, antarāmagge piṇḍapātaṃ labhissasi, sālīnaṃ odanaṃ vicitakāḷakaṃ anekasūpaṃ anekabyañjanaṃ - ti. — Evaṃ bhante ti kho āyasmā Nāgaseno āyasmantaṃ Assaguttaṃ abhivādetvā padakkhiṇaṃ katvā pattacīvaram - ādāya yena Pāṭaliputtaṃ tena cārikaṃ pakkāmi.

⁷ ñeva B. ²⁴ dūro ABCD. ²⁵ Tiyojanasatāni should probably be the reading.

Tena kho pana samayena Pāṭaliputtako seṭṭhi pañcahi sakatasatehi Pāṭaliputtagāmimaggaṃ paṭipanno hoti. Addasā kho Pāṭaliputtako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va āgacchantaṃ, disvāna pañca sakatasatāni paṭi-
paṇāmetvā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upa-
sankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā: Kūhiṃ
gacchasi tātāti āha. — Pāṭaliputtaṃ gahapatīti. — Sādhu
tāta, mayam - pi Pāṭaliputtaṃ gacchāma, amhehi saddhiṃ
sukhaṃ gacchathāti. — Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi
āyasmato Nāgasenassa iriyāpathe pasīditvā āyasmantaṃ
Nāgasenaṃ paṇītena khādaniyena bhojaniyena sahatthā
santappetvā sampavāretvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhut-
tāviṃ onītapattapāṇiṃ aññataraṃ nīcaṃ āsanaṃ gahetvā
ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Pāṭali-
puttako seṭṭhi āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca:
Kinnāmo si tvam tātāti. — Ahaṃ gahapati Nāgaseno
nāmāti. — Jānāsi kho tvam tāta buddhavacanaṃ nāmāti.
— Jānāmi kho 'haṃ gahapati Abhidhammapadānīti. —
Lābhā no tāta, suladdhaṃ no tāta, aham - pi kho tāta
ābhidhammiko tvam - pi ābhidhammiko, bhaṇa tāta Abhi-
dhammapadānīti. — Atha kho āyasmā Nāgaseno Pā-
ṭaliputtakassa seṭṭhissa Abhidhammaṃ desesi, desente
desente yeva Pāṭaliputtakassa seṭṭhissa virajaṃ vītamalaṃ
dhammacakkuṃ udapādi: yaṃ kiñci samudayadhammaṃ
sabban - taṃ nirodhadhammaṃ - ti. Atha kho Pāṭaliputtako
seṭṭhi pañcamattāni sakatasatāni purato uyyojetvā sayam
pacchato gacchanto Pāṭaliputtassa avidūre dvedhāpathe
ṭhatvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Ayaṃ kho
tāta Nāgasena Asokārāmassa maggo; imaṃ kho tāta may-
haṃ kambalaratanaṃ soḷasahatthaṃ āyāmena aṭṭhahat-
thaṃ vitthārena, patigaṇhāhi kho tāta imaṃ kambalara-

¹³ onītapattapāṇiṃ disvā M. ²⁰ abhidhammiko ACM the first time, CM the second. ²⁰ bhaṇatha ACbM. ²³ desente once CD. ²⁹ idaṃ AC.

tanam̄ anukampam̄ upādāyāti. Paṭiggahesi kho āyasmā Nāgaseno tam̄ kambalaratanam̄ anukampam̄ upādāya. Atha kho Pāṭaliputtako seṭṭhi attamano udaggo pamuditahadayo pītisomanassajāto āyasmantam̄ Nāgasenam̄ abhivādetvā padakkhiṇam̄ katvā pakkāmi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Asokārāmo yen' āyasmā Dhammarakkhito ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantam̄ Dhammarakkhitam̄ abhivādetvā attano āgata-kāraṇam̄ kathetvā āyasmato Dhammarakkhitassa santike tepiṭakam̄ buddhavacanam̄ eken' eva uddesena tīhi māsehi byañjanato pariyāpuṇitvā puna tīhi māsehi atthato manasākāsi. Atha kho āyasmā Dhammarakkhito āyasmantam̄ Nāgasenam̄ etad - avoca: Seyyathā pi Nāgasena gopālako gāvo rakkhati, aññe gorasam̄ paribhuñjanti, evam - eva kho tvaṃ Nāgasena tepiṭakam̄ buddhavacanam̄ dhārento pi na bhāgī sāmāññassāti. — Hotu bhante, alam̄ ettakenāti ten' eva divasabhāgena tena rattibhāgena saha paṭisambhidāhi arahattam̄ pāpuṇi. Saha saccapaṭivedhena āyasmato Nāgasenassa sabbe devā sādhu-kāram - adamsu, paṭhavī unnadi, brahmāno appothesum̄, dībbāni candanacupṇāni c' eva dībbāni ca mandārapupphāni abhippavassimsu.

Tena kho pana samayena koṭisatā arahanto Himavante pabbate Rakkhitatale sannipatitvā āyasmato Nāgasenassa santike dūtam̄ pāhesum̄: āgacchatu Nāgaseno, dassanakāmā mayam̄ Nāgasenan - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno dūtassa vacanam̄ sutvā Asokārāme antarahito Himavante pabbate Rakkhitatale koṭisatānam̄ arahantānam̄ purato pāturahosi. Atha kho koṭisatā arahanto āyasmantam̄ Nāgasenam̄ etad - avocum̄: Eso kho Nāgasena Milindo rājā bhikkhusangham̄ viheṭheti vādapaṭivādena pañhapucchāya; sādhu Nāgasena, gaccha tvaṃ Milindam̄

²⁰ appothesum̄ ABCD. ²¹ mandārapupphāni C.

rājānaṃ damehīti. — Tiṭṭhatu bhante eko Milindo rājā, sace bhante sakala-Jambudīpe rājāno āgantvā maṃ pañhaṃ puccheyyumaṃ sabbānaṃ taṃ vissajjētvā sampadālessāmi, gacchatha vo bhante asambhītā Sāgalanagaraṃ ti. — Atha kho therā bhikkhū Sāgalanagaraṃ kāsāvapajjotaṃ isivātaparivātaṃ akaṃsu.

Tena kho pana samayena āyasmā Āyupālo Sankheyyapariveṇe paṭivasati. Atha kho Milindo rājā amacce etad - avoca: Ramaṇīyā vata bho dosinā ratti, kan - nu khv - ajja samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā upasankameyyāma sākacchāya pañhapucchanāya, ko mayā saddhiṃ salla - pituṃ ussahati kankhaṃ paṭivinetuṃ ti. Evaṃ vutte pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocumaṃ: Atthi mahārāja Āyupālo nāma thero tepiṭako bahussuto āga - tāgamo, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha tvāṃ mahārāja, āyasmantaṃ Āyupālaṃ pañhaṃ pucchā - sūti. — Tena hi bhāṇe bhadantassa ārocethāti. — Atha kho nemittiko āyasmato Āyupālassa santike dūtaṃ pā - hesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ Āyupālaṃ dassana - kāmo ti. Āyasmā pi kho Āyupālo evaṃ - āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Yona - kasatehi parivuto rathavaram - āruyha yena Sankheyya - pariveṇaṃ yen' āyasmā Āyupālo ten' upasankami, upa - sankamitvā āyasmatā Āyupālena saddhiṃ sammodi, sam - modanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinna kho Milindo rājā āyasma - ntaṃ Āyupālaṃ etad - avoca: Kimatthiyā bhante Āyupāla tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Dhammacariyasamacariyatthā kho mahā - rāja pabbajjā ti. — Atthi pana bhante koci gihī pi dhammacārī samacārī ti. — Āma mahārāja, atthi gihī pi dhammacārī samacārī. Bhagavati kho mahārāja Bārāṇa -

⁹ kinnu CDM. ¹⁸ nemittako DM. ³² bhagavatā ABCD.

siyaṃ Isipatane migadāye dhammacakkaṃ pavattente aṭṭhārasannaṃ brahmakotīnaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. devatānaṃ pana dhammābhisamayo gaṇanapathaṃ vītivatto; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā. Puna ca paraṃ mahārāja Bhagavatā Mahāsamayasuttante desiyamāne, Mahāmangalasuttante desiyamāne, Samacittapariyāyasuttante desiyamāne, Rāhulovādasuttante desiyamāne, Parābhavasuttante desiyamāne gaṇanapathaṃ - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi; sabbe te gihibhūtā na pabbajitā ti. — Tena hi bhante Āyupāla niratthikā tumhākaṃ pabbajjā, pubbe katassa pāpakamma nissandena samaṇā Sakyaputtiyā pabbajanti dhutangāni ca pariharanti. Ye kho te bhante Āyupāla bhikkhū ekāsanikā nūna te pubbe paresaṃ bhogahārakā corā, te paresaṃ bhoge acchinditvā tassa kamma nissandena etarahi ekāsanikā bhavanti, na labhanti kālena kālaṃ paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū abbhokāsikā nūna te pubbe gāmaghātakā corā, te paresaṃ gehāni vināsetvā tassa kamma nissandena etarahi abbhokāsikā bhavanti, na labhanti senāsanāni paribhuñjitum, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ. Ye kho pana te bhante Āyupāla bhikkhū nesajjikā nūna te pubbe panthadūsakā corā, te panthike jane gahetvā bandhitvā nisīdāpetvā tassa kamma nissandena etarahi nesajjikā bhavanti, na labhanti seyyaṃ kappetuṃ, na - tthi tesāṃ sīlaṃ, na - tthi tapo, na - tthi brahmacariyaṃ - ti āha.

Evam vutte āyasmā Āyupālo tuṅhī ahoṣi, na kiñci paṭibhāsi. Atha kho pañcasatā Yonakā rājānaṃ Milindaṃ etad - avocum: Paṇḍito mahārāja thero, api ca kho avisārado na kiñci paṭibhāsatīti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Ayupālaṃ tuṅhībhūtaṃ disvā apphoṭetvā

²³ pana om. ABC. ³² apphoṭetvā C, appoṭetvā AB.

ukkuṭṭhiṃ katvā Yonake etad - avoca: Tuccho vata bho Jambudīpo, palāpo vata bho Jambudīpo, na - tthi koci samaṇo vā brāhmaṇo vā yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sabban - taṃ parisāṃ anuvilokentassa abhīte aman - kubhūte Yonake disvā etad - ahoṣi: nissamsayaṃ atthi maññe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sal - lapitum ussahati, yen' ime Yonakā na mankubhūtā ti. Atha kho Milindo rājā Yonake etad - avoca: Atthi bhaṇe añño koci paṇḍito bhikkhu yo mayā saddhiṃ sallapitum ussahati kankhaṃ paṭivinetun - ti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno samaṇa - gaṇaparivuto sanghī gaṇī gaṇācariyo ñāto yasassī sādhu - sammato bahujanassa paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo viññū vibhāvī vinīto visārado bahussuto tepiṭako vedagū pabhinnabuddhimā āgatāgamo pabhinnapaṭisambhido na - vangasatthusāsana - pariyattidharo pāramippatto jinava - cane dhammattha - desanā - paṭivedha - kusalo akkhaya - vicitra - paṭibhāno citrakathī kalyāṇavākkaraṇo durāsado duppasaho duruttaro durāvaraṇo dunnivārayo, sāgaro viya akkhobbho, girirājā viya niccalo, raṇaṇjaho tamonudo pabhankaro, mahākathī paragaṇigaṇa - mathano paratit - thiya - maddano, bhikkhūnaṃ bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ rājūnaṃ rājamahāmatānaṃ sakkato garukato mānito pūjito apacito, lābhī cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānappaccayabhesajja - parikkhārānaṃ lābhagga - yasagga - ppatto, buddhānaṃ viññūnaṃ sotāvadhānena samannāga - tānaṃ sandassento navangaṃ jinasāsana - ratanaṃ, upadi - santo dhammamaggaṃ, dhārento dhammapajjotaṃ, ussā - pento dhammayūpaṃ, yajanto dhammayāgaṃ, paggaṇ - hāpento dhammaddhaṃ, ussāpento dhammaketaṃ, uppa - lāsento dhammasankhaṃ, āhananto dhammabheriṃ, nadanto

⁶ nissamsayaṃ kho atthi A. ²¹ raṇaṇjaho viya Bb. ²² paratitthiya - ppamaddano AC. ²⁸ uddisanto D, upadassento M. ²⁹ dhammakhaggaṃ AaBCD. ³⁰ uppalāpento ACD, upadassento M.

sīhanādaṃ, gajjanto indagajjitaṃ, madhura-gira-gajjitena
 ñāṇavaravijjajāla-pariveṭhitaṃ karuṇājāla-bharitena ma-
 hatā dhammāmata-meghena sakalalokaṃ - abhitappayanto,
 gāma-nigama-rājadhānīsu cārikaṃ caramāno anupubbena
 Sāgalanagaraṃ anuppatto hoti. Tatra sudāṃ āyasmā
 Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhiṃ Sankheyya-
 pariveṇe paṭivasati. Ten' āhu:

Bahussuto citrakathī nipuṇo ca visārado
 sāmāyiko ca kusalo paṭibhāne ca kovido.

Te ca tepitakā bhikkhū pañcanekāyikā pi ca
 catunekāyikā c' eva Nāgasenaṃ purakkharuṃ.

Gambhīrapañño medhāvī maggāmagassa kovido
 uttamattaṃ anuppatto Nāgaseno visārado

Tehi bhikkhūhi parivuto nipuṇehi saccavādihi
 caranto gāmanigamaṃ Sāgalaṃ upasankami.

Sankheyyapariveṇasmiṃ Nāgaseno tadā vasi,
 katheti so manussehi pabbate kesarī yathā ti.

Atha kho Devamantiyo rājānaṃ Milindaṃ etad-avoca:
 Āgamehi tvaṃ mahārāja, āgamehi tvaṃ mahārāja, atthi
 mahārāja Nāgaseno nāma thero paṇḍito byatto medhāvī
 vinīto visārado bahussuto citrakathī kalyāṇapaṭibhāno,
 attha-dhamma-nirutti-paṭibhāna-paṭisambhidāsu pāramip-
 patto, so etarahi Sankheyyapariveṇe paṭivasati, gaccha
 tvaṃ mahārāja, āyasmantaṃ Nāgasenaṃ pañhaṃ puc-
 chassu, ussahati so tayā sādhiṃ sallapitum kankhaṃ
 paṭivinetun - ti. Atha kho Milindassa rañño sahasā Nā-
 gaseno ti saddaṃ sutvā va ahud-eva bhayaṃ, ahud-
 eva chambhitattaṃ, ahud-eva lomahaṃso. Atha kho
 Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-avoca: Ussahati bho
 Nāgaseno bhikkhu mayā saddhiṃ sallapitun' - ti. — Ussa-
 hati mahārāja api Inda-Yama-Varuṇa-Kuvera-Pajāpati-

² -vijjulātāpari- A. ³ sakalaṃ AC. ⁴ -dhānisu ABC.

Suyāma-Santusitalokapālehi pitupitāmahena Mahābrahmunā pi saddhiṃ sallapitum, kimanga pana manussa-bhūtenāti. — Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad-avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa santike dūtaṃ pesehīti. Evaṃ devāti kho Devamantiyo āyasmato Nāgasenassa santike dūtaṃ pāhesi: rājā bhante Milindo āyasmantaṃ dassanakāmo ti. Āyasmā pi kho Nāgaseno evam-āha: Tena hi āgacchatūti. Atha kho Milindo rājā pañcamattehi Youakasatehi parivuto rathavaram-āruyha mahatā balakāyena saddhiṃ yena Sankheyyapari-veṇaṃ yeu' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno asītiyā bhikkhusahashehi saddhiṃ maṇḍalamāle nisinno hoti. Addasā kho Milindo rājā āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va, disvāna Devamantiyaṃ etad-avoca: Kass' esā Devamantiya mahatī parisā ti. — Āyasmato kho mahārāja Nāgasenassa parisā ti. — Atha kho Milindassa rañño āyasmato Nāgasenassa parisāṃ dūrato va disvā ahud-eva bhayaṃ, ahud-eva chambhitattaṃ, ahud-eva lomahaṃso. Atha kho Milindo rājā, khaggaparivārīto viya gajo, garuḷaparivārīto viya nāgo, ajagaraparivārīto viya kotthuko, mahisaparivārīto viya accho, nāgānubaddho viya maṇḍūko, saddulānubaddho viya migo, ahiguṇṭhika-samāgato viya pannago, majjārasamāgato viya unduro, bhūtavejjasamāgato viya pisāco, Rāhumukhagato viya cando, pannago viya peḷantaragato, sakuṇo viya pañjarantaragato, maccho viya jālantaragato, vāḷavanam-anup-pavitṭho viya puriso, Vessavaṇāparādhiko viya yakkho, parikkhīṇāyuko viya devaputto, bhīto ubbiggo utraṣṭo saṃviggo lomahaṭṭhajāto vimano dummano bhantacitto vipariṇatamānaso: mā maṃ ayaṃ jano paribhavīti dhitim upatṭhapetvā Devamantiyaṃ etad-avoca: Mā kho tvaṃ

¹⁰ mahatā ca AC. ¹³ -sahassena all. ²³ maṇḍuko CM. ²⁵ -mukhogato B.

Devamantiya āyasmantaṃ Nāgasenaṃ mayhaṃ ācikkhey-
yāsi, anakkhātāñ - ñevāhaṃ Nāgasenaṃ jānissāmīti. —
Sādhu mahārāja, tvañ - ñeva jānāhīti.

Tena kho pana samayena āyasmā Nāgaseno tassā
bhikkhuparisāya purato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
navakataro hoti, pacchato cattālīsāya bhikkhusahassānaṃ
buddhataro. Atha kho Milindo rājā sabban - taṃ bhik-
khusanghaṃ purato ca pacchato ca majjhato ca anuvilo-
kento addasā kho āyasmantaṃ Nāgasenaṃ dūrato va
bhikkhusanghassa majjhe nisinnaṃ, kesarasīhaṃ viya
vigatabhayabheravaṃ vigatalomahaṃsaṃ vigatabhayasā-
rajjāṃ, disvāna ākāren' eva aññāsī: eso kho ettha Nā-
gaseno ti. Atha kho Milindo rājā Devamantiyaṃ etad -
avoca: Eso kho Devamantiya āyasmā Nāgaseno ti. —
Āma mahārāja, eso kho Nāgaseno, suṭṭhu kho tvaṃ ma-
hārāja Nāgasenaṃ aññāsīti. — Tato rājā tuṭṭho ahoṣi:
anakkhāto va mayā Nāgaseno aññāto ti. Atha kho Mi-
lindassa rañño āyasmantaṃ Nāgasenaṃ disvā va ahud -
eva bhayaṃ, ahud - eva chambhitattaṃ, ahud - eva loma-
haṃso. Ten' āhu:

Carāṇena c' eva sampannaṃ, sudantaṃ uttame dame,
disvā rājā Nāgasenaṃ idaṃ vacanam - abravi:

Kathikā mayā bahū diṭṭhā, sākacchā osaṭā bahū,
na tādisaṃ bhayaṃ āsi ajja tāso yathā mama.

Nissaṃsayaṃ parājayo mama ajja bhavissati,
jayo ca Nāgasenassa, yathā cittaṃ na saṅghitan - ti.

Bāhirakathā niṭṭhitā.

¹⁴ eso kho mahārāja Nāgaseno BC. ²² abruvī AC. ²⁶ jayo va AC.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamivā āyasmatā Nāgasenena saddhiṃ sammodi, sammodanīyaṃ kathaṃ sārāṇīyaṃ vītisāretvā ekamantaṃ nisīdi. Āyasmā pi kho Nāgaseno paṭisammodi, yen' eva rañño Milindassa cittaṃ ārādhesi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Katham - bhaddanto ñāyati, kinnāmo si bhante ti. — Nāgaseno ti kho ahaṃ mahārāja ñāyāmi, Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabbrahmacārī samudācaranti, api ca mātāpitāro nāmaṃ karonti Nāgaseno ti vā Sūraseno ti vā Vīraseno ti vā Sīhaseno ti vā, api ca kho mahārāja sankhā samañña paññatti vohāro nāmaṃ yad - idaṃ Nāgaseno ti, na h' ettha puggalo upalabbhatīti. — Atha kho Milindo rājā evam - āha: Suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Nāgaseno evam - āha: na h' ettha puggalo upalabbhatīti, kallaṇ - nu kho tad - abhinanditun - ti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Sace bhante Nāgasena puggalo nūpalabbhati, ko carahi tumhākaṃ cīvara - piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhāraṃ deti, ko taṃ paribhuñjati, ko sīlaṃ rakkhati, ko bhāvanā - anuyuñjati, ko magga - phala - nibbānāni sacchikaroti, ko paṇaṃ hanati, ko adinnaṃ ādiyati, ko kāmesu micchā carati, ko musā bhaṇati, ko majjaṃ pivati, ko pañcānantariyakammaṃ karoti; tasmā na - tthi kusalaṃ, na - tthi akusalaṃ, na - tthi kusalākusalaṇaṃ kammaṇaṃ kattā vā kāretā vā, na - tthi sukaṭadukkaṭānaṃ kammaṇaṃ phalaṃ vipāko,

¹ ten' eva AC. ¹⁰ Suraseno ABC. ²¹ bhāvanā - ABC.

sace bhante Nāgasena yo tumhe māreti na - tthi tassāpi pāṇātipāto, tumhākam - pi bhante Nāgasena na - tthi ācariyo na - tthi upajjhāyo na - tthi upasampadā; Nāgaseno ti maṃ mahārāja sabrahmacārī samudācarantīti yaṃ vadesi, katamo ettha Nāgaseno, kin - nu kho bhante kesā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Lomā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Nakhā — pe — dantā tacco maṃsaṃ nahāru aṭṭhī aṭṭhimiñjā vakkam hadayaṃ yakanaṃ kilomakaṃ pihakaṃ papphāsaṃ antaṃ antaḡuṇaṃ udariyaṃ kaṭṭisaṃ pittaṃ semhaṃ pubbo lohitaṃ sedo medo assu vasā kheḷo singhāṇikā lasikā muttaṃ matthake matthalungaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kin - nu kho bhante rūpaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Vedanā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Saññā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Sankhārā Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante aññatra rūpa - vedanā - saññā - sankhāra - viññāṇaṃ Nāgaseno ti. — Na hi mahārājāti. — Tam - ahaṃ bhante pucchanto pucchanto na passāmi Nāgasenaṃ, saddo yeva nu kho bhante Nāgaseno, ko paṇi ettha Nāgaseno, alikaṃ tvaṃ bhante bhāsasi musāvādaṃ, na - tthi Nāgaseno ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Tvaṃ kho si mahārāja khattiyasukhumālo accantasukhumālo, tassa te mahārāja majjhantikasamayaṃ tattāya bhūmiyā uṇhāya vālikāya kharā sakkhara - kaṭhala - vālikā madditvā pādena gacchantassa pādā rujanti, kāyo kilamati, cittaṃ upahaññati, dukkhasahagataṃ kāyaviññāṇaṃ uppajjati, kin - nu tvaṃ pāden' āgato si udāhu vāhanenāti. — Nāhaṃ bhante pāden' āgacchāmi, rathenā-

⁶ nahārū B. ⁸ aṭṭhī A. ¹² -lungantīti N. ABC. ²⁵ vālu - A. either time.
²⁹ pāden' āg - AC.

ham āgato 'smīti. — Sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehi, kin - nu kho mahārāja īsā ratho ti. — Na hi bhante ti. — Akkho ratho ti. — Na hi bhante ti. — Cakkāni ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathapañjaram ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rathadaṇḍako ratho ti. — Na hi bhante ti. — Yugam ratho ti. — Na hi bhante ti. — Rasmiyo ratho ti. — Na hi bhante ti. — Patodalatṭhi ratho ti. — Na hi bhante ti. Kin - nu kho mahārāja īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. Kim - pana mahārāja aññatra īsā - akkha - cakka - rathapañjara - rathadaṇḍa - yuga - rasmi - patodaṃ ratho ti. — Na hi bhante ti. — Tam - aham mahārāja pucchanto pucchanto na passāmi ratham, saddo yeva nu kho mahārāja ratho, ko pan' ettha ratho, alikaṃ tvaṃ mahārāja bhāsasi musāvādam, na - tthi ratho, tvaṃ si mahārāja sakala - Jambudīpe aggarājā, kassa pana tvaṃ bhāyivā musā bhāsasi, suṇantu me bhonto pañcasatā Yonakā asītisahassā ca bhikkhū, ayaṃ Milindo rājā evam - āha: rathenaṃham āgato 'smīti: sace tvaṃ mahārāja rathen' āgato si ratham me ārocehīti vutto samāno ratham na sampādeti, kallaṃ - nu kho tad - abhinanditun - ti.

Evam vutte pañcasatā Yonakā āyasmato Nāgasenassa sādhu karam datvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avocum: Idāni kho tvaṃ mahārāja sakkonto bhāsassūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Nāhaṃ bhante Nāgasena musā bhaṇāmi, īsañ - ca paṭicca akkhañ - ca paṭicca cakkāni ca paṭicca rathapañjarañ - ca paṭicca rathadaṇḍakañ - ca paṭicca ratho ti sankhā samaññā paññatti vohāro nāmaṃ pavattatīti. — Sādhu kho tvaṃ mahārāja ratham jānāsi, evam - eva kho mahārāja mayham - pi kese ca paṭicca lome ca paṭicca — pe —

⁷ ratharasmiyo AC. ¹⁷ bhāsivā BC.

matthalungañ - ca paṭicca rūpañ - ca paṭicca vedanañ - ca paṭicca saññañ - ca paṭicca sankhāre ca paṭicca viññānañ - ca paṭicca Nāgaseno ti sankhā samañña paññatti vo-hāro nāmamattam pavattati, paramatthato pan' ettha pug-galo nūpalabbhati. Bhāsitam - p' etam mahārāja Vajirāya bhikkhuniyā Bhagavato sammukhā:

Yathā hi angasambhārā hoti saddo ratho iti,
evam khandhesu santesu hoti satto ti sammutīti. -

Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni, yadi Buddho tiṭṭheyya sādhu sādhu Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitāni.

5- 28 Andersen
ah reader p. 96 ff.

Kativasso si tvaṃ bhante Nāgasenāti. — Sattavasso 'ham mahārājāti. — Ke te bhante satta, tvaṃ vā satta gaṇanā vā sattāti. — Tena kho pana samayena Milindassa rañño sabbābharaṇapatimaṇḍitassa alankatapaṭiyattassa paṭhaviyaṃ chāyā dissati, udakamaṇike chāyā dissati. Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindam rājānam etad - avoca: Ayaṃ te mahārāja chāyā paṭhaviyaṃ udakamaṇike ca dissati, kim - pana mahārāja tvaṃ vā rājā chāyā vā rājā ti. — Aham bhante Nāgasena rājā, nāyam chāyā rājā, maṃ pana nissāya chāyā pavattatīti. — Evam - eva kho mahārāja vassānam gaṇanā sattāti, na panāham satta, maṃ pana nissāya satta pavattati chāyūpamaṃ mahārājāti. — Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam bhante Nāgasena, aticitrāni pañhapaṭibhānāni vissajjitānīti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sallapissasi mayā sad-dhin - ti. — Sace tvaṃ mahārāja paṇḍitavādā sallapissasi sallapissāmi, sace pana rājavadā sallapissasi na salla-pissāmīti. — Katham bhante Nāgasena paṇḍitā salla-pantīti. — Paṇḍitānam kho mahārāja sallāpe āveṭhanam - pi kayirati, nibbeṭhanam - pi kayirati, niggaho pi kayirati,

paṭikammam - pi kayirati, viseso pi kayirati, paṭiviseso pi kayirati, na ca tena paṇḍitā kuppanti, evaṃ kho mahārāja paṇḍitā sallapantīti. — Kathaṃ pana bhante rājāno sallapantīti. — Rājāno kho mahārāja sallāpe ekaṃ vatthum paṭijānanti, yo taṃ vatthum vilometi tassa daṇḍaṃ āṇāpentī: imassa daṇḍaṃ paṇethāti, evaṃ kho mahārāja rājāno sallapantīti. — Paṇḍitavādā 'haṃ bhante sallāpissāmi no rājavādā, vissattho bhadanto sallapatu, yathā bhikkhunā vā sāmaṇerena vā upāsakena vā ārāmikena vā saddhim sallapati evaṃ vissattho bhadanto sallapatu, mā bhāyatūti. — Suṭṭhu mahārājāti thero abbhanumodī. Rājā āha: Bhante Nāgasena, pucchissāmi. — Puccha mahārājāti. — Pucchito si me bhante ti. — Vissajjitaṃ mahārājāti. — Kiṃ pana bhante tayā vissajjitaṃ - ti. — Kiṃ pana mahārāja tayā pucchitaṃ - ti.

Atha kho Milindassa rañño etad - aho: paṇḍito kho ayaṃ bhikkhu, paṭibalo mayā saddhim sallapitum, bahukāni ca me ṭhānāni pucchitabbāni bhavissanti, yāva apucchitāni yeva tāni ṭhānāni bhavissanti atha suriyo atthaṃ gamissati, yan - nūnāhaṃ sve antepure sallapeyyaṃ - ti. Atha kho rājā Devamantiyaṃ etad - avoca: Tena hi tvaṃ Devamantiya bhadantassa āroceyyāsi: sve antepure rañña saddhim sallāpo bhavissatīti. Idaṃ vatvā Milindo rājā utṭhāy' āsanā therāni Nāgasenaṃ apucchitvā assaṃ abhirūhitvā Nāgaseno Nāgaseno ti sajjhāyaṃ karonto pakāmi. Atha kho Devamantiyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Rājā bhante Milindo evaṃ - āha: sve antepure sallāpo bhavissatīti. Suṭṭhūti thero abbhanumodī. Atha kho tassā rattiyā accayena Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca Sabbadinno ca yena Milindo rājā ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā rājānaṃ Milindaṃ etad - avoca: Āgacchati mahārāja bhadanto Nāgaseno

⁶ panethāti B.

ti. — Āma, āgacchatūti. — Kittakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. — Atha kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Dutiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Dutiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. Tatiyam - pi kho rājā āha: Yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Tatiyam - pi kho Sabbadinno āha: Āgacchatu mahārāja dasahi bhikkhūhi saddhin - ti. — Sabbo panāyaṃ sakkāro paṭiyādito, ahaṃ bhaṇāmi: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti, ayaṃ bhaṇe Sabbadinno aññathā bhaṇati, kin - nu mayaṃ na paṭibalā bhikkhūnaṃ bhojanaṃ dātun - ti. — Evaṃ vutte Sabbadinno manku ahosi.

Atha kho Devamantiyo ca Anantakāyo ca Mankuro ca yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankamiṃsu, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avocum: Rājā bhante Milindo evam - āha: yattake bhikkhū icchati tattakehi bhikkhūhi saddhim āgacchatūti. Atha kho āyasmā Nāgaseno pubbanhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaram - ādāya asītiyā bhikkhusahashehi saddhim Sāgalaṃ pāvisi. Atha kho Anantakāyo āyasmantaṃ Nāgasenaṃ nissāya gacchanto āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūmi Nāgaseno ti katam' ettha Nāgaseno ti. Thero āha: Ko pan' ettha Nāgaseno ti maññasīti. — Yo so bhante abbhantare - vāyo jīvo pavisati ca nikkhamati ca so Nāgaseno ti maññāmīti. — Yadi pan' eso vāto nikkhamitvā na paviseyya pavisitvā na nikkhameyya jīveyya nu kho so puriso ti. — Na hi

² yattakehi B throughout. C once: yattakehi bhikkhūhi M twice. ²⁶ ka-thamettha B. ²⁶ -vāyoso M; -vāvo B. ³⁰ pavisitvā vā na AC.

bhante ti. — Ye pan' ime sankhadhamakā sankham dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime vamsadhamakā vamsam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Ye pan' ime singadhamakā singam dhamenti tesam vāto puna pavisatīti. — Na hi bhante ti. — Atha kissa pana te na marantīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim salla-pitum, sādhu bhante, attham jappehīti. — N' eso jīvo, assāsa-passāsā nām' ete kāyasankhārā ti thero Abhidhammakatham akāsi. Atha Anantakāyo upāsakattam paṭivedesi.

Atha kho āyasmā Nāgaseno yena Milindassa rañño nivesanam ten' upasankami, upasankamivā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ sapaṇisaṃ paṇitena khādaniyena bhojaniyena sahatthā santappetvā sampavāretvā ekamekaṃ bhikkhum ekamekena dussayugena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ ticīvarena acchādetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, dasahi bhikkhūhi saddhim idha nisīdatha, avasesā gacchantūti. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ bhuttāvim onītapattapaṇim viditvā aññataram nīcam āsanam gahetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante Nāgasena, kimhi hoti kathāsallāpo ti. — Atthena mayam mahārāja atthikā, atthe hotu kathāsallāpo ti.

Rājā āha: Kimatthiyā bhante Nāgasena tumhākaṃ pabbajjā, ko ca tumhākaṃ paramattho ti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṃ dukkham nirujjheyya aññañ - ca dukkham na uppajjeyyāti etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā, anupādā' parinibbānam kho pana amhākaṃ paramattho ti. — Kim - pana bhante Nāgasena sabbe

³⁰ etadatthāya AM.

etadatthāya pabbajantīti. — Na hi mahārāja, keci etadatthāya pabbajanti, keci rājābhinītā pabbajanti, keci corābhinītā pabbajanti, keci iṇaṭṭā pabbajanti, keci ājīvikatthāya pabbajanti; ye pana sammā pabbajanti te etadatthāya pabbajantīti. — Tvaṃ pana bhante etadatthāya pabbajito sīti. — Ahaṃ kho mahārāja daharako santo pabbajito, na jānāmi: iman-nām-atthāya pabbajāmīti, api ca kho me evaṃ ahosi: paṇḍitā ime samaṇā Sakyaputtiyā, te maṃ sikkhāpessantīti, svāhaṃ tehi sikkhāpito jānāmi ca passāmi ca: imassa nām' atthāya pabbajjā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci mato na paṭisandahatīti. — Thero āha: Koci paṭisandahati, koci na paṭisandahatīti. — Ko paṭisandahati, ko na paṭisandahatīti. — Sakkilesa mahārāja paṭisandahati, nikkilesa na paṭisandahatīti. — Tvaṃ pana bhante paṭisandahissasīti. — Sace mahārāja saupādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati nanu so yoniso manasikārena na paṭisandahatīti. — Yoniso ca mahārāja manasikārena paññāya ca aññehi ca kusalehi dhammehīti. — Nanu bhante yoniso manasikāro yeva paññā ti. — Na hi mahārāja, añño manasikāro aññā paññā; imesaṃ kho mahārāja aj-eḷaka-go-mahisa-oṭṭhagadrabhānam - pi manasikāro atthi, paññā pana tesāṃ na - tthīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kiṃlakkhaṇo bhante manasikāro, kiṃlakkhaṇā paññā ti. — Ūhanalakkhaṇo kho mahārāja manasikāro, chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kathaṃ ūhanalakkhaṇo manasikāro, kathaṃ chedanalakkhaṇā paññā; opanmaṃ karohīti. — Jānāsi tvaṃ mahārāja yavalāvake

²⁵ paññā ti all.

ti. -- Āma bhante, jānāmīti. — Kaṭham mahārāja yavalāvakā yavaṃ lunantīti. — Vāmena bhante hatthena yavakalāpaṃ gahe tvā dakkhiṇena hatthena dāttam gahe tvā dāttena chindantīti. — Yathā mahārāja yavalāvako vāmena hatthena yavakalāpaṃ gahe tvā dakkhiṇena hatthena dāttam gahe tvā dāttena chindati, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro manasikārena mānaṃ gahe tvā paññāya kilese chindati. Evam kho mahārāja ūhanalakkhaṇo manasikāro, evam chedanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: aññehi ca kusalehi dhammehīti, katame te kusalā dhammā ti. — Sīlaṃ mahārāja saddhā viriyaṃ sati samādhi, ime te kusalā dhammā ti. — Kimlakkaṇaṃ bhante sīlaṃ - ti. — Paṭiṭṭhānalakkaṇaṃ mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalaṇaṃ dhammaṇaṃ: indriya-bala-bojjhanga-magga-sati-paṭṭhāna - sammappadhāna - iddhipāda - jhāna-vimokha-samādhi-samāpattīnaṃ sīlaṃ paṭiṭṭhā, sīle paṭiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci bījagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhāya evam - ete bījagāma-bhūtagāma vuddhiṃ virūhiṃ vepullaṃ āpajjanti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ - ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ye keci balakaraṇīyā kammantā karīyanti sabbe te paṭhaviṃ nissāya paṭhaviyaṃ paṭiṭṭhāya evam - ete balakaraṇīyā kammantā karīyanti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlaṃ nissāya sīle paṭiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ

² yavalāya- M in both places. ³ dattaṃ BM (only here).

paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhaki nagaram māpetukāmo paṭhamañ nagaraṭṭhānañ sodhāpetvā khānukaṇṭakam apakaddhāpetvā samañ kārāpetvā tato aparabhāge vīthi-catukka-singhāṭakādi-paricchedena vibhajivā nagaram māpeti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyan - ti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja langhako sippañ dassetukāmo paṭhaviñ khaṇāpetvā sakkhara-kāṭhalakam apakaddhāpetvā bhūmiñ samañ kārāpetvā mudukāya bhūmiyā sippañ dasseti, evam - eva kho mahārāja yogāvacaro sīlam nissāya sīle patiṭṭhāya pañc' indriyāni bhāveti: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam samādhindriyam paññindriyam. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā:

Sīle patiṭṭhāya naro sapañño
cittañ paññañ - ca bhāvayam
ātāpī nipako bhikkhu
so imañ vijāyaye jaṭan - ti.

Ayam patiṭṭhā dharaṇī va pāṇinañ,
idañ - ca mūlam kusalābhivuddhiyā,
mukhañ - c' idañ sabbajinānusāsane
yo sīlakhandho varapātimokkhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā saddhā ti. — Sampasādanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampakkhandanalakkhaṇā cāti. — Katham - bhante sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Saddhā kho mahārāja uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇam cittañ hoti

² -vaḍḍhakī ACM. ⁴ kāretvā AC. ¹⁵ bhāsitametañ M throughout.
¹⁹ ātāpī all. ²⁴ sīlakhandho AC.

acchaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rājā cakkavattī caturanginiyā senāya saddhiṃ addhānamaggapaṭipanno parittaṃ udakaṃ tareyya, taṃ udakaṃ hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitāṃ bhaveyya āvilaṃ luḷitaṃ kalalībhūtaṃ, uttiṇṇo ca rājā cakkavattī manusse āṇapeyya: pānīyaṃ bhāṇe āharatha, pivissāmīti, rañño udakappasādako maṇi bhaveyya, evaṃ devāti kho te manussā rañño cakkavattissa paṭissutvā taṃ udakappasādakaṃ maṇiṃ udake pakkippeyyuṃ, tasmīṃ udake pakkhittamate sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, accham-bhaveyya udakaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, tato rañño cakkavattissa pānīyaṃ upanāmeyyuṃ: pivatu devo pānīyan-ti. Yathā mahārāja udakaṃ evaṃ cittaṃ daṭṭhabbāṃ, yathā te manussā evaṃ yogāvacaro daṭṭhabbo, yathā sankha-sevāla-panakaṃ kaddamo ca evaṃ kilesā daṭṭhabbā, yathā udakappasādako maṇi evaṃ saddhā daṭṭhabbā, yathā udakappasādake maṇimhi udake pakkhittamate sankha-sevāla-panakaṃ vigaccheyya kaddamo ca sannisīdeyya, accham-bhaveyya udakaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ, evam-eva kho mahārāja saddhā uppajjamānā nīvaraṇe vikkhambheti, vinīvaraṇaṃ cittaṃ hoti acchaṃ vip̄pasannaṃ anāvilaṃ. Evaṃ kho mahārāja sampasādanalakkhaṇā saddhā ti. — Katham-bhante sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Yathā mahārāja yogāvacaro aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpattiphale vā sakadāgāmiphale vā anāgāmiphale vā arahatte vā sampakkhandati, yogaṃ karoti appattassa pattiyā anadhi-gatassa adhi-gamāya asacchikatassa sacchikiriyāya, evaṃ kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja uparipabbate

³ cakkavatti all.

mahāmegho abhippavasseyya, taṃ udakaṃ yathāninnam pavattamānam pabbata-kandara-padara-sākhā paripūretvā nadiṃ paripūreyya, sā ubhato kulāni samvissandantī gaccheyya, atha mahājanakāyo āgantvā tassā nadiyā uttānataṃ vā gambhīrataṃ vā ajānanto bhīto vitthato tīre tiṭṭheyya, ath' aññataro puriso āgantvā attano thāmañ-ca balañ-ca sampassanto gāḷhaṃ kacchaṃ bandhitvā pak-khanditvā tareyya, taṃ tiṇṇaṃ passitvā mahājanakāyo pi tareyya, evam-eva kho mahārāja yogāvacarō aññesaṃ cittaṃ vimuttaṃ passitvā sotāpatti-phale vā sakadāgāmi-phale vā anāgāmi-phale vā arahatte vā sampakkhandati. yogāṃ karoti appatassa pattiya anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriya. Evam kho mahārāja sampakkhandanalakkhaṇā saddhā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā Saṃyuttanikāyavare :

Saddhāya taratī oghaṃ; appamādena aṇṇavaṃ,
viriyena dukkhaṃ acceti, paññāya parisujjhatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇaṃ viriyaṇ-
ti. — Upatthambhanalakkhaṇaṃ mahārāja viriyaṃ, viriyū-
patthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyantīti. —
Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso gehe patante
aññena dārunā upatthambheyya, upatthambhitaṃ santaṃ
evam-taṃ gehaṃ na pateyya, evam-eva kho mahārāja upat-
thambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ, viriyūpatthambhitā sabbe
kusalā dhammā na parihāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ ka-
rohīti. — Yathā mahārāja parittakaṃ senaṃ mahatī senā
bhañjeyya, tato rājā aññamaññaṃ anusāreyya anupeseyya,
tāya saddhiṃ parittakā senā mahatiṃ senaṃ bhañjeyya,
evam-eva kho mahārāja upatthambhanalakkhaṇaṃ viriyaṃ,
viriyūpatthambhitā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

³ -danti all.

Bhāsitam-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Viriyavā kho bhikkhave ariyasāvako akusalam pajahati kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati anavajjam bhāveti, suddham-attānaṃ pariharatīti. - Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rāja āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā satīti. -- Apilāpanalakkhaṇā mahārāja sati upagaṇhanalakkhaṇā cāti. - Katham-bhante apilāpanalakkhaṇā satīti. — Sati mahārāja uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati abhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa bhaṇḍāgāriko rājānaṃ cakkavattim sāyapātānaṃ yasānaṃ sarāpeti: ettakā deva te hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakaṃ hiraññaṃ, ettakaṃ suvaṇṇaṃ, ettakaṃ sāpateyyaṃ, taṃ devo saratūti rañño sāpateyyaṃ apilāpeti, evaṃ-eva kho mahārāja sati uppajjamānā kusalākusala-sāvajjānavajjahīnappaṇīta-kaṇhasukka-sappaṭibhāga-dhamme apilāpeti: ime cattāro satipaṭṭhānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc' indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayaṃ ariyo aṭṭhangiko maggo, ayaṃ samatho, ayaṃ vipassanā, ayaṃ vijjā, ayaṃ vimuttīti, tato yogāvacaro sevitabbe dhamme sevati asevitabbe dhamme na sevati, bhajitabbe dhamme bhajati na bhajitabbe dhamme na bhajati. Evaṃ kho mahārāja apilāpanalakkhaṇā satīti. — Katham-bhante upagaṇhanalakkhaṇā satīti. - Sati mahārāja uppajjamānā hitāhitānaṃ dhammānaṃ gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime

dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā satīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño cakkavattissa pariṇāyakaratanam rañño hitāhite jānāti: ime rañño hitā ime ahitā, ime upakārā ime anupakārā ti, tato ahite apanudeti hite upagaṇhāti, anupakāre apanudeti upakāre upagaṇhāti, evam - eva kho mahārāja sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati: ime dhammā hitā ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā ime dhammā anupakārā ti, tato yogāvacaro ahite dhamme apanudeti hite dhamme upagaṇhāti, anupakāre dhamme apanudeti upakāre dhamme upagaṇhāti. Evaṃ kho mahārāja upagaṇhanalakkhaṇā sati. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Satiṃ - ca kvāham bhikkhave sabbatthikam vadāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇo samādhīti. — Pamukhalakkhaṇo mahārāja samādhi, ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇa samādhipabbhārā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kūṭāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūṭangamā honti kūṭaninnā kūṭasamosaraṇā, kūṭam tāsam aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā honti samādhininnā samādhipoṇā samādhipabbhārā ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci rājā caturanginiyā senāya saddhim sangāmanam otareyya, sabbā va senā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, tappamukhā bhavēyyum tanninnā tappoṇā tappabbhārā, tam yeva anupariyāyeyyum, evam - eva kho mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhipamukhā samādhininnā samā-

² anupadeti A throughout. B four times.

dhipoṇā samādhipabbhārā. Evaṃ kho mahārāja pamukhalakkhaṇo samādhi. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Samādhim - bhikkhave bhāvettha, samāhito yathābhūtaṃ pajānātīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā paññā ti. — Pubbe kho mahārāja mayā vuttaṃ: chedanalakkhaṇā paññā ti, api ca obhāsanalakkhaṇā pi paññā ti. — Katham - bhante obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Paññā mahārāja uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacarō aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso andhakāre gehe padīpaṃ paveseyya, pavitṭho padīpo andhakāraṃ vidhameti, obhāsaṃ janeti, ālokaṃ vidamseti, rūpāni pākaṭāni karoti, evam - eva kho mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāraṃ vidhameti, vijjobhāsaṃ janeti, nāṇālokaṃ vidamseti, ariyasaccāni pākaṭāni karoti, tato yogāvacarō aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti vā sammappaññāya passati. Evaṃ kho mahārāja obhāsanalakkhaṇā paññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentīti. — Āma mahārāja, ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Katham - bhante ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hananti, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja senā nānā santā, hatthī ca assā ca rathā ca pattī ca, ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: sangāme parasenaṃ abhivijjanti, evam - eva kho mahārāja ime dhammā nānā santā ekaṃ atthaṃ abhinipphādentī: kilese hanantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Paṭhamo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati so eva so udāhu añño ti. — Thero āha: Na ca so na ca añño ti. — Opammañ karohīti. — Tam kim-maññasi mahārāja: yadā tvañ daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi so yeva tvañ etarahi mahanto ti. — Na hi bhante, añño so daharo taruṇo mando uttānaseyyako ahosi, añño ahañ etarahi mahanto ti. — Evañ sante kho mahārāja mātā ti pi na bhavissati, pitā ti pi na bhavissati, ācariyo ti pi na bhavissati, sippavā ti pi na bhavissati, sīlavā ti pi na bhavissati, paññāvā ti pi na bhavissati, kin-nu kho mahārāja aññā eva kalalassa mātā, aññā abbudassa mātā, aññā pesiyā mātā, aññā ghanassa mātā, aññā khuddakassa mātā, aññā mahantassa mātā, añño sippañ sikkhati, añño sikkhito bhavati, añño pāpakammañ karoti, aññassa hatthapādā chijjantīti. — Na hi bhante, tvañ pana bhante evañ vutte kim vadeyyāsīti. — Thero āha: Ahañ-ñeva kho mahārāja daharo ahosiñ taruṇo mando uttānaseyyako, ahañ-ñeva etarahi mahanto, imañ-ñeva kāyañ nissāya sabbe te ekasangahītā ti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso padīpañ padīpeyya, kim so sabbarattim dīpeyyāti. — Āma bhante, sabbarattim dīpeyyāti. — Kin-nu kho mahārāja yā purime yāme acci sā majjhime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Yā majjhime yāme acci sā pacchime yāme accīti. — Na hi bhante ti. — Kin-nu kho mahārāja añño so ahosi purime yāme padīpo, añño majjhime yāme padīpo, añño pacchime yāme padīpo ti. — Na hi bhante, tam yeva nissāya sabbarattim padīpito ti. — Evañ-eva kho mahārāja dhammasantati sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbañ acarimañ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahañ gacchātīti. — Bhiyyo opammañ karohīti. — Yathā mahārāja

¹⁰ paññāvā AM.

khīraṃ duyhamānaṃ kālantarena dadhi parivatteyya, dadhito navanītaṃ, navanītato ghataṃ parivatteyya, yo nu kho mahārāja evaṃ vadeyya: yaṃ yeva khīraṃ taṃ yeva dadhi taṃ yeva navanītaṃ taṃ yeva ghataṃ - ti, sammā nu kho so mahārāja vadamāno vadeyyāti. — Na hi bhante, taṃ yeva nissāya sambhūtaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja dhammasantaṃ sandahati, añño uppajjati añño nirujjhati, apubbaṃ acarimaṃ viya sandahati, tena na ca so na ca añño pacchimaviññāṇasangahaṃ gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Āma mahārāja, yo na paṭisandahati jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kathaṃ - bhante jānātīti. — Yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Oparamaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko kasitvā ca vapitvā ca dhaññāgāraṃ paripūreyya, so aparena samayena n' eva kaseyya na vapeyya, yathāsambhatañ - ca dhaññaṃ paribhuñjeyya vā vissajjeyya vā yathāpaccayaṃ vā kareyya, jāneyya so mahārāja kassako gahapatiko: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Kathaṃ jāneyyāti. — Yo hetu yo paccayo dhaññāgārassa paripūraṇāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jāneyya: na me dhaññāgāraṃ paripūrissatīti. — Evaṃ - eva kho mahārāja yo hetu yo paccayo paṭisandahanāya tassa hetussa tassa paccayassa uparamā jānāti so: na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Āma mahārāja, yassa ñāṇaṃ uppannaṃ tassa paññā uppannā ti. — Kim - bhante

²⁰ jānāti ABC. ²² paripūressati ABC; -rayissati M. ²⁴ jānāti all.

²⁵ paripūressati ABC.

yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Āma mahārāja, yañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā ti. — Yassa pana bhante tañ-ñeva ñāṇaṃ sā yeva paññā uppannā kiṃ sammuyheyya so udāhu na sammuyheyyāti. — Katthaci mahārāja sammuyheyya, katthaci na sammuyheyyāti. — Kuhiṃ bhante sammuyheyya, kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Aññātapubbesu vā mahārāja sippatṭhānesu agatapubbāya vā disāya assutapubbāya vā nāmapaññattiyā sammuyheyyāti. — Kuhiṃ na sammuyheyyāti. — Yam kho pana mahārāja tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, tahiṃ na sammuyheyyāti. — Moho pan' assa bhante kuhiṃ gacchatīti. — Moho kho mahārāja ñāṇe uppannamatte tath' eva nirujjhatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso andhakāre gehe padīpaṃ āropeyya, tato andhakāro nirujjheyya āloko pātubhaveyya, evam-eva kho mahārāja ñāṇe uppannamatte moho tath' eva nirujjhatīti. — Paññā pana bhante kuhiṃ gacchatīti. — Paññā pi kho mahārāja sakiccayaṃ katvā tath' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi: paññā sakiccayaṃ katvā tath' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso rattim lekhaṃ peṣetukāmo lekhakaṃ pakkosāpetvā padīpaṃ āropetvā lekhaṃ likhāpeyya, likhite pana lekhe padīpaṃ vijjhāpeyya, vijjhāpīte pi padīpe lekhaṃ na vinasseyya, evam-eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tath' eva nirujjhati, yaṃ-pana tāya paññāya kataṃ: aniccan-ti vā dukkhan-ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puratthimesu ja-

²⁶ sakiccaṃ M throughout. ²⁷ vijjhāp- ABC throughout.

napadesu manussā anugharam pañca pañca udakaghaṭa-
kāni ṭhamenti ālimpanam vijjhāpetum, ghare paditte tāni
pañca udakaghaṭakāni gharass' upari khipanti, tato aggi
vijjhāyati, kin - nu kho mahārāja tesam manussānam evam
hoti: puna tehi ghaṭehi ghaṭakiccam karissāmāti. — Na
hi bhante: alam tehi ghaṭehi, kim tehi ghaṭehīti. — Yathā
mahārāja pañca udakaghaṭakāni evam pañc' indriyāni
daṭṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā te manussā evam
yogāvacarō daṭṭhabbo, yathā aggi evam kilesā daṭṭhabbā,
yathā pañcahi udakaghaṭakehi aggi vijjhāpīyati evam
pañcindriyehi kilesā vijjhāpīyanti, vijjhāpitā pi' kilesā na
puna sambhavanti, evam - eva kho mahārāja paññā sa-
kiccayam katvā tath' eva nirujjhati, yam - pana tāya
paññāya kataṃ: aniccan - ti vā dukkhan - ti vā anattā ti
vā, tam na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja vejjo pañca mūlabhesajjāni gahetvā gilā-
nakam upasankamitvā tāni pañca mūlabhesajjāni piṃsitvā
gilānakam pāyeyya, tehi ca dosā niddhameyyum, kin - nu
kho mahārāja tassa vejjassa evam hoti: puna tehi mūla-
bhesajjehi bhesajjakiccam karissāmāti. — Na hi bhante:
alan - tehi mūlabhesajjehi, kin - tehi mūlabhesajjehīti. —
Yathā mahārāja pañca mūlabhesajjāni evam pañc' indri-
yāni daṭṭhabbāni: saddhindriyam viriyindriyam satindriyam
samādhindriyam paññindriyam, yathā vejjo evam yogāva-
carō daṭṭhabbo, yathā byādhi evam kilesā daṭṭhabbā,
yathā byādhito puriso evam putthujjano daṭṭhabbo, yathā
pañcamūlabhesajjehi gilānassa dosā niddhantā, dose nid-
dhante gilāno arogo hoti, evam pañcindriyehi kilesā nid-
dhamīyanti, niddhamitā ca kilesā na puna sambhavanti,
evam - eva kho mahārāja paññā sakiccayam katvā tath'
eva nirujjhati, yam pana tāya paññāya kataṃ: aniccan - ti

⁵ ghaṭehi kiccam BM. ²⁹ ārogo AC.

vā dukkhan - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja sangā-māvacarō yodho pañca kaṇḍāni gahetvā sangāmaṃ ota-reyya paraseṇaṃ vijetum, so sangāmagato tāni pañca kaṇḍāni khipeyya, tehi ca paraseṇā bhijjeyya, kin - nu kho mahārāja tassa sangāmāvacarassa yodhassa evaṃ hoti: puna tehi kaṇḍehi kaṇḍakiccaṃ karissāmīti. — Na hi bhante: alaṇ - tehi kaṇḍehi, kin - tehi kaṇḍehīti. — Yathā mahārāja pañca kaṇḍāni evaṃ pañc' indriyāni daṭṭhabbāni: saddhindriyaṃ viriyindriyaṃ satindriyaṃ samādhindriyaṃ paññindriyaṃ, yathā sangāmāvacarō yodho evaṃ yogāvacarō daṭṭhabbo, yathā paraseṇā evaṃ kilesā daṭṭhabbā, yathā pañcahi kaṇḍehi paraseṇā bhijjati evaṃ pañcindriyehi kilesā bhijjanti, bhaggā ca kilesā na puna sambhavanti, evaṃ - eva kho mahārāja paññā sakiccayaṃ katvā tatth' eva nirujjhati, yaṃ pana tāya paññāya kataṃ: aniccaṇ - ti vā dukkhaṇ - ti vā anattā ti vā, taṃ na nirujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na paṭisandahati vedeti so kañci dukkhaṃ vedanaṇ - ti. — Thero āha: Kañci vedeti, kañci na vedetīti. — Kaṃ vedeti, kaṃ na vedetīti. — Kāyikaṃ mahārāja vedanaṃ vedeti, cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Kathaṃ - bhante kāyikaṃ vedanaṃ vedeti, kathaṃ cetasikaṃ vedanaṃ na vedetīti. — Yo hetu yo paccayo kāyikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa anuparamā kāyikaṃ dukkhavedanaṃ vedeti, yo hetu yo paccayo cetasikāya dukkhavedanāya uppattiyā tassa hetussa tassa paccayassa uparamā cetasikaṃ dukkhavedanaṃ na vedeti. Bhasitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So ekaṃ vedanaṃ vedeti: kāyikaṃ, na cetasikaṇ - ti. — Bhante Nāgasena, yo so dukkhavedanaṃ vedeti kasmā so na parinibbāyatīti. — Na - tthi mahārāja arahato anumayo vā paṭigho vā, na ca arahanto apakkam pātentī, paripākam āgamenti paṇḍitā. Bhā-

sitam - p' etam mahārāja therena Sāriputtena Dhamma-
senāpatinā :

Nābhinandāmi maraṇam, nābhinandāmi jīvitam,
kālañ - ca patikankhāmi, nibbisam bhatako yathā.

Nābhinandāmi maraṇam, nābhinandāmi jīvitam,
kālañ - ca patikankhāmi sampajāno patissato ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sukhā vedanā kusalā
vā akusalā vā abyākatā vā ti. — Siyā mahārāja kusalā,
siyā akusalā, siyā abyākatā ti. — Yadi bhante kusalā
na dukkhā, yadi dukkhā na kusalā, kusalam dukkhan - ti
na uppajjātīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: idha pu-
risassa hatthe tattam ayogulam nikkhipeyya, dutiye hatthe
sītam himapiṇḍam nikkhipeyya, kin - nu kho mahārāja
ubho pi te daheyyun - ti. — Āma bhante, ubho pi te da-
heyyun - ti. — Kin - nu kho te mahārāja ubho pi uṇhā ti.
— Na hi bhante ti. — Kim - pana te mahārāja ubho pi
sītalā ti. — Na hi bhante ti. — Ājānāhi niggaham: yadi
tattam dahati, na ca te ubho pi uṇhā, tena na uppajjati,
yadi sītalam dahati, na ca te ubho pi sītalā, tena na
uppajjati; kissa pana te mahārāja ubho pi dahanti, na
ca te ubho pi uṇhā, na ca te ubho pi sītalā, ekam uṇ-
ham ekam sītalam, ubho pi te dahantīti tena na uppajja-
tīti. — Nāham paṭibalo tayā vādinā saddhim sallapitum,
sādhu, attham jappehīti. — Tato thero Abhidhamma-
saṃyuttāya kathāya rājānam Milindam saññāpesi: Cha -
y - imāni mahārāja gehanissitāni somanassāni cha nek-
khammanissitāni somanassāni, cha gehanissitāni doma-
nassāni cha nekkhammanissitāni domanassāni, cha geha-
nissitā upekhā cha nekkhammanissitā upekhā ti imāni

cha chakkāni, atītā pi chattimsavidhā vedanā, anāgatā pi chattimsavidhā vedanā, paccuppannā pi chattimsavidhā vedanā, tad - ekajjham abhisaññūhitvā abhisankhipitvā aṭṭhasataṃ vedanā hontīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, ko paṭisandahatīti. — Thero āha: Nāmarūpaṃ kho mahārāja paṭisandahatīti. — Kim imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Na kho mahārāja imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati, iminā pana mahārāja nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahatīti. — Yadi bhante na imaṃ yeva nāmarūpaṃ paṭisandahati nanu so mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Thero āha: Yadi na paṭisandaheyya mutto bhaveyya pāpakehi kammehi, yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso aññatarassa purisassa ambaṃ avahareyya, tam - enaṃ ambasāmiko gahetvā rañño dasseyya: iminā deva purisena mayhaṃ ambā avahaṭā ti, so evaṃ vadeyya: nāhaṃ deva imassa ambe avaharāmi, aññe te ambā ye iminā ropitā, aññe te ambā ye mayā avahaṭā, nāhaṃ daṇḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante, daṇḍappatto bhaveyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante ambaṃ apaccakkhāya pacchimena ambena so puriso daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam - eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karoti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja koci puriso aññatarassa purisassa sālim avahareyya — pe — ucchuṃ avahareyya —

⁴ aṭṭhasatavedanā AM. ⁵ kim paṭis- M. ⁷ idaṃ M throughout. ⁹ sobhanaṃ M throughout. ¹³ yadi pana paṭis- B. ²¹ ye om. ABC.

pe —, yathā mahārāja koci puriso hemantike kāle aggin̄
jaletvā visivētvā avijjhāpetvā pakkameyya, atha kho so
aggi aññatarassa purisassa khettaṃ daheyya, tam - enaṃ
khettasāmikō gahetvā rañño dasseyya: iminā deva puri-
sena mayhaṃ khettaṃ daḍḍhan - ti, so evaṃ vadeyya:
nāhaṃ deva imassa khettaṃ jhāpemi, añño so aggi yo
mayā avijjhāpito, añño so aggi yen' imassa khettaṃ daḍ-
ḍhaṃ, nāhaṃ daḍḍappatto ti, kin - nu kho so mahārāja
puriso daḍḍappatto bhavēyyāti. — Āma bhante, daḍḍap-
patto bhavēyyāti. — Kena kāraṇenāti. — Kiñcāpi so
evaṃ vadeyya, purimaṃ bhante aggin̄ apaccakkhāya pac-
chimena agginā so puriso daḍḍappatto bhavēyyāti. —
Evam - eva kho mahārāja imina nāmarūpena kammaṃ ka-
roti sobhanaṃ vā pāpakaṃ vā, tena kammena aññaṃ
nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na mutto pāpakehi
kammeḥīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā ma-
hārāja kocid - eva puriso padīpaṃ ādāya mālaṃ abhirū-
hitvā bhūñjeyya, padīpo jhāyamāno tiṇaṃ jhāpeyya, tiṇaṃ
jhāyamānaṃ gharaṃ jhāpeyya, gharaṃ jhāyamānaṃ gā-
maṃ jhāpeyya, gāmajano taṃ purisaṃ gahetvā evaṃ va-
deyya: kissa tvaṃ bho purisa gāmaṃ jhāpesīti, so evaṃ
vadeyya: nāhaṃ bho gāmaṃ jhāpemi, añño so padīpaggi
yassāhaṃ ālokena bhūñjīm, añño so aggi yena gāmo jhā-
pito ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa
tvaṃ mahārāja atthaṃ dhāreyyāsīti. — Gāmajanassa
bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evaṃ vadeyya,
api ca tato eva so aggi nibbatto ti. — Evam - eva kho
mahārāja kiñcāpi aññaṃ māraṇantikaṃ nāmarūpaṃ aññaṃ
paṭisandhissim̄ nāmarūpaṃ, api ca tato yeva taṃ nib-
battaṃ, tasmā na mutto pāpakehi kammeḥīti. — Bhiyyo
opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso
daharim̄ dārikaṃ vāretvā sunkaṃ datvā pakkameyya, sā

² jāletvā AC. ²⁷ evaṃ ABC. ²⁸ mara- M throughout.

aparena samayena mahatī assa vayappattā, tato añño puriso sunkam datvā vivāham kareyya, itaro āgantvā evam vadeyya: kissa pana me tvam ambho purisa bhariyam nesīti, so evam vadeyya: nāham tava bhariyam nemi, aññā sā dārikā daharī taruṇī yā tayā vāritā ca dinnasunkā ca, aññā 'yam dārikā mahatī vayappattā mayā vāritā ca dinnasunkā cāti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvam mahārāja attham dhāreyyāsīti. — Purimassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva sā mahatī nibbattā ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpam aññam paṭisandhismiṃ nāmarūpam, api ca tato yeva tam nibbattam, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso gopālakassa hatthato khīraghaṭam kiṇitvā tass' eva hatthe nikkhipivā pakkameyya: sve gahetvā gamissāmīti, tam aparajju dadhi sampajjeyya, so āgantvā evam vadeyya: dehi me khīraghaṭan - ti, so dadhiṃ dasseyya, itaro evam vadeyya: nāham tava hatthato dadhiṃ kiṇāmi, dehi me khīraghaṭan - ti, so evam vadeyya: ajānato te khīram dadhi bhūtan - ti; te vivadamānā tava santike āgaccheyyūṃ, kassa tvam mahārāja attham dhāreyyāsīti. — Gopālakassa bhante ti. — Kinkāraṇā ti. — Kiñcāpi so evam vadeyya, api ca tato yeva tam nibbattan - ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi aññam māraṇantikam nāmarūpam aññam paṭisandhismiṃ nāmarūpam, api ca tato yeva tam nibbattam, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tvam pana paṭisandhissasīti. — Alam mahārāja, kin - tena pucchītena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātam: sace mahārāja sa-upādāno

²¹ ajānanto M, ajānata B, ajānataṃ AC. ³² paṭikacceva M, paṭigatṭeva AC, and so all throughout.

bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso rañño adhikārañ kāreyya, rājā tuṭṭho adhikārañ dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmaguṇehi samappito samangibhūto paricareyya, so ce janassa āroceyya: na me rājā kiñci paṭikarotīti, kin - nu kho so mahārāja puriso yuttakārī bhaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja kin - te etena pucchitena, nanu mayā paṭigacc' eva akkhātāñ: sace sa-upādāno bhavissāmi paṭisandahissāmi, sace anupādāno bhavissāmi na paṭisandahissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etañ brūsi: nāmarūpan - ti, tattha katamañ nāmañ katamañ rūpan - ti. — Yañ tattha mahārāja oḷārikañ etañ rūpañ, ye tattha sukhumā cittacetāsikā dhammā etañ nāman - ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena nāmañ yeva na paṭisandahati rūpañ yeva vā ti. — Aññamaññūpanissitā mahārāja ete dhammā, ekato va uppajantīti. — Opammañ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā kalalañ na bhaveyya, aṇḍam - pi na bhaveyya, yañ - ca tattha kalalañ yañ - ca aṇḍam ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesañ uppatti hoti, evam - eva kho mahārāja yadi tattha nāmañ na bhaveyya rūpam - pi na bhaveyya, yañ - c' eva tattha nāmañ yañ - c' eva rūpañ ubho p' ete aññamaññanissitā, ekato va nesañ uppatti hoti; evam - etañ dīgham - addhānañ sambhāvitān - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etañ brūsi: dīgham - addhānan - ti, kim - etañ addhānañ nāmāti. — Atīto mahārāja addhā, anāgato addhā, paccuppanno addhā ti. — Kim - pana bhante addhā atthīti. — Koci mahārāja addhā atthi, koci na - tthīti. — Katamo pana bhante atthi,

³ kareyya M. ¹⁸ aññamaññānāñ nissitā C.

katamo na - tthīti. — Ye te mahārāja sankhārā atītā vigatā niruddhā vipariṇatā so addhā na - tthi, ye dhammā vipākā ye ca vipākadhammadhammā ye ca aññatra paṭi-sandhiṃ denti, so addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra uppannā so ca addhā atthi, ye sattā kālakatā aññatra anuppannā so addhā na - tthi, ye ca sattā parinibbutā so ca addhā na - tthi parinibbutattā ti. -- Kallo si bhante Nāgasenāti.

Dutiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atītassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, anāgatassa addhānassa kiṃ mūlaṃ, paccuppannassa addhānassa kiṃ mūlaṃ - ti. — Atītassa ca mahārāja addhānassa anāgatassa ca addhānassa paccuppannassa ca addhānassa avijjā mūlaṃ, avijjāpaccayā sankhārā, sankhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatanaṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti; evam - etassa kevalassa addhānassa purimā koṭi na paññāyatīti. -- Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yam - pan' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, tassa opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja puriso parittaṃ bījaṃ paṭhaviyaṃ nikkhipeyya, tato ankuro uṭṭhahitvā anupubbena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, tato pi

³ vipākadhammā dhammā C. ³ te ca aññatra all.

bijaṃ gahetvā puna ropeyya, tato pi ankuro utṭhahitvā anupubbena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjitvā phalaṃ dadeyya, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kukkuṭiyā aṇḍaṃ, aṇḍato kukkuṭi, kukkuṭiyā aṇḍan - ti evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Thero paṭhaviyā cakkam ālikhitvā Milindaṃ rājānaṃ etad - avoca: Atthi mahārāja imassa cakkassa anto ti. -- Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imāni cakkāni vuttāni Bhagavatā: cakkhuñ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna cakkhuṃ jāyati, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. -- Sotañ - ca paṭicca sadde ca -- pe — manañ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, tiṇṇaṃ sangati phasso, phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā, taṇhāpaccayā kammaṃ, kammato puna mano jāyati, evam - etissā santatiyā atthi anto ti. — Na - tthi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja addhānassāpi purimā koṭi na paññāyatīti. -- Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, katamā ca sā purimā koṭīti. — Yo kho mahārāja atīto addhā esā purimā koṭīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ paṇ' etaṃ brūsi: purimā koṭi na paññāyatīti, kim - pana bhante sabbā pi purimā koṭi na paññāyatīti. — Kāci mahārāja paññāyati, kāci na paññāyatīti. — Katamā bhante paññāyati, katamā na paññāyatīti. — Ito pubbe mahārāja sabbena sabbam sabbathā sabbam avijjā nāhosīti esā purimā koṭi na paññāyati, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati esā purimā koṭi

paññāyatīti. — Bhante Nāgasena, yaṃ ahutvā sambhoti hutvā paṭivigacchati nanu taṃ ubhato chinnāṃ atthaṃ gacchatīti. — Yadi mahārāja ubhato chinnā atthaṃ gacchati ubhato chinnā sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sā pi sakkā vaḍḍhetun - ti. Nāhaṃ bhante etaṃ pucchāmi, koṭīto sakkā vaḍḍhetun - ti. — Āma, sakkā vaḍḍhetun - ti. — Opammaṃ karohīti. — Thero tassa rukkhūpamaṃ akāsi: khandhā ca kevalassa dukkhakkhandhassa bījānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye jāyantīti. — Āma mahārāja, atthi sankhārā ye jāyantīti. — Katame te bhante ti. — Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja sati rūpesu ca cakkhuviññāṇaṃ hoti, cakkhuviññāṇe sati cakkhusamphasso hoti, cakkhusamphasse sati vedanā hoti, vedanāya sati taṇhā hoti, taṇhāya sati upādānaṃ hoti, upādāne sati bhavo hoti, bhavo sati jāti hoti, jātiyā sati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā sambhavanti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti. Cakkhusmiṃ - ca kho mahārāja asati rūpesu ca asati cakkhuviññāṇaṃ na hoti, cakkhuviññāṇe asati cakkhusamphasso na hoti, cakkhusamphasse asati vedanā na hoti, vedanāya asati taṇhā na hoti, taṇhāya asati upādānaṃ na hoti, upādāne asati bhavo na hoti, bhavo asati jāti na hoti, jātiyā asati jarā-maraṇaṃ soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsā na honti, evam - etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi keci sankhārā ye abhavantā jāyantīti. — Na - tthi mahārāja keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho mahārāja sankhārā jāyantīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: idaṃ gehaṃ abhavantaṃ jātaṃ yattha

³ chinnāṃ A. ⁴ Āma sā pi sakkā vaḍḍhetunti om. C.

tvaṃ nisinno sīti. — Na - tthi kiñci bhante idha abha-
 vantāṃ jātāṃ, bhavantāṃ yeva jātāṃ, imāni kho bhante
 dārūni vane ahesuṃ, ayañ - ca mattikā paṭhaviyaṃ ahoṣi,
 itthīnañ - ca purisānañ - ca tajjena vāyāmena evaṃ - idaṃ
 gehaṃ nibbattaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja na - tthi
 keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva san-
 khārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā
 mahārāja ye keci bījagāma-bhūtagāmā paṭhaviyaṃ nik-
 khittā anupubbena vuddhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjamānā
 pupphāni ca phalāni ca dadeyyuṃ na te rukkhā abhavantā
 jātā, bhavantā yeva te rukkhā jātā, evaṃ - eva kho ma-
 hārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bha-
 vantā yeva [te] sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ
 karohīti. — Yathā mahārāja kumbhakāro paṭhaviyā mat-
 tikaṃ uddharitvā nānābhājanāni karoti, na tāni bhājanāni
 abhavantāni jātāni, bhavantāni yeva jātāni, evaṃ - eva
 kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jā-
 yanti, bhavantā yeva sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opam-
 maṃ karohīti. — Yathā mahārāja vīṇāya pattaṃ na siyā,
 cammaṃ na siyā, doṇi na siyā, daṇḍo na siyā, upavīṇo
 na siyā, tantiyo na siyūṃ, koṇo na siyā, purisassa ca
 tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya saddo ti. — Na hi bhante
 ti. — Yato ca kho mahārāja vīṇāya pattaṃ siyā, cammaṃ
 siyā, doṇi siyā, daṇḍo siyā, upavīṇo siyā, tantiyo siyūṃ,
 koṇo siyā, purisassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya saddo ti.
 — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evaṃ - eva kho mahārāja
 na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā
 yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karò-
 hīti. — Yathā mahārāja araṇi na siyā, araṇipotako na siyā,
 araṇiyottakaṃ na siyā, uttarāraṇi na siyā, coḷakaṃ na siyā,
 purisassa ca tajjo vāyāmo na siyā, jāyeyya aggīti. — Na hi
 bhante ti. — Yato ca kho mahārāja araṇi siyā, araṇipotako
 siyā, araṇiyottakaṃ siyā, uttarāraṇi siyā, coḷakaṃ siyā, puri-
 sassa ca tajjo vāyāmo siyā, jāyeyya so aggīti. — Āma

bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja maṇi na siyā, ātapo na siyā, gomayaṃ na siyā, jāyeyya so aggīti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja maṇi siyā, ātapo siyā, gomayaṃ siyā, jāyeyya aggīti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ādāso na siyā, ābhā na siyā, mukhaṃ na siyā, jāyeyya attā ti. — Na hi bhante ti. — Yato ca kho mahārāja ādāso siyā, ābhā siyā, mukhaṃ siyā, jāyeyya attā ti. — Āma bhante, jāyeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi keci sankhārā ye abhavantā jāyanti, bhavantā yeva kho sankhārā jāyantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Ko pan' esa mahārāja vedagū nāmāti. — Yo bhante abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānāti, — yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena passeyyāma, puratthimena pi vātapānena passeyyāma, pacchimena pi vātapānena passeyyāma, uttarena pi vātapānena passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena passeyyāma, — evam - eva kho bhante ayaṃ abbhantare jīvo yena yena dvārena icchati passitum tena tena dvārena passatīti. — Thero āha: Pañcadvāraṃ mahārāja bhaṇisāmi, taṃ suṇohi, sādhukaṃ manasikarohi: Yadi abbhantare jīvo cakkhunā rūpaṃ passati, yathā mayaṃ idha pāsāde nisinnā yena yena vātapānena iccheyyāma passitum tena tena vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, puratthimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, pac-

chimena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, uttarena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, dakkhiṇena pi vātapānena rūpaṃ yeva passeyyāma, evam - etena abbhantare jīvena [cakkhunā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ,] sotena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, ghānena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, jivhāya pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, kāyena pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ, manasā pi rūpaṃ yeva passitabbaṃ; cakkhunā pi saddo yeva sotabbo, ghānena pi saddo yeva sotabbo, jivhāya pi saddo yeva sotabbo, kāyena pi saddo yeva sotabbo, manasā pi saddo yeva sotabbo; cakkhunā pi gandho yeva ghāyitabbo, sotena pi gandho yeva ghāyitabbo, jivhāya pi gandho yeva ghāyitabbo, kāyena pi gandho yeva ghāyitabbo, manasā pi gandho yeva ghāyitabbo; cakkhunā pi raso yeva sāyitabbo, sotena pi raso yeva sāyitabbo, ghānena pi raso yeva sāyitabbo, kāyena pi raso yeva sāyitabbo, manasā pi raso yeva sāyitabbo; cakkhunā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, sotena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, ghānena pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, jivhāya pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ, manasā pi phoṭṭhabbaṃ yeva phusitabbaṃ; cakkhunā pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, sotena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, ghānena pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, jivhāya pi dhammaṃ yeva vijānitabbaṃ, kāyena pi dhammaṃ yeva vijānitabban - ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja mayaṃ idha pāsāde nisinnā imesu jālavātapānesu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā bahimukhā suṭṭhutarāṃ rūpaṃ passāma, evam - etena abbhantare jīvenāpi cakkhudvāresu ugghāṭitesu mahantena ākāsenā suṭṭhutarāṃ rūpaṃ passitabbaṃ, sotesu ugghāṭitesu ghāne ugghāṭite jivhāya ugghāṭitāya kāye ugghāṭite mahantena ākāsenā suṭṭhutarāṃ saddo sotabbo, gandho ghāyitabbo, raso sāyitabbo, phoṭṭhabbo phusitabbo ti. — Na hi

bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno nikkhamitvā bahidvāraḥkoṭṭhake ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Yathā vā pana mahārāja ayaṃ Dinno anto pavisitvā tava purato tiṭṭheyya, jānāsi tvaṃ mahārāja: ayaṃ Dinno anto pavisitvā mama purato ṭhito ti. — Āma bhante, jānāmīti. — Evam - eva kho mahārāja abbhantare so jīvo jivhāya rase nikkhitte jāneyya: ambulattāṃ vā lavaṇattāṃ vā tittakattāṃ vā kaṭukattāṃ vā kasāyattāṃ vā madhurattāṃ vā ti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Te rase anto pavitṭhe jāneyya: ambulattāṃ vā lavaṇattāṃ vā tittakattāṃ vā kaṭukattāṃ vā kasāyattāṃ vā madhurattāṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ. Yathā mahārāja kocid - eva puriso madhughaṭasataṃ āharāpetvā madhudoṇiṃ pūrāpetvā purisassa mukhaṃ pidahitvā madhudoṇiyā pakkhipeyya, jāneyya so mahārāja puriso: madhu sampannaṃ vā na sampannaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Na hi tassa bhante mukhe madhu pavitṭhan - ti. — Na kho te mahārāja yujjati purimena vā pacchimaṃ pacchimena vā purimaṃ - ti. — Nāhaṃ paṭibalo tayā vādinā saddhiṃ sallapitum; sādhu, atthaṃ jappehīti. — Thero Abhidhammasaṃyuttāya kathāya rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Idha mahārāja cakkhuṃ - ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evam - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhati; sotaṃ - ca paṭicca sadde ca — pe — manaṃ - ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviññāṇaṃ, taṃsahajātā phasso vedanā saññā cetanā

ekaggatā jīvitindriyaṃ manasikāro ti evaṃ - ete dhammā paccayato jāyanti, na h' ettha vedagū upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamaṃ cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ, udāhu manovīññāṇaṃ paṭhamaṃ uppajjati pacchā cakkhuvīññāṇaṃ - ti. — Paṭhamaṃ mahārāja cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati pacchā manovīññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena cakkhuvīññāṇaṃ manovīññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāhaṃ uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, udāhu manovīññāṇaṃ cakkhuvīññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti. — Na hi mahārāja, anallāpo tesaṃ aññamaññehīti. — Katham - bhante Nāgasena yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Ninnattā ca mahārāja dvā - rattā ca ciṇṇattā ca samudācaritattā cāti. — Katham - bhante Nāgasena ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: deve vassante kata - mena udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante ninnaṃ tena gaccheyyāti. — Athāparena samayena devo vasseyya, kata - mena taṃ udakaṃ gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ udakaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ udakaṃ pacchimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yenaṃ gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ vā udakaṃ purimaṃ udakaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anā - lāpo tesaṃ aññamaññehi, ninnattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ninnattā yattha cakkhuvīññāṇaṃ uppajjati tattha manovīññāṇaṃ - pi uppajjati, na cakkhu-

¹⁶ anallāpo, so M throughout, ABC only here.

viññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, na pi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, ninnattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: rañño paccantimaṃ nagaraṃ daḥhapākāratoraṇaṃ ekadvāraṃ, tato puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena nikkhameyyāti. — Dvārena bhante nikkhameyyāti. — Athāparo puriso nikkhamitukāmo bhaveyya, katamena so nikkhameyyāti. — Yena bhante purimo puriso nikkhanto so pi tena nikkhameyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimo puriso pacchimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yenaṃham gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimo vā puriso purimaṃ purisaṃ āṇāpeti: yena tvaṃ gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi 'bhante, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, dvārattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja dvārattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvaṃ uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesāṃ aññamaññehi, dvārattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: paṭhamāṃ ekaṃ sakaṭaṃ gaccheyya, atha dutiyaṃ sakaṭaṃ katamena gaccheyyāti. — Yena bhante purimaṃ sakaṭaṃ gataṃ tam - pi tena gaccheyyāti. — Kin - nu kho mahārāja purimaṃ sakaṭaṃ pacchimaṃ sakaṭaṃ āṇāpeti: yenaṃham gacchāmi tvam - pi tena gacchāhīti, pacchimaṃ

vā sakataṃ purimaṃ sakataṃ āṇāpeti: yena tvam gacchissasi aham - pi tena gacchissāmīti. — Na hi bhante, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā gacchantīti. — Evam - eva kho mahārāja ciṇṇattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, ciṇṇattā uppajjantīti. — Katham - bhante Nāgasena samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja muddā-gaṇanā-sankhā-lekhā-sipparthānesu ādikammikassa dandhāyanā bhavati, athāparena samayena nisammakiriyāya samudācaritattā adandhāyanā bhavati, evam - eva kho mahārāja samudācaritattā yattha cakkhuviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati, na ca cakkhuviññāṇaṃ manoviññāṇaṃ āṇāpeti: yatthāham uppajjāmi tvam - pi tattha uppajjāhīti, nāpi manoviññāṇaṃ cakkhuviññāṇaṃ āṇāpeti: yattha tvam uppajjissasi aham - pi tattha uppajjissāmīti, anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Bhante Nāgasena, yattha sotaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjati — pe — yattha ghānaviññāṇaṃ uppajjati, yattha jivhāviññāṇaṃ uppajjati, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha kāyaviññāṇaṃ uppajjati tattha manoviññāṇaṃ - pi uppajjatīti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena paṭhamam kāyaviññāṇaṃ uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ, udāhu manoviññāṇaṃ paṭhamam uppajjati pacchā kāyaviññāṇaṃ - ti. — Kāyaviññāṇaṃ mahārāja paṭhamam uppajjati pacchā manoviññāṇaṃ - ti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena — pe

— anālāpo tesam aññamaññehi, samudācaritattā uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yattha manoviññāṇam uppajjati vedanā pi tattha uppajjatīti. — Āma mahārāja, yattha manoviññāṇam uppajjati, phasso pi tattha uppajjati, vedanā pi tattha uppajjati, saññā pi tattha uppajjati, cetanā pi tattha uppajjati, vitakko pi tattha uppajjati, vicāro pi tattha uppajjati, sabbe pi phassapamukhā dhammā tattha uppajjantīti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo phasso ti. — Phusanalakkhaṇo mahārāja phasso ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve meṇḍā yujjheyyum, tesu yathā eko meṇḍo evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo meṇḍo evaṃ rūpam daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve pāṇi vajjeyyum, tesu yathā eko pāṇi evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo pāṇi evaṃ rūpam daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja dve sammā vajjeyyum, tesu yathā eko sammā evaṃ cakkhu daṭṭhabbam, yathā dutiyo sammā evaṃ rūpam daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evaṃ phasso daṭṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇā vedanā ti. — Vedayitalakkhaṇā mahārāja vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso rañño adhikāram kareyya, tassa rājā tuṭṭho adhikāram dadeyya, so tena adhikārena pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam - assa: mayā kho pubbe rañño adhikāro kato, tassa me rājā tuṭṭho adhikāram adāsi, svāham tatonidānam imam evarūpam vedanam vediyāmīti; — yathā vā pana mahārāja

²⁵ anubhavalak- AC in both places.

kocid - eva puriso kusalam kamman katvā kāyassa bheda param - maraṇā sugatim saggaṃ lokam uppajjeyya, so tattha dibbehi pañcahi kāmagaṇehi samappito samangibhūto paricareyya, tassa evam - assa: aham kho pubbe kusalam kamman akāsim, so 'ham tatonidānam imam evarūpam vedanam vediyāmiti; — evam - eva kho mahārāja vedayitalakkhaṇā c' eva vedanā anubhavanalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā saññā ti. — Sañjānanalakkhaṇā mahārāja saññā; kim sañjānāti: nīlam - pi sañjānāti, pītam - pi sañjānāti, lohitaṃ - pi sañjānāti, odātam - pi sañjānāti, mañjettham - pi sañjānāti; evam kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño bhaṇḍāgāriko bhaṇḍāgāram pavisitvā nīla-pīta-lohit-odāta-mañjetthāni rājabhogaṇi rūpāni passitvā sañjānāti, evam - eva kho mahārāja sañjānanalakkhaṇā saññā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kimlakkhaṇā cetanā ti. — Cetayitalakkhaṇā mahārāja cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso visam abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi dukkhito bhavēyya, pare pi dukkhitā bhavēyyum, evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo akusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam uppajjeyya, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam uppajjanti. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso sappi-navanīta-tela-madhu-phāṇitam ekajjham abhisankharitvā attanā ca piveyya pare ca pāyeyya, so attanā pi sukhito bhavēyya, pare pi sukhitā bhavēyyum,

³ pañca BM. ²⁷ upapajj- M throughout (mostly written uppapajj-).

evam - eva kho mahārāja idh' ekacco puggalo kusalam kamman cetanāya cetayitvā kāyassa bheda param - marañā sugatim saggaṃ lokam uppajjati, ye pi tassa anusikkhanti te pi kāyassa bheda param - marañā sugatim saggaṃ lokam uppajjanti. Evam kho mahārāja cetayitalakkhaṇā cetanā abhisankharaṇalakkhaṇā cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇam viññāṇan - ti. — Vijānanalakkhaṇam mahārāja viññāṇan - ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja ṇagaraguttiko majjhe nagare singhātake nisinno passeyya puratthimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya dakkhiṇadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya pacchimadisato purisaṃ āgacchantam, passeyya uttaradisato purisaṃ āgacchantam, evam - eva kho mahārāja yañ - ca puriso cakkhunā rūpaṃ passati tam viññāṇena vijānāti, yañ - ca sotena saddam suṇāti tam viññāṇena vijānāti, yañ - ca ghānena gandham ghāyati tam viññāṇena vijānāti, yañ - ca jivhāya rasaṃ sāyati tam viññāṇena vijānāti, yañ - ca kāyena phoṭṭhabbam phusati tam viññāṇena vijānāti, yañ - ca manasā dhammam vijānāti tam viññāṇena vijānāti. Evam kho mahārāja vijānanalakkhaṇam viññāṇan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vitakko ti. — Appanālakkhaṇo mahārāja vitakko ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja vaḍḍhaki suparikammakataṃ dāruṃ sandhismim appeti, evam kho mahārāja appanālakkhaṇo vitakko ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Bhante Nāgasena, kiṃlakkhaṇo vicāro ti. — Anumajjanalakkhaṇo mahārāja vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kaṃsathālam ākoṭitam pacchā

⁵ evameva kho all. ²¹ evameva kho AM. ²⁶ vaḍḍhakī AC. ³² kaṃsatālam C.

anuravati anusandahati; yathā mahārāja ākoṭanā evaṃ vitakko daṭṭhabbo, yathā anuravanā evaṃ vicāro daṭṭhabbo ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Tatiyo vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti. — Na sakkā mahārāja imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññāpetuṃ: ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko; ayaṃ vicāro ti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja rañño sūdo yūsaṃ vā rasaṃ vā kareyya, so tattha dadhim-pi pakkhipeyya, loṇaṃ-pi pakkhipeyya, singiveraṃ-pi pakkhipeyya, jīrakam-pi pakkhipeyya, maricam-pi pakkhipeyya, aññāni pi pakārāni pakkhipeyya; tam-enāṃ rājā evaṃ vadeyya: dadhissa me rasaṃ āhara, loṇassa me rasaṃ āhara, singiverassa me rasaṃ āhara, jīrakassa me rasaṃ āhara, maricassa me rasaṃ āhara, sabbesaṃ me pakkhittānaṃ rasaṃ āharāti; sakkā nu kho mahārāja tesāṃ rasānaṃ ekatobhāvan-gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharituṃ: ambulattaṃ vā lavaṇattaṃ vā tittattaṃ vā kaṭukattaṃ vā kasāyattaṃ vā madhurattaṃ vā ti. — Na hi bhante sakkā tesāṃ rasānaṃ ekatobhā-

⁶ -bhāvagat- C twice, M throughout. ⁷ nānākaraṇaṃ B once, M throughout. ²⁵ tittakattaṃ A in both places.

van - gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā rasaṃ āharitum :
 ambulattam vā lavaṇattam vā tittattam vā kaṭukattam vā
 kasāyattam vā madhurattam vā, api ca kho pana sakena
 sakena lakkhaṇena upaṭṭhahantīti. — Evam - eva kho
 mahārāja na sakkā imesaṃ dhammānaṃ ekatobhāvan -
 gatānaṃ vinibbhujitvā vinibbhujitvā nānākaraṇaṃ paññā -
 petum : ayaṃ phasso, ayaṃ vedanā, ayaṃ saññā, ayaṃ
 cetanā, idaṃ viññāṇaṃ, ayaṃ vitakko, ayaṃ vicāro ti.
 api ca kho pana sakena sakena lakkhaṇena upaṭṭhahan -
 tīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha : Loṇaṃ mahārāja cakkhuviññeyyan - ti. —
 Āma bhante, cakkhuviññeyyan - ti. — Suṭṭhu kho ma -
 hārāja jānāhīti. — Kim - pana bhante jivhāviññeyyan - ti.
 — Āma mahārāja, jivhāviññeyyan - ti. — Kim - pana
 bhante sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Āma ma -
 hārāja, sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānātīti. — Yadi bhante
 sabbaṃ loṇaṃ jivhāya vijānāti, kissa pana taṃ sakatehi
 balivaddā āharanti, nanu loṇam - eva āharitabban - ti. —
 Na sakkā mahārāja loṇam - eva āharitum, ekatobhāvan -
 gatā ete dhammā, gocaranānattan - gatā : loṇaṃ garubhāvo
 cāti. Sakkā pana mahārāja loṇaṃ tulāya tulayitun - ti.
 — Āma bhante, sakkā ti. — Na sakkā mahārāja loṇaṃ
 tulāya tulayitum, garubhāvo tulāya tulīyatīti. — Kallo
 si bhante Nāgasenāti.

Nāgasena - Milindarāja - pañhā niṭṭhitā.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yān' imāni pañc' āyatanāni kin - nu jāni nānākammehi nibbattāni udāhu ekena kammenāti. — Nānākammehi mahārāja nibbattāni, na ekena kammenāti. — Opammañ karohīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: ekasmiñ khetto pañca bijāni vapeyyuñ, tesam nānābijānam nānāphalāni nibbatteyyun - ti. — Āma bhante, nibbatteyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja yān' imāni pañc' āyatanāni tāni nānākammehi nibbattāni, na ekena kammenāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto ti. — Thero āha: Kissa pana mahārāja rukkhā na sabbe samakā, aññe ambilā aññe lavaṇā aññe tittakā aññe kaṭukā aññe kasāvā aññe madhurā ti. — Maññāmi bhante bijānam nānākaraṇenāti. — Evam - eva kho mahārāja kammaṇaṃ nānākaraṇena manussā na sabbe samakā, aññe appāyukā aññe dīghāyukā, aññe bavhābādhā aññe appābādhā, aññe dubbaṇṇā aññe vaṇṇavanto, aññe appesakkhā aññe mahesakkhā, aññe appabhogā aññe mahābhogā, aññe nīcakulīnā aññe mahākulīnā, aññe duppaññā aññe paññāvanto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kammassakā māṇava sattā, kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammaṇaṃ satte vibhajati, yad - idaṃ hīnappaṇītatāyāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: kin - ti imaṃ dukkhaṃ nirujjheyya aññañ - ca dukkhaṃ na uppaj-

¹³ bahvāb- M throughout, C once; bavuhāb- B in both places. ¹⁶ paññāvanto M in both places, B once. ²⁷ -yoni -bandhu all. ³¹ idaṃ M.

jeyyâti. — Etadatthā mahārāja amhākaṃ pabbajjā ti. — Kim paṭigacc' eva vāyamitena, nanu saṃpatte kāle vāyamitabban - ti. — Thero āha: Saṃpatte kāle mahārāja vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhaveyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi taḷākāṃ khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja saṃpatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ ropāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi: bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja saṃpatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavatīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā te sangāmo paccupaṭṭhito bhaveyya tadā tvaṃ parikhaṃ khaṇāpeyyāsi pākāraṃ kārāpeyyāsi gopuraṃ kārāpeyyāsi aṭṭālakāṃ kārāpeyyāsi dhaññaṃ atiharāpeyyāsi, tadā tvaṃ hatthismiṃ sikkheyyāsi assasmiṃ sikkheyyāsi rathasmiṃ sikkheyyāsi dhanusmiṃ sikkheyyāsi tharusmiṃ sikkheyyā - sīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja saṃpatte kāle vāyāmo akiccakaro bhavati, paṭigacc' eva vāyāmo kiccakaro bhavati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Paṭigacc' eva taṃ kayirā yaṃ jaññā hitaṃ - attano ;
na sākaṭikacintāya, mantā' dhīro parakkame.

Yathā sākaṭiko nāma samaṃ hitvā mahāpathaṃ
visamaṃ maggam - āruya akkhacchinno va jhāyati,

¹ etadatthāya AM. ² for paṭigacc'eva see p. 48. ²⁰ aṭṭālaṃ A.

Evam̄ dhammā apakkamma adhammam - anuvattiya
mano maccumukham̄ patto akkhacchinno va socatīti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: pākati-
tikaaggito nerayiko aggi mahābhitāpataro hoti, khuddako
pi pāsāṇo pākatike aggimhi pakkhitto divasam - pi dhama-
māno na vilayaṃ gacchati, kūtāgāramatto pi pāsāṇo ne-
rayikaggimhi pakkhitto khaṇena vilayaṃ gacchatīti; etaṃ
vacanaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ye ca
tatha uppanā sattā te anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchantīti; tam - pi vacanaṃ na
saddahāmīti. — Thero āha: Tam̄ kim - maññasi mahārāja:
yā tā santi makariniyo pi sumsumāriniyo pi kacchapiniyo
pi moriniyo pi kapotiniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni pā-
sāṇāni sakkharāyo ca khādantīti. — Āma bhante, khā-
dantīti. — Kim - pana tāni tāsam̄ kucchiyaṃ koṭṭhab-
bhantragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vi-
layaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsam̄ kucchiyaṃ gabbho
so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena
kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vila-
yaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhi-
katena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye
paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tath' eva jāyanti tath'
eva vaḍḍhanti tath' eva maranti]. Bhāsitam - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālam̄ karoti yāva na
tam̄ pāpam̄ kammaṃ byantihotīti. — Bhiyyo opammaṃ
karohīti. — Tam̄ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi
sīhiniyo pi byagghiniyo pi dīpiniyo pi kukkuriniyo pi
kin - nu tā kakkhaḷāni aṭṭhikāni maṃsāni khādantīti. —
Āma bhante, khādantīti. — Kim - pana tāni tāsam̄ kuc-

² mando AC (māno SN. II, 22). ² (va jhāyatīti SN. I. c.) ²⁴ the
passage in brackets is wanting in BM in both places, at p. 68. l. 7
in all.

chīyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchīyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yā tā santi Yonakasukhumāliniyo pi khattiya-sukhumāliniyo pi brāhmaṇasukhumāliniyo pi gahapati-sukhumāliniyo pi kin - nu tā kakkhaḷāni khajjakāni maṃsāni khādantīti. — Āma bhante, khādantīti. — Kim - pana tāni tāsāṃ kucchīyaṃ koṭṭhabbhantaragatāni vilayaṃ gacchantīti. — Āma bhante, vilayaṃ gacchantīti. — Yo pana tāsāṃ kucchīyaṃ gabbho so pi vilayaṃ gacchatīti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇenāti. — Maññāmi bhante kammādhikatena na vilayaṃ gacchatīti. — Evam - eva kho mahārāja kammādhikatena nerayikā sattā anekāni pi vassasahassāni niraye paccamānā na vilayaṃ gacchanti [tatth' eva jāyanti tatth' eva vadḍhanti tatth' eva maranti]. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: So na tāva kālaṃ karoti yāva na taṃ pāpaṃ kammaṃ byantihotīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ayaṃ mahāpaṭhavī udake paṭiṭṭhitā, udakaṃ vāte paṭiṭṭhitaṃ, vāto ākāse paṭiṭṭhito ti; etaṃ - pi vacanaṃ na saddahā - mīti. — Thero dhammakarakena udakaṃ gahetvā rājānaṃ Milindaṃ saññāpesi: Yathā mahārāja imaṃ udakaṃ vātena ādhāritaṃ evaṃ taṃ - pi udakaṃ vātena ādhāritan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, nirodho nibbānan - ti. — Āma mahārāja, nirodho nibbānan - ti. — Katham -

bhante Nāgasena nirodho nibbānan - ti. — Sabbe bāla-
 puthujjanā kho mahārāja ajjhattika-bāhire āyatane abhi-
 nandanti abhivadanti ajjhosāya tiṭṭhanti, te tena sotena
 vuyhanti, na parimuccanti jātiyā jarā-maraṇena sokena
 paridevena dukkhehi domanassehi upāyāsehi, na pari-
 muccanti dukkasmā ti vadāmi. Sutavā ca kho mahārāja
 ariyasāvako ajjhattika-bāhire āyatane nābhinandati nā-
 bhivadati nājhosāya tiṭṭhati, tassa taṃ anabhinandato
 anabhivadato anajhosāya tiṭṭhato taṃhā nirujjhati, taṃ-
 hānirodhā upādānanirodho, upādānanirodhā bhavanirodho,
 bhavanirodhā jātinirodho, jātinirodhā jarā-maraṇaṃ soka-
 parideva-dukkha-domanass-upāyāsā nirujjhanti, evam -
 etassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho hoti. Evaṃ
 kho mahārāja nirodho nibbānan - ti. — Kallo si bhante
 Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbe va labhanti nib-
 bānan - ti. — Na kho mahārāja sabbe va labhanti nibbā-
 naṃ, api ca kho mahārāja yo sammā paṭipanno abhiñ-
 ñeyye dhamme abhijānāti, pariññeyye dhamme parijānāti,
 paḥātabbe dhamme pajahati, bhāvetabbe dhamme bhāveti,
 sacchikātabbe dhamme sacchikaroti, so labhati nibbānan - ti.
 — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo na labhati nibbā-
 naṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. Āma mahārāja, yo
 na labhati nibbānaṃ jānāti so: sukhaṃ nibbānan - ti. —
 Katham - bhante Nāgasena alabhanto jānāti: sukhaṃ nib-
 bānan - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yesaṃ na -
 cchinnā hatthapādā jāneyyumaṃ te mahārāja: dukkhaṃ
 hatthapādacchedanan - ti. — Āma bhante, jāneyyuna - ti.
 — Kathaṃ jāneyyuna - ti. — Aññesaṃ bhante chinna-
 hatthapādānaṃ paridevitasaddaṃ sutvā jānanti: dukkhaṃ

⁴ jarāya mar. BC. ²⁵ ye nāsacchinnā ABbC, yesaṃ yesaṃ na chinnā M.

hatthapādacchedanan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yesaṃ diṭṭhaṃ nibbānaṃ tesam saddaṃ sutvā jānāti : sukhaṃ nibbānan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Catuttho vaggo.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Atha te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena na - tthi Buddho ti. — Kim - pana mahārāja Himavati Ūhānadī tayā diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Atha te pitarā Ūhānadī diṭṭhā ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na - tthi Ūhānadī ti. — Atthi bhante, kiñcāpi me Ūhānadī na diṭṭhā pitarā pi me Ūhānadī na diṭṭhā, api ca atthi Ūhānadī ti. — Evam - eva kho mahārāja kiñcāpi mayā Bhagavā na diṭṭho ācariyehi pi me Bhagavā na diṭṭho, api ca atthi Bhagavā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena adiṭṭhapubbaṃ jānāsi : Buddho anuttaro ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja : yehi adiṭṭhapubbo mahāsamuddo jāneyyūṃ te mahārāja : mahanto kho mahāsamuddo gambhīro appameyyo duppariyogāho, yatth' imā pañca mahānadiyo satataṃ samitaṃ appenti, seyyathīdaṃ : Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī, n' eva tassa unattaṃ vā pūrattaṃ vā paññāyatīti. — Āma bhante, jāneyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja sāvake mahante

²¹ mahanto kho samuddo AC. ²⁵ pūraṇattaṃ ABC.

parinibbute passitvā jānāmi: Bhagavā anuttaro ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Āma mahārāja, sakkā jānitum: Bhagavā anuttaro ti. — Katham - bhante Nāgasena sakkā jānitum: Buddho anuttaro ti. — Bhūtapubbaṃ mahārāja Tissatthero nāma lekhācariyo ahoṣi, bahūni vassāni abbhātītāni kālakatassa, kathaṃ so nāyatīti. — Lekhena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo dhammaṃ passati so Bhagavantaṃ passati, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, dhammo tayā diṭṭho ti. — Buddhanettiyā kho mahārāja Buddhapaññattiyā yāvajīvaṃ sāvakehi vattitabban - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, na ca sakkamati paṭisandahati cāti. — Āma mahārāja, na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Katham - bhante Nāgasena na ca sankamati paṭisandahati ca, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso padīpato padīpaṃ padīpeyya, kin - nu kho so mahārāja padīpo padīpamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja daharako santo silokācariyassa santike kañci silokaṃ gahitan - ti. — Āma bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja so siloko ācariyamhā sankanto ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja na ca sankamati paṭisandahati cāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, vedagū upalabbhatīti. — Thero āha: Paramatthena kho mahārāja vedagū na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹⁶ Nāgasena om. AC. ²⁴ nanu AaBC, om. M.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci satto yo imambhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena imambhā kāyā aññaṃ kāyaṃ sankamanto na tthi, nanu mutto bhavissati pāpakehi kammehīti. — Āma mahārāja, yadi na paṭisandahēyya mutto bhavissati pāpakehi kammehi; yasmā ca kho mahārāja paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kocid-eva puriso aññatarassa purisassa ambam avahareyya, kiṃ so daṇḍappatto bhaveyyāti. — Āma bhante. daṇḍappatto bhaveyyāti. — Na kho so mahārāja tāni ambāni avahari yāni tena ropitāni, kasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Tāni bhante ambāni nissāya jātāni, tasmā daṇḍappatto bhaveyyāti. — Evam-eva kho mahārāja iminā nāmarūpena kammaṃ karotī sobhanaṃ vā asobhanaṃ vā, tena kammena aññaṃ nāmarūpaṃ paṭisandahati, tasmā na parimutto pāpakehi kammehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, iminā nāmarūpena kammaṃ kataṃ kusalaṃ vā akusalaṃ vā, kuhiṃ tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Anubandheyyuṃ kho mahārāja tāni kammāni ‘chāyā va anapāyini’ ti. — Sakkā pana bhante tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Na sakkā mahārāja tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Opammaṃ karohīti. — Tam kim-maññasi mahārāja: yān’ imāni rukkhāni anibbattaphalāni sakkā tesam phalāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni phalāni tiṭṭhantīti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja abbochinnāya santatiyā na sakkā tāni kammāni dassetuṃ: idha vā idha vā tāni kammāni tiṭṭhantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Āma mahārāja, yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja kassako gahapatiko bijāni paṭhaviyaṃ nikkhipitvā sammā deve vassante jānāti: dhaññaṃ nibbattissatīti. — Āma bhante, jāneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo uppajjati jānāti so: uppajjissāmīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho atthīti. — Āma mahārāja, Bhagavā atthīti. — Sakkā pana bhante Nāgasena Buddho nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Parinibbuto mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā, na sakkā Bhagavā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: mahato aggikkhandhassa jalamānassa yā acci atthan - gatā sakkā sā acci dassetuṃ: idha vā idha vā ti. — Na hi bhante, niruddhā sā acci, appaṇṇattim gatā ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto, atthan - gato Bhagavā na sakkā nidassetuṃ: idha vā idha vā ti; dhammakāyena pana kho mahārāja sakkā Bhagavā nidassetuṃ, dhammo hi mahārāja Bhagavatā desito ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Pañcama vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Na kho mahārāja piyo pabbajitānaṃ kāyo ti. — Atha kissa nu kho bhante kelāyatha mamāyathāti. — Kim - pana te mahārāja kadāci karahaci sangāmagatassa kaṇḍappahāro hotīti. — Āma bhante, hotīti. — Kin - nu

kho mahārāja so vaṇo ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Āma bhante, ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Kin - nu kho mahārāja piyo te vaṇo, yena ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Na me bhante piyo vaṇo, api ca maṃsassa rūhanatthāya ālepena ca ālimpīyati telena ca makkhīyati sukhumena ca coḷapaṭṭena paliveṭhīyatīti. — Evam - eva kho mahārāja appiyo pabbajitānaṃ kāyo, atha ca pabbajitā anajjhositā kāyaṃ pariharanti brahmacariyānuggahāya. Api ca kho mahārāja vaṇūpamo kāyo vutto Bhagavatā, tena pabbajitā vaṇam - iva kāyaṃ pariharanti anajjhositā. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā :

Allacammaṭṭicchanno navadvāro mahāvaṇo
samantato paggharati asucī pūtigandhiyo ti. —

Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū sabba-dassāvī ti. — Atha kissa nu kho bhante Nāgasena sāvakānaṃ anupubbena sikkhāpadaṃ paññāpesīti. — Atthi pana te mahārāja koci vejjo yo imissaṃ paṭhaviyaṃ sabbabhesajjāni jānātīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so vejjo gilānakaṃ sampatte kāle bhesajjaṃ pāyeti udāhu asampatte kāle ti. — Sampatte kāle bhante gilānakaṃ bhesajjaṃ pāyeti, no asampatte kāle ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbaññū sabbadassāvī na akāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti, sampatte kāle sāvakānaṃ sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

¹ vaṇo yena ālepena ABC. ⁷ na kho bhante ABC.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Āma mahārāja, Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti. — Kim-pan' assa bhante mātāpitāro pi dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Na hi mahārājāti. — Evam sante kho bhante Nāgasena uppajjati Buddho dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho ti; api ca mātusadiso vā putto hoti mātupakkho vā, pitusadiso vā putto hoti pitupakkho vā ti. — Thero āha: Atthi pana mahārāja kiñci padumaṃ sata-pattan-ti. — Āma bhante, atthīti. — Tassa pana kuhiṃ sambhavo ti. — Kaddame jāyati, uduke āsīyatīti. — Kin-nu kho mahārāja padumaṃ kaddamena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Atha udakena sadisaṃ vaṇṇena vā gandhena vā rasena vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja Bhagavā dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato asītiyā ca anubyañjanehi parirañjito suvaṇṇavaṇṇo kañcanasannibhattaco byāmapabbho, no c' assa mātāpitāro dvattiṃsa-mahāpurisalakkhaṇehi samannāgatā asītiyā ca anubyañjanehi parirañjitā suvaṇṇavaṇṇā kañcanasannibhattacā byāmapabbhā ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, Buddho brahmacārī ti. — Āma mahārāja, Bhagavā brahmacārī ti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho Brahmuno sisso ti. — Atthi pana te mahārāja hatthipāmokkho ti. — Āma bhante,

¹ battiṃsa- B throughout, except once. ¹¹ na uppajjati A.

atthīti. — Kin - nu kho mahārāja so hatthī kadāci karahaci koñcanādaṃ nadatīti. — Āma bhante, nadatīti. — Tena hi mahārāja so hatthī koñcānaṃ sisso ti. — Na hi bhante ti. — Kim - pana mahārāja Brahmā sabuddhiko abuddhiko ti. — Sabuddhiko bhante ti. — Tena hi mahārāja Brahmā Bhagavato sisso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, upasampadā sundarā ti. — Āma mahārāja, upasampadā sundarā ti. — Atthi pana bhante Buddhassa upasampadā udāhu na - tthīti. — Upasampanno kho mahārāja Bhagavā bodhirukkhamūle saha sabbaññutaññena, na - tthi Bhagavato upasampadā aññehi dinnā yathā sāvakānaṃ mahārāja Bhagavā sikkhāpadaṃ paññāpeti yāvajīvaṃ anatikkamanīyan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo ca mātari matāya rodati, yo ca dhammapemena rodati, ubhinnaṃ tesāṃ rodantānaṃ kassa assu bhesajjaṃ, kassa na bhesajjan - ti. — Ekassa kho mahārāja assu rāga-dosa-mohehi samalaṃ uṇhaṃ, ekassa pīti-somanassena vimalaṃ sītalaṃ; yaṃ kho mahārāja sītalaṃ taṃ bhesajjaṃ, yaṃ uṇhaṃ taṃ na bhesajjan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ nānākaranaṃ sarāgassa ca vītarāgassa cāti. — Eko kho mahārāja ajjhosito, eko anajjhosito ti. — Kiṃ etaṃ bhante: ajjhosito anajjhosito nāmāti. — Eko kho mahārāja atthiko, eko anathiko ti. — Passāṃ' ahaṃ bhante evarupaṃ: yo ca sarāgo yo ca vītarāgo sabbo p' eso sobhanaṃ yeva icchati khādaniyaṃ vā bhojaniyaṃ vā, na koci pāpakaṃ icchatīti. — Avītarāgo kho mahārāja rasapaṭisaṃvedī ca rasarāgapāṭisaṃvedī ca bhojanaṃ bhuñjati, vītarāgo pana rasa-

¹ hatthi all in both places. ¹³ M repeats sāvakānaṃ as an attempt to make sense, but something more seems to have fallen out. ²⁴ kho om. AC.

paṭisaṃvedī bhojanam̐ bhujjati, no ca kho rasarāgapaṭi-
saṃvedī ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, paññā kuhiṃ paṭiva-
satīti. — Na katthaci mahārājāti. — Tena hi bhante
Nāgasena na-tthi paññā ti. — Vāto mahārāja kuhiṃ
paṭivasatīti. — Na katthaci bhante ti. — Tena hi ma-
hārāja na-tthi vāto ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yaṃ pan' etaṃ brūsi:
saṃsāro ti, katamo so saṃsāro ti. — Idha mahārāja jāto
idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ jāto
tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati; evaṃ
kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Opammaṃ karohīti. —
Yathā mahārāja kocid-eva puriso pakkaṃ ambaṃ khā-
ditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato mahanto ambarukkho nibbat-
titvā phalāni dadeyya, atha so puriso tato pi pakkaṃ
ambaṃ khāditvā aṭṭhiṃ ropeyya, tato pi mahanto amba-
rukkho nibbattitvā phalāni dadeyya, evaṃ-etesam̐ ruk-
khānam̐ koṭi na paññāyati; evaṃ-eva kho mahārāja idha
jāto idh' eva marati, idha mato aññatra uppajjati, tahiṃ
jāto tahiṃ yeva marati, tahiṃ mato aññatra uppajjati;
evaṃ kho mahārāja saṃsāro hotīti. — Kallo si bhante
Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena atītam̐ cirakataṃ
sarati. — Satiyā mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena
cittena sarati, no satiyā ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ ma-
hārāja kiñcid-eva karaṇīyam katvā pamuṭṭhan- ti. —
Āma bhante ti. — Kin- nu kho tvaṃ mahārāja tasmiṃ
samaye acittako ahoṣīti. — Na hi bhante, sati tasmiṃ
samaye nāhoṣīti. — Atha kasmā tvaṃ mahārāja evaṃ-
āha: cittena sarati, no satiyā ti. — Kallo si bhante
Nāgasenaṭi.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sabbā sati abhijānantā

uppajjati udāhu kaṭumikā va satīti. — Abhijānantā pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikā pi satīti. — Evaṃ hi kho bhante Nāgasena sabbaṃ satīṃ abhijānanti, na - tthi kaṭumikā satīti. — Yadi na - tthi mahārāja kaṭumikā sati na - tthi kiñci sippikānaṃ kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjattānehi vā karaṇīyaṃ, niratthakā ācariyā; yasmā ca kho mahārāja atthi kaṭumikā sati tasmā atthi kammāyatanehi vā sippāyatanehi vā vijjāyatanehi vā karaṇīyaṃ, attho ca ācariyehīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Chaṭṭho vaggo.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, katihī ākārehi sati uppajjati. — Soḷasahi ākārehi mahārāja sati uppajjati, katamehi soḷasahi ākārehi: abhijānato pi mahārāja sati uppajjati, kaṭumikāya pi sati uppajjati, oḷārikaviññāṇato pi sati uppajjati, hitaviññāṇato pi sati uppajjati, ahitaviññāṇato pi sati uppajjati, sabhāganimittato pi sati uppajjati, visabhāganimittato pi sati uppajjati, kathābhiññāṇato pi sati uppajjati, lakkhaṇato pi sati uppajjati, saraṇato pi sati uppajjati, muddāto pi sati uppajjati, gaṇanāto pi sati uppajjati, dhāraṇato pi sati uppajjati, bhāvanāto pi sati uppajjati, potthakanibandhanato pi sati uppajjati, upanikkhepatato pi sati uppajjati, anubhūtatato pi sati uppajjati. Kathaṃ abhijānato sati uppajjati: yathā mahārāja āyasmā ca Ānando Khujjuttarā ca upāsikā ye vā pan'

³ bh. N. hesa sabbaṃ A, bh. N. na hesa sabbaṃ C, bh. N. na ho sabbaṃ Ba, bh. N. va sabbaṃ Bb. ¹⁹ gaṇanato A. ²² upanikkhepanato AbB. ²³ uppajjatīti all.

aññe pi keci jātissarā jātīm saranti, evaṃ abhijānato sati uppajjati. Kathaṃ kaṭumikāya sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko pare ca taṃ sarāpanatthaṃ nibandhanti, evaṃ kaṭumikāya sati uppajjati. Kathaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati: yadā rajje vā abhisitto hoti sotāpatti-phalaṃ vā patto hoti, evaṃ oḷārikaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ hitaviññānato sati uppajjati: yamhi sukhāpito: amukasmim evaṃ sukhāpito ti sarati, evaṃ hitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ ahitaviññānato sati uppajjati: yamhi dukkhāpito: amukasmim evaṃ dukkhāpito ti sarati, evaṃ ahitaviññānato sati uppajjati. Kathaṃ sabhāganimitto sati uppajjati: sadisaṃ puggalaṃ disvā mātaraṃ vā pītaraṃ vā bhātaraṃ vā bhaginiṃ vā sarati, oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadra-bhaṃ vā disvā aññaṃ tādisaṃ oṭṭhaṃ vā goṇaṃ vā gadra-bhaṃ vā sarati, evaṃ sabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ visabhāganimitto sati uppajjati: asukassa nāma [evaṃ] vaṇṇo ediso, saddo ediso, gandho ediso, raso ediso, phoṭṭhabbo ediso ti sarati, evaṃ visabhāganimitto sati uppajjati. Kathaṃ kathābhiññānato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti taṃ pare sarāpeti, tena so sarati, evaṃ kathābhiññānato sati uppajjati. Kathaṃ lakkhaṇato sati uppajjati: yo bali-vaddānaṃ ankena jānāti lakkhaṇena jānāti, evaṃ lakkhaṇato sati uppajjati. Kathaṃ saraṇato sati uppajjati: yo pakatiyā muṭṭhassatiko hoti, yo taṃ: sarāhi bho, sarāhi bho ti punappunaṃ sarāpeti, evaṃ saraṇato sati uppajjati. Kathaṃ muddāto sati uppajjati: lipiyā sikkhitattā jānāti: imassa akkharassa anantaraṃ imaṃ akkharaṃ kātabban-ti, evaṃ muddāto sati uppajjati. Kathaṃ gaṇanāto sati uppajjati: gaṇanāya sikkhitattā gaṇakā bahum-pi gaṇenti, evaṃ gaṇanāto sati uppajjati. Kathaṃ dhāraṇato sati uppajjati: dhāraṇāya sikkhitattā dhāraṇakā bahum-pi-

³ muṭṭhassati AC. ²⁹ gaṇanato ABC in both places. ³⁰ gaṇanakā AB.

dhārenti, evaṃ dhāraṇato sati uppajjati. Kathaṃ bhāvanāto sati uppajjati: idha bhikkhu anekavhiṭṭaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, seyyathīdaṃ: ekaṃ - pi jātiṃ dve pi jātiyo — pe — iti sākāraṃ sa-uddesaṃ pubbenivāsaṃ anussarati, evaṃ bhāvanāto sati uppajjati. Kathaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati: rājāno anusāsaniyaṃ anussarantā: ekaṃ potthakaṃ āharathāti tena potthakena anussaranti, evaṃ potthakanibandhanato sati uppajjati. Kathaṃ upanikkhepato sati uppajjati: upanikkhittaṃ bhaṇḍaṃ disvā sarati, evaṃ upanikkhepato sati uppajjati. Kathaṃ anubhūtaṃ sati uppajjati: diṭṭhataṃ rūpaṃ sarati, sutattaṃ saddaṃ sarati, ghāyitaṃ gandhaṃ sarati, sāyitaṃ rasaṃ sarati, phuṭṭhataṃ phoṭṭhabbaṃ sarati, viññātaṃ dhammaṃ sarati, evaṃ anubhūtaṃ sati uppajjati. Imehi kho mahārāja soḷasahi ākārehi sati uppajjati. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: yo vassasataṃ akusalaṃ kareyya maraṇakāle ca ekaṃ Buddhagataṃ satiṃ paṭilabheyya so devesu uppajjeyyāti; etaṃ na saddahāmi. Evañ - ca pana vadetha: ekena pāṇātipātena niraye uppajjeyyāti; etaṃ - pi na saddahāmi. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: khuddako pi pāsāṇo vinā nāvāya udake uppilaveyyāti. — Na hi bhante ti. — Kin - nu kho mahārāja vāhasataṃ - pi pāsāṇānaṃ nāvāya āropitaṃ udake uppilaveyyāti. — Āma bhante, uppilaveyyāti. — Yathā mahārāja nāvā evaṃ kusalāni kammāni daṭṭhabbānāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kiṃ tumhe atītassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana paccuppanassa

² bhāvanato ABC. ⁴ saud. anekavhiṭṭaṃ pubb. Cb. ⁵ bhāvanato AC.
⁹ ¹⁰ upanikkhepanato AC. ²¹ etaṃ - pi vacanaṃ na A.

dukkhassa pahānāya vāyamathāti. — Na hi mahārājāti. — Yadi tumhe na atītassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na anāgatassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, na paccuppannassa dukkhassa pahānāya vāyamatha, atha kimatthāya vāyamathāti. — Thero āha: Kin - ti mahārāja idaṅ - ca dukkhaṃ nirujjheyya aññaṅ - ca dukkhaṃ na uppajjeyyāti etadatthāya vāyamāmāti. — Atthi pana bhante Nāgasena anāgataṃ dukkhaṅ - ti. — Na - tthi mahārājāti. — Tumhe kho bhante Nāgasena atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ dukkhānaṃ pahānāya vāyamathāti. — Atthi pana te mahārāja keci paṭirājāno paccatthikā paccāmittā paccupaṭṭhitā hontīti. — Āma bhante, atthīti. — Kin - nu kho mahārāja tadā tumhe parikhaṃ khaṇāpeyyātha pākāraṃ cināpeyyātha gopuraṃ kārāpeyyātha aṭṭālakāṃ kārāpeyyātha dhaññaṃ atiharāpeyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kim tumhe mahārāja tadā hatthismiṃ sikkheyyātha assasmiṃ sikkheyyātha rathasmiṃ sikkheyyātha dhanusmiṃ sikkheyyātha tharusmiṃ sikkheyyāthāti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ sikkhitaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bhayānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Kin - nu kho mahārāja atthi anāgataṃ bhayaṅ - ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe ca kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ bhayānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādetthāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: yadā tvaṃ pipāsito bhavēyyāsi tadā tvaṃ udapānaṃ khaṇāpeyyāsi pokkharāṇiṃ khaṇāpeyyāsi taḷākāṃ khaṇāpeyyāsi: pānīyaṃ pivissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacc' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyattaṃ hotīti. — Atthi pana mahārāja anāgatā pipāsā ti. — Na - tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja ati-

¹⁴ aṭṭālaṃ B. ²⁵ bhiyyo wanting in all.

paṇḍitā ye tumhe anāgatānaṃ pipāsānaṃ paṭibāhanatthāya taṃ paṭiyādethāti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja : yadā tvaṃ bubhukkhito bhaveyyāsi tadā tvaṃ khettaṃ kasāpeyyāsi sālīṃ vapāpeyyāsi : bhattaṃ bhuñjissāmīti. — Na hi bhante, paṭigacce' eva taṃ paṭiyattaṃ hotīti. — Kiss' atthāyāti. — Anāgatānaṃ bhante bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāyāti. — Atthi pana mahārāja anāgatā bubhukkhā ti. — Na tthi bhante ti. — Tumhe kho mahārāja atipaṇḍitā ye tumhe asantānaṃ anāgatānaṃ bubhukkhānaṃ paṭibāhanatthāya paṭiyādethāti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, kīva dūro ito brahmaloko ti. — Dūro kho mahārāja ito brahmaloko, kūṭāgāramattā silā tamhā patitā ahorattena aṭṭhacattālīsa yojanasahassāni bhassamānā catuhi māsehi paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhannatha : seyyathā pi balavā puriso sammiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiñjeyya, evam - eva iddhiṃ bhikkhu cetovasippatto Jambudīpe antarāhito brahmaloke pātubhaveyyāti ; etaṃ vacanaṃ na saddahāmi, evaṃ atisīghaṃ tāvā bahūni yojanasatāni gacchissatīti. — Thero āha : Kūhiṃ pana mahārāja tava jātabhūmīti. — Atthi bhante Alasando nāma dīpo, tatthāhaṃ jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Alasando hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja tattha kiñcid - eva karaṇīyaṃ karitvā saritā ti. — Āma bhante, sarāmīti. — Lahurū kho tvaṃ mahārāja gato si dumattāni yojanasatānīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha : Bhante Nāgasena, yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya .yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya, ko cirataraṃ ko sīghataran - ti. — Samakaṃ mahārājāti. — Opammaṃ karohīti. — Kūhiṃ pana mahārāja

¹⁸ evam - evaṃ AC. ²⁵ karitvā sarāhīti M.

tava jātanagaran - ti. — Atthi bhante Kalasigāmo nāma, tatthāham jāto ti. — Kīva dūro mahārāja ito Kalasigāmo hotīti. — Dumattāni bhante yojanasatānīti. — Kīva dūram mahārāja ito Kasmīram hotīti. — Dvādasa bhante yojanānīti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kalasigāmaṃ cintehīti. — Cintito bhante ti. — Ingha tvaṃ mahārāja Kasmīram cintehīti. — Cintitaṃ bhante ti. — Kataman - nu kho mahārāja cirena cintitaṃ katamaṃ siḡhataran - ti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Bhiyyo opammaṃ karohīti. — Tam kim - maññasi mahārāja: dve sakuṇā ākāseṇa gaccheyyūṃ, tesu eko ucce rukkhe nisīdeyya eko nīce rukkhe nisīdeyya, tesam samakam patitṭhitānaṃ katamassa chāyā paṭhamataram paṭhaviyaṃ patitṭhaheyya katamassa chāyā cirena paṭhaviyaṃ patitṭhaheyyāti. — Samakam bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo idha kālakato brahmaloke uppajjeyya yo ca idha kālakato Kasmīre uppajjeyya samakam yeva uppajjantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Kati nu kho bhante Nāgasena bojjhangā ti. — Satta kho mahārāja bojjhangā ti. — Katihi pana bhante bojjhangehi bujjhatīti. — Ekena kho mahārāja bojjhangena bujjhati: dhammavicayasambojjhangenāti. — Atha kissa nu kho bhante vuccanti satta bojjhangā ti. — Tam kim - maññasi mahārāja: asi kosiyā pakkhitto agga - hito hatthena ussahati chejjaṃ chādītun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dhammavicaya - sambojjhangena vinā chahi bojjhangehi na bujjhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kataman - nu kho bahutaram, puññaṃ vā apuññaṃ vā ti. — Puññaṃ kho

² yatthāham ABC. ³ kīva dūro ... Kasmīrako B. ²³ uccarukkhe BCa.

mahārāja bahutaram, apuññam thokaṅ - ti. — Kena kāraṇenaṅāti. — Apuññam kho mahārāja karonto vipphaṅsārī hoti: pāpakammaṅ mayā katan - ti; tena pāpaṅ na vaḍḍhati. Puññam kho mahārāja karonto avipphaṅsārī hoti, avipphaṅsārissa pāmojjaṅ jāyati, pamuditassa pīti jāyati, pītimanassa kāyo passambhati, passaddhakāyo sukhaṅ vedeti, sukhino cittaṅ samādhīyati, samāhito yathābhūtaṅ pajānāti, tena kāraṇena puññam vaḍḍhati; puriso kho mahārāja chinnahatthapādo Bhagavato ekaṅ uppalahatthaṅ datvā ekanavuti kappāni vinipātaṅ na gacchissati; iminā pi mahārāja kāraṇena bhaṅāmi: puññam bahutaram, apuññam thokaṅ - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṅāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, yo jānanto pāpakammaṅ karoti yo ca ajānanto pāpakammaṅ karoti, kassa bahutaram apuññan - ti. — Thero āha: Yo kho mahārāja ajānanto pāpakammaṅ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena yo amhākaṅ rājaputto vā rājamahāmatto vā ajānanto pāpakammaṅ karoti taṅ mayam diguṅam daḍḍemāti. — Tam kim - maññasi mahārāja: tattaṅ ayoguḷam ādittaṅ sampajjalitaṅ sajotibhūtaṅ eko ajānanto gaṅheyya eko jānanto gaṅheyya, katamo balikataram dayheyyāti. — Yo kho bhante ajānanto gaṅheyya so balikataram dayheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja yo ajānanto pāpakammaṅ karoti tassa bahutaram apuññan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenaṅāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, atthi koci iminā sarīradehena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṅ vā aññaṅ vā pana dīpan - ti. — Atthi mahārāja yo iminā cātummahābhūtikaṅ kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṅ vā aññaṅ vā pana dīpan - ti. — Katham - bhante Nāgasena iminā cātummahābhūtikaṅ kāyena Uttarakurum vā gaccheyya brahmalokaṅ vā aññaṅ vā

³ pāpaṅ kammaṅ B. ⁷ vedīyati A. ²¹⁻²³ balavataṅ Bb, bahutaram M. ²²⁻²³ dayh- M.

pana dīpan - ti. — Abhijānāsi nu tvaṃ mahārāja imissā paṭhaviyā vidatthiṃ vā rataniṃ vā langhitvā ti. — Āma bhante, abhijānāmi; aham - bhante Nāgasena aṭṭha pi rataniyo langhāmīti. — Kathaṃ tvaṃ mahārāja aṭṭha pi rataniyo langhesīti. — Ahaṃ hi bhante cittaṃ uppādemī; ettha nipatissāmīti; saha cittuppādena kāyo me lahuko hotīti. — Evam - eva kho mahārāja iddhiṃ bhikkhu cetovasipatto kāyaṃ citte samāropetvā cittavasena vehāsam gacchatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni pīti; rukkho pi tāva na - tthi yojanasatiko, kuto pana aṭṭhikāni dīghāni yojanasatikāni bhavissantīti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutan - te mahāsamudde pañcayojanasatikā pi macchā atthīti. — Āma bhante, sutan - ti. — Nanu mahārāja pañcayojanasatikassa macchassa aṭṭhikāni dīghāni bhavissantīti yojanasatikāni pīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Āma mahārāja, sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Kathaṃ - bhante Nāgasena sakkā assāsa - passāse nirodhetun - ti. — Taṃ kim - maññasi mahārāja: sutapubbo te koci kākacchamāno ti. — Āma bhante, sutapubbo ti. — Kin - nu kho mahārāja so saddo kāye namite virameyyāti. — Āma bhante, virameyyāti. — So hi nāma mahārāja saddo abhāvita - kāyassa abhāvitasīlassa abhāvitacittassa abhāvitapaññassa kāye namite viramissati, kim - pana bhāvitakāyassa bhāvitasīlassa bhāvitacittassa bhāvitapaññassa catutthajjhānaṃ samāpannassa assāsa - passāsā na nirujjhissantīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, samuddo samuddo ti vuccati, kena kāraṇena udakaṃ samuddo ti vuccatīti. —

² ratanaṃ AbC. ² langhinti M. ^{24.27} namate all except Bb.

Thero āha: Yattakaṃ mahārāja udakaṃ tattakaṃ loṇaṃ, yattakaṃ loṇaṃ tattakaṃ udakaṃ, tasmā samuddo ti vuccatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, kena kāraṇena samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Ciraṣaṅṭhitattā kho mahārāja udakassa samuddo ekaraso loṇaraso ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, sakkā sabbāṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Āma mahārāja, sakkā sabbāṃ sukhumaṃ chinditun - ti. — Kim - pana bhante sabbāṃ sukhumaṃ - ti. — Dhammo kho mahārāja sabbasukhumaṃ, na kho mahārāja dhammā sabbe sukhumaṃ, sukhumaṃ - ti vā thūlan - ti vā mahārāja dhammānaṃ - etam - adhivacanaṃ, yaṃ kiñci chinditabbāṃ sabbāṃ taṃ paññāya chindati, na - tthi dutiyaṃ paññāya chedanan - ti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, viññānaṃ - ti vā paññā - ti vā bhūtasmiṃ jīvo ti vā, ime dhammā nānatthā c' eva nānābyañjanaṃ ca, udāhu ekatthā, byañjanaṃ - eva nānan - ti. — Vijānanalakkaṇaṃ mahārāja viññānaṃ, pajānanalakkaṇaṃ paññā, bhūtasmiṃ jīvo na upalabbhatīti. — Yadi jīvo na upalabbhati, atha ko carahi cakkhunā rūpaṃ passati, sotena saddaṃ suṇāti, ghānena gandhaṃ ghāyati, jivhāya rasaṃ sāyati, kāyena phoṭṭhabbaṃ phusati, manasā dhammaṃ vijānātīti. — Thero āha: Yadi jīvo cakkhunā rūpaṃ passati — pe — manasā dhammaṃ vijānāti, so jīvo cakkhudvāresu uppāṭitesu mahantena ākāseṇa bahimukho suṭṭhutarāṃ rūpaṃ passeyya, sotesu uppāṭitesu ghāne uppāṭite jivhāya uppāṭitāya kāye uppāṭite mahantena ākāseṇa suṭṭhutarāṃ saddaṃ suṇeyya gandhaṃ ghāyeyya rasaṃ sāyeyya phoṭṭhabbaṃ phuseyyāti. — Na

⁹ sabbasukhumaṃ M. ¹² sabbasukhumaṃ M. ¹⁵ nānatthā AB. ⁻² atha kho ABC.

hi bhante ti. — Tena hi mahārāja bhūtasmiññ jīvo na upalabbhatīti. — Kallo si bhante Nāgasenāti.

Thero āha: Dukkaraññ mahārāja Bhagavatā katan - ti. — Kim - pana bhante Nāgasena Bhagavatā dukkaraññ katan - ti. — Dukkaraññ mahārāja Bhagavatā kataññ: ime - saññ arūpīnaññ cittacetasi kānaññ dhammānaññ ekārammaṇe vattamānānaññ vavatthānaññ akkhātāññ: ayaññ phasso, ayaññ vedanā, ayaññ saññā, ayaññ cetanā, idaññ cittaññ - ti. — Opammaññ karohīti. — Yathā mahārāja kocid - eva puriso nāvāya mahāsamuddaññ ajjhogāhitvā hatthapuṭena udakaññ gahetvā jivhāya sāyitvā — jāneyya nu kho mahārāja so puriso: idaññ Gangāya udakaññ, idaññ Yamunāya udakaññ, idaññ Aciravatiyā udakaññ, idaññ Sarabhuyā udakaññ, idaññ Mahiyā udakaññ - ti. — Dukkaraññ bhante jānitun - ti. — Ato dukkarataraññ kho mahārāja Bhagavatā kataññ: ime saññ arūpīnaññ cittacetasi kānaññ dhammānaññ ekārammaṇe vattamānānaññ vavatthānaññ akkhātāññ: ayaññ phasso, ayaññ vedanā, ayaññ saññā, ayaññ cetanā, idaññ cittaññ - ti. — Suṭṭhu bhante ti rājā abbhanumodi.

Sattamo vaggo.

Thero āha: Jānāsi kho mahārāja sampati kā velā ti. — Āma bhante, jānāmi, sampati paṭhamo yāmo atikkanto, majjhimo yāmo vattati, ukkā padīpiyanti, cattāri paṭākāni āṇattāni, gamissanti bhaṇḍato rājadeyyā ti. — Yonakā evam - āhaññsu: Kallo si mahārāja, paṇḍito bhikkhūti. — Āma bhāṇe, paṇḍito thero, ediso ācariyo bhavēyya mādiso

⁶ dhammānaññ om. ABC. ¹⁰ ajjhogahetvā ABC, -gāhetvā M. ¹⁵ tato Ab, ito M. ²⁶ sace ediso M.

ca antevāsī, nacirass' eva paṇḍito dhammaṃ ājāneyyāti.
 — Tassa pañhaveyyākaraṇena tuṭṭho rājā theram Nāgasenaṃ satahassagghanakena kambalena acchādetvā: Bhante Nāgasena, ajjatagge te aṭṭhasataṃ bhattaṃ paññāpemi, yaṃ kiñci antepure kappiyaṃ tena ca pavāremīti āha. — Alaṃ mahārāja, jīvāmīti. — Jānāmi bhante Nāgasena jīvasi, api ca attānañ - ca rakkha mamañ - ca rakkhāhi; kathaṃ attānaṃ rakkhasi: Nāgaseno Milindaṃ rājānaṃ pasadesi na ca kiñci alabhīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ attānaṃ rakkha; kathaṃ mamaṃ rakkhasi: Milindo rājā pasanno pasannākāraṃ na karotīti parāpavādo āgaccheyyāti, evaṃ mamaṃ rakkhāhīti. — Tathā hotu mahārājāti. — Seyyathā pi bhante sīho migarājā suvaṇṇapañjare pakkhitto pi bahimukho yeva hoti, evaṃ - eva kho 'haṃ bhante kiñcāpi agāraṃ ajjhāvasāmi, bahimukho yeva pana acchāmi, sace 'haṃ bhante agārasinā anagāriyaṃ pabbajeyyaṃ na ciram jīveyyaṃ, bahū me paccatthikā ti.

Atha kho āyasmā Nāgaseno Milindassa rañño pañhaṃ vissajjtvā utṭhāy' āsanā sanghārāmaṃ agamāsi. Acirapakkante ca āyasmante Nāgasene Milindassa rañño etad - ahoṣi: Kim mayā pucchitaṃ, kim bhadantena vissajjitaṃ - ti. Atha kho Milindassa rañño etad - ahoṣi: Sabbam mayā supucchitaṃ, sabbam bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Āyasmato pi Nāgasenassa sanghārāmaṃ gataṃ etad - ahoṣi: Kim Milindena raññā pucchitaṃ, kim mayā vissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmato Nāgasenassa etad - ahoṣi: Sabbam Milindena raññā supucchitaṃ, sabbam mayā suvissajjitaṃ - ti. Atha kho āyasmā Nāgaseno tassā rattiyā accayena pubbanhasamayam nivāsetvā pattacīvaram - ādāya yena Milindassa rañño nivesanaṃ ten' upasankami, upasankamitvā paññatte āsane nisīdi. Atha kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā

⁷ rakkhāhīti all. ¹⁰ mama BC. ¹⁷ bahu all.

ekamantaṃ nisīdi, ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Mā kho bhada-
 tassa evaṃ ahosi: Nāgaseno mayā pañhaṃ pucchito ti
 ten' eva somanassena na taṃ rattāvasesaṃ supīti, na te
 evaṃ daṭṭhabbaṃ; tassa mayhaṃ bhante taṃ rattāva-
 sesaṃ etad - ahosi: kiṃ mayā pucchitaṃ, kiṃ bhada-
 tena vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ mayā supucchitaṃ, sabbaṃ
 bhadantena suvissajjitaṃ - ti. Thero pi evaṃ - āha: Mā
 kho mahārājassa evaṃ ahosi: Milindassa rañño mayā
 pañho vissajjito ti ten' eva somanassena taṃ rattāvase-
 saṃ vītināmesīti, na te evaṃ daṭṭhabbaṃ; tassa may-
 haṃ mahārāja taṃ rattāvasesaṃ etad - ahosi: kiṃ Milin-
 dena raññā pucchitaṃ, kiṃ mayā vissajjitaṃ - ti; sabbaṃ
 Milindena raññā supucchitaṃ, sabbaṃ mayā suvissajji-
 taṃ - ti. — Iti ha te mahānāgā aññamaññassa subhāsitaṃ
 samanumodiṃsūti.

Milindapañhānaṃ pucchāvissajjanā samattā.

⁴ somanassena taṃ AbCM.

Bhassappavedī vetañḍī atibuddhi vicakkhaṇo
Milindo ñāṇabhedāya Nāgasenam - upāgami.

Vasanto tassa chāyāya paripucchanto punappunam
pabhinnabuddhi hutvāna so pi āsī tipetako.

Navangam anumajjanto rattibhāge rahogato
addakkhi meṇḍake pañhe dunniveṭhe saniggahe:

Pariyāyabhāsitaṃ atthi, atthi sandhāya bhāsitaṃ,
sabhāvabhāsitaṃ atthi Dhammarājassa sāsane.

Tesaṃ atthaṃ aviññāya meṇḍake Jinabhāsita
anāgatamhi addhāne viggaho tattha hessati.

Handa kathim pasādetvā chejjapessāmi meṇḍake,
tassa niddiṭṭhamaggena niddisissanty - anāgate ti.

Atha kho Milindo rājā pabhātāya rattiyā uggate
aruṇe sīsaṃ nahātvā sirasi añjalim - paggahetvā atītānā-
gata-paccuppanne sammāsambuddhe anussarivā aṭṭha
vatapadāni samādiyi: Ito me anāgatāni satta divasāni
aṭṭha guṇe samādiyivā tapo caritabbo bhavissati, so
'haṃ ciṇṇatapo samāno ācariyaṃ ārādhetvā meṇḍake
pañhe pucchissāmīti. Atha kho Milindo rājā pakatidus-
sayugaṃ apanetvā ābharaṇāni ca omuñcitvā kāsāyaṃ ni-
vāsetvā muṇḍakapaṭisīsaṃ sīse paṭimuñcitvā munibhā-
vam - upaṇtvā aṭṭha guṇe samādiyi: Imaṃ sattāhaṃ
mayā na rājaattho anusāsitaṃ, na rāgūpasamhitaṃ cit-
taṃ uppādetabbaṃ, na dosūpasamhitaṃ cittaṃ uppāde-
tabbaṃ, na mohūpasamhitaṃ cittaṃ uppādetabbaṃ, dāsa-
kammakara-porisa-jane pi nivātavuttinā bhavitabbaṃ,

¹¹ bhedāpessāmi M. ¹² niddisissant' anāg. Aa, -ssanti 'nāg. B. ¹⁴ na-
hāyivā A. ²² samādiyivā AC.

kāyikaṃ vācasikaṃ anurakkhitabbaṃ, cha pi āyatanāni niravasesato anurakkhitabbāni, mettābhāvanāya mānaṣaṃ pakkhipitabbaṃ - ti ime aṭṭha guṇe samādiyivā tesv - eva aṭṭhasu guṇesu mānaṣaṃ paṭiṭṭhapetvā bahi anikkhamitvā sattāhaṃ vītināmetvā aṭṭhame divase pabhātāya rattiyā pag - eva pātarāsaṃ katvā okkhittacakkhu mitabhāṇi susaṅghitena iriyāpathena avikkhittena cittena haṭṭhena udaggena vippasanna therāni Nāgasenaṃ upasankamitvā therassa pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ ṭhito idam - avoca:

Atthi me bhante Nāgasena koci attho tumhehi saddhiṃ mantayitabbo, na tattha añño koci tatiyo icchitabbo, suññe okāse pavivitte araññe aṭṭhangupāgate samaṇasārūpe tattha so pañho pucchitabbo bhavissati, tattha me gūyaṃ na kātabbaṃ na rahassakaṃ, arahāṃ' ahaṃ rahassakaṃ suṇituṃ sumantaṇe upagate. Upamāya pi so attho upaparikkhitabbo, yathā kiṃ viya: Yathā nāma bhante Nāgasena mahāpaṭhavī nikkhepaṃ arahati nikkhepe upagate, evam - eva kho bhante Nāgasena arahāṃ' ahaṃ rahassakaṃ suṇituṃ sumantaṇe upagate ti.

Gurunā pi saha pavivittaṃ pavanaṃ pavisitvā idam - avoca: Bhante Nāgasena, idha purisena mantayitukāmena aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjayitabbāni bhavanti, na tesu ṭṭhānesu viññū puriso atthaṃ manteti, mantito pi attho pariṇaṭṭati na sambhavati; katamāni aṭṭha - ṭṭhānāni: visamaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, sabhayaṃ parivajjanīyaṃ, ativātaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, paṭicchannaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, devaṭṭhānaṃ parivajjanīyaṃ, pantho parivajjanīyo, sankamo parivajjanīyo, udakatitthaṃ parivajjanīyaṃ, imāni aṭṭha - ṭṭhānāni parivajjanīyānti. — Thero āha: Ko doso visamaṭṭhāne sabhaye ativāte paṭicchanne devaṭṭhāne panthe sankame udakatitthe ti. — Visame

⁴ paṭiṭṭhāpetvā A. ⁹ etadavoca B. ¹⁶ sumantane ACM. ²⁰ sumantane ACMA.

²¹ pavivittupavanaṃ A. ²² sumantayitu - A. ²⁸ patho, patho M throughout.

bhante Nāgasena mantito attho vikirati vidhamati paggharati na sambhavati; sabhaye mano santasati, santasito na sammā atthaṃ samanupassati; ativāte saddo avibhūto hoti; paṭicchanne upassutiṃ tiṭṭhanti; devaṭṭhāne mantito attho garukaṃ pariṇamati; panthe mantito attho tuccho bhavati; sankame calācalo bhavati; udakattithe pākaṭo bhavati. Bhavatīha:

Visamaṃ sabhayaṃ ativāto paṭicchannaṃ devanissitaṃ pantho ca sankamo tittamaṃ, aṭṭh' ete parivajjayāti.

Bhante Nāgasena, aṭṭh' ime puggalā mantiyamānā mantitaṃ atthaṃ byāpādentī, katame aṭṭha: rāgacarito dosacarito mohacarito mānacarito luddho alaso ekacintī bālo ti, ime aṭṭha puggalā mantitaṃ atthaṃ byāpādentīti. — Thero āha: Tesam ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, dosacarito dosavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mohacarito mohavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, mānacarito mānavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, luddho lobhavasena mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, alaso alasaṭāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, ekacintī ekacintitāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti, bālo bālatāya mantitaṃ atthaṃ byāpādeti. Bhavatīha:

Ratto duṭṭho ca mūlho ca mānī luddho tathā 'laso ekacintī ca bālo ca, ete atthavināsakā ti.

Bhante Nāgasena, nav' ime puggalā mantitaṃ guyhaṃ vivaranti na dhārenti, katame nava: rāgacarito dosacarito mohacarito bhīruko āmisagaruko itthī soṇḍo paṇḍako dārako ti. — Thero āha: Tesam ko doso ti. — Rāgacarito bhante Nāgasena rāgavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, duṭṭho dosavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati na dhāreti, mūlho mohavasena mantitaṃ guyhaṃ vivarati

na dhāreti, bhīruko bhayavasena mantitaṃ guyaṃ viva-
rati na dhāreti, āmisagaruko āmisahetu mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, itthī ittaratāya mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, soṇḍiko surālolatāya mantitaṃ guyaṃ
vivarati na dhāreti, paṇḍako anekamaṃsikatāya mantitaṃ
guyaṃ vivarati na dhāreti, dārako capalatāya mantitaṃ
guyaṃ vivarati na dhāreti. Bhavatīha :

Ratto duṭṭho ca mūlho ca bhīru āmisacakkhuko
itthī soṇḍo paṇḍako ca, navamo bhavati dārako :
Nav' ete puggalā loke ittarā calitā calā ;
etehi mantitaṃ guyaṃ khippaṃ bhavati pākaṭan - ti.

Bhante Nāgasena, aṭṭhahi kāraṇehi buddhi pariṇamati
paripākaṃ gacchati, katamehi aṭṭhahi : vayapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yasapariṇāmena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, paripucchāya
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, titthasaṃvāsena
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, yoniso manasi-
kārena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, sākacchāya
buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, snehūpasevana-
vasena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati, patirūpa-
desavāsena buddhi pariṇamati paripākaṃ gacchati.
Bhavatīha :

Vayena yasa-pucchāhi titthavāsena yoniso
sākacchā' snehasaṃsevā' patirūpavasena ca :
Etāni aṭṭha ṭhānāni buddhivisadakārakā,
yesaṃ etāni sambhonti tesāṃ buddhi pabhijjatīti.

Bhante Nāgasena, ayaṃ bhumibhāgo aṭṭha-mantadosa-
vivajjito, ahañ - ca loke paramo mantisahāyo, guyaṃ - anu-
rakkhī cāhaṃ, yāvāhaṃ jīvissāmi tāva guyaṃ - anurak-
khissāmi, aṭṭhahi ca me kāraṇehi buddhi pariṇāmaṃ gatā ;
dullabho etarahi mādiso antevāsī.

Sammā paṭipanne antevāsike ye ācariyānaṃ pañcavīsati ācariyaguṇā tehi guṇehi ācariyena sammā paṭipajjitabbaṃ. Katame pañcavīsati guṇā: idha bhante ācariyena antevāsīmhi satataṃ samitaṃ ārakkhā upaṭṭhapetabbā, asevana-sevanā jānitabbā, pamattāppamattatā jānitabbā, seyyāvakaṣo jānitabbo, gelaññaṃ jānitabbaṃ, bhojanaṃ laddhāladdhaṃ jānitabbaṃ, vireso jānitabbo, pattagataṃ samvibhajitabbaṃ, assāsetabbo: mā bhāyi, attho te abhikkamatīti, iminā puggalena paṭicaratīti paṭicāro jānitabbo, gāme paṭicāro jānitabbo, vihāre paṭicāro jānitabbo, na tena saha sallāpo kātabbo, chiddaṃ disvā adhivāsetabbaṃ, sakkaccakārinā bhavitabbaṃ, akhaṇḍakārinā bhavitabbaṃ, arahassakārinā bhavitabbaṃ, niravasesakārinā bhavitabbaṃ, janem' imaṃ sippesūti janakacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, kathaṃ ayaṃ na parihāyeyyāti vaddhicittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, balavaṃ imaṃ karomi sikkhābalenāti cittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, mettacittaṃ upaṭṭhapetabbaṃ, āpadāsu na vijahitabbaṃ, karaṇīye na ppamajjitabbaṃ, khalite dhammena pagga-hetabbo ti. Ime kho bhante pañcavīsati ācariyassa ācariyaguṇā, tehi guṇehi mayi sammā paṭipajjassu. Saṃsayo me bhante uppanno, atthi meṇḍakapañhā Jinabhāsītā, anāgate addhāne tattha viggaho uppajjissati, anāgate ca addhāne dullabhā bhavissanti tumhādisā buddhimanto, tesu me pañhesu cakkhum dehi paravādānaṃ niggaḥāyāti.

Thero sādḥūti sampaticchitvā dasa upāsakassa upāsakaguṇe paridīpesi: Dasa ime mahārāja upāsakassa upāsakaguṇā, katame dasa: idha mahārāja upāsako sanghena samānasukhadukkho hoti, dhammādhipateyyo hoti, yathābalaṃ samvibhāgarato hoti, Jinasāsanaparihāniṃ disvā abhivaddhiyā vāyamati, sammāditṭhiko hoti, apagatakotūhalamangaliko jīvitahetu pi na aññaṃ satthāraṃ uddisati, kāyikaṃ vācasikaṃ - c' assa rakkhitaṃ hoti, samaggārāmo hoti samaggarato, anusuyyako hoti, na ca

kuhanavasena sāsane carati, Buddhāṃ saraṇaṃ gato hoti, dhammaṃ saraṇaṃ gato hoti, saṅghaṃ saraṇaṃ gato hoti. Ime kho mahārāja dasa upāsakassa upāsakaguṇā, te sabbe guṇā tayi samvijjanti, taṃ te yuttaṃ pattaṃ anucchavikaṃ patirūpaṃ yaṃ tvaṃ Jinasāsanaparibhāniṃ disvā abhivaḍḍhiṃ icchasi. Karomi te okāsaṃ, pucchamaṃ tvaṃ yathāsukhaṃ - ti.

Atha kho Milindo rājā katāvakaṃso nipacca guruno pāde sirasi añjaliṃ katvā etad - avoca: Bhante Nāgasena, ime titthiyā evaṃ bhaṇanti: yadi Buddho pūjaṃ sādīyati na parinibbuto Buddho, saṃyutto lokena antobhaviko lokasmiṃ lokasādhāraṇo, tasmā tassa^o kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo; yadi parinibbuto, visaṃyutto lokena nisato sabbabhavahi, tassa pūjā na uppajjati, parinibbuto na kiñci sādīyati, asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Ubhatokoṭṭiko eso pañho, n' eso visayo appattamānasānaṃ, mahantānaṃ yev' eso visayo, bhind' etaṃ diṭṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, tav' eso pañho anupatto, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi paravādaniggahāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjaṃ sādīyati, bodhimūle yeva Tathāgatassa sādīyanā pahīnā, kim - pana anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā:

Pūjīyantā asamasamā sadevamānusehi te
na sādīyanti sakkāraṃ, buddhānaṃ esa dhammatā ti.

Rājā āha: Bhante Nāgasena, putto vā pituno vaṇṇaṃ bhāsati pitā vā puttassa vaṇṇaṃ bhāsati, na c' etaṃ kāraṇaṃ paravādānaṃ niggahāya, pasādappakāsaṇaṃ nāma' etaṃ, ingha me tvaṃ tattha kāraṇaṃ sammā brūhi sa-

kavādassa paṭiṭṭhāpanāya diṭṭhijālaviniveṭhanāyāti. — Thero āha: Parinibbuto mahārāja Bhagavā, na ca Bhagavā pūjāṃ sādīyati, asādīyantass' eva Tathāgatassa devamanussā dhāturatanāṃ vatthum karitvā Tathāgatassa nānaratanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabbanti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbāyeyya, api nu kho so mahārāja aggikkhandho sādīyati tiṇakaṭṭhupādānaṃ - ti. — Jalamāno pi so bhante mahāaggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādīyati, kim - pana nibbuto upasanto acetano sādīyatīti. — Tasmim̐ pana mahārāja aggikkhandhe uparate upasante loke aggi suñño hotīti. — Na hi bhante, kaṭṭhaṃ aggissa vatthu hoti upādānaṃ, ye keci manussā aggikāmā te attano thāmabalaviriyena paccatapurisakārena kaṭṭhaṃ manthayitvā aggim̐ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyani kammāni karontīti. — Tena hi mahārāja titthiyānaṃ vacanaṃ micchā bhavati: asādīyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjali, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjali; yathā mahārāja mahatimahāaggikkhandho pajjalitvā nibbuto, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā buddhasiriyā pajjalitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja nibbuto aggikkhandho tiṇakaṭṭhupādānaṃ na sādīyati, evam - eva kho lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja manussā nibbute aggikkhandhe anupādāne attano thāmabalaviriyena paccatapurisakārena kaṭṭhaṃ manthayitvā aggim̐ nibbattetvā tena agginā aggikaraṇīyāni kammāni karonti, evam - eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādīyantass' eva dhāturatanāṃ vatthum karitvā Tathāgatassa nānara-

⁷ nibbāpeyya AC. ⁸ -kaṭṭhū- B throughout. ¹³ kaṭṭhaṃ bhante aggissa BC. ¹⁴ -purisākārena ABC throughout.

tanārammaṇena sammāpaṭipattiṃ sevantā tisso sampattiyo paṭilabhanti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-kāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-kāro avañjho bhavati saphalo: yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā upameyya, api nu kho so mahārāja uparato vāto sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi bhante uparatassa vātassa ābhogo vā manasikāro vā puna nibbattāpanāya, kinkāraṇam: acetanā sāvāyodhātūti. — Api nu tassa mahārāja uparatassa vātassa vāto ti samaññā upagacchatīti. — Na hi bhante, tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa uppattiyā paccayā, ye keci manussā uṇhābhitattā pariḷāhaparipīlitā te tālavaṇṭena vā vidhūpanena vā attano thāmabalaviriyena paccattapurisakārena vātam nibbattetvā tena vātena uṇham nibbāpentī pariḷāham vūpasamentīti. — Tena hi mahārāja titthiyānam vacanam micchā bhavati: asādiyantassa kato adhi-kāro vañjho bhavati aphalo ti. Yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyi, evam - eva Bhagavā dasasahassimhi lokadhātuyā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyi; yathā mahārāja mahatimahāvāto vāyitvā uparato, evam - eva Bhagavā sītala-madhura-santa-sukhuma-mettāvātena upavāyitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbuto; yathā mahārāja uparato vāto puna nibbattāpanam na sādīyati, evam - eva lokahitassa sādīyanā pahīnā upasantā; yathā mahārāja te manussā uṇhābhitattā pariḷāhaparipīlitā, evam - eva devamanussā tividhaggi-santāpa-pariḷāha-paripīlitā; yathā tālavaṇṭa-vidhūpanāni vātassa nibbattiyā paccayā honti, evam - eva Tathāgatassa dhātu ca nāparatanañ - ca paccayo hoti tissannaṃ sam-

³² dhātuñca all.

pattīnaṃ paṭilābhāya; yathā manussā uṇhābhitattā pari-
lāhaparipīḷitā tālavaṇṇena vā vidhūpanena vā vātaṃ nib-
battetvā uṇhaṃ nibbāpentī pariḷāhaṃ vūpasamenti, eva-
eva devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādi-
yantass' eva dhātuṇ - ca nīṇarātanaṇ - ca pūjetvā kusalaṃ
nibbattetvā tena kusalena tividhaggi-santāpa-pariḷāhaṃ
nibbāpentī vūpasamenti. Iminā pi mahārāja kāraṇena
Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhi-
kāro avaṇṇho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi para-
vādānaṃ niggahāya: yathā mahārāja puriso bheriṃ āko-
ṭetvā saddaṃ nibbatteyya, yo so bherisaddo purisena
nibbattito so saddo antaradhāyeyya, api nu kho so ma-
hārāja saddo sādīyati puna nibbattāpanan - ti. — Na hi
bhante, antarahito so saddo, na - tthi tassa puna uppā-
dāya ābhogo vā manasikāro vā, sakiṃ nibbatte bherisadde
antarahite so bherisaddo samucchinnō hoti, bheri pana
bhante paccayo hoti saddassa nibbattiyā, atha puriso pac-
caye satī attajena vāyāmena bheriṃ ākoṭetvā saddaṃ nib-
battetīti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā sīla-sa-
mādhī - paññā - vimutti - vimuttiñāṇadassana - paribhāvitaṃ
dhāturātanaṇ - ca dhammaṇ - ca vinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca
satthāraṃ ṭhapayitvā sayāṃ anupādisesāya nibbānadhā-
tuyā parinibbuto, na ca parinibbute Bhagavati sampatti-
lābho upacchinno hoti, bhavadukkhapatipīḷitā sattā dhā-
turātanaṇ - ca dhammavinayaṇ - ca anusatthiṇ - ca paccā-
yaṃ karitvā sampattikāmā sampattiyo paṭilabhanti.
Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa
asādiyantass' eva kato adhikāro avaṇṇho bhavati saphalo
ti. Diṭṭhaṇ - c' etaṃ mahārāja Bhagavatā anāgatam -
addhānaṃ kathitaṇ - ca bhaṇitaṇ - ca ācikkhitaṇ - ca:
Siyā kho pan' Ānanda tumbhākaṃ evam - assa: atīta-

²² ānusatthiṇca B twice, C once. ²² dhammavinayaṇca B. ²³ ṭhapetvā B.

satthukam pāvacaṇam, na - tthi no satthā ti; na kho paṇ' etaṃ Ānanda evaṃ daṭṭhabbāṃ, yo vo Ānanda mayā dhammo ca vinayo ca desito paññatto so vo mam' acca - yena satthā ti. Parinibbutassa Tathāgatassa asādiyan - tassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti taṃ tesāṃ tittihīyānaṃ vacaṇaṃ micchā abhūtaṃ vitathaṃ alikaṃ viruddhaṃ viparītaṃ, dukkhadāyakaṃ dukkhavipākaṃ apāyagamanīyaṃ - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādīyati nu kho mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī: sabbabījāni mayi saṃvirū - hantūti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana tāni mahārāja bījāni asādiyantiyā mahāpaṭhaviyā saṃvirūhitvā daḷha - mūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā-parivittihīṇā pup - phaphaladharā hontīti. — Asādiyantī pi bhante mahā - paṭhavī tesāṃ bījānaṃ vatthu hoti paccayaṃ deti virū - hanāya, tāni bījāni taṃ vatthum nissāya tena paccayena saṃvirūhitvā daḷhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā - parivittihīṇā pupphaphaladharā hontīti. — Tena hi ma - hārāja tittihīyā sake vāde naṭṭhā honti batā viruddhā, sace te bhaṇanti: asādiyantassa kato adhikāro vañjho bhavati aphaḷo ti. Yathā mahārāja mahāpaṭhavī evaṃ Tathāgato arahāṃ sammāsambuddho, yathā mahārāja mahāpaṭhavī na kiñci sādīyati evaṃ Tathāgato na kiñci sādīyati, yathā mahārāja tāni bījāni paṭhaviṃ nissāya saṃvirūhitvā daḷhamūlajaṭā-paṭiṭṭhitā khandhasārasākhā - parivittihīṇā pupphaphaladharā honti evaṃ devamanussā Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātuṃ - ca nānaratanaṃ - ca nissāya daḷhakusalamūla-paṭiṭṭhitā sa - mādhiikkhandha-dhammasāra-sīlasākhā-parivittihīṇā vi - muttipuppha-sāmaññaphaladharā honti. Iminā pi ma -

⁷ dukkhadāyakaṃ om. BC. ⁸ -gāminiyanti AaB. ¹³ -hantīti B. ¹⁶ asā - diyanti all. ¹⁷ vatthum AC. ³¹ samādhiikkhandha- CM.

hārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime oṭṭhā goṇā gadrabhā ajā pasū manussā antokucchismiṃ kimikulānam sambhavan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja kimayo tesam asādiyantānam antokucchismiṃ sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Pāpassa bhante kammasa balavatāya asādiyantānam yeva tesam sattānam antokucchismiṃ kimayo sambhavitvā bahuputtanattā vepullataṃ pāpuṇantīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva dhātussa ca ñāṇārammaṇassa ca balavatāya Tathāgate kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo: sādiyanti nu kho mahārāja ime manussā: ime aṭṭhanavuti rogā kāye nibbattantīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rogā asādiyantānam kāye nipatantīti. — Pubbe katena bhante duccharitenāti. — Yadi mahārāja pubbe kataṃ akusalam idha vedanīyam hoti, tena hi mahārāja pubbe katam - pi idha katam - pi kusalākusalam kammaṃ avañjhaṃ bhavati saphalan - ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja Nandako nāma yakkho theram Sāriputtam āsādayitvā paṭhaviṃ pavitṭho ti. — Āma bhante, sūyati, loke pākaṭo eso ti. — Api nu kho mahārāja thero Sāriputto sādīyi Nandakassa yakkhassa

⁶ pasu all. ³⁰ asādiyitvā BCM, apasādayitvā A.

mahāpaṭhavīgilanan - ti. — Ubbattiyante pi bhante sadevake loke, patamāne pi chamāyaṃ candimasuriye, vikirante pi Sinerupabbatarāje, thero Sāriputto na parassa dukkhaṃ sādiyeyya, taṃ kissa hetu: yena hetunā thero Sāriputto kujjheyya vā dusseyya vā so hetu therassa Sāriputtassa samūhato samucchinno, hetuno samugghātittatā bhante thero Sāriputto jīvitahārake pi kopamā na kareyyāti. — Yadi mahārāja thero Sāriputto Nandakassa yakkhassa paṭhavīgilanaṃ na sādiyi kissa pana Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo ti. — Akusalassa bhante kamma massa balavatāyāti. — Yadi mahārāja akusalassa kamma massa balavatāya Nandako yakkho paṭhaviṃ pavittḥo, asādiyantassāpi kato aparādho avañjho bhavati saphalo, tena hi mahārāja kusalassa pi kamma massa balavatāya asādiyantassa kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. Iminā pi mahārāja kāraṇena Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti.

Kati nu kho te mahārāja manussā ye etarahi mahāpaṭhaviṃ pavittḥā, atthi te tattha savanan - ti. — Āma bhante, sūyatīti. — Ingha tvaṃ mahārāja sāvehīti. — Ciñcamāṇavikā bhante, Suppabuddho ca Sakko, Devadatto ca thero, Nandako ca yakkho, Nando ca māṇavako ti, sutamā mētam bhante: ime pañca janā mahāpaṭhaviṃ pavittḥā ti. — Kismiṃ te mahārāja aparaddhā ti. — Bhagavati ca bhante sāvakesu cāti. — Api nu kho mahārāja Bhagavā vā sāvakā vā sādiyimsu imesaṃ mahāpaṭhaviṃ pavisanan - ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Tathāgatassa parinibbutassa asādiyantass' eva kato adhikāro avañjho bhavati saphalo ti. — Suvīññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, guyhaṃ

⁹ paṭhavi- AB. ¹⁴ kusalassāpi B; kusalākusalassa A. ²² ciñcā māṇ. Aa.
²⁷ bhagavā sāvakā all. ²⁸ -paṭhavi- AaM. ³¹ uttāni- ACM.

vidāmsitaṃ, gaṇṭhi bhinnā, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, naṭṭhā paravādā, bhaggā kuditṭhi, nippabhā jātā kutitthiyā, tvaṃ gaṇivarapavāram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Buddho sabbaññū ti. — Āma mahārāja, Bhagavā sabbaññū, na ca Bhagavato satataṃ samitaṃ nānadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ, āvajjanapaṭibaddhaṃ Bhagavato sabbaññutañāṇaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho asabbaññū, yadi tassa pariyesanāya sabbaññutañāṇaṃ hotīti. — † Vāhasataṃ kho mahārāja vīhinaṃ aḍḍhacūlaṃ - ca vāhā vīhi satt' ammaṇāni dve ca tumbā ekaccharakkhaṇe pavattacittassa ettakā vīhi lakkhaṃ ṭhapiyamāne parikkhayaṃ pariyādānaṃ gaccheyyūṃ. Tatr' ime sattavidhā cittā pavattanti: Ye te mahārāja sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: abhāvitattā cittassa. Yathā mahārāja vamsanāḷassa vitatassa visālassa vitthiṇṇassa saṃsibbita-visibbitassa sākḥjaṭṭaṭṭitassa ākaddhiyantassa garukaṃ hoti āgamaṇaṃ dandhaṃ, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā sākḥanaṃ, evam - eva kho mahārāja ye te sarāgā sadosā samohā sakkilesā abhāvitakāyā abhāvitasilā abhāvitacittā abhāvitapaññā tesam taṃ cittaṃ garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: saṃsibbita-visibbitattā kilesehi. Idam paṭhamaṃ cittaṃ.

Tatr' idam dutiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sotāpannā pihitāpāyā diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesam taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ

¹ vidāmsitaṃ AbM. ⁹ -yesanā B. ⁹ hotīti B. ¹⁰ -cūlakaṃ ca B. ¹⁰ vāha vīha B. ¹¹ ekaccharākkhaṇe AC. ¹⁴ sakkilesā M throughout. ¹⁷ kinkāraṇā A once, Ab S times, B once, C 5 times, M 4 times. ¹⁸ cittassa C, visatassa M, visattassa AacB.

uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: tīsu ṭhānesu cittaṃ parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa tipabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhaḷaṭṭaḷaṭṭitaṃsā ākaḷḷhiyaṃtassa yāva tipabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhaḷaṭṭaḷaṭṭitattā, evaṃ - eva kho mahārāja ye te sotāpaṇṇā pihitāpāyā³¹ diṭṭhippattā viññātasatthusāsanā tesāṃ taṃ cittaṃ tīsu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: tīsu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idaṃ dutiyaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ tatiyaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sakadāgāmino, yesāṃ rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesāṃ taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: pañcasu ṭhānesu parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa pañcapabbagaṇṭhiparisuddhassa upari sākhaḷaṭṭaḷaṭṭitaṃsā ākaḷḷhiyaṃtassa yāva pañcapabbaṃ tāva lahukaṃ eti, tato upari thaddhaṃ, kinkāraṇaṃ: hetthā parisuddhattā, upari sākhaḷaṭṭaḷaṭṭitattā, evaṃ - eva kho mahārāja ye te sakadāgāmino, yesāṃ rāga-dosa-mohā tanubhūtā, tesāṃ taṃ cittaṃ pañcasu ṭhānesu lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, uparibhūmisu garukaṃ uppajjati dandhaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: pañcasu ṭhānesu cittaṃsā parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idaṃ tatiyaṃ cittaṃ.

Tatr' idaṃ catutthaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja anāgāmino, yesāṃ pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesāṃ taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu la-

³¹ saññoj- M throughout.

hukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: dasasu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa dasapabbaganṭhiparisuddhassa upari sākhajāṭajāṭitassa ākaḍḍhiyantassa yāva dasapabbam tāva lahukam eti, tato upari thaddham, kinkāraṇam: heṭṭhā parisuddhattā, upari sākhajāṭajāṭitattā, evam - eva kho mahārāja ye te anāgāmino, yesam pañc' orambhāgiyāni saṃyojanāni pahīnāni, tesam taṃ cittaṃ dasasu ṭhānesu lahukam uppajjati lahukam pavattati, uparibhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: dasasu ṭhānesu cittaṣsa parisuddhattā, upari kilesānaṃ appahīnattā. Idam catuttham cittaṃ.

Tatr' idam pañcamam cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Yathā mahārāja vaṃsanāḷassa sabbapabbaganṭhiparisuddhassa ākaḍḍhiyantassa lahukam hoti āgamanam adandham, kinkāraṇam: sabbapabbaganṭhiparisuddhattā, agahanattā vaṃsassa; evam - eva kho mahārāja ye te arahanto khīṇāsavā dhotamalā vantakilesā vusitavanto katakaraṇīyā ohitabhārā anuppattasatthā parikkhīṇabhavasamyojanā pattapaṭisambhidā sāvakabhūmisu parisuddhā, tesam taṃ cittaṃ sāvakavisaye lahukam uppajjati lahukam pavattati, paccekabuddhabhūmisu garukam uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇam: parisuddhattā sāvakavisaye, aparisuddhattā paccekabuddhavisaye. Idam pañcamam cittaṃ.

Tatr' idam chaṭṭham cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisaye, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Yathā mahārāja puriso sakavisayaṃ parittaṃ nadiṃ rattiṃ - pi divā pi yadicchakaṃ asambhīto otareyya, athāparato mahāsamuddaṃ gambhīraṃ vitthataṃ agādham - apāraṃ disvā bhāyeyya dandhāyeyya na visaheyya otarituṃ, kinkāraṇaṃ: ciṇṇattā sakavisayassa, mahantattā ca mahāsamuddassa; evam - eva kho mahārāja ye te paccekabuddhā, sayambhuno anācariyakā, ekacārino khaggavisāṇakappā, sakavisaye parisuddha-vimala-cittā, tesam taṃ cittaṃ sakavisaye lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, sabbaññūbuddhabhūmisu garukaṃ uppajjati dandham pavattati, kinkāraṇaṃ: parisuddhattā sakavisayassa, mahantattā sabbaññūbuddhavisayassa. Idam chaṭṭham cittaṃ.

Tatr' idam sattamaṃ cittaṃ vibhattim - āpajjati: Ye te mahārāja sammāsambuddhā sabbaññuno dasabaladharā catuvesāraja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi sammānāgatā, anantajinā anāvaraṇaṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Api nu kho mahārāja nārācassa sudhotassa vimalassa niggaṇṭhissa sukhuma-dhārassa ajimhassa avankassa akuṭilassa daḥacāpa-samārūḥassa khomasukhume vā kappāsasukhume vā kambalasukhume vā balavanipātitaṃ dandhāyitattaṃ vā lagganaṃ vā hotīti. — Na hi bhante, kinkāraṇaṃ: sukhumattā vatthānaṃ, sudhotattā nārācassa, nipātassa ca balavattā

⁹ atha parato AaM. ³⁰ laganam AB. ³¹ bhante ti ABC.

ti. — Evam - eva kho mahārāja ye te sammāsambuddhā sabbañño dasabaladharā catuvesārajja-visāradā, aṭṭhārasahi buddhadhammehi samannāgatā, anantajinā anāvarenañāṇā, tesam taṃ cittaṃ sabbattha lahukaṃ uppajjati lahukaṃ pavattati, kinkāraṇaṃ: sabbattha parisuddhattā. Idaṃ sattamaṃ cittaṃ.

Tatra mahārāja yam - idaṃ sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ taṃ channaṃ - pi cittaṇaṃ gaṇanaṃ atikkamitvā asankheyyena guṇena parisuddhañ - ca lahukañ - ca. Yasmā ca Bhagavato cittaṃ parisuddhañ - ca lahukañ - ca, tasmā mahārāja Bhagavā yamakapāṭihīraṃ dasseti, yamakapāṭihīre mahārāja nātappaṃ: buddhānaṃ bhagavantānaṃ cittaṃ evaṃ lahuparivattan - ti, na tattha sakkā uttarim kāraṇaṃ vattuṃ. Te pi mahārāja pāṭihīrā sabbaññūbuddhānaṃ cittaṃ upādāya gaṇanaṃ - pi sankham - pi kalam - pi kalabhāgam - pi na upenti, āvajjanapaṭibaddhaṃ mahārāja Bhagavato sabbaññūtañāṇaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā mahārāja puriso hatthe ṭhapitaṃ yaṃ kiñci dutiye hatthe ṭhapeyya, vivaṭena mukhena vācaṃ nicchāreyya, mukhagataṃ bhojanaṃ gileyya, ummīletvā vā nimīleyya nimīletvā vā ummīleyya, sammiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya pasāritaṃ vā bāhaṃ sammiñjeyya, cira-taraṃ etaṃ mahārāja, lahutaraṃ Bhagavato sabbaññūtañāṇaṃ, lahutaraṃ āvajjanaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti, āvajjanavikalammattakena na tāvatā buddhā bhagavanto asabbañño nāma [na] hontīti.

Āvajjanam - pi bhante Nāgasena pariyesanāya kātabbaṃ, ingha maṃ tattha kāraṇena saññāpehīti. — Yathā mahārāja purisassa aḍḍhassa mahaddhanassa mahābhogassa pahūta-jātarūpa-rajata-vittūpakaraṇassa pahūta-dhana-dhaññaṃ sāli-vīhi-yava-taṇḍula-tila-mugga-māsa-pubbaṇṇāparaṇṇa-sappi-tela-navanīta-khīra-dadhi-madhu-

²¹ samiñj- M throughout. ²⁵ -kena netāvatā ABC.

guḷa-phāṇitā ca khaḷopi-kumbhi-pīṭhara-koṭṭha-bhājana-gatā bhaveyyum, tassa ca purisassa pāhunako āgaccheyya bhattāraho bhattābhikankhī, tassa ca gehe yaṃ randhaṃ bhojanaṃ taṃ pariniṭṭhitaṃ bhaveyya, kumbhito taṇḍule nīharitvā bhojanaṃ randheyya; api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena bhojanavekallamattakena adhana nāma kapaṇo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, cakkavattirañño ghare pi bhante akāle bhojanavekallaṃ hoti, kiṃ pana gahapatikassāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanavikalamattakaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti. Yathā vā pana mahārāja rukkho assa phalito oṇata-vinato piṇḍibhārabharito, na kiñci tattha patitaṃ phalaṃ bhaveyya; api nu kho so mahārāja rukkho tāvatakena patitaphalavekallamattakena aphālo nāma bhaveyyāti. — Na hi bhante, patanapaṭi-baddhāni tāni rukkhaphalāni, patite yadicchakaṃ labhatīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa āvajjanapaṭibaddhaṃ sabbaññutaññaṃ, āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Bhante Nāgasena, āvajjitvā āvajjitvā Buddho yadicchakaṃ jānātīti. — Āma mahārāja, Bhagavā āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānāti; yathā mahārāja cakkavattirājā yadā cakkaratanaṃ sarati: upetu me cakkaratanan - ti, sarite cakkaratanaṃ upeti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato āvajjitvā āvajjitvā yadicchakaṃ jānātīti. — Daḷhaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ, Buddho sabbaññū, sampañcchāma: Buddho sabbaññū ti.

Bhante Nāgasena, Devadatto kena pabbājito ti. — Cha - y - ime mahārāja khattiyakumārā: Bhaddiyo ca Anuruddho ca Ānando ca Bhagu ca Kimbilo ca Deva-

¹ -phāṇitañca all. ¹ khalopi AbC, kalopi AaM. ²⁶ -cchāmi A.

datto ca, Upāli kappako sattamo, abhisambuddhe Sathari Sakyakulānandajanane Bhagavantam anupabbajantā nikkhamimsu; te Bhagavā pabbājesīti. — Nanu bhante Devadattena pabbajitvā sangho bhinno ti. — Āma mahārāja, Devadattena pabbajitvā sangho bhinno. Na gihī sangham bhindati, na bhikkhunī na sikkhamānā na sāmaṇero na sāmaṇerī sangham bhindati, bhikkhu pakatatto samānasamvāsako samānasīmāyam t̥hito sangham bhindatīti. — Sanghabhedako bhante puggalo kim kamman phusatīti. — Kappaṭṭhitikam mahārāja kamman phusatīti. — Kim - pana bhante Nāgasena Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti. — Āma mahārāja, Tathāgato jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti. — Yadi bhante Nāgaseno Buddho jānāti: Devadatto pabbajitvā sangham bhindissati, sangham bhinditvā kappam niraye paccissatīti, tena hi bhante Nāgasena: Buddho kāruṇiko anukampako hitesī, sabbasattānam ahitam - apanetvā hitam - upadahatīti yaṁ vacanam taṁ micchā. Yadi taṁ ajānitvā pabbājesi, tena hi Buddho asabbaññū. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, vijatehi etaṁ mahājataṁ, bhinda parappavādam, anāgate addhāne tayā sadisā buddhimanto bhikkhū dullabhā bhavissanti, ettha tava balaṁ pakāsehīti.

Kāruṇiko mahārāja Bhagavā sabbaññū ca. Kāruṇṇena mahārāja Bhagavā sabbaññutañāṇena Devadattassa gatiṁ olokento addasa Devadattam aparāpariyakammaṁ āyūhitvā anekani kappakoṭṭisatasahassāni nirayena nirayam vinipātena vinipātam gacchantam. Tam Bhagavā sabbaññutañāṇena jānitvā: imassa ariyantakataṁ kamman mama sāsane pabbajitassa pariyantakataṁ bhavissati,

¹ Upāli B. ² -jananena AbC. ²¹ asabbaññū ti all.

purimañ upādāya pariyantakatañ dukkhañ bhavissati, apabbajito pi ayañ moghapuriso kappatṭhiyam - eva kammañ āyūhissatīti kāruññaena Devadattañ pabbājesīti. — Tena hi bhante Nāgasena Buddho vadhitvā telena makkheti, papāte pātetvā hatthañ deti, māretvā jīvitāñ pariyesati, yañ so paṭhamāñ dukkhañ datvā pacchā sukhañ upadahatīti. — Vadheti pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māretī pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yathā mahārāja mātāpitaro nāma vadhitvā pi pātayitvā pi puttānañ hitam - eva upadahanti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato vadheti pi sattānañ hitavasena, pātetī pi sattānañ hitavasena, māretī pi sattānañ hitavasena, vadhitvā pi mahārāja Tathāgato sattānañ hitam - eva upadahati, pātetvā pi sattānañ hitam - eva upadahati, māretvā pi sattānañ hitam - eva upadahati. Yena yena yogena sattānañ guṇavadḍhi hoti tena tena yogena sabbasattānañ hitam - eva upadahati. Sace mahārāja Devadatto na pabbajeyya gihibhūto samāno nirayasañvattanikañ bahuñ pāpakammañ katvā anekāni kappakoṭisatasahassāni nirayena nirayañ vinipātena vini-pātañ gacchanto bahuñ dukkhañ vedayissati. Tañ Bhagavā jānamāno kāruññaena Devadattañ pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkhañ pariyantakatañ bhavissatīti kāruññaena garukañ dukkhañ lahukañ akāsi. Yathā mahārāja dhana-yaṣa-siri-ñātibalena balavā puriso attano ñātiñ vā mittāñ vā raññā garudaṇḍañ dhārentāñ attano bahuvisatthabhāvena samatthatāya garukañ daṇḍañ la-hukañ kāreti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhañ vediyamānañ Devadattañ

²⁴ vediyissati AaB. ³⁰ -vissaṭṭha- AM.

pabbājetvā sīla-samādhi-paññā-vimutti-bala-samattha-bhāvena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Yathā vā pana mahārāja kusalo bhisakko sallakatto garukaṃ byādhiṃ balavosadhabalena lahukaṃ karoti, evaṃ - eva kho mahārāja bahūni kappakoṭisatasahassāni dukkhaṃ vediyamānaṃ Devadattaṃ Bhagavā yogaññutāya pabbājetvā kāruññabalopatthaddha-dhammosadhabalena garukaṃ dukkhaṃ lahukaṃ akāsi. Api nu kho so mahārāja Bhagavā bahavedanīyaṃ Devadattaṃ appavedanīyaṃ karonto kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. -- Na kiñci bhante apuññaṃ āpajjeyya, antamaso gaddūhanamattam - pīti. — Imam - pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇaṃ atthato sampañcicca yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā mahārāja coraṃ āgucārīṃ gahetvā rañño dasseyyūṃ: ayaṃ te deva coro āgucārī, imassa yaṃ icchasi taṃ daṇḍaṃ paṇehīti, tam - enaṃ rājā evaṃ vadeyya: tena hi bhāṇe imaṃ coraṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātane sīsaṃ chindathāti; evaṃ devāti kho te rañño paṭissutvā taṃ bahinagaraṃ nīharitvā āghātanaṃ nayeyyūṃ, tam - enaṃ passeyya kocid - eva puriso rañño santikā laddhavarō laddha-yasa-dhana-bhogo ādeyyavacano balavicchitakārī, so tassa kāruññaṃ katvā te purise evaṃ vadeyya: alaṃ bho, kiṃ tumhakaṃ imassa sīsacchedanena, tena hi bho imassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkhatha, aham - etassa kāraṇā rañño santike paṭivacanaṃ karissāmīti; te tassa balavato vacanena tassa corassa hatthaṃ vā pādaṃ vā chinditvā jīvitaṃ rakkheyūṃ; api nu kho so mahārāja puriso evaṃkārī tassa corassa kiccakārī assāti. — Jīvitadāyako so bhante puriso tassa corassa, jīvite dinne kiṃ tassa akataṃ nāma atthīti. — Yā pana

⁶ yogaññatāya AB. ¹¹ idaṃ M. ¹⁶ dassesuṃ AbBC. ¹⁹ āghātaṭṭhāne ABb. ²⁷ kāraṇaṃ A.

tassa hatthapādacchedane vedanā so tāya vedanāya kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Attanā katena so bhante coro dukkham vedanam vediyati, jīvitadāyako pana puriso na kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruññena Devadattam pabbājesi: mama sāsane pabbajitassa dukkham pariyantakataṃ bhavissatīti. Pariyantakatañ - ca mahārāja Devadattassa dukkham. Devadatto mahārāja maraṇakāle:

Imehi atthīhi tam - aggapuggalam
devātidevam naradammasārathim
samantacakkhum satapuññalakkhaṇam
pañehi Buddham saraṇam upemīti

pāṇupetaṃ saraṇam - agamāsi. Devadatto mahārāja, cha - koṭṭhāse kate kappe, atikkante paṭhamakoṭṭhāse sangham bhindi, pañcakoṭṭhāsam niraye paccitvā tato muccitvā Atthissaro nāma paccekabuddho bhavissati. Api nu kho so mahārāja Bhagavā evamkārī Devadattassa kiccakārī assāti. — Sabbadado bhante Nāgasena Tathāgato Devadattassa, yaṃ Tathāgato Devadattam paccekabodhim pāpessati, kiṃ Tathāgatena Devadattassa akataṃ nāma atthīti. — Yaṃ pana mahārāja Devadatto sangham bhinditvā niraye dukkham vedanam vediyati, api nu kho Bhagavā tatonidānam kiñci apuññam āpajjeyyāti. — Na hi bhante, attanā katena bhante Devadatto kappam niraye paccati, dukkhapariyantakārako Satthā na kiñci apuññam āpajjatīti. — Imam - pi kho tvam mahārāja kāraṇam atthato sampaṭiccha yena kāraṇena Bhagavā Devadattam pabbājesi.

Apāram - pi mahārāja uttarim kāraṇam suṇohi yena kāraṇena Bhagavā Devadattam pabbājesi. Yathā mahārāja

¹⁵ bhinditvā A. ¹⁵ pañca koṭṭhāse M. ¹⁵ mūñcitvā ACM. ²³ mahārāja bhagavā A. ²⁶ idam M.

kusalo bhisakko sallakatto vāta-pitta-semhasannipāta-
 utupariṇāma-visamaparihāra-opakkamikopakkantaṃ pūti-
 kuṇapa-duggandhābhisannaṃ antosallaṃ susiragataṃ
 pubba-ruhira-sampunṇaṃ vaṇaṃ vūpasamento vaṇamukhaṃ
 kakkhaḷa-tikhiṇa-khāra-kaṭukena bhesajjena anulimpati
 paripaccanāya, paripaccitvā mudubhāvam - upagataṃ sat-
 thena vikantayitvā dahati salākāya, daḍḍhe khāralavaṇaṃ
 deti bhesajjenānulimpati vaṇarūhanāya byādhitassa sotthi-
 bhāvam - anuppattiyā; api nu kho so mahārāja bhisakko
 sallakatto ahitacitto bhesajjenānulimpati, satthena vikan-
 teti, dahati salākāya, khāralavaṇaṃ detīti. — Na hi
 bhante, hitacitto sotthikāmo tāni kiriyāni karotīti. —
 Yā pan' assa bhesajjakiriyākaraṇena uppannā dukkha-
 vedanā, tatonidānam so bhisakko sallakatto kiñci apuñ-
 ñaṃ āpajjeyyāti. — Hitacitto bhante sotthikāmo bhisakko
 sallakatto tāni kiriyāni karoti, kiṃ so tatonidānaṃ apuñ-
 ñaṃ āpajjeyya, saggagāmī so bhante bhisakko sallakatto
 ti. — Evam - eva kho mahārāja Bhagavā kāruṇṇena
 Devadattaṃ pabbājesi, dukkharimuttiyā.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena
 kāraṇena Bhagavā Devadattaṃ pabbājesi. Yathā ma-
 hārāja puriso kaṇṭakena viddho assa, ath' aññataro pu-
 riso tassa hitakāmo sotthikāmo tiṇhena kaṇṭakena vā
 satthamukhena vā samantā chinditvā paggharantena lohi-
 tena taṃ kaṇṭakaṃ nīhareyya; api nu kho so mahārāja
 puriso ahitakāmo taṃ kaṇṭakaṃ nīharatīti. — Na hi
 bhante, hitakāmo so bhante puriso sotthikāmo taṃ kaṇ-
 ṭakaṃ nīharati, sace so bhante puriso taṃ kaṇṭakaṃ na
 nīhareyya maraṇaṃ vā so tena pāpuṇeyya maraṇamattaṃ
 vā dukkhan - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 kāruṇṇena Devadattaṃ pabbājesi, dukkharimuttiyā;
 sace mahārāja Bhagavā Devadattaṃ na pabbājeyya

² -mikopakkaṃ C, -mikokantaṃ M, -mikokataṃ B. ¹³ yā ca pan'
 assa A. ²⁴ satthakena vā B.

kappakoṭisatasahassam - pi Devadatto bhavaparamparāya niraye pacceyyāti. — Anusotagāmiṃ bhante Nāgasena Devadattaṃ Tathāgato paṭisotaṃ pāpesi, vipanthaṭṭhaṃ Devadattaṃ panthe paṭipādesi, papāte patitassa Devadattassa paṭiṭṭhaṃ adāsi, visamagataṃ Devadattaṃ Tathāgato samaṃ āropesi. Ime ca bhante Nāgasena hetū imāni ca kāraṇāni na sakkā aññena sandassetuṃ aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti. Asesavacanaṃ idaṃ, nissesavacanaṃ idaṃ, nipariyāyavacanaṃ idaṃ, na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya; yadi bhante Nāgasena añño navamo hetu bhavya mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tam - pi Bhagavā hetuṃ ka - theyya, yasmā ca kho bhante Nāgasena na - tth' añño navamo hetu mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tasmā anācikkhito Bhagavatā. Ayañ - ca navamo hetu dissati mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, yaṃ Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā. Yadi bhante Nāgasena aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāya, tena hi: Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampaṭā, tena hi: aṭṭh' eva hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātubhāvāyāti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sukhumo dunniveṭhiyo andhakaṇo ca gambhīro ca, so tavānuppatto,

³ Devadattaṃ om. all. ²¹ kampaṭā ti all. ²⁷ -cayā ti mah. ABC. ²⁹ -kāraṇo ABC.

n'eso aññena ittarapaññena sakkā vissajjetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aṭṭh' ime bhikkhave hetū aṭṭha paccayā mahato bhūmicālassa pātu-bhāvāyāti. Vessantarena pi raññā mahādāne dīyamāne sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā. Tañ - ca pana akālikam kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, tasmā agaṇitam aṭṭhahi hetūhi. Yathā mahārāja loka tayo yeva meghā gaṇiyanti: vassiko hemantiko pāvus-sako ti, yadi te muñcitvā añño megho pavassati na so megho gaṇiyati sammatehi meghehi, akālamegho t' eva sankham gacchati; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etaṃ kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṃ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja Himavantā pabbatā pañca nadīsatanī sandanti, tesam mahārāja pañcannam nadīsatanam das' eva nadiyo nadīgaṇanāya gaṇiyanti, seyyathīdam: Gangā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahī Sindhu Sarassatī Vetravatī Vītaṃsā Candabhāgā, avasesā nadiyo nadīgaṇanāya agaṇitā, kinkāraṇam: na tā nadiyo dhuvasalilā; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattum mahāpaṭhavī kampitā, akālikam etaṃ kadācuppattikam, aṭṭhahi hetūhi vippamuttam, na taṃ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi. Yathā vā pana mahārāja rañño satam - pi dvi-satam - pi amaccā honti, tesam cha yeva janā amaccagaṇanāya gaṇiyanti, seyyathīdam: senāpati purohito akkhadasso bhaṇḍāgāriko chattagāhako khaggagāhako, ete yeva amaccagaṇanāya gaṇiyanti, kinkāraṇam: yuttattā rāja-guṇehi, avasesā agaṇitā, sabbe amaccā t' eva sankham

⁹ pāvassiko A. ^{11.31} tveva all. ²⁰ sarasvatī BC. ²⁰ vetrāvatī AbC.
²⁰ vītasā M, vītaṃsā A, vītaṃsyā C. ²¹ -kāraṇā AbM. ³⁰ -kāraṇā AM.

gacchanti; evam - eva kho mahārāja Vessantarena raññā mahādāne dīyamāne yaṃ sattakkhattuṃ mahāpaṭhavī kampitā, akālikāṃ etaṃ kadācuppattikāṃ, aṭṭhahi hetūhi vippamuttāṃ, na taṃ gaṇiyati aṭṭhahi hetūhi.

Sūyati nu kho mahārāja etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Āma bhante, sūyati etarahi Jinasāsane katādhikārānaṃ diṭṭhadhammasukhavedanīyaṃ kammaṃ, kitti ca yesaṃ abbhuggatā devamanussesu, satta te janā ti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Sumano ca bhante mālākāro Ekasāṭako ca brāhmaṇo Puṇṇo ca bhatako Mallikā ca devī Gopālamātā ca devī Suppiyā ca upāsikā Puṇṇā ca dāsī ti ime satta diṭṭhadhammasukhavedanīyā sattā, kitti ca imesaṃ abbhuggatā devamanussesūti. — Apare pi sūyanti nu kho atīte mānusaken' eva sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti. — Āma bhante, sūyantīti. — Ko ca ko ca mahārājāti. — Guttilo ca gandhabbo Sādhīno ca rājā Nimī ca rājā Mandhātā ca rājā ti ime caturo janā sūyanti: ten' eva mānusakena sarīradehena Tidasabhavanaṃ gatā ti, suci-ram - pi kataṃ sūyati sukata-dukkan - ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: atīte vā addhāne vattamāne vā addhāne itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti. — Na hi bhante ti. — Atthi me mahārāja āgamo adhigamo pariyatti savanaṃ sikkhābalaṃ sussūsā paripucchā ācariyupāsanaṃ, mayā pi na - ssutapubbaṃ: itthannāmassa dāne dīyamāne sakiṃ vā dvikkhattuṃ vā tikkhattuṃ vā mahāpaṭhavī kampitā ti, ṭhapetvā Vessantarassa rājasabhassa dānavaraṃ. Bhagavato ca mahārāja Kassapassa bhagavato ca Sakyamunino ti dvinnaṃ buddhānaṃ antare

¹² mālākāro AaB. ¹⁹ sādhiṇo AM. ²⁴ sakiṃ vā dvattikkhattuṃ vā mah. B.

gaṇanapatham vītivattā vassakoṭiyo atikkantā, tattha pi me savanam na - tthi: itthannāmassa dāne dīyamāne sakkim vā dvikkhattum vā tikkhattum vā mahāpaṭhavī kampitā ti. Na mahārāja tāvatakena viriyena tāvatakena parakkamena mahāpaṭhavī kampati, guṇabhārabharitā mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā dhāretum na visahantī mahāpaṭhavī calati kampati pavedhati. Yathā mahārāja sakatassa atibhārabharitassa nābhiyo ca nemiyo ca phalanti akkho bhijjati, evam - eva kho mahārāja sabbasoceyyakiriyaguṇabhārabharitā mahāpaṭhavī dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Yathā vā pana mahārāja gaganam anilajalavegasañchāditaṃ ussanna-jalabhārabharitaṃ ativātena phuṭitattā nadati ravati gaḷagaḷāyati, evam - eva kho mahārāja mahāpaṭhavī rañño Vessantarassa dānabala-vipulaussannabhārabharitā dhāretum na visahantī calati kampati pavedhati. Na hi mahārāja rañño Vessantarassa cittaṃ rāgavasena pavattati, na dosavasena pavattati, na mohavasena pavattati, na mānavasena pavattati, na diṭṭhivasena pavattati, na kilesavasena pavattati, na vitakkavasena pavattati, na arativasena pavattati, atha kho dānavasena bahulaṃ pavattati: kin - ti anāgatā yācakā mama santike āgaccheyyūṃ āgatā ca yācakā yathākāmaṃ labhitvā attamaṇā bhavēyyun - ti satataṃ samitaṃ dānam - pati mānasam ṭhapitaṃ hoti. Rañño mahārāja Vessantarassa satataṃ samitaṃ dasasu ṭhānesu mānasam ṭhapitaṃ hoti: dame same khantiyaṃ samvare yame niyame akkodhe avihimsāyaṃ sacce soceyye. Rañño mahārāja Vessantarassa kāmesanā pahīnā, bhavesanā paṭippassaddhā, brahmācariyesanāy' eva ussukkaṃ āpanno. Rañño mahārāja Vessantarassa attarakkhā pahīnā, pararakkhāya ussukkaṃ āpanno: kin - ti ime sattā samaggā assu arogā sadhanā

⁵ -bhāritā C throughout, AaB twice. ⁷ -hanti all nearly throughout.

¹³ puṭi- B, puṭhi- C; wanting in M. ²⁹ bhavesanā pahīnā paṭipp. A; the passage wanting in B. ³⁰ -nāya yeva AaM. ³² ārogā ACM.

dīghāyukā ti bahulaṃ yeva mānasaṃ pavattati. Dada-
māno ca mahārāja Vessantaro rājā taṃ dānaṃ na bhava-
sampattiḥetu deti, na dhanahetu deti, na paṭidānahetu
deti, na upalāpanahetu deti, na āyuhetu deti, na vaṇṇa-
hetu deti, na sukhaḥetu deti, na balahetu deti, na yasa-
hetu deti, na puttahetu deti, na dhītuhetu deti, atha kho
sabbaññutaññaṇassa hetu sabbaññutaññaṇaratanassa kāraṇā
evarūpe atula-vipulānuttare dānavare adāsi. Sabbaññu-
taṃ patto ca inañ gāthaṃ abhāsi:

Jāliṃ Kaṇhājinaṃ dhītaṃ Maddideviṃ patibbataṃ
cajamāno na cintesiṃ, bodhiyā yeva kāraṇā ti.

Vessantaro mahārāja rājā akkodhena kodhaṃ jināti, asā-
dhuṃ sādhuṇā jināti, kadariyaṃ dānena jināti, alikavā-
dinaṃ saccena jināti, sabbaṃ akusalaṃ kusalena jināti.

Tassa evañ dadamānassa dhammānugatassa dham-
masīsakassa dānanissanda-balaviriyavipulavihārena heṭṭhā
mahāvātā sañcalanti, saṅikaṃ saṅikaṃ sakiṃ sakiṃ āku-
lākulā vāyanti, oṇamanti unnamanti vinamanti, sīnapattā
pādapā papatanti, gumbagumbaṃ valāhakā gagane san-
dhāvanti, rajosañcitā vātā dāruṇā honti, gaganañ uppīli-
taṃ, vātā vāyanti sahasā dhamadhamāyanti, mahatimaha
bhīmo saddo niccharati, tesu vātesu kupitesu udakaṃ
saṅikaṃ saṅikaṃ calati, udake calite khubbhanti maccha-
kacchapā, jāyanti yamaka-yamakā ūmiyo, tasanti jalacarā
sattā, jalavīci yuganaddho vattati, vīcinādo pavattati,
ghorā bubbulā utṭhahanti, pheṇamālā bhavanti, uttarati
mahāsamuddo, disāvidisaṃ dhāvati udakaṃ, ussota-
paṭisota-mukhā sandanti saliladhārā, tasanti asurā garuḷā
nāgā yakkhā, ubbijjanti: kin - nu kho kathan - nu kho
sāgaro viparivattatīti gamanapatham - esanti bhītacittā,
khubbhite luḷite jaladhare pakampati mahāpaṭhavī sanagā

¹⁸ -kulaṃ A. ¹⁸ sīnappattā AC. ¹⁹ patanti A ¹⁹ gumbagumbā A.

²⁷ -vidisā B. ³¹ sānagā B, sannagā Aa, sanāgā CM.

sasāgarā, parivattati Sinerugiri kūṭaselasikharo vinama-
 māno hoti, vimanā honti ahi-nakula-bilāra-kotthuka-sū-
 kara-miga-pakkhino, rudanti yakkhā appesakkhā, hasanti
 yakkhā mahesakkhā, kampamānāya mahāpaṭhavīyā. Yathā
 mahārāja mahatimahāpariyoge uddhanagate udakasam-
 punṇe ākiṇṇataṇḍule heṭṭhato aggi jalamāno paṭhamam
 tāva pariyogam santāpeti, pariyogo santatto udakam san-
 tāpeti, udakam santattam taṇḍulam santāpeti, taṇḍulam
 santattam ummujjati nimujjati, bubbuḷakajātam hoti, phe-
 ṇamāli uttarati; — evam - eva kho mahārāja Vessantaro
 rājā yam loke duccajam tam caji, tassa tam duccajam
 cajantassa dānassa sabhāvanissandena heṭṭhā mahāvātā
 dhāretum na visahantā parikuppiṃsu, mahāvātesu pari-
 kupitesu udakam kampi, udake kampite mahāpaṭhavī
 kampi, iti tadā mahāvātā ca udakañ - ca paṭhavī cāti
 ime tayo ekamanā viya ahesum, mahādānanissandena
 vipulabalaviriyena, na - tth' ediso mahārāja aññassa dānā-
 nubhāvo yathā Vessantarassa rañño mahādānānubhāvo.
 Yathā mahārāja mahiyā bahuvidhā maṇayo vijjanti, sey-
 yathādam: indanilo mahānilo jotiraso veḷuriyo ummāpup-
 pho sirīsapuppho manoharo suriyakanto candakanto vajiro
 kajjopakkamako phussarāgo lohitanko masāragallo, ete
 sabbe atikkamma cakkavattimaṇi aggam - akkhāyati, cak-
 kavattimaṇi mahārāja samantā yojanam obhāseti, —
 evam - eva kho mahārāja yam kinci mahiyā dānam vijjati
 api asadisadānam paramam, tam sabbam atikkamma
 Vessantarassa rañño mahādānam aggam - akkhāyati.
 Vessantarassa mahārāja rañño mahādāne diyamāne sat-
 takkhattum mahāpaṭhavī kampitā ti.

Acchariyam bhante Nāgasena buddhānam, abbhutam
 bhante Nāgasena buddhānam, yam Tathāgato bodhisatto

⁶ heṭṭhā B. ¹⁰ -mālim A, -mālī BC. ¹³ -kupim̐su ABC. ¹⁵ paṭhavī
 ti ime BCM.

samāno asamo lokena evaṃ-khanti evaṃ-citto evaṃ-adhimutti evaṃ-adhippāyo. Bodhisattānaṃ bhante Nāgasena parakkamo dakkhāpito, pāramī ca jinānaṃ bhiyyo obhāsītā, cariyaṃ carato pi tāva Tathāgatassa sadevake loke setṭhabhāvo anudassito; sādhu bhante Nāgasena, thomitāṃ Jinasāsaṇaṃ, jotitā Jinapāramī, chinnā titthiyānaṃ vādagaṇṭhi, bhinnā parappavādakumbhā, paṇho gambhīro uttānīkato, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, sammā laddhaṃ Jinaputtānaṃ nibbāhanaṃ, evaṃ-etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampañcchāmāti.

Bhante Nāgasena, tumhe evaṃ bhaṇatha: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, andhassa sato puna dibbacakkhūni uppannānti. Etam - pi vacanaṃ sakasaṇaṃ saniggahaṃ sadosaṃ. Hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi na - tthi dibbacakkhussa uppādo ti Sutte vuttaṃ. Yadi bhante Nāgasena Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnāni, tena hi: puna dibbacakkhūni uppannānti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dibbacakkhūni uppannāni, tena hi: Sivirājena yācakassa cakkhūni dinnānti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, vedhato pi vedhataro, gahanato pi gahanataro, so tavānuppatto, tattha chandam - abhijanehi nibbāhanāya paravādānaṃ niggaḥāyāti. — Dinnāni mahārāja Sivirājena yācakassa cakkhūni, tattha mā vimatiṃ uppādehi; puna dibbāni ca cakkhūni uppannāni, tatthāpi mā vimatiṃ janehīti. — Api nu kho bhante Nāgasena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppjatīti. — Na hi mahārājāti. — Kim - pana bhante

⁷ paṇho om. all. ⁸ uttānīkato ACM. ¹³ sakasavaṃ AaB, sakasataṃ M. ¹⁵ avatthusmiṃ A, avatthusamhi M. ²⁷ avatthusmiṃhi B, avatthusmiṃ M. ²⁸ bhante Nāgasena A.

ettha kāraṇaṃ yena kāraṇena hetusamugghāte ahetusmiṃ avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, ingha tāva kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Kim - pana mahārāja atthi loke saccaṃ nāma yena sacca-vādino saccakiriyaṃ karontīti. — Āma bhante, atthi loke saccaṃ nāma, saccena bhante Nāgasena saccavādino saccakiriyaṃ katvā devaṃ vassāpentī, aggiṃ nibbāpentī, visaṃ paṭihananti, aññaṃ - pi vividhaṃ kattabbaṃ karontīti. — Tena hi mahārāja yujjati sameti: Sivirājassa saccabalena dibbacakkhūni uppannāntī, saccabalena mahārāja avatthumhi dibbacakkhu uppajjati, saccaṃ yeva tattha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāya. Yathā mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: mahāmegho pavassatūti, tesāṃ saha saccam - anugītena mahāmegho pavassati; api nu kho mahārāja atthi ākāse vassahetu sannicito yena hetunā mahāmegho pavassatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha hetu bhavati mahato meghassa pavassanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam - anugāyanti: jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho paṭinivattatīti, tesāṃ saha saccam - anugītena jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattati, api nu kho mahārāja atthi tasmīṃ jalita-pajjalite mahāaggikkhandhe hetu sannicito yena hetunā jalita-pajjalita-mahāaggikkhandho khaṇena paṭinivattatīti. — Na hi bhante, saccaṃ yeva tattha vatthu hoti tassa jalita-pajjalitassa mahāaggikkhandhassa khaṇena paṭinivattanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tassa pakatihetu, saccaṃ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Yathā vā pana mahārāja ye keci siddhā saccam -

² avatthusmiṃ M. ²⁵ -pajjalita- B.

anugāyanti: visam̄ halāhalaṃ agadaṃ bhavatūti, tesam̄ saha saccam̄-anugītena visam̄ halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavati, api nu kho mahārāja atthi tasmim̄ halāhalavise hetu sannicito yena hetunā visam̄ halāhalaṃ khaṇena agadaṃ bhavatīti. — Na hi bhante, saccam̄ yeva tattha hetu bhavati visassa halāhalassa khaṇena paṭighātāyāti. — Evam̄-eva kho mahārāja vinā pakatihetum̄ saccam̄ yev' ettha vatthu bhavati dibbacakkhussa uppādāyāti.

Catunnam̄-pi mahārāja ariyasaccānaṃ paṭivedhāya na-tth' aññaṃ vatthu, saccam̄ vatthum̄ karitvā cattāri ariyasaccāni paṭivijjhantīti.

Atthi mahārāja Cīnavisaye Cīnarājā, so mahāsamudde baliṃ kātukāmo catumāse catumāse saccakiriyaṃ katvā sīharathena antomahāsamudde yojanaṃ pavisati, tassa rathasīsassa purato mahāvārikkhandho paṭikkamati, nikkhantassa puna ottharati, api nu kho mahārāja so mahāsamuddo sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena sakkā paṭikkamāpetun-ti. — Atiparittake pi bhante taḷāke udakaṃ na sakkā sadevamanussena pi lokena pakatikāyabalena paṭikkamāpetum̄, kiṃ pana mahāsamudde udakan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena saccabalaṃ nātabbaṃ, na-tthi taṃ ṭhānaṃ yaṃ saccena na pattabban-ti.

Nagare mahārāja Pāṭaliputte Asoko dhammarājā sa-negama-jānapada-amacca-bhaṭabala-mahāmattehi parivuto Gangaṃ nadiṃ navasalilasampunṇaṃ samatittikaṃ samabharitaṃ pañcayojanasatāyāmaṃ yojanaputhulaṃ sandamānaṃ disvā amacce evam̄-āha: Atthi koci bhāṇe samattho [yo] imaṃ Mahāgangaṃ paṭisotaṃ sandāpetun-ti. Amaccā āhaṃsu: Dukkaraṃ devāti. Tasmim̄ yeva Gāgākūle ṭhitā Bindumatī nāma gaṇikā assosi: raññā kira

¹⁰ aññaṃ vatthum̄ M. ¹⁰ vatthu karitvā B. ²⁷ sambharitaṃ CM. ³¹ bindumati all.

evam vuttam: sakkā nu kho imam Mahāgangam paṭi-
sotam sandāpetun - ti. Sā evam - āha: Aham hi nagare
Pāṭaliputte gaṇikā rūpūpajīvinī antimajīvikā, mama tāva
rājā saccakiriyaṃ passatūti. Atha sā saccakiriyaṃ akāsi.
Saha tassā saccakiriyaṃ khaṇena sā Mahāgangā gala-
galantī paṭisotam sandittha, mahato janakāyassa passato.
Atha rājā Mahāgangāya āvaṭṭaūmivegajanitam halāhala-
saddam sutvā vimhito acchariyabbhutaṃ amacce evam -
āha: Kissāyaṃ bhaṇe Mahāgangā paṭisotam sandatīti.
Bindumatī mahārāja gaṇikā tava vacanam sutvā sacca-
kiriyaṃ akāsi, tassā saccakiriyaṃ Mahāgangā ubbhamu-
khā sandatīti. Atha samviggahadayo rājā turitaturito
sayam gantvā tam gaṇikam pucchi: Saccam kira je tayā
saccakiriyaṃ ayam Gangā paṭisotam sandāpitā ti. Āma
devātī. Rājā āha: Kin - te tattha balam atthi, kō vā te
vacanam ādiyati anumatto, kena tvam balena imam Ma-
hāgangam paṭisotam sandāpesīti. Sā āha: Saccabalenā-
ham mahārāja imam Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.
Rājā āha: Kin - te saccabalam atthi coriyā dhuttiyā asa-
tiyā chinnikāya pāpiyā bhinnasīmāya atikkantikāya andha-
janavilopikāyāti. Saccam mahārāja tādisikā aham, tādi-
sikāya pi me mahārāja saccakiriyaṃ atthi yāyāham iccha-
mānā sadevakam - pi lokam parivatteyyan - ti. Rājā āha:
Katamā pana sā hoti saccakiriyaṃ, ingha mam sāvehīti.
Yo me mahārāja dhanam deti khattiyo vā brāhmaṇo vā
vesso vā suddo vā añño vā koci tesam samakam yeva
upaṭṭhahāmi, khattiyo ti viseso na - tthi, suddo ti atimañ-
ñāna na - tthi, anunayapaṭighavippamuttā dhanasāmikam
paricarāmi, esā me deva saccakiriyaṃ yāyāham imam
Mahāgangam paṭisotam sandāpesin - ti.

Iti pi mahārāja sacce tṭhitā na kañci attham na
vindanti. Dinnāni ca mahārāja Sivirājena yācakassa

³ -jīvinī all. ⁶ galalanti all ²⁰ bhinnasīlāya M. ³¹ kiñci all.

cakkhūni, dibbacakkhūni ca uppannāni, tañ - ca sacca-kiriyāya. Yam pana Sutte vuttam: Mamsacakkhusmiñ natthe ahetusmiñ avatthumhi na - tthi dibbacakkhussa uppādo ti, tam bhāvanāmayam cakkhum sandhāya vuttan - ti evam - etam mahārāja dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, suniddiṭṭho niggaho, sumadditā parappavādā, evam - etam, tathā sampatiḥchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitāro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti; imesam kho bhikkhave tiṇṇam sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Asesavacanam - etam, nissesavacanam - etam, nipariyāyavacanam - etam, arahassavacanam - etam, sadeva-manussānam majjhe nisīditvā bhaṇitam. Ayañ - ca dvinam sannipātā gabbhassa avakkanti dissati: Dukūlena tāpasena Pārikāya tāpasiyā utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena nābhiparāmasanena Sāmo kumāro nibbatto. Mātangenāpi isinā brāhmaṇakaññāya utunīkāle dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhi parāmaṭṭhā, tassa tena parāmasanena Maṇḍabyo māṇavako nibbatto ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti, tena hi: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako ubho pi te nābhiparāmasanena nibbattā ti yam vacanam tam micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhiparāmasanena nibbattā ti, tena hi: Tiṇṇam kho pana bhikkhave sanni-

⁷ sampatiḥchāmīti BC. ¹⁶ dukul- M throughout, AC three times ¹⁷ utunīkāle ABC, utukāle M. ¹⁹ -gena pi B ²⁰ utunīkāle BC, utukāle M. ²⁶ yadi bhante sāmo M.

pātā gabbhassa avakkanti hotīti yaṃ vacanaṃ tam - pi micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sugambhīro suni- puṇo visayo buddhimantānaṃ, so tavānuppatto, chinda vimatipathaṃ, dhārehi nāṇavarapajjotaṃ - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tiṇṇaṃ kho pana bhikkhave sannipātā gabbhassa avakkanti hoti: idha mātāpitaro ca sannipatitā honti, mātā ca utunī hoti, gandhabbo ca paccupaṭṭhito hoti, evaṃ tiṇṇaṃ sannipātā gabbhassa avakkanti hotīti. Bhaṇitaṃ - ca: Sāmo ca kumāro Maṇḍabyo ca māṇavako nābhīparāmasanena nibbattā ti. — Tena hi bhante Nāgasena yena kāraṇena pañho suvinicchito hoti tena kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso thero ca Kumārakassapo iminā nāma te nibbattā ti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggatā tesam jāti: dve migadhenuyo tāva utunīkāle dvinnaṃ tāpasānaṃ passāvaṭṭhānaṃ āgantvā sasambhavaṃ passāvaṃ pivimsu, tena passāvasambhavena Sankicco ca kumāro Isisingo ca tāpaso nibbattā. Therassa Udāyissa bhikkhunupassayaṃ upagatassa rattacittena bhikkhuniyā angajātaṃ upanijjhāyantassa sambhavaṃ kāsāve mucci; atha kho āyasmā Udāyi taṃ bhikkhuniṃ etad - avoca: Gaccha bhagini udakaṃ āhara, antaravāsakaṃ dhovissāmīti. Re 'yya, aham - eva dhovissāmīti. Tato sā bhikkhunī utunīsamaye taṃ sambhavaṃ ekadesaṃ mukhena aggahesi, ekadesaṃ angajāte pakkhipi, tena thero Kumārakassapo nibbatto ti evam - etaṃ jano āhāti. — Api nu kho tvaṃ mahārāja saddahasi taṃ vacanaṃ - ti. — Āma bhante, balavaṃ tattha mayaṃ kāraṇaṃ upalabhāma yena mayaṃ kāraṇena saddahāma: iminā kāraṇena nibbattā ti. — Kim - pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ - ti. —

¹⁶ utunīkāle all. ¹⁹ nibbatto all. ²⁰ bhikkhunipassayaṃ AaCb. ²⁴ -ssāmīti āha AB. ²⁵ utunīsamaye ACM, utusamaye B. ²⁹ upalabbhāma AbBC.

Suparikammakate bhante kalale bījam nīpatitvā khippam saṁvirūhatīti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante sā bhikkhunī utunī samānā saṅghite kalale ruhīre pacchinnavege ṭhapitāya dhātuyā taṁ sambhavaṁ gahetvā tasmīṁ kalale pakkhipi, tena tassā gabbho saṅghāsī; evaṁ tattha kāraṇaṁ paccema tesāṁ nibbattiyā ti. - Evam - etaṁ mahārāja, tathā sampaticchāmi: yonippavesena gabbho sambhavatīti. Sampaticchasi pana tvāṁ mahārāja Kumārakassapassa gabbhāvakkamanā - ti. — Āma bhante ti. — Sādhu mahārāja, paccāgato si mama visayaṁ, ekavidhena pi gabbhassāvakkantiṁ kathayanto mamānubalaṁ bhavissasi; atha yā pana tā dve migadhenūyo passāvaṁ pivitvā gabbhaṁ paṭilabhiṁsu tāsāṁ tvāṁ saddhasi gabbhassāvakkamanā - ti. — Āma bhante, yaṁ kiñci bhuttaṁ pītaṁ khāyitaṁ lehitāṁ sabbaṁ - taṁ kalalāṁ osarati, ṭhānagataṁ vuddhim - āpajjati. Yathā bhante Nāgasena yā kāci saritā nāma sabbā tā mahāsamuddaṁ osaranti, ṭhānagatā vuddhim - āpajjanti, evam - eva kho bhante Nāgasena yaṁ kiñci bhuttaṁ pītaṁ khāyitaṁ lehitāṁ sabbaṁ - taṁ kalalāṁ osarati, ṭhānagataṁ vuddhim - āpajjati. Tenāhaṁ kāraṇena saddahāmi: mukhagatena pi gabbhassāvakkanti hotīti. — Sādhu mahārāja, bālhataraṁ upagato si mama visayaṁ, mukhapānena pi dvayasannipāto bhavati, Sankiccassa kumārassa Isisingassa tāpasassa therassa ca Kumārakassapassa gabbhāvakkamaṇaṁ sampaticchasi. — Āma bhante, sannipāto osaratīti.

Sāmo pi mahārāja kumāro Maṇḍabyo pi māṇavako tīsu sannipātesu aṅtogadhā ekarasā yeva purimena; tattha kāraṇaṁ vakkhāmi. Dukūlo ca mahārāja tāpaso Pārikā ca tāpasī ubho pi te araṇṇāvāsā ahesuṁ pavivekādhimuttā uttamatthagavesakā, tapatejena yāva brahmalokaṁ

¹¹ gabbhāvakkamananti C.

santāpesuṃ. Tesam̐ tadā Sakko devānam - indo sāya-pātaṃ upaṭṭhānaṃ āgacchati. So tesam̐ garugatametta-tāya upadhārento addasa anāgatamadadhāne dvinnam - pi tesam̐ cakkhūnaṃ antaradhānaṃ, disvā te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumbhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cāti. Alaṃ Kosiya, mā evaṃ bhaṇīti te tassa taṃ vacanaṃ na sampaṭicchimsu. Anukampako atthakāmo Sakko devānam - indo dutiyam - pi tatiyam - pi te evam - āha: Ekam - me bhonto vacanaṃ karoṭha, sādhu, ekaṃ puttaṃ janeyyātha, so tumbhākaṃ upaṭṭhāko bhavissati ālambano cāti. Tatiyam - pi te āhaṃsu: Alaṃ Kosiya, mā tvaṃ amhe anatthe niyojehi, kadā 'yaṃ kāyo na bhijjissati, bhijjatu ayaṃ kāyo bhedanadhammo, bhijjantiyā pi dharañiyā, patante pi selasikhare, phalante pi ākāse, patante pi candimasuriye n'eva mayaṃ lokadhammehi missayissāma, mā tvaṃ ambhākaṃ sammukhabhāvaṃ upagaccha, upagatassa te eso vissāso: anattacaro tvaṃ maññe ti. Tato Sakko devānam - indo tesam̐ manam̐ alabhamāno garugato pañjaliko puna yāci: Yadi me vacanaṃ na ussahatha kātuṃ, yadā tāpasī utunī hoti pupphavatī tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhim̐ parāmaseyyāsi, tena sā gabbhaṃ lacchati, sannipāto yev' esa gabbhāvakkantiyā ti. Sakkom' ahaṃ Kosiya taṃ vacanaṃ kātuṃ, na tāvatakena ambhākaṃ tapo bhijjati, hotūti sampaṭicchimsu. Tāya ca pana velāya devabhavane atthi devaputto ussannakusalamūlo khīṇāyuko, āyukkhayaṃ patto yadicchakaṃ samattho okkamituṃ, api cakkavattikule pi. Atha Sakko devānam - indo taṃ devaputtaṃ upasankamitvā evam - āha: Ehi kho mārisa, sup-pabhāto te divaso, atthasiddhi upagatā, yam - ahaṃ te upaṭṭhānam - āgamiṃ, ramaṇīye te okāse vāso bhavissati,

⁴ tesam̐ A (and perhaps BC). ²⁰ garukato AbM. ³² agamiṃ AB, upāgamiṃ M

patirūpe kule paṭisandhi bhavissati, sundarehi mātāpitūhi vadḍhetabbo bhavissasi, ehi me vacanaṃ karohīti yāci. Dutiyam - pi tatiyam - pi yāci sirasi pañjalikato. Tato so devaputto evam - āha: Katamaṃ taṃ mārīsa kulaṃ yaṃ tvaṃ abhikkhaṇaṃ kittayasi punappunan - ti. Dukūlo ca tāpaso Pārikā ca tāpasī ti. So tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭho sampaṭicchī: Sādhu mārīsa, yo tava chando so hotu; ākankhamāno ahaṃ mārīsa patthite kule uppajjey - yaṃ, kimhi kule uppajjāmi, aṇḍaje vā jalābujje vā sam - sedaje vā opapātike vā ti. Jalābujāya mārīsa yoniyā uppajjāhīti. Atha Sakko devānam - indo uppattidivasaṃ vigaṇetvā Dukūlassa tāpasassa ārocesi: Asukasmīṃ nāma divase tāpasī utunī bhavissati pupphavatī,⁸ tadā tvaṃ bhante dakkhiṇena hatthanguṭṭhena nābhiṃ parāmaseyyāsīti. Tas - miṃ mahārāja divase tāpasī ca utunī pupphavatī ahosi, devaputto ca tatthūpago paccupaṭṭhito ahosi, tāpaso ca dakkhiṇena hatthanguṭṭhena tāpasīyā nābhiṃ parāmasi. Iti te tayo sannipātā ahesuṃ. Nābhiparāmasanena tā - pasīyā rāgo udapādi; so paṇ' assā rāgo nābhiparāmasa - naṃ paṭicca, mā tvaṃ sannipātaṃ ajjhācāram - eva maññi. Uhasanam - pi sannipāto, ullapanam - pi sannipāto, upa - nijjhāyanam - pi sannipāto, pubbhāgabhāvato rāgassa uppādāya āmasanena sannipāto jāyati, sannipātā okka - manāṃ hotīti anajjhācāre pi mahārāja parāmasanena gab - bhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja aggi jalamāno aparā - masanena pi upagatassa sītaṃ byapahanti, evam - eva kho mahārāja anajjhācāre pi parāmasanena gabbhassāvak - kanti hoti.

Catunnaṃ vasena mahārāja sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti: kammavasena yonivasena kulavasena āyācanavasena; api ca sabbe p' ete sattā kammasambhavā kammasamuṭ -

⁸ hotūti ABC. ¹¹ atha kho AbC. ¹² -divasaṃ viditvā B. ²¹ āllapa - nampi B. ²⁴⁻²⁶ -masane AaBM. ²⁷ -masane all.

ṭhānā. Kathaṃ mahārāja kammavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : ussannakusalamūlā mahārāja sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Yathā mahārāja puriso aḍḍho mahaddhano mahābhogo pahūta-jātarūpa-rajato pahūta-vittūpakaraṇo pahūta-dhana-dhañño pahūta-ñātipakkho dāsīṃ vā dāsāṃ vā khettaṃ vā vatthūṃ vā gāmaṃ vā nigamaṃ vā janapadaṃ vā yaṃ kiñci manasā abhipatthitaṃ yadicchakaṃ dviguṇa-tiguṇaṃ - pi dhanāṃ datvā kiṇāti, evaṃ - eva kho mahārāja ussannakusalamūlā sattā yadicchakaṃ uppajjanti, khattiyamahāsālakule vā brāhmaṇamahāsālakule vā gahapatimahāsālakule vā deveṣu vā aṇḍajāya vā yoniyā jalābujāya vā yoniyā saṃsedajāya vā yoniyā opapātikāya vā yoniyā. Evaṃ kammavasenaṃ sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kukkuṭānaṃ mahārāja vātena gabbhāvakkanti hoti, balākaṇaṃ meghasaddena gabbhāvakkanti hoti, sabbe pi devā agabbhaseyyakā sattā yeva, tesāṃ nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Yathā mahārāja manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti, keci purato paṭicchādentī, keci pacchato paṭicchādentī, keci naggā hontī, keci bhaṇḍū hontī setapaṭadharā, keci molibaddhā hontī, keci bhaṇḍū kāsāvavaśanā hontī, keci kāsāvavaśanā molibaddhā hontī, keci jaṭṭino vākacīradharā hontī, keci cammavaśanā hontī, keci rasmiyo nivāsentī, sabbe p' ete manussā nānāvaṇṇena mahiyā caranti; evaṃ - eva kho mahārāja sattā yeva te sabbe, tesāṃ nānāvaṇṇena gabbhāvakkanti hoti. Evaṃ yonivasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti.

Kathaṃ kulavasena sattānaṃ gabbhāvakkanti hoti : kulāṃ nāma mahārāja cattāri kulāni : aṇḍajāṃ jalābujāṃ

³ -mahāsāra- A throughout. ⁶ dāsīdāsāṃ vā B. ^{24,25} bhaṇḍu all

samsedajam opapātikam; yadi tattha gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍaje kule uppajjati so tattha aṇḍajo hoti — pe — jalābujе kule, samsedaje kule, opapātike kule uppajjati so tattha opapātiko hoti, tesu tesu kulesu tādisā yeva sattā sambhavanti. Yathā mahārāja Himavati Nerupabbatam ye keci migapakkhino upenti sabbe te sakavaṇṇam vijahitvā suvaṇṇavaṇṇā honti, evam - eva kho mahārāja yo koci gandhabbo yato kutoci āgantvā aṇḍajam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā aṇḍajo hoti -- pe — jalābujam, samsedajam, opapātikam yonim upagantvā sabhāvavaṇṇam vijahitvā opapātiko hoti. Evam kulavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Katham āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti: idha mahārāja kulam hoti aputtakam bahusāpateyyam saddham pasannam silavantam kalyāṇadhammam tapanissitam, devaputto ca ussannakusalamūlo cavanadhammo hoti, atha Sakko devānam - indo tassa kulassa anukampāya tam devaputtam āyācati: paṇidhehi mārisa amukassa kulassa mahesiyā kucchinti, so tassa āyācanahetu tam kulam paṇidheti. Yathā mahārāja manussā puññakāmā samaṇam manobhāvanīyam āyācitvā geham upanenti: ayam upagantvā sabbassa kulassa sukhāvaho bhavissatīti, evam - eva kho mahārāja Sakko devānam - indo tam devaputtam āyācitvā tam kulam upaneti. Evam āyācanavasena sattānam gabbhāvakkanti hoti.

Sāmo mahārāja kumāro Sakkena devānam - indena āyācito Pārikāya tāpasiyā kucchim okkanto. Sāmo mahārāja kumāro katapuñño, mātāpitaro silavanto kalyāṇadhammā, āyācako samattho, tiṇṇam cetopaṇidhiyā Sāmo kumāro nibbatto Idha mahārāja nayakusalo puriso sukatthe anūpakhette bījam ropeyya, api nu tassa bījassa antarāyam vivajjentassa vuddhiyā koci antarāyo bhavey-

¹⁷ hoti om. AB. ¹⁹ asukassa M. ²⁹ -dhammo ABbC. ³¹ anupa- all.

yāti. — Na hi bhante, nirupaghātam bhante bījam khip-
 paṃ saṃvirūheyyāti. — Evam - eva kho mahārāja Sāmo
 kumāro mutto uppanantarāyehi tiṇṇaṃ cetopañidhiyā
 nibbatto. Api nu kho mahārāja sutapubbaṃ tayā isīnaṃ
 manopadosena iddho phīto mahājanapado sajana samuc-
 chinno ti. — Āma bhante, sūyati mahiyā: Daṇḍakārañ-
 ñaṃ Mejjhāraññaṃ Kālingāraññaṃ Mātangāraññaṃ sabba-
 taṃ araññaṃ araññabhūtaṃ, sabbe p' ete janapadā isīnaṃ
 manopadosena khayaṃ gatā ti. — Yadi mahārāja tesāṃ
 manopadosena susamiddhā janapadā ucchijjanti, api nu
 kho tesāṃ manopasādena kiñci nibbatteyyāti. — Āma
 bhante ti. — Tena hi mahārāja Sāmo kumāro tiṇṇaṃ
 balavantānaṃ cetopasādena nibbatto: isinimmito devanim-
 mito puññanimmito ti evam - etaṃ mahārāja dhārehi.
 Tayo 'me mahārāja devaputtā Sakkena devānaṃ - indena
 āyācītaṃ kulaṃ uppanā, katame tayo: Sāmo kumāro,
 Mahāpanādo, Kusarājā, tayo p' ete bodhisattā ti. — Su-
 niddiṭṭhā bhante Nāgasena gabbhāvakkanti, sukathitaṃ
 kāraṇaṃ, andhakāro āloko kato, jaṭā vijatītā, nicchuddhā
 parappavādā, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pañc'
 eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Puna
 ca parinibbānasamaye Subhaddena paribbājakena pañhaṃ
 puṭṭhena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhik-
 khū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi as-
 sātī; asesavacanā - etaṃ, nissesavacanā - etaṃ, nippa-
 riyāyavacanā - etaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathā-
 gatena bhaṇitaṃ: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni
 saddhammo ṭhassatīti, tena hi: asuñño loko arahantehi

³ uppattanta- A. ¹⁶ āyācītā ACM. ¹⁹ andhakāre AC. ¹⁹ nicchuddā A,
 nicchedā M.

assāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: asuñño loko arahantehi assāti, tena hi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti taṃ pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho, gahanato pi gahanataro, balavato pi balavataro, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, so tavānuppatto, tattha te nāṇabalavipphāraṃ dassehi, makaro viya sāgarabbhantaragato ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Parinibbānasamaye ca Subhaddassa paribbājakassa bhaṇitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyuṃ, asuñño loko arahantehi assāti. Tañ - ca pana mahārāja Bhagavato vacanaṃ nānatthañ - c' eva hoti nānābyañjanañ - ca. Ayam sāsanaparicchedo, ayam paṭipattiparidīpanā ti dūraṃ vivajjitā te ubho aññamaññaṃ. Yathā mahārāja nabhaṃ paṭhavito dūraṃ vivajjitaṃ, nirayaṃ saggato dūraṃ vivajjitaṃ, kusalaṃ akusalato dūraṃ vivajjitaṃ, sukhaṃ dukkhato dūraṃ vivajjitaṃ, evam - eva kho mahārāja te ubho aññamaññaṃ dūraṃ vivajjitā. Api ca mahārāja, mā te pucchā moghā assa, rasato te saṃsantetvā kathayissāmi. Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti yaṃ Bhagavā āha, taṃ khayaṃ paridīpayanto sesakaṃ paricchindi: vassasahassaṃ Ānanda saddhammo tiṭṭheyya sace bhikkhuniyo na pabbajeyyūṃ, pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā evaṃ vadanto saddhammassa antaradhānaṃ vā vadeti abhisamayaṃ vā paṭikkosati. — Na hi bhante ti. — Naṭṭhaṃ mahārāja parikkittayanto sesakaṃ paridīpayanto paricchindi. Yathā mahārāja puriso naṭṭhāyiko sabbasesakaṃ gahetvā janassa paridīpeyya: ettakaṃ me bhaṇḍaṃ naṭṭhaṃ, idaṃ

¹³ nānātth- B.

sesakan - ti, evam - eva kho mahārāja Bhagavā natṭham paridīpayanto sesakam devamanussānam kathesi: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti. Yam pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitam: Pañc' eva dāni Ānanda vassasatāni saddhammo ṭhassatīti, sāsanaparichedo eso; yam pana parinibbānasamaye Subhaddassa paribbājakassa samaṇe parikittayanto āha: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti, paṭipattiparidīpanā esā. Tvaṃ pana taṃ paricchedaṃ - ca paridīpanaṃ - ca ekarasam karosi. Yadi pana te chando ekarasam katvā kathayissāmi, sādhuḥkaṃ suṇohi manasikarohi avimanamānaso.

Idha mahārāja taḷāko bhavēyya navasalilasampunṇo samukham - uttariyamāno paricchinnō parivaṭumakato, apariyādīṇṇe yeva tasmim taḷāke udakūpari mahāmegho aparāparam anuppabandhanto abhivasseyya, api nu kho mahārāja tasmim taḷāke udakam parikkhayam pariyaḍānam gaccheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Meghassa bhante anuppabandhanatāyāti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavara - saddhamma - taḷāko ācārasīlaguṇavattapaṭipatti - vimalana - vasalilasampunṇo uttariyamāno bhavaggaṃ - abhibhavitvā ṭhito. Yadi tattha Buddhaputtā ācārasīlaguṇavattapaṭipatti - meghavassam aparāparam anuppabandhāpeyyum abhivassāpeyyum, evam - idaṃ Jinasāsanavara - saddhamma - taḷāko ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya, arahantehi ca loko asuñño bhavēyya. Imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitam: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja mahatimahāaggikkhandhe jalamāne aparāparam sukkha - tiṇa - kaṭṭha - gomayāni upasamhareyyum, api nu kho so mahārāja aggikkhandho nibbā-

⁷ samaṇo ABC. ¹⁴ sammukham - ABC. ²⁰ -bandhattāyāti AC, -bandhatāyāti BM.

yeyyâti. -- Na hi bhante, bhiyyo bhiyyo so aggikkhandho jaleyya, bhiyyo bhiyyo pabhāseyyâti. — Evam - eva kho mahārāja dasasahassimbi lokadhātuyā Jinasāsanavaram ācārasīlaguṇavattapaṭipattiyā jalati pabhāsati. Yadi pana mahārāja taduttarim Buddhaputtā pañcahi padhāniyangehi samannāgatā satatam - appamattā padaheyyum, tīsu sikkhāsu chandajātā sikkheyyum, cārittañ - ca vārittañ - ca sīlam samattam paripūreyyum, evam - idam Jinasāsanavaram bhiyyo bhiyyo ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya, asuñño loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti.

Idha pana mahārāja siniddha-sama-sumajjita-sappa-bhāsa-vimalādāsam saṅhasukhuma-gerukacunṇena aparā-param majjeyyum, api nu kho mahārāja tasmim ādāse mala-kaddama-rajojallam jāyeyyâti. — Na hi bhante, aññadatthu vimalataram yeva bhavēyyâti. — Evam - eva kho mahārāja Jinasāsanavaram pakatinimmalam byapagata-kilesamalarajojallam; yadi tam Buddhaputtā ācārasīla-guṇa-vattapaṭipatti-sallekhadhutaguṇena Jinasāsanavaram sallikheyyum, evam - idam Jinasāsanavaram ciram dīgham - addhānam tiṭṭheyya asuñño ca loko arahantehi assāti imam - attham Bhagavatā sandhāya bhāsitaṃ: Ime ca Subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assāti. Paṭipattimūlakam mahārāja Satthusāsanam paṭipattisārakam, paṭipattiyā anantarāhitāya tiṭṭhatīti.

Bhante Nāgasena, saddhammantaradhānan - ti yaṃ vadesi, katamam tam saddhammantaradhānan - ti. — Tīṃ² imāni mahārāja sāsānantaradhānāni, katamāni tīṃi: adhi-gamantaradhānam, paṭipattantaradhānam, lingantaradhā-

² obhāseyyâti B. ⁸ samattham CM, sattam Aa, satatam Ab; sīlasamattam B.

¹⁹ -gatamalakilesarajo- all. ²⁰ -dhūta- C. ³¹ paṭipattiantara- CM.

nam. Adhigame mahārāja antarahite suppaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti, paṭipattiyā antarahitāya sikkhāpadapaññatti antaradhāyati, lingam yeva tiṭṭhati, linge antarahite paveṇupacchedo hoti. Imāni kho mahārāja tīṇi antaradhānānīti. — Suvīññāpito bhante Nāgasena pañho gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, naṭṭhā parapavādā bhaggā nippabhā katā, tvaṃ gaṇivaravasabham-āsajjāti.

Bhante Nāgasena, Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, udāhu sāvasese akusale sabbaññutaṃ patto ti. — Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto, na tthi Bhagavato sakaṃ akusalan ti. — Kim pana bhante dukkhā vedanā Tathāgatassa kāye uppannapubbā ti. — Āma mahārāja, Rājagahe Bhagavato pādo sakalikāya khato, lohita-pakkhandikābādho uppanno, kāye abhisanne Jīvakena vireko kārito, vātābādhe uppanne upaṭṭhākena therena uṇhodakaṃ pariyiṭṭhan ti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatassa pādo sakalikāya khato lohita-pakkhandikā ca ābādho uppanno, tena hi: Tathāgato sabbaṃ akusalaṃ jhāpetvā sabbaññutaṃ patto ti tam pi vacanaṃ micchā, na tthi bhante vinā kammena vedayitaṃ, sabban-taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ, kammen'eva vediyati. Ayam pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Na hi mahārāja sabban-taṃ vedayitaṃ kammamūlakaṃ. Aṭṭhahi mahārāja kāraṇehi vedayitāni uppajjanti, yehi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti, katamehi aṭṭhahi: vātasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni

vedayitāni uppajjanti, pittasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — semhasamuṭṭhānāni pi kho mahārāja — pe — sannipātikāni pi kho mahārāja — pe — utupariṇāmajāni pi kho mahārāja — pe — visamaparihārajāni pi kho mahārāja — pe — opakkamikāni pi kho mahārāja — pe — kammavipākajāni pi kho mahārāja idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Imehi kho mahārāja aṭṭhahi kāraṇehi puthusattā vedanā vediyanti. Tattha ye te satte kammaṃ vibhādanti te ime sattā kāraṇaṃ paṭibhāhanti, tesam taṃ vacanaṃ micchā ti. — Bhante Nāgasena, yañ - ca vātikaṃ yañ - ca pittikaṃ yañ - ca semhikaṃ yañ - ca sannipātikaṃ yañ - ca utupariṇāmajaṃ yañ - ca visamaparihārajaṃ yañ - ca opakkamikaṃ, sabbe te kammasamuṭṭhānā yeva, kammen' eva te sabbe sambhavantīti. — Yadi mahārāja te pi sabbe kammasamuṭṭhānā va ābādhā bhaveyyuṃ, na tesam koṭṭhāsato lakkhaṇāni bhaveyyuṃ. Vāto kho mahārāja kuppamāno dasavidhena kuppati: sītena uñhena jighacchāya pipāsāya atibhuttana ṭhānena padhānena ādhāvanena upakkāmena kammavipākena; tatra ye te nava vidhā, na te atīte na anāgate, vattamānake bhava uppajjanti, tasmā na vattabbā: kammasambhavā sabbā vedanā ti. Pittaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena visamabhojanena. Semhaṃ mahārāja kuppamānaṃ tividhena kuppati: sītena uñhena annapānena. Yo ca mahārāja vāto yañ - ca pittaṃ yañ - ca semhaṃ tehi tehi kopehi kuppitvā missihutvā sakaṃ sakaṃ vedanaṃ ākaḍḍhati. Utupariṇāmajā mahārāja vedanā utupariṇāmena uppajjati, visamaparihārajā vedanā visamaparihārena uppajjati, opakkamikā mahārāja vedanā atthi kiriyā atthi kammavipākā, kammavipākajā vedanā pubbe katena kammena uppajjati. Iti kho mahārāja appaṃ kammavipākajaṃ, bahutaraṃ avasesaṃ. Tattha bālā:

⁹ vibādhati M, vikhādanti A. ¹⁵ te sabbe pi A. ¹⁸ jiga- AaBC.

sabbaṃ kammavipākajāṃ yevāti atidhāvanti, taṃ kammaṃ na sakkā vinā Buddhañāṇena vavatthānaṃ kātuṃ.

Yam pana mahārāja Bhagavato pādo sakalikāya khato, taṃ vedayitaṃ n' eva vātasamuṭṭhānaṃ na pitta-samuṭṭhānaṃ na semhasamuṭṭhānaṃ na sannipātikaṃ na utupariṇāmajāṃ na visamaparihārajaṃ na kammavipākajāṃ, opakkamikaṃ yeva. Devadatto hi mahārāja bahūni jātisatasahassāni Tathāgate āghātaṃ bandhi. So tena āghātena mahatiṃ garuṃ silaṃ gahetvā: matthake pātes-sāmīti muñci. Ath' aññe dve selā āgantvā taṃ silaṃ Tathāgataṃ asampattaṃ yeva sampaticchimsu, tāyaṃ pahārena papaṭikā bhijjivā Bhagavato pāde pativā ruhiraṃ uppādesi. Kammavipākato vā mahārāja Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā mahārāja khettauṭṭhatāya vā bījaṃ na sambhavati bījaduṭṭhatāya vā, evam - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā. Yathā vā pana mahārāja koṭṭhaduṭṭhatāya vā bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati āhāraduṭṭhatāya vā, evam - eva kho mahārāja kammavipākato vā Bhagavato esā vedanā nibbattā kiriyato vā, tat' uddhaṃ na - tth' aññā vedanā.

Api ca mahārāja na - tthi Bhagavato kammavipākajā vedanā, na - tthi visamaparihārajā vedanā, avasesehi samuṭṭhānehi Bhagavato vedanā uppajjati. Tāya ca pana vedanāya na sakkā Bhagavantam jīvitaṃ voropetuṃ. Nipatanti mahārāja imasmiṃ catumahābhūṭike kāye iṭṭhāniṭṭhā subhāsubhā vedanā. Idha mahārāja ākāse khitto leḍḍu mahāpaṭhaviyā nipatati, api nu kho so mahārāja leḍḍu pubbe katena mahāpaṭhaviyā nipatati. — Na hi bhante, na - tthi so bhante hetu mahāpaṭhaviyā yena hetunā mahāpaṭhavī kusalākusalaṃ vipākāṃ paṭisaṃvedeyya,

¹¹ tāsaṃ all. ¹⁴ taduddhaṃ M throughout. ²⁹ leḍḍu B throughout.

paccuppanna bhante akammakena hetunā so leḍḍu mahāpaṭṭhaviyaṃ nipatatīti. — Yathā mahārāja mahāpaṭṭhaviṃ evaṃ Tathāgato datṭhabbo, yathā leḍḍu pubbe akatena mahāpaṭṭhaviyaṃ nipatati evam-eva kho mahārāja Tathāgatassa pubbe akatena sā sakalikā pāde nipatitā. Idha pana mahārāja manussā mahāpaṭṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti ca; api nu kho te mahārāja manussā pubbe katena mahāpaṭṭhaviṃ bhindanti ca khaṇanti cāti. — Na hi bhante ti. — Evam-eva kho mahārāja yā sā sakalikā Bhagavato pāde nipatitā na sā sakalikā pubbe katena Bhagavato pāde nipatitā. Yo pi mahārāja Bhagavato lohitaṃ pakkhandikābādho uppanno so pi ābādho na pubbe katena uppanno, sannipātiken' eva uppanno. Ye keci mahārāja Bhagavato kāyikā ābādhā uppannā na te kam-mābhiniḃbattā, channaṃ etesaṃ samuṭṭhānānaṃ aññataro nibbattā. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavaralaṅcake Moliyasīvake veyyākaraṇe: Pittasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam-pi kho etaṃ Sīvaka veditaḃbaṃ yathā pittaṃ samuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka sacca-sammataṃ yathā pittaṃ samuṭṭhānāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃditṭhino: yaṃ kiṅcāyaṃ purisa-puggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabbaṃ-taṃ pubbe katahetūti, yaṅ-ca sāmāṅ-ñātaṃ taṅ-ca atidhāvanti, yaṅ-ca loke sacca-sammataṃ taṅ-ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmi. Semhasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, vātasamuṭṭhānāni pi kho Sīvaka — sannipātikāni pi kho Sīvaka — utupariṇāmajāni pi kho Sīvaka — visamaparihārajāni

¹⁷ saṃyuttake nik- AbBCM; -laṅcamoliya- B. ²¹ uppajjantīti ABC throughout.

pi kho Sīvaka — opakkamikāni pi kho Sīvaka — kammavipākajāni pi kho Sīvaka idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti; sāmam - pi kho etaṃ Sīvaka veditabbaṃ yathā kammavipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti, lokassa pi kho etaṃ Sīvaka saccasammataṃ yathā kammavipākajāni pi idh' ekaccāni vedayitāni uppajjanti. Tatra Sīvaka ye te samaṇabrāhmaṇā evaṃvādino evaṃdiṭṭhino: yaṃ kiñcāyaṃ purisapuggalo paṭisaṃvedeti sukhaṃ vā dukkhaṃ vā adukkhamasukhaṃ vā sabban - taṃ pubbe katahetūti, yañ - ca sāmañ - ñātaṃ tañ - ca atidhāvanti, yañ - ca loke saccasammataṃ tañ - ca atidhāvanti, tasmā tesāṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ micchā ti vadāmīti. Iti pi mahārāja na sabbā vedanā kammavipākajā. Sabbaṃ mahārāja akusalaṃ jhāpetvā Bhagavā sabbaññutaṃ patto ti evam - etaṃ dhārehīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam katassa vā paticayo ti. Idañ - ca temāsaṃ paṭisallānaṃ dissati. Yadi bhante Nāgasena yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgatassa uttariṃ karaṇīyam katassa vā paticayo; tena hi: temāsaṃ paṭisallīno ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi temāsaṃ paṭisallīno, tena hi: yaṃ kiñci karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabban - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallānaṃ, sakaraṇīyass' eva paṭi-

¹⁵ dhārayāhīti B. ²⁰ paṭicayo M throughout; paricayo A three times, B once, C throughout. ²⁰ paṭisallānaṃ A seven times, B once, CM throughout except once or twice; patisallānaṃ A twice. ²⁴ patisallīno B twice.

sallāṇaṃ. Yathā nāma byādhitass' eva bhesajjena karaṇīyaṃ hoti, abyādhitassa kiṃ bhesajjena, chātass' eva bhojanena karaṇīyaṃ hoti, achātassa kiṃ bhojanena; evam - eva kho bhante Nāgasena na - tthi katakaraṇīyassa paṭisallāṇaṃ, 'sakaraṇīyass' eva paṭisallāṇaṃ. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Yaṃ kiñci mahārāja karaṇīyaṃ Tathāgatassa sabbaṃ - taṃ bodhiyā yeva mūle pariniṭṭhitaṃ, na - tthi Tathāgata - tassa uttariṃ karaṇīyaṃ katassa vā paticayo. Bhagavā ca temāsaṃ paṭisallīno. Paṭisallāṇaṃ kho mahārāja bahugūṇaṃ, sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā mahārāja puriso rañño santikā laddhavaropañiladdhasabhogo taṃ sukatagūṇaṃ - anussaranto aparā - paraṃ rañño upaṭṭhānaṃ eti, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti. Yathā vā pana mahārāja puriso āturo dukkhito bāḥagilāno bhissakkam - upasevitvā sotthim - anuppatto taṃ sukatagūṇaṃ - anussaranto aparāparaṃ bhissakkam - upasevati, evam - eva kho mahārāja sabbe pi tathāgatā paṭisallīyivā sabbaññutaṃ pattā, taṃ te sukatagūṇaṃ - anussarantā paṭisallāṇaṃ sevanti.

Atṭhavīsati kho pan' ime mahārāja paṭisallāṇagūṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇaṃ sevanti, katame atṭhavīsati: idha mahārāja paṭisallāṇaṃ paṭisallīyamānaṃ rakkhati, āyuraṃ vaḍḍhenti, balaṃ deti, vajjaṃ pidahati, ayasaṃ - apaneti, yasaṃ - upaneti, aratiṃ vinodeti, ratim - upadaḥati, bhayaṃ - apaneti, vesārajjam karoti, kosajjam - apaneti, viriyam - abhijaneti, rāgam - apaneti, dosaṃ - apaneti, moham - apaneti, mānaṃ nihanti, vitakkaṃ bhañjati, cittaṃ ekaggam karoti, mānaṃ snehayati,

¹⁴ -ddhābhogo Aa. ¹⁶ patis- B. ²⁵ samanussarantā B, anussarantā M.

hāsam janeti, garukam karoti, lābham - uppādayati, namassiyam karoti, pītim pāpeti, pāmojjam karoti, sankhārānam sabhāvam dassayati, bhavapaṭisandhim ugghāṭeti, sabbasāmaññaṃ deti. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati paṭisallāṇaguṇā ye guṇe samanupassantā tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Api ca kho mahārāja tathāgatā santam sukham samāpattiratim-anubhavitukāmā paṭisallāṇam sevanti pariyositasankappā. Catuhi kho mahārāja kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, katamehi catuhi: vihāraphāsutāya pi mahārāja tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, anavajjaguṇabahulatāya pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, asesariyavīthito pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti, sabbabuddhānam thuta-thomita-vaṇṇita-pasatthato pi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Imehi kho mahārāja catuhi kāraṇehi tathāgatā paṭisallāṇam sevanti. Iti kho mahārāja paṭisallāṇam sevanti, na sakaraṇīyatāya, na katassa [vā] paticayāya, atha kho guṇavisesadassāvitāya tathāgatā paṭisallāṇam sevantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikā yānikā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāradhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesam vā ti. Puna ca bhaṇitam: Ito tiṇṇam māsānam accayena Tathāgato parinibbāyissatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesam vā ti, tena hi temāsaparicchedo micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Ito tiṇṇam māsānam accayena

⁵ samanussarantā M. ⁶ kho om. AC.

Tathāgato parinibbāyissatīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Na - tthi tathāgatānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ, amoghavacanaṃ buddhā bhagavanto tathavacanaṃ advejjhavacanaṃ. Ayam - pi ubhatokotiko paṇho gambhīro sunipuno dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, bhind' etaṃ ditṭhijālaṃ, ekaṃse ṭhapaya, bhinda parappavādan - ti.

Bhāsitaṃ - 'p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Temāsaparicchedo ca bhaṇito. So ca pana kappo āyukappo vuccati. Na mahārāja Bhagavā attano balaṃ kittayamāno evaṃ - āha, iddhibalaṃ pana mahārāja Bhagavā parikittayamāno evaṃ - āha: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā — pe — kappāvasesaṃ vā ti. Yathā mahārāja rañño assājāniyyo bhavēyya sīghagati anilajavo, tassa rājā javabalaṃ parikittayanto sanegama-jānapada-bhaṭa-balattha-brāhmaṇa-gahapatika-amaccajanamajjhe evaṃ vadeyya: Ākankhamāno me bho ayam hayavaro sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritvā khaṇena idh' āgaccheyyāti, na ca taṃ javagatiṃ tassaṃ parisāyam dasseyya, vijjati ca so javo tassa, samattho ca so khaṇena sāgarajalapariyantam mahim anuvicaritum; — evaṃ - eva kho mahārāja Bhagavā attano iddhibalaṃ parikittayamāno evaṃ - āha, tam - pi tevijjānaṃ chaḷabhiññānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsavaṇaṃ devamanussānaṃ - ca majjhe nisīditvā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikātā yānikātā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamā-raddhā; ākankhamāno Ānanda Tathāgato kappam vā tiṭṭheyya kappāvasesaṃ vā ti; vijjati ca taṃ mahārāja iddhibalaṃ Bhagavato, samattho ca Bhagavā iddhibalena kappam vā ṭhātum kappāvasesaṃ vā, na ca Bhagavā

⁷ ṭhapaya AaBC. ¹¹ ti vuccati M. ¹⁵ -jāniyo ACM.

taṃ iddhibalaṃ tassaṃ parisāyaṃ dasseti. Anattiko mahārāja Bhagavā sabbabhavi, garahitā ca Tathāgatassa sabbabhavā. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Seyyathā pi bhikkhave appamattako pi gūtho duggandho hoti, evam - eva kho ahaṃ bhikkhave appamattakaṃ - pi bhavaṃ na vaṇṇemi, antamaso accharāsaṅghātamattam - pīti. Api nu kho mahārāja Bhagavā sabbabhavagatiyoniyo gūthasamaṃ disvā iddhibalaṃ nissāya bhavesu chandaraḡaṃ kareyyāti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja Bhagavā iddhibalaṃ parikittayamaṇo evarūpaṃ Buddhasīhanādam - abhinadīti. -- Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti. Puna ca Vinayaapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānando sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Kin - nu kho bhante Nāgasena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni duppaññattāni udāhu avatthusmiṃ ajānitvā paññattāni, yaṃ Bhagavā attano accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanāpeti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammaṃ desemi, no anabhiññāyāti, tena hi: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena

¹⁶ puna ca paraṃ ABa. ¹⁸ samūhantūti Aa throughout, B the first time.

Vinayapaṇṇattiyā evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti, tena hi: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho saṅho sukhumo sunipuṇo gambhīro sugambhīro dunnijjhāpayo, so tavānuppatto, tattha te ñāṇabalavipphāram dassēhīti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abhiññāyāham - bhikkhave dhammam desemi, no anabhiññāyāti. Vinayapaṇṇattiyā pi evaṃ bhaṇitaṃ: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Tam pana mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno āha: ukkalissanti nu kho mama sāvakā mayā vissajjāpiyamānā mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni udāhu ādiyissantīti. Yathā mahārāja cakkavattirājā putte evaṃ vadeyya: ayaṃ kho tātā mahājanapado sabbadisāsu sāgarapariyanto, dukkaro tātā tāvatakena balena dhāretum, etha tumhe tātā mam' accayena paccante paccante dese pajahathāti; api nu kho te mahārāja kumārā pitu accayena hatthagate janapade sabbe te paccante paccante dese muñceyyun - ti. — Na hi bhante, rājāno bhante luddhatarā, kumārā rajjalobhena taduttarim diguṇa-tiguṇam janapadam parikaḍḍheyyum, kim - pana te hatthagataṃ janapadam muñceyyun - ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato bhikkhū vīmaṃsamāno evam - āha: Ākankhamāno Ānanda sangho mam' accayena khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samūhanatūti. Dukkharimuttīyā mahārāja Buddhaputtā dhammalobhena aññam - pi uttarim diyaḍḍham sikkhāpadasataṃ gopeyyum, kim - pana pakatipaññattaṃ sikkhāpadam muñceyyun - ti.

Bhante Nāgasena, yaṃ Bhagavā āha: khuddānu-

¹³ bhikkhu all. ¹³ ukkamissanti AaC. ²¹ hatthagataṃ janapadam ABC.

khuddakāni sikkhāpadānīti, etthāyaṃ jano sammūḷho vimātijāto adhikato saṃsayapakkhanno: katamāni tāni khuddakāni sikkhāpadāni, katamāni anukhuddakāni sikkhāpadānīti. — Dukkaṭṭaṃ mahārāja khuddakaṃ sikkhāpadaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddakaṃ sikkhāpadaṃ, imāni dve khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni. Pubbakehi pi mahārāja mahāttherehi ettha vimati uppāditā, tehi pi ekajjhaṃ na kato Dhammasaṅgītipariyāye Bhagavatā eso pañho upadiṭṭho ti. — Cīranikkhittaṃ bhante Nāgasena Jinarahassaṃ ajj' etarahi loke vivaṭṭaṃ pākāṭaṃ katan - ti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti. Puna ca therena Mālunkyāputtena pañhaṃ puṭṭho na byākāsi. Eso kho bhante Nāgasena pañho dvayanto ekantanissito bhavissati ajānanena vā gūyhaḥkaraṇena vā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti, tena hi therassa Mālunkyāputtassa ajānantena na byākataṃ. Yadi jānantena na byākataṃ, tena hi atthī Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na - tth' Ānanda Tathāgatassa dhammesu ācariyaṃ utṭhīti. Abyākato ca therena Mālunkyāputtena pucchito pañho, tañ - ca pana na ajānanena na gūyhaḥkaraṇena. Cattār' imāni mahārāja pañhabyākaraṇāni, katamāni cattāri: ekaṃsabyākaraṇīyo pañho, vibhajja byākaraṇīyo pañho, paṭipucchābyākaraṇīyo pañho, ṭhapanīyo pañho. Katamo ca mahārāja ekaṃsabyākaraṇīyo pañho: rūpaṃ aniccaṃ - ti

² -pakkhanto all. ²⁵ ajānantena all. ²⁸ ṭhap. pañho ti all.

ekamsabyākaraṇīyo pañho, vedanā aniccā ti, saññā aniccā ti, sankhārā aniccā ti, viññāṇaṃ aniccan - ti ekamsabyākaraṇīyo pañho; ayaṃ ekamsabyākaraṇīyo pañho. Katamo vibhajja byākaraṇīyo pañho: aniccaṃ pana rūpan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho, aniccā pana vedanā ti, aniccā pana saññā ti, aniccā pana sankhārā ti, aniccaṃ pana viññāṇan - ti vibhajja byākaraṇīyo pañho; ayaṃ vibhajja byākaraṇīyo pañho. Katamo paṭipucchābyākaraṇīyo pañho: kin - nu kho cakkhunā sabbam vijānātīti, ayaṃ paṭipucchābyākaraṇīyo pañho. Katamo ṭhapanīyo pañho: sassato loko ti ṭhapanīyo pañho, asassato loko ti, antavā loko ti, anantavā loko ti, antavā ca anantavā ca loko ti, n' ev' antavā nānantavā loko ti, taṃ jīvaṃ taṃ sarīran - ti, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīran - ti, hoti tathāgato param - maraṇā ti, na hoti tathāgato param - maraṇā ti, hoti ca na ca hoti tathāgato param - maraṇā ti, n' eva hoti na na hoti tathāgato param - maraṇā ti ṭhapanīyo pañho; ayaṃ ṭhapanīyo pañho. Bhagavā mahārāja therassa Mālunkyāputtassa taṃ ṭhapanīyaṃ pañham na byākāsi. So pana pañho kinkāraṇā ṭhapanīyo: na tassa dīpanāya hetu vā kāraṇaṃ vā atthi, tasmā so pañho ṭhapanīyo, na - tthi buddhānaṃ bhagavantānaṃ akāraṇaṃ - ahetukaṃ giram - udīraṇan - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Arahā sabbabhayaṃ - atikkanto ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahā daṇḍabhayaṃ

¹⁶ hoti ca na ca hoti ca C, hoti ca na hoti ca ABM.

tasati, niraye vā nerayikā sattā jalitā kaṭhitā tattā san-
tattā tanhā jalitaggiḷakā mahānirayā cavamānā maccuno
bhāyanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti, tena
hi: Arahā sabbabhayam - atikkanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ
micchā. Yadi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Arahā sabbabha-
yam - atikkanto ti, tena hi: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe
bhāyanti maccuno ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi
ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

N' etaṃ mahārāja vacanaṃ Bhagavatā arahante
upādāya bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhā-
yanti maccuno ti, ṭhapito arahā tasmim̄ vatthusmim̄, sa-
mūhato bhayahetu arahato; ye te mahārāja sattā sa-
kilesā yesañ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhaduk-
khesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ:
Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti.
Arahato mahārāja sabbagati upacchinnā, yoni viddham-
sitā, paṭisandhi upahatā, bhaggā phāsū, samūhatā sabba-
bhavālayā, samucchinnā sabbasankhārā, hataṃ kusalā-
kusalaṃ, vihatā avijjā, abijaṃ viññānaṃ kataṃ, daḍḍhā
sabbakilesā, ativattā lokadhammā, tasmā arahā na san-
tasati sabbabhayehi. Idha mahārāja rañño cattāro ma-
hāmattā bhaveyyum, anurattā laddhayasā vissāsikā, ṭha-
pitā mahati issariye ṭhāne, atha rājā kismici karaṇīye
samuppanne yāvata sakavijite sabbajanassa āṇapeyya:
sabbe va me baliṃ karontu, sādhettha tumhe cattāro ma-
hāmattā taṃ karaṇīyan - ti; api nu kho mahārāja tesam̄
catunnaṃ mahāmattānaṃ balibhayā santāso uppajjeyyāti.
— Na hi bhante ti. — Kena karaṇena mahārājāti. —
Ṭhapitā te bhante raññā uttame ṭhāne, na - tthi tesam̄
bali, samatikkantabalino te, avasese upādāya raññā

³ bhāyantīti ABC. ¹¹ sakkilesā AC. ¹⁵ phāsu B, pathāsu AC, pathā
M. ³¹ samatikkantābalino all except Aa.

āṇāpitaṃ: sabbe va me baliṃ karontūti. — Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, t̥hapito arahā tasmīṃ vatthusmīṃ, samūhato bhaya hetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehīti.

N' etaṃ bhante Nāgasena vacanaṃ sāvasesaṃ, nira-vasesavacanaṃ - etaṃ: sabbe ti, tattha me uttariṃ kāraṇaṃ brūhi taṃ vacanaṃ paṭiṭṭhāpetun - ti. — Idha mahārāja gāme gāmasāṃhiko āṇāpakaṃ āṇāpeyya: ehi bho āṇāpaka, yāvataṃ gāme gāṃhikā te sabbe sīghaṃ mama santike sannipātehi; so: sādhu sāmīti sampaṭicchitvā gāmasāṃhiko t̥hatvā tikkhattuṃ saddam - anussāveyya: yāvataṃ gāme gāṃhikā te sabbe sīghasīghaṃ sāmīno santike sannipatantūti; tato te gāṃhikā āṇāpakassa vacanena turitaturitā sannipatitvā gāmasāṃhikassa ārocenti: sannipatitā sāmī sabbe gāṃhikā, yan - te karaṇīyaṃ taṃ karohīti. Iti so mahārāja gāmasāṃhiko kuṭipurisā sannipatento sabbe gāṃhiko āṇāpeti, te ca āṇattā na sabbe sannipatanti, kuṭipurisā yeva sannipatanti, ettakā yeva me gāṃhikā ti gāmasāṃhiko ca tathā sampaṭicchati; aññe bahutarā anāgatā, itthi - purisā dāsi - dāsā bhatakā kammakarā gāṃhikā gilānā go - mahisā aj - eḷakā supāṇā, ye anāgatā sabbe te agaṇitā, kuṭipurisā yeva upādāya āṇāpitattā: sabbe sannipatantūti. Evam - eva kho mahārāja n' etaṃ vacanaṃ Bhagavatā arahante upādāya bhaṇitaṃ, t̥hapito arahā tasmīṃ vatthusmīṃ, samūhato bhaya hetu arahato; ye te mahārāja sattā sakilesā yesaṃ - ca adhimattā attānudiṭṭhi ye ca sukhadukkhesu unnatāvanatā, te upādāya Bhagavatā bhaṇitaṃ: Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti

⁴ sakkilesā AC. ¹⁵ sīghaṃ sīghaṃ C (singhaṃ singhaṃ M throughout).

²⁵ suvānā M. ²⁰ sakkilesā Ab.

maccuno ti. Tasmā arahā na tasati sabbabhayehi. Atthi mahārāja sāvasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi sāvasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ sāvaseso attho, atthi niravasesaṃ vacanaṃ niravaseso attho, tena tena attho sampatiçchitabbo. Pañca-vidhena mahārāja attho sampatiçchitabbo, āhaccapadena kho mahārāja, rasena, ācariyavaṃsatāya, adhippāyā, kāraṇuttariyatāya. Ettha hi: āhaccapadan - ti suttaṃ adhippetāṃ, raso ti suttānulomaṃ, ācariyavaṃso ti ācariyavādo, adhippāyo ti attano mati, kāraṇuttariyatā ti imehi catuhsamantaṃ kāraṇaṃ. Imehi kho mahārāja pañcahi kāraṇehi attho sampatiçchitabbo. Evam - eso pañho suvinicchito hotīti.

Hotu bhante Nāgasena, tathā taṃ sampatiçchāmi, thapito hotu arahā tasmiṃ vatthusmiṃ, tasantu avasesā sattā. Niraye pana nerayikā sattā, dukkhā tippā kaṭukā vedanā vediyamānā, jalitapajjalita-sabbangapaccangā ruṇṇa-kāruṇṇa-kandita-paridevita-lālapita-mukhā asayhatibba-dukkhābhībhitā attānā asaraṇā asaraṇibhitā anapasokāturā antima-pacchima-gatikā ekantasokaparāyanā, uṇha-tikhiṇa-caṇḍa-khara-tapana-tejavantā bhīmahaya-janaka-nināda-mahāsaddā saṃsibbita-chabbidha-jālāmālākulā samantā satayojanānupharaṇaccivegā kadariyā tapanaṃ mahānirayā cavamānā maccuno bhāyanīti. — Āma mahārājāti. — Nanu bhante Nāgasena nirayo ekanta-dukkhavedaniyo, kissa pana te nerayikā sattā ekanta-dukkhavedaniyā nirayā cavamānā maccuno bhāyanti, kissa niraye ramantīti. — Na te mahārāja nerayikā sattā niraye ramanti, muccitukāmā va te nirayā; maraṇass' eso mahārāja ānubhāvo yena tesāṃ santāso uppajjatīti. — Etaṃ kho bhante Nāgasena na saddahissāmi yaṃ muccitukāmānaṃ

^{6.8} āhaccapād- AB. ⁷ -vaṃsatā all. ¹⁹ -ādhībhitā B. ²² -ninnāda- M. ²² saṃsivita- BC, saṃvisita- M. ²² -mālāsamākulā A. ²³ -ṇācci- ABC. ²³ kadariya B, -yaṃ CM. ^{26.27} -vedanīy- C. ²⁹ ca te AM. ³¹ na om. ABC.

cutiyā santāso uppajjati; hāsaniyaṃ bhante Nāgasena taṃ tḥānaṃ yaṃ te patthitaṃ labhanti. Kāraṇena maṃ saññāpehīti.

Marāṇan - ti kho mahārāja etaṃ adiṭṭhasaccānaṃ tā - saniyaṃ tḥānaṃ, etthāyaṃ jano tasati ca ubbijjati ca. Yo ca mahārāja kaṇhasappassa bhāyati so maraṇassa bhāyanto kaṇhasappassa bhāyati, yo ca hatthissa bhāyati — pe — sīhassa byagghassa dīpissa acchassa taracchassa mahisassa gavayassa aggissa udakassa khāṇukassa kaṇṭa - kassa bhāyati, yo ca sattiyaṃ bhāyati so maraṇassa bhāyanto sattiyaṃ bhāyati. Marāṇass' eso mahārāja sarasabhāvatejo, tassa sarasabhāvatejena sakilesā sattā maraṇassa tasanti bhāyanti, muccitukāmā pi mahārāja nerayikā sattā ma - raṇassa tasanti bhāyanti. Idha mahārāja purisassa kāye medogaṇṭhi uppajjeyya, so tena rogena dukkhito upad - davā parimuccitukāmo bhisakkaṃ sallakattaṃ āmantā - peyya, tassa so bhisakko sallakatto sampaticchitvā tassa rogassa uddharaṇāya upakaraṇaṃ upatṭhāpeyya: sattha - kaṃ tikhiṇaṃ kareyya, dahanasalākā aggimhi pakkhi - peyya, khāralavaṇaṃ nisadāya piṃsāpeyya; api nu kho mahārāja tassa āturaṇassa tikhiṇasatthakacchedanena ya - makasalākādahanena khāraloṇappavesanena tāso uppaj - jeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa ātu - rassa rogā muccitukāmassāpi vedanābhayā santāso up - pajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānaṃ - pi nerayikānaṃ sattānaṃ maraṇabhayā santāso uppajjati. Idha mahārāja puriso issarāparādhiko baddho sankhalika - bandhanena gabbhe pakkhitto parimuccitukāmo assa, tam - enaṃ so issaro mocetukāmo pakkosāpeyya; api nu kho mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa: kata -

¹ uppajjatīti ABC. ¹ hāsaniyaṃ A. ⁵ tāsanīyaṃ AC; -niyaṭṭhānaṃ BM 7.¹⁰ ca om. ABC. ⁹ gavassa AB. ⁹ khāṇussa B; khānukaṇṭakassa AaC. ¹¹ maraṇassa so AbC; so maraṇassa kho M. ²⁰ sāgaralavaṇaṃ B. ²⁶ uppajjatīti ABM. ²⁹ tamena ABC.

doso ahan - ti jānantassa issaradassanena santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tassa issarāparādhikassa purisassa muccitukāmassāpi issarabhayā santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā muccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. — Aparam - pi bhante uttarim kāraṇam brūhi yenāham kāraṇena okappeyyan - ti. — Idha mahārāja puriso datṭhavisena āsīvisena datṭho bhaveyya, so tena visavikārena pateyya upateyya, vaṭṭeyya pavatṭeyya, ath' aññataro puriso balavantena mantapadena tam datṭhavisam āsīvisam ānetvā tam datṭhavisam paccācamāpeyya; api nu kho mahārāja tassa visagatassa purisassa tasmim datṭhavisē sappe sotthihetu upagacchante santāso uppajjeyyāti. — Āma bhante ti. — Iti mahārāja tathārūpe ahimhi sotthihetu pi upagacchante tassa santāso uppajjati, evam - eva kho mahārāja nirayā parimuccitukāmānam - pi nerayikānam sattānam maraṇabhayā santāso uppajjati. Anitṭham mahārāja sabbasattānam maraṇam, tasmā nerayikā sattā nirayā parimuccitukāmā pi maccuno bhāyantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā :

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaram pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Puna Bhagavatā parittā ca udditṭhā, seyyathīdam:
Ratanasuttam Khandhaparittam Moraparittam Dhajagga-

⁵ parimuccitu- AC. ⁹ upateyya B. ¹² paccāvamāpeyya A (paccācak-
(khāpeyya M). ¹³ upavajante B. ²⁶ muñceyya ṭāpakammā maccupāsā B
comp. Dh. v. 127).

parittam Ātānāṭiyaparittam Angulimālaparittam. Yadi bhante Nāgasena ākāsagato pi samuddamajjhagato pi pāsāda-kuṭi-leṇa-guhā-pabbhāra-darī-bila-vivara-pabbatantaragato pi na muccati Maccupāsā, tena hi parittakammaṃ micchā. Yadi parittakaraṇena Maccupāsā parimutti bhavati, tena hi: Na antalikkhe — pe — Maccupāsā ti tam-pi vacanam micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Na antalikkhe, na samuddamajjhe,
na pabbatānam vivaram pavissa,
na vijjatī so jagatippadeso
yattha - tṭhito muñceyya Maccupāsā ti.

Parittā ca Bhagavatā uddiṭṭhā. Tañ - ca pana sāvasesāyukassa vayasampannassa apetakammāvaraṇassa, natti mahārāja khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yathā mahārāja matassa rukkhassa sukkhassa koḷāpassa nisnehassa uparuddhajīvitassa gatāyusankhārassa kumbhasahassena pi udake ākirante allattam vā pallavitaritabhāvo vā na bhaveyya, evam - eva kho mahārāja bhesajjaparittakammena natti khīṇāyukassa tṭhiyā kiriyā vā upakkamo vā. Yāni tāni mahārāja mahiyā osadhāni bhesajjāni tāni pi khīṇāyukassa akiccakarāni bhavanti, sāvasesāyukam mahārāja vayasampannam apetakammāvaraṇam parittam rakkhati gopeti, tass' atthāya Bhagavatā parittā uddiṭṭhā. Yathā mahārāja kassako paripakke dhañṇe mate sassanāḷe udakappavesam vāreyya, yam pana sassam taruṇam meghasannibham vayasampannam tam udakavaḍḍhiyā vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja khīṇāyukassa bhesajjaparittakiriyā tṭhitā

¹ Ātānāṭiyasuttam AaM. ²⁶ tadatthāya A.

paṭikkhittā, ye pana te manussā sāvasesāyukā vayasampannā tesam atthāya parittabhesajjāni bhaṇitāni, te parittabhesajjehi vaḍḍhantīti.

Yadi bhante Nāgasena khīṇāyuko marati sāvasesāyuko jīvati, tena hi parittabhesajjāni niratthakāni hontīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci rogo bhesajjehi patinivattito ti. — Āma bhante, anekasatāni diṭṭhānīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavatīti. — Dissanti bhante Nāgasena vejjānaṃ upakkame bhesajjapānānulepā, tena tesam upakkamena rogo patinivattatīti. — Parittāni pi mahārāja pavattayamānānaṃ saddo sūyati, jivhā sukkhati, hadayaṃ byāvaṭṭati, kaṇṭho ākurati; tena tesam pavat-tena sabbabyādhayo vūpasamanti, sabbā itiyō apagacchanti. Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci ahinā daṭṭho mantapadena visam pāṭiyamāno visam cikkhassanto uddham-adho ācamayamāno ti. — Āma bhante, ajj' etarahi pi taṃ loke vattatīti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajjakiriyā niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Kataparittaṃ hi mahārāja purisaṃ ḍasitukāmo ahi na ḍasati, vivaṭaṃ mukhaṃ pidahati, corānaṃ ukkhittalaguḷam-pi na sambhavati, te laguḷaṃ muñcitvā pemaṃ karonti, kupito pi hatthināgo samāgantvā uparamati, pajjalitamahāaggikkhandho pi upagantvā nibbāyati, visam halāhalam-pi khāyitaṃ agadaṃ sampajjati āhāratthaṃ vā pharati, vadhakā hantukāmā upagantvā dāsabhūtā sampajjanti, akkanto pi pāso na samvarati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja morassa kataparittassa satta vassasatāni luddako nāsakkhi pāsaṃ upanetuṃ, akataparittassa taṃ yeva divasaṃ pāsaṃ upa-

¹⁰ upakkama ABaC. ¹³ āturati AaM. ¹⁴ vūpasamenti all. ¹⁵ apagacchantīti ABC. ¹⁶ pāṭiyamāno M, pāviy- B. ¹⁷ chikkhassanto C, jik- AaB, cchik- Ma, jjhik- Mb. ²⁸ samcarati AaM.

nesīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so saddo sadevake loke ti. — Tena hi mahārāja: parittabhesajja-kiriya niratthikā ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhavati. Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: dānavo bhariyaṃ parirakkhanto samugge pakkhipitvā gilitvā kucchinā pariharati, ath' eko vijjādharo tassa dānavassa mukhena pavisitvā tāya saddhiṃ abhiramati, yadā so dānavo aññāsi atha samuggaṃ vomitvā vivari, saha samugge vivate vijjādharo yenakāmaṃ pakkamīti. — Āma bhante, sūyati, abbhuggato so pi saddo sadevake loke ti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalaṃ. Sutapubbaṃ tayā mahārāja: aparo vijjādharo Bārāṇasirañño antepure mahesiyā saddhiṃ sampaduṭṭho gahaṇaṃ patto samāno khaṇena adassanaṃ gato mantabalenāti. — Āma bhante, sūyatīti. — Nanu so mahārāja vijjādharo parittabalena gahaṇā mutto ti. — Āma bhante ti. — Tena hi mahārāja atthi parittabalan - ti.

Bhante Nāgasena, kiṃ sabbe yeva parittaṃ rakkhatīti. — Ekacce mahārāja rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Tena hi bhante Nāgasena parittaṃ na sabbatthikan - ti. — Api nu kho mahārāja bhojanaṃ sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Ekacce bhante rakkhati, ekacce na rakkhatīti. — Kinkāraṇā ti. — Yato bhante ekacce taṃ yeva bhojanaṃ atibhuñjitvā visūcikāya marantīti. — Tena hi mahārāja bhojanaṃ na sabbesaṃ jīvitaṃ rakkhatīti. — Dvīhi bhante Nāgasena kāraṇehi bhojanaṃ jīvitaṃ harati: atibhuttena vā usmādubbalatāya vā; āyudadaṃ bhante Nāgasena bhojanaṃ durupacārena jīvitaṃ haratīti. — Evam - eva kho mahārāja parittaṃ ekacce rakkhati, ekacce na rakkhati. Tīhi mahārāja kāraṇehi parittaṃ na

³ bhavatīti ABC. ⁹ pakkāmīti M. ¹² parittabalanti all. ¹³ pana tayā C.
¹⁴ antopure BCb. ¹⁹ kiṃ om. AB. ²⁵ abhibhuñjitvā B.

rakkhati: kammāvaraṇena, kilesāvaraṇena, asaddahana-tāya. Sattānurakkhaṇaṃ mahārāja parittaṃ attanā katenā ārakkhaṃ jahati. Yathā mahārāja mātā puttaṃ kucchigataṃ poseti hitena upacārena janeti, janayitvā asuci-mala-singhāṇikaṃ - apanetvā uttamavarasugandhaṃ upalimpati, pare akkosante vā paharante vā ākampita-hadayā ākaḍḍhitvā sāmīno upaneti, yadi pana tassā putto aparaddho hoti velātivatto atha naṃ sā daṇḍa-muggara-jāṇu-muṭṭhīhi hanati potheti; api nu kho mahārāja tassa mātā labhati ākaḍḍhana-parikaḍḍhanaṃ gāhaṃ sāmīno upanayanaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Attano bhante aparādhenāti. — Evam - eva kho mahārāja sattānaṃ ārakkhaṃ parittaṃ attano aparādheṇa vaṅghaṃ karotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, suvinicchito pañho, gahanaṃ agahanaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, viniveṭhitaṃ diṭṭhijālaṃ, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccayabhesajja - parikkhārāna - ti. Puna ca: Tathāgato Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato lābhī cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gilānapaccaya - bhesajja - parikkhārānaṃ, tena hi: Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Pañcasālaṃ brāhmaṇagāmaṃ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathādhotena pattena nikkhanto, tena hi: lābhī Tathāgato cīvara-piṇḍapāta - senāsana - gi-

⁶ akampita - AbB. ⁹ hanti Aa. ⁹ potheti B. ¹⁴ vajjhaṃ all except Aa. ¹⁶ andhakāre Ab. ²⁰ puna ca paraṃ A.

lānapaccayabhesajja-parikkhārānan - ti tam - pi vacanañ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho sumahanto dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Lābhī mahārāja Tathāgato cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja - parikkhārānañ. Pañcasālañ - ca brāhmaṇagāmañ piṇḍāya pavisitvā kiñcid - eva alabhitvā yathāhotena pattena nikkhanto. Tañ - ca pana Mārassa pāpimato kāraṇā ti. — Tena hi bhante Nāgasena Bhagavato gaṇanapathañ vītivattakappe abhisankhatañ kusalañ kin - ti niṭṭhitañ, adhunūṭṭhitena Mārena pāpimatā tañ kusalañ balavegavihārañ kin - ti pihitañ. Tena hi bhante Nāgasena tasmim vatthusmim dvīsu ṭhānesu upavādo āgacchati: kusalato pi akusalañ balavatarañ hoti, Buddhabalato pi Mārabalañ balavatarañ hotīti. Tena hi rukkhassa mūlato pi aggañ bhāratarañ hoti, guṇasamparikiṇṇato pi pāpiyañ balavatarañ hotīti. — Na mahārāja tāvatakena kusalato pi akusalañ balavatarañ nāma hoti Buddhabalato ca Mārabalañ balavatarañ nāma hoti. Api c' ettha kāraṇañ icchitabbañ. Yathā mahārāja puriso rañño cakkavattissa madhumañ vā madhupiṇḍikañ vā aññañ vā upāyanañ abhihareyya, tanañ rañño dvārapālo evañ vadeyya: akālo bho ayañ rañño dassanāya, tena hi bho tava upāyanañ gahetvā sīghasīghañ paṭinivatta pure tava rājā daṇḍañ dhāresatīti, tato so puriso daṇḍabhayā tasito ubbiggo tañ upāyanañ ādāya sīghasīghañ paṭinivatteyya; api nu kho so mahārāja cakkavattī tāvatakena upāyanavikalamattakena dvārapālato dubbalataro nāma hoti, aññañ vā pana kiñci upāyanañ na labheyyāti. — Na hi bhante, issāpakato so bhante dvārapālo upāyanañ nivāresi, aññaena pana dvārena satahassagaṇa - pi rañño upāyanañ

¹⁰ -niṭṭhitena AaBCb, adhunā niṭṭhi- M. ¹¹ kusala AB. ²² hi bho A.

²⁴ sīghañ sīghañ C. ²⁷ cakkavatti all.

upetīti. — Evam - eva kho mahārāja issāpakato Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, aññāni pana anekāni devatāsatasahassāni amataṃ dibbaṃ ojaṃ gahetvā upagatāni: Bhagavato kāye ojaṃ odahissāmāti Bhagavantam namassamānā pañjalikā t̥hitānīti.

Hotu bhante Nāgasena, sulabhā Bhagavato cattāro paccayā loke uttamapurisassa, yācito va Bhagavā deva-manussehi cattāro paccaye paribhuñjati; api ca kho pana Mārassa yo adhippāyo so tāvatakena siddho yaṃ so Bhagavato bhojanassa antarāyam - akāsi. Ettha me bhante kankhā na chijjati, vimatijāto 'ham tattha saṃsayapak-khanno, na me tattha mānasam pakkhandati yaṃ Tathā-gatassa arahato sammāsambuddhassa sadevake loke agga-puggalavarassa kusalavarapuññasambhavassa asamassa anupamassa appaṭisamassa chavakam lāmakam parit-tam pāpam - anariyam Māro lābhantarāyam - akāsīti. — Cattāro kho mahārāja antarāyā: adiṭṭhantarāyo uddissa-kaṭantarāyo upakkhaṭantarāyo paribhogantarāyo ti. Tattha adiṭṭhantarāyo nāma: anodissa adassanena abhisankha-ṭam koci antarāyam karoti: kiṃ parassa dinneṇāti, ayam adiṭṭhantarāyo nāma. Katamo uddissakaṭantarāyo: idh' ekaccaṃ puggalam upadisitvā uddissa bhojanam paṭi-yattam hoti, tam koci antarāyam karoti, ayam uddissa-kaṭantarāyo nāma. Katamo upakkhaṭantarāyo: idha yaṃ kiñci upakkhaṭam hoti appaṭiggahītam tattha koci antarā-yam karoti, ayam upakkhaṭantarāyo nāma. Katamo paribhogantarāyo: idha yaṃ kiñci paribhogam tattha koci antarāyam karoti, ayam paribhogantarāyo nāma. Ime kho mahārāja cattāro antarāyā. Yam pana Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi, tam n' eva Bhagavato paribhogam na upakkhaṭam na uddissakaṭam,

¹² -pakkhanto ACM. ¹⁶ parittakam AC. ¹⁷ cattāro 'me mah. BC (catt. to mah. M). ¹⁹ anabhisaṃkhaṭam BCM. ²⁵ apaṭiggahitam BCM.

anāgatam asampattam adassanena antarāyam kataṃ; taṃ pana n' ekassa Bhagavato yeva, atha kho ye tena samayena nikkhantā abbhāgatā sabbe pi te taṃ divasaṃ bhōjanam na labhiṃsu. Nāhan - taṃ mahārāja passāmi sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya yo tassa Bhagavato uddissakaṭṭam upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya; sace koci issāya uddissakaṭṭam upakkhaṭam paribhogam antarāyam kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sa-hassadhā vā.

Cattāro 'me mahārāja Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā, katame cattāro: lābho mahārāja Bhagavato uddissakaṭṭo upakkhaṭo na sakkā kenaci antarāyam kātum, sarīrānugatā mahārāja Bhagavato byāmapabhā na sakkā kenaci antarāyam kātum, sabbaññutam mahārāja Bhagavato nāṇaratanam na sakkā kenaci antarāyam kātum, jīvitam mahārāja Bhagavato na sakkā kenaci antarāyam kātum. Ime kho mahārāja cattāro Tathāgatassa kenaci anāvaraṇiyā guṇā. Sabbe p' ete mahārāja guṇā ekarasā arogā akuppā aparūpakkamā, aphasāni kiriyāni. Adassanena mahārāja Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā mahārāja rañño paccante dese visame adassanena niliyitvā corā pantham dūsentī, yadi pana rājā te core passeyya api nu kho te corā sotthim labheyyun - ti. — Na hi bhante, pharasunā phālāpeyya satadhā vā sa-hassadhā vā ti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yathā vā pana mahārāja itthī sapatikā adassanena niliyitvā parapurisam sevati, evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyitvā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi; yadi

⁹ sattadhā AC. ²⁰ ārogā A. ²⁶ phālāpeyya BC. ²⁶ sattadhā A throughout.

mahārāja itthī sāmikassa sammukhā parapurisāṃ sevati, api nu kho sā itthī sotthim labheyyāti. — Na hi bhante, haneyyāpi taṃ bhante sāmiko, vadheyyāpi, bandheyyāpi, dāsittāṃ vā upaneyyāti. — Evam - eva kho mahārāja adassanena Māro pāpimā niliyivā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Yadi mahārāja Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya phaleyya tassa muddhā satadhā vā sahasadhā vā ti. — Evam - etaṃ bhante Nāgasena, corikāya kataṃ Mārena pāpimatā, niliyivā Māro pāpimā Pañcasālake brāhmaṇagahapatike anvāvisi. Sace so bhante Māro pāpimā Bhagavato uddissakaṭaṃ upakkhaṭaṃ paribhogaṃ antarāyaṃ kareyya, muddhā vā 'ssa phaleyya satadhā vā sahasadhā vā, kāyo vā 'ssa bhusamuṭṭhi viya vikireyya. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Yo ajānanto pāṇātipataṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Bhagavatā Vinayapaññattiyā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Yadi bhante Nāgasena ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavati, tena hi: Anāpatti ajānantassāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi anāpatti ajānantassa, tena hi: ajānitvā pāṇātipātaṃ karonto balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho duruttaro duratikkamo tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Yo ajānanto pāṇātipātaṃ karoti so balavataraṃ apuññaṃ pasavatīti. Puna ca Vinayapaññattiyā pi Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. Tattha atthantaraṃ atthi, katamaṃ

³ -eyya pi B throughout, Ab twice. ^{8.13} phāleyya AbCM. ¹⁴ kireyya AaBM. ¹⁵ so ca AC. ³⁰ tattha antaraṃ A, tath' antaraṃ B.

atthantaram: atthi mahārāja āpatti saññāvimokkhā, atthi āpatti no saññāvimokkhā; yā 'yaṃ mahārāja āpatti saññāvimokkhā taṃ āpattiṃ ārabha Bhagavatā bhaṇitaṃ: Anāpatti ajānantassāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā śampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Puna ca Metteyyassa bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena evaṃ bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti, tena hi: anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti, tena hi: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatassa kho Ānanda na evaṃ hoti: ahaṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti vā, mamuddesiko bhikkhusangho ti vā ti. Metteyyassāpi bhagavato sabhāvaguṇaṃ paridīpayamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ: So anekasahassaṃ bhikkhusanghaṃ pariharissati seyyathā pi ahaṃ etarahi anekasataṃ bhikkhusanghaṃ pariharāmīti. Etasmiñ - ca mahārāja pañhe eko attho sāvaseso, eko attho niravaseso. Na mahārāja Tathāgato parisāya anugāmiko, parisā pana Tathāgatassa

anugāmikā. Sammuti mahārāja esā: ahan - ti, mamāti, na paramattho eso. Vigataṃ mahārāja Tathāgatassa pemaṃ, vigato sineho, mayhan - ti pi Tathāgatassa gahaṇaṃ na - tthi, upādāya pana avassayo hoti. Yathā mahārāja paṭhavi bhūmatṭhānaṃ sattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upaṣṣayaṃ hoti, paṭhaviṭṭhā c' ete sattā, na ca mahāpaṭhaviyā: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ paṭiṭṭhā hoti upassayaṃ, Tathāgataṭṭhā c' ete sattā, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti. Yathā vā pana mahatimahāmegho abhivassanto tiṇarukkha - pasu - manussānaṃ vuddhiṃ deti santatim - anupāleti, vuṭṭhūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca mahāmeghassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbasattānaṃ kusalaḍhamme janeti anupāleti, Satthūpajīvino c' ete sattā sabbe, na ca Tathāgatassa: mayh' ete ti apekkhā hoti; taṃ kissa hetu: attānudiṭṭhiyā pahīnattā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbeṭhito paṇho bahavidhehi kāraṇehi, gambhīro uttānīkato, gaṇṭhi bhinno, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ uppāditan - ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato abhejjapariso ti. Puna ca bhaṇatha: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato abhejjapariso, tena hi: Devadattena ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnānīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Devadattena ekappahāraṃ pañca

⁶ pathaviṭṭhānaṃ M, paṭhaviyā ABC. ⁶ na ca mahārāja paṭhaviyā AbCM. ⁸ tathāgatassaṭṭhā AbBC (tathāgataṃ cete M). ⁹ ca om. all. ¹⁵ vuṭṭhūpajīvino ABC. ²⁰ andhakāre AbC.

bhikkhusatāni bhinnāni, tena hi: Tathāgato abhejjapariso ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto gambhīro dunnivethiyo, gaṇṭhito pi gaṇṭhitaro, etthāyaṃ jano āvaṭo nivuto ovuto pihito pari-yonaddho, ettha tava ñāṇabalaṃ dassehi paravādesūti.

Abhejjapariso mahārāja Tathāgato, Devadattena ca ekappahāraṃ pañca bhikkhusatāni bhinnāni. Tañ - ca pana bhedakassa balena, bhedake vijjānāne na - tthi mahārāja abhejjaṃ nāma. Bhedake sati mātā pi puttana bhijjati, putto pi mātārā bhijjati, pitā pi puttana bhijjati, putto pi pitarā bhijjati, bhātā pi bhaginiyā bhijjati, bhaginī pi bhātārā bhijjati, sahāyo pi sahāyena bhijjati, nāvā pi nānādārusanghaṭṭitā ūmivegasampahārena bhijjati, rukkho pi madhukappasampannaphalo anilabalavegābhihato bhijjati, suvaṇṇam - pi jātivantāṃ lohena bhijjati. Api ca mahārāja n' eso adhippāyo viññūnaṃ, n' esā buddhānaṃ adhimutti, n' eso paṇḍitānaṃ chando: Tathāgato bhejjapariso ti. Api c' ettha kāraṇaṃ atthi yena 'kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Tathāgatassa mahārāja katena ādānena vā appiyavacanena vā anattacariyāya vā asamānattatāya vā yato kutoci cariyāṃ carantassa pi parisā bhinnā ti na sutapubbaṃ, tena kāraṇena Tathāgato vuccati abhejjapariso ti. Tayā p' etaṃ mahārāja ñātappaṃ: atthi kiñci navange Buddhavacane suttāgataṃ: iminā nāma kāraṇena Bodhisattassa katena Tathāgatassa parisā bhinnā ti. — Na - tthi bhante, no c' etaṃ loke dissati no pi sūyati, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Dutiyo vaggo.

³ -veṭhito AC. ⁴ ovuto om. BM. ¹³ -ghāṭitā AaCb, -ghaṭṭitā B, (-ghaṇṭitā M). ¹³ -vegappahārena A. ²⁰ adānena AaM, apadānena B.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Puna ca upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti, tena hi: upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭhetī yam vacanam tam micchā. Yadi upāsako gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti, tena hi: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho janetasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Dhammo hi Vāsetṭha 'setṭho jane tasmim' diṭṭhe c' eva dhamme abhisamparāyaṇ - cāti. Upāsako ca gihī sotāpanno pihitāpāyo diṭṭhippatto viññātasāsano bhikkhum vā sāmaṇeram vā puthujjanam abhivādeti paccuṭṭheti. Tattha pana kāraṇam atthi, katamam tam kāraṇam: vīsati kho pan' ime mahārāja samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni yehi samaṇo abhivādana-paccuṭṭhāna-sammānanapūjanāraho hoti, katame vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni: setṭho yamo, aggo niyamo, cāro vihāro saṃyamo saṃvaro khanti soraccam ekattacariyā ekattābhirati paṭisallānam hiriottappam viriyam appamādo sikkhāsamādānam uddeso paripucchā sīlādiabhirati nirālayatā sikkhāpadapāripūritā, kāsāvadhāraṇam bhaṇḍu-

^{6.22} paccuṭṭhetī all. ²³ tam om. C. ²⁴ -karaṇa- A throughout; -kāraṇā CM throughout ²⁹ -sallānam ACM. ³⁰ sikkhāpadānam AbCM. ³¹ -paripūritā AaB, -paripūratā Ab.

bhāvo; ime kho mahārāja vīsati samaṇassa samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni. Ete guṇe bhikkhu samādāya vattati, so tesam dhammānam anūnattā paripuṇṇattā sampannattā samannāgatattā asekhabhūmiṃ arahantabhūmiṃ okkamati, seṭṭham bhummantaram okkamati, arahattāsannagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Khīṇāsavehi so sāmāññaṃ upagato, na - tthi me so samayo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Aggaparisaṃ so upagato, nāhan - tam ṭhānam upagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Labhati so Pātimokkhuḍdesam sotum, nāhan - tam labhāmi sotun - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. So aññe pabbājeti upasampādeti, Jinasāsanam vadḍheti, aham - etam na labhāmi kātun - ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Appamāṇesu so sikkhāpadesu samattakārī, nāham tesu vattāmīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Upagato so samaṇalingam, Buddhādhippāye ṭhito, tenāham lingena dūram - apagato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. ‘Pa - rūḷhakacchalomo so anañjita - amaṇḍito,’ anulittasīlagandho, aham pana maṇḍana - vibhūsanābhirato ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum paccuṭṭhātum. Api ca mahārāja: ye te vīsati samaṇakaraṇā dhammā dve ca lingāni sabbe p’ ete dhammā bhikkhussa samvījjanti, so yeva te dhamme dhāreti aññe pi tattha sikkhāpeti, so me āgamo sikkhāpanaṃ - ca na - tthīti arahati upāsako sotāpanno bhikkhuṃ puthujjanam abhivādetum

⁵ arahattabhūmiṃ CM. ⁶ -sannāgato CM. ¹⁹ samanta- Aa (Ab?) C, samattā- B; -kāri all.

paccuṭṭhātum. Api ca yathā mahārāja rājakumāro purohitassa santike vijjāṃ adhīyati khattadhammaṃ sikkhati, so aparena samayena abhisitto ācariyaṃ abhivādeti paccuṭṭheti: sikkhāpako me ayan-ti; evam-eva kho mahārāja: sikkhāpako vaṃsadharo ti arahati upāsako sotāpanno bhikkhum puthujjanaṃ abhivādetum paccuṭṭhātum. Api ca mahārāja iminā p' etam pariyāyena jānāhi bhikkhubhūmiyā mahantataṃ asamavipulabhāvaṃ: yadī mahārāja upāsako sotāpanno arahattaṃ sacchikaroti, dve va tassa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmiṃ yeva divase parinibbāyeyya vā bhikkhubhāvaṃ vā upagaccheyya; acalā hi sā mahārāja pabbajjā mahatī accuggatā, yad-idam bhikkhubhūmiti. — Nāṇagato bhante Nāgasena paṇho sunibbeṭhito balavatā atibuddhinā tayā, na-y-imam paṇham samattho añño evaṃ viniveṭhetum aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahatīti. Puna ca bhaṇatha: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti. Aggikkhandhūpamaṃ bhante dhammapariyāyaṃ desentena Tathāgatena saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ hitam-apanetvā ahitam-upadahitaṃ. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam-apanetvā hitam-upadahati, tena hi: Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggatan-ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Aggikkhandhūpame dhammapariyāye bhaññamāne saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ,

¹ api ca om. AaM. ²³ upadahatitaṃ BC, -dahati M. ²⁹ uggataṃ hoti A.

tena hi: Tathāgato sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Tathāgato mahārāja sabbasattānaṃ ahitam - apanetvā hitam - upadahati. Aggikkhandhūpame ca dhammapariyāye bhaññamāne satṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mūkhato uggataṃ. Tañ - ca pana na Tathāgatassa katena, tesam yeva attano katenāti. — Yadi bhante Nāgasena Tathāgato Aggikkhandhūpamaṃ dhammapariyāyaṃ na bhāseyya, api nu tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggaccheyyāti. — Na hi mahārāja, micchā paṭipannānaṃ tesam Bhagavato dhammapariyāyaṃ sutvā pariḷāho kāye uppajji, tena tesam pariḷāhena uṇhalohitaṃ mukhato uggatan - ti. — Tena hi bhante Nāgasena Tathāgatass' eva katena tesam uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ, Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāya. Yathā nāma bhante Nāgasena ahi vammikam paviseyya, ath' aññataro paṃsukāmo puriso vammikam bhinditvā paṃsum hareyya, tassa paṃsuharaṇena vammikassa susiraṃ pidaheyya, atha tatth' eva so assāsam alabhamāno mareyya; nanu so bhante ahi tassa purisassa katena maraṇam - patto ti. — Āma mahārājāti. — Evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgato yeva tattha adhikāro tesam nāsanāyāti. — Tathāgato mahārāja dhammaṃ desayamāno anunaya - paṭigham na karoti, anunaya - paṭighavippamutto dhammaṃ deseti, evaṃ dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā mahārāja purisassa ambaṃ va jambuṃ vā madhukaṃ vā cālayamānassa yāni tattha phalāni sārāni dalhabandhanāni tāni tatth' eva accutāni titṭhanti, yāni pana tattha phalāni pūtivaṇṭamūlāni dubbalabandhanāni

⁷ na om. ABC. ¹² mahārāja tesam AB. ¹⁷ vammik- CM throughout.

²⁰ tatth' eva ahi assāsam M.

tāni patanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato dhammam desayamāno anunaya-paṭigham na karoti, anunaya-paṭighavippamutto dhammam deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti; ye pana micchā paṭipannā te patanti. Yathā vā pana mahārāja kassako dhaññam ropetukāmo khettaṃ kasati, tassa kasantassa anekasatasahassāni tiṇāni maranti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento anunaya-paṭighavippamutto dhammam deseti, evam dhamme desiyamāne ye tattha sammā paṭipannā te bujjhanti, ye pana micchā paṭipannā te tiṇāni viya maranti. Yathā vā pana mahārāja manussā rasahetu yante ucchum pīlayanti, tesam ucchum pīlayamānānam ye tattha yantamukhagatā kimayo te pīlyanti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato paripakkamānase satte bodhento dhammayantam - abhipīlayati, ye tattha micchā paṭipannā te kimī viya marantīti. — Nanu bhante Nāgasena te bhikkhū tāya dhammadesanāya patitā ti. — Api nu kho mahārāja tacchako rukkhāṃ rakkhanto ujukāṃ parisuddhāṃ karotīti. — Na hi bhante, vajjanīyam bhante apanetvā evam - idam tacchako rukkhāṃ ujukāṃ parisuddhāṃ karotīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato parisam rakkhanto na sakkoti bodhaneyye satte bodhetum, micchā paṭipanne pana satte apanetvā evam - ete bodhaneyye satte bodheti. Attakatena pana te mahārāja micchā paṭipannā patanti. Yathā mahārāja kadalī veḷu assatarī attajena haññati, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti patanti. Yathā mahārāja corā attakatena cakkhuppāṭanam sūlāropanam sīsacchedanam pāpuṇanti, evam - eva kho mahārāja ye te micchā paṭipannā te attakatena haññanti Jinasāsanā pa-

¹² yantena A. ¹⁴ pīlayanti ABC. ¹⁷ kimayo A. ²⁴ evameva te M, evameva kho te BbC. ²⁷ haññanti A. ²⁸ patanti om. M.

tanti: Yesam mahārāja saṭṭhimattānaṃ bhikkhūnaṃ uṇhalohitaṃ mukhato uggataṃ tesam taṃ n' eva Bhagavato katena na paresam katena, atha kho attano yeva katena. Yathā mahārāja puriso sabbajanassa amataṃ dadeyya, te taṃ amataṃ asitvā arogā dīghāyukā sabbītito parimucceyyuṃ, ath' aññataro puriso durupacārena taṃ asitvā maraṇaṃ pāpuṇeyya; api nu kho so mahārāja amatadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena haññanti patanti. Bhojanaṃ mahārāja sabbasattānaṃ jīvitaṃ rakkhati, tam - ekacce bhuñjitvā visūcīkāya maranti, api nu kho so mahārāja bhojanadāyako puriso tatonidānaṃ kiñci apuññaṃ āpajjeyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato dasasahassimhi lokadhātuyā devamanussānaṃ amataṃ dhammadānaṃ deti, ye te sattā bhabbā te dhammāmatena bujjhanti, ye pana te sattā abhabbā te dhammāmatena haññanti patantīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena:

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro ti.

Puna ca Tathāgato catunnaṃ parisānaṃ majjhe nisīditvā purato devamanussānaṃ Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi. Yadi bhante Nāgasena

⁵ ārogā C. ⁶ durūpa- all. ¹³ patanti om. M.

Bhagavatā bhaṇitaṃ: Kāyena saṃvaro sādḥūti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassesi, tena hi: Kāyena saṃvaro sādḥūti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Kāyena saṃvaro sādḥūti. Selassa ca brāhmaṇassa kosohitaṃ vatthaguyhaṃ dassitaṃ. Yassa kho mahārāja Tathāgate kankhā uppannā tassa bodhanatthāya Bhagavā iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Ko pan' etaṃ bhante Nāgaseṇa saddahissati yaṃ parisagato eko yeva taṃ guyhaṃ passati, avasesā tath' eva santā na passanti. Ingha me tvam tattha kāraṇaṃ upadisa, kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Diṭṭhapubbo pana tayā mahārāja koci byādḥito puriso parikiṇṇo ñātimittehīti. — Āma bhante ti. — Api nu kho mahārāja parisā passat' etaṃ vedanaṃ yāya so puriso vedanāya vediyatīti. — Na hi bhante, attanā yeva so bhante puriso vediyatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā tass' eva Tathāgato bodhanāya iddhiyā tappaṭibhāgaṃ kāyaṃ dasseti, so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passati. Yathā vā pana mahārāja kañcid - eva purisaṃ bhūto āviseyya, api nu kho sā mahārāja parisā passati taṃ bhūtagāhan - ti. — Na hi bhante, so yeva āturo tassa bhūtassa āgamaṇaṃ passatīti. — Evam - eva kho mahārāja yass' eva Tathāgate kankhā uppannā so yeva taṃ pāṭihāriyaṃ passatīti. — Dukkaraṃ bhante Nāgasena Bhagavatā kataṃ yaṃ ekassa pi adassanīyaṃ taṃ dassentenāti. — Na mahārāja Bhagavā guyhaṃ

¹¹ dassesi AaM. ¹⁴ passantīti all. ¹⁸ kho sā mah. AC. ²⁰ bhante om. AaB. ²⁴ kiñcideva ACM, kocideva B. ²⁴ sā om. B. ²⁹ ekassāpi B.

dassesī, iddhiyā pana chāyam dassesīti. — Chāyāya pi bhante diṭṭhāya diṭṭham yeva hoti guyham yaṃ disvā niṭṭham gato ti. — Dukkarāñ - cāpi mahārāja Tathāgato karoti bodhaneyye satte bodhetum. Yadi mahārāja Tathāgato kiriyam kiriyam hāpeyya, bodhaneyyā sattā na bujheyyum; yasmā ca kho mahārāja yogaññū Tathāgato bodhaneyye bodhetum, tasmā Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā bujjhanti tena tena yogena bodhaneyye bodheti. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto yena yena bhesajjena āturo arogo hoti tena tena bhesajjena āturam upasankamati: vamanīyam vameti, virecanīyam vireceti, anulepanīyam anulimpeti, anuvāsānīyam anuvāseti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato yena yena yogena bodhaneyyā sattā bujjhanti tena tena yogena bodheti. Yathā vā pana mahārāja itthī mūḷhagabbhā bhisakkassa adassanīyam guyham dasseti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato bodhaneyye bodhetum adassanīyam guyham iddhiyā chāyam dassesī. Na - tthi mahārāja adassanīyo nāma okāso puggalam upādāya. Yadi mahārāja koci Bhagavato hadayam disvā bujheyya, tassa pi Bhagavā yogena hadayam dasseyya. Yogaññū mahārāja Tathāgato desanākusalo. Nanu mahārāja Tathāgato therassa Nandassa adhimuttim jānitvā tam devabhavanam netvā devakaññāyo dassesī: iminā 'yam kulaputto bujjhissatīti, tena ca so kulaputto bujji. Iti kho mahārāja Tathāgato anekapariyāyena subhanimittam hīlento garahanto jigucchanto tassa bodhanahetu kakuṭapādiniyo accharāyo dassesī. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca param mahārāja Tathāgato therassa Cullapanthakassa bhātarā nikkadḍhitassa dukkhitassa dummanassa upagantvā sukhumam coḷakhaṇḍam adāsi: iminā 'yam kulaputto bujjhissatīti,

³ niṭṭhāgato B, niṭṭhagato M. ⁵ kiriyam once AaM. ¹⁰ ārogo C. ¹² anulimpati A, anulepati B. ²⁰ tassāpi B. ²⁷ kapotapād- M.

so ca kulaputto tena kāraṇena Jinasāsane vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo. Puna ca paraṃ mahārāja Tathāgato brāhmaṇassa Mogharājassa yāvataṭṭhāya pañhaṃ puṭṭho na byākāsi: evam - imassa kulaputtassa māno upasamissati, mādāpasamā abhisamayo bhavissatīti, tena ca tassa kulaputtassa māno upasami, mādāpasamā so brāhmaṇo chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇi. Evam - pi Tathāgato yogaññū desanākusalo ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbheṭhito paṇho bahuvīdhehi kāraṇehi, gahaṇaṃ agahaṇaṃ kataṃ, andhakāro āloko kato, gaṇṭhi bhinnō, bhaggā parappavādā, Jinaputtānaṃ cakkhuṃ tayā uppāditaṃ, nippaṭibhānā tittiyā, tvaṃ gaṇivarapavaraṃ āsajjāti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavaśīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Puna ca Tathāgato therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpento pharusāhi vācāhi moghapurisavādena samudācari, tena ca so thero moghapurisavādena garuttāsena tāsito vippaṭṭisārī nāsakkhi ariyamaggā paṭivijjhitaṃ. Yadi bhante Nāgasena parisuddhavaśīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ, tena hi: Tathāgatena therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavatā therassa Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe mogha-

¹¹ andhakāre AbC. ¹¹ bhinnā M. ¹² cakkhu B. ²² rudhitāsena M, garuddhittāsena Ab, garadhinnattāsena C; the passage wanting in B. ²⁵ tathāgato M, ne (sic) C, om. A; the passage wanting in B.

purisavādena samudāciṇṇaṃ, tena hi: parisuddhavadācīsamācāro Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritan - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena Dhammasenāpatinā: Parisuddhavadācīsamācāro āvuso Tathāgato, na - tthi Tathāgatassa vacīduccaritaṃ yaṃ Tathāgato rakkheyya: mā me idaṃ paro aññāsīti. Āyasmato ca Sudinnassa Kalandaputtassa aparādhe pārājikaṃ paññāpentena Bhagavatā moghapurisavādena samudāciṇṇaṃ. Tañ - ca pana na duṭṭhacittena, asārambhena yāthāvalakkhaṇena. Kiñ - ca tatttha yāthāvalakkhaṇaṃ. Yassa mahārāja puggalassa imasmiṃ attabhāve catusaccābhisamayo na hoti, tassa purisattanaṃ moghaṃ, aññaṃ kayiramānaṃ aññaena sambhavati, tena vuccati moghapuriso ti. Iti pi mahārāja Bhagavatā āyasmato Sudinnassa Kalandaputtassa sabhāvavacanena samudāciṇṇaṃ, no abhūtavādenāti. — Sabhāvam - pi bhante Nāgasena yo akkosanto bhaṇati, tassa mayaṃ kahāpaṇaṃ daṇḍaṃ dhārema, aparādho yeva so, vatthum nissāya visum vohāraṃ ācaranto akkosatīti. — Atthi pana mahārāja sutapubbaṃ tayā khalitassa abhivādanaṃ vā paccuṭṭhānaṃ vā sakkāraṃ vā *upāyanānuppādānaṃ vā ti. — Na hi bhante, yato kutoci yattha katthaci khalito paribhāsanāraho hoti tajjanāraho, uttamangaṃ - pi 'ssa chindanti, hananti pi bandhanti pi ghātenti pi jāpenti pīti. — Tena hi mahārāja Bhagavatā kiriyā yeva katā no akiriyā ti. — Kiriyam - pi bhante Nāgasena kurumānena patirūpena kātabbaṃ anucchavikena, savanena pi bhante Nāgasena Tathāgatassa sadevako loko ottapati hiriyati, bhiyyo dassanena, tat' uttarim upasankamanaṃ payirupāsanaṃ. —

¹² yathāva- ABC the first time, C also the second. ¹² kiñci tattha AbCM.

¹⁴ purisattaṃ M. ¹⁵ kiriyamānaṃ A.

Api nu kho mahārāja tikicchako abhisanne kāye kupite dose sinehaniyāni bhesajjāni detīti. — Na hi bhante, tiṅhāni lekhanīyāni bhesajjāni arogakāmo detīti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato sabbakilesabyādhivūpasamanāya anusatthim deti. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā satte sinehayati, muduke karoti. Yathā mahārāja uṅham - pi udakaṃ yaṃ kiñci sinehaniyaṃ sinehayati, mudum karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja pitu vacanaṃ puttānaṃ atthavantaṃ hoti karuṇāsahagataṃ, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Pharusā pi mahārāja Tathāgatassa vācā sattānaṃ kilesappahānā hoti. Yathā mahārāja duggandham - pi gomuttaṃ pītaṃ, virasaṃ - pi agadaṃ khāyitaṃ sattānaṃ byādhiṃ hanti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā atthavatī hoti karuṇāsahagatā. Yathā mahārāja mahanto pi tūlapuñjo parassa kāye nipatitvā rujaṃ na karoti, evam - eva kho mahārāja pharusā pi Tathāgatassa vācā na kassaci dukkhaṃ uppādetīti. — Suvinicchito bhante Nāgasena pañho bahūhi kāraṇehi, sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiṅcchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena :

Acetanaṃ brāhmaṇa assuṇantaṃ
jānaṃ ajānantaṃ - imaṃ palāsaṃ
āraddhaviriyo dhavaṃ appamatto
sukhaseyyaṃ pucchasi kissa hetūti.

² sneha- C. ³ āroga- AC. ⁵ -vūpasamāya CbM. ¹⁴ -ppahānaṃ AB.
¹⁶ hanati M. ¹⁷ hoti om. ACM. ²⁴ asuṇantaṃ all. ²⁵ (jāno Jāt. 307
v. 1). ²⁵ ajānantaṃ all. ²⁷ kassa B.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Iti phandanarukkho pi tāvad - e ajjhabhāsatha :
mayham - pi vacanaṃ atthi, Bhāradvāja, suṇohi me ti.

Yadi bhante Nāgasena rukkho acetano, tena hi: phandanena rukkkena Bhāradvājena saha sallapitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi phandanena rukkkena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ, tena hi: rukkho acetano ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: rukkho acetano ti. Phandanena ca rukkkena Bhāradvājena saddhiṃ sallapitaṃ. Tañ - ca pana vacanaṃ lokasamaññāya bhaṇitaṃ, na - tthi mahārāja acetanassa rukkhasa sallāpo nāma, api ca mahārāja tasmiṃ rukkhe adhivatthāya devatāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā mahārāja sakaṭaṃ dhaññassa paripūritaṃ dhaññasakaṭan - ti jano voharati, na ca taṃ dhaññamayaṃ sakaṭaṃ, rukkhamayaṃ sakaṭaṃ, tasmiṃ sakaṭe dhaññassa pana ākiritattā dhaññasakaṭan - ti jano voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja dadhiṃ manthayamāno takkaṃ manthemīti voharati, na taṃ takkaṃ yaṃ so mantheti, dadhiṃ yeva so manthento takkaṃ manthemīti voharati; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmiṃ rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yathā vā pana mahārāja asantaṃ sādhetukāmo asantaṃ sādhemīti vo-

² tāvadeva ACM. ¹¹ ca om. AC. ¹⁸ sakaṭaṃ om. BC in the first place.

²⁴ manthamāno BC. ²⁵ dadhi BM. ²⁶ na om. BC.

harati, asidham siddhan - ti voharati, evam - esā lokasamaññā; evam - eva kho mahārāja na rukkho sallapati, rukkho acetano, yā pana tasmim rukkhe adhivatthā devatā tassāy' etaṃ adhivacanaṃ rukkho ti, rukkho sallapatīti c' esā lokapaṇṇatti. Yāya mahārāja lokasamaññāya jano voharati, Tathāgato pi tāy' eva lokasamaññāya sattānaṃ dhammaṃ desetīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ dhammasangītikārahehi therehi :

Cundassa bhattaṃ bhuñjivā kammārassatī me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabāḷhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā, tena hi: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā cāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dve p' ete piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisamsatarā ca, tena hi: Bhagavato Cundassa bhattaṃ bhuttāvissa kharo ābādho uppanno, pabāḷhā vedanā pavattā māraṇantikā ti tam - pi vacanaṃ micchā. Kin - nu kho bhante Nāgasena so piṇḍapāto visagatatāya mahapphalo, rogupādakatāya ma-

⁵ yā ABM, yathā C. ¹³ ca om. BM. ¹⁴ piṇḍapātā samasamaphalā B in the first four places.

happhalo, āyuvīnāsakatāya mahapphalo, Bhagavato jīvita-haraṇatāya mahapphalo. Tattha me kāraṇaṃ brūhi, pa-rappavādānaṃ niggaḥāya. Etthāyaṃ jano sammūḷho: lobhavasena, atibahuṃ khāyitena lohita-pakkhandikā up-pannā ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja dhammasangītikāra-kehi therehi:

Cundassa bhattaṃ bhuñjitvā kammārassāti me suttaṃ ābādhaṃ samphusī Buddho pabāḷhaṃ māraṇantikaṃ - ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ: Dve 'me Ānanda piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā ca; katame dve: yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā Tathāgato anuttaraṃ sammāsambodhiṃ abhisambujjhi, yañ - ca piṇḍapātāṃ paribhuñjitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyati, ime dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. So ca pana piṇḍapāto bahugūṇo anekānisaṃso. Devatā mahārāja haṭṭhā pasannamānasā: ayaṃ Bhagavato pacchimo piṇḍapāto ti dibbaṃ ojaṃ sūkarā-maddave ākiriṃsu. Tañ - ca pana sammāpākaṃ lahu-pākaṃ manuññaṃ bahurasāṃ jaṭṭharaggitejassa hitaṃ, na mahārāja tatonidānaṃ Bhagavato koci anuppanno rogo uppanno, api ca mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā mahārāja pakatiyā jalamāno aggi aññasmim upā-dāne dinne bhiyyo pajjalati, evam - eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre up-panno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja

soto pakatiyā sandamāno abhivaṭṭe mahāmeghe bhiyyo mahogho udakavāhako hoti, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Yathā vā pana mahārāja pakatiyā 'bhisanno dhātukucchi aññasmiṃ ajjhohāre bhiyyo āyameyya, evam-eva kho mahārāja Bhagavato pakatidubbale sarīre khīṇe āyusankhāre uppanno rogo bhiyyo abhivaḍḍhi. Na-ttahi mahārāja tasmiṃ piṇḍapāte doso, na ca tassa sakkā doso āropetun-ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Dhammānumajjana-samāpattivāsena mahārāja te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Bhante Nāgasena, katamesaṃ dhammānaṃ anumajjana-samāpattivāsena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti. — Navannaṃ mahārāja anupubbavihārasamāpattīnaṃ anuloma-paṭiloma-samāpajjana-vasena te dve piṇḍapātā samā samaphalā samavipākā, ativiya aññehi piṇḍapātehi mahapphalatarā c' eva mahānisaṃsatarā cāti.

Bhante Nāgasena, dvīsu yeva divasesu adhimattaṃ Tathāgato navānupubbavihārasamāpattiyo anuloma-paṭilomaṃ samāpajjīti. — Āma mahārājāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yaṃ imasmiṃ Buddhakkhette asadisa-parama-dānaṃ tam-pi imehi dvīhi piṇḍapātehi agaṇitaṃ. Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, yāva mahantā navānupubbavihārasamāpattiyo, yatra hi nāma navānu-

pakati all. ¹ abhivaṭṭe M. ² udavāhako B. ⁶ āyameyya B. ²⁰
-paṭilomaṃ AB. ²⁸ -paramaṃ BC.

pubbavihārasamāpattivasena dānaṃ mahapphalataraṃ hoti mahānisaṃsataṃ - ca. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Abyāvatā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjā - yāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ: Abyā - vaṭā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. tena hi:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti

yam vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti,

tena hi: Abyāvatā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubha - tokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Abyāvatā tumhe Ānanda hotha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Pūjetha naṃ pūjaniyassa dhātum,
evaṃkarā saggam - ito gamissathāti.

Tañ - ca pana na sabbesaṃ, Jinaputtānaṃ yeva ārabha bhaṇitaṃ: Abyāvatā tumhe Ānanda hotha Ta - thāgatassa sarīrapūjāyāti. Akammaṃ h' etaṃ mahārāja

Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā; sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ; avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā mahārāja mahiyā rājaputtānaṃ hatthi-assa-ratha-dhanu-tharu-lekha-muddā-sikkhā khattamanta-suti-muti-yuddha-yujjhāpana-kiriya karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evam-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Yathā vā pana mahārāja brāhmaṇamaṇavakānaṃ Irubbedam Yajubbedam Sāmavedam Athabbaṇavedam lakkhaṇam itihāsam purāṇam nighaṇḍu ketubham akkharappabhedam padaṃ veyyakaraṇam bhāsamaggam uppādam supinaṃ nimittaṃ chaḷaṅgam candaggāham suriyaggāham Sukka-Rāhu-caritam uḷuggahayuddham devadundubhissaram okkanti ukkāpātam bhūmikampam disādāham bhummantalikkham jotisam lokāyatikam sācakkam migacakkam antaracakkam miṣsakuppādam sakuṇarutaravitam sikkhā karaṇīyā, avasesānaṃ puthuvasasuddānaṃ kasi vaṇijjā gorakkhā karaṇīyā, evam-eva kho mahārāja akammaṃ h' etaṃ Jinaputtānaṃ yad-idaṃ pūjā, sammāsaṇaṃ saṅkhārānaṃ, yoniso manasikāro, satipaṭṭhānānupassanā, ārammaṇasāraggāho, kilesayuddhaṃ, sadatthamanuyuñjanā, etaṃ Jinaputtānaṃ karaṇīyaṃ, avasesānaṃ devamanussānaṃ pūjā karaṇīyā. Tasmā mahārāja Tathāgato: mā ime akamme yuñjantu, kamme

⁶ -mudda- ABM. ¹⁵ sāmavedam om. AB. ¹⁸ uppādanaṃ B. ¹⁸ candaggāham suriyaggāham B. ¹⁹ uḷuggāha- M, uḷumgaha- C; uḷuggayuddham B. ²⁰ ukkantaṃ (for okkanti) B. ²² migapakkaṃ M, om. B. ²³ -ravitasikkhā ABC.

ime yuñjantūti āha: Abyāvaṭā tumhe Ānanda ho-
tha Tathāgatassa sarīrapūjāyāti. Yad' etaṃ mahārāja
Tathāgato na bhaṇeyya, pattacīvaram - pi attano pariyā-
dāpetvā bhikkhū Buddhapūjaṃ yeva kareyyun - ti. —
Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampati-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Bhagavato gac-
chantassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati
unnataṃ oṇamatīti. Puna ca bhaṇatha: Bhagavato pādo
sakalikāya khato ti. Yā . sā sakalikā Bhagavato pāde
patitā kissa pana sā sakalikā Bhagavato pādā na ni-
vattā. Yadi bhante Nāgasena Bhagavato gacchantassa
ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ
oṇamati, tena hi: Bhagavato pādo sakalikāya khato ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Bhagavato pādo saka-
likāya khato, tena hi: Bhagavato gacchantassa ayaṃ
acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unnataṃ oṇama-
tīti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko
pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Saccaṃ mahārāja atth' etaṃ: Bhagavato gacchan-
tassa ayaṃ acetanā mahāpaṭhavī ninnāṃ unnamati unna-
taṃ oṇamati. Bhagavato ca pādo sakalikāya khato. Na
ca pana sā sakalikā attano dhammatāya patitā, Deva-
dattassa upakkamena patitā. Devadatto mahārāja bahūni
jātisatasahassāni Bhagavati āghātaṃ bandhi, so tena
āghātena mahantaṃ kūṭāgārappamāṇaṃ pāsāṇaṃ: Bha-
gavato upari pātesāṃmīti muñci. Atha dve selā paṭha-
vito utthahitvā taṃ pāsāṇaṃ sampatiচ্chimsu, atha nesaṃ
sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjitvā yena vā tena

¹⁰ sakkhal- M throughout.

vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Yathā ca bhante Nāgasena dve selā pāsāṇaṃ sampaticchimsu, tath' eva papaṭikā pi sampaticchitabbā ti. — Sampaticchitam - pi mahārāja idh' ekaccaṃ paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati. Yathā mahārāja udakaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, khīraṃ takkaṃ madhuṃ sappi telaṃ maccharasaṃ maṃsarasaṃ pāṇinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ upagatānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja saṅha-sukhuma-aṇu-raja-samaṃ puḷinaṃ muṭṭhinā gahitaṃ angulantarikāhi paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja kabaḷo mukhena gahito idh' ekaccassa mukhato muc-citvā paggharati passavati naṭṭhānam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja sampaticchanatthaṃ samāgacchantānaṃ dvinnāṃ selānaṃ sampahārena pāsāṇato papaṭikā bhijjivā yena vā tena vā patantī Bhagavato pāde patitā ti. — Hotu bhante Nāgasena, selehi pāsāṇo sampaticchito hotu, atha papaṭikāya pi apaciti kātābbā yath' eva mahāpaṭhaviyā ti. — Dvādas' ime mahārāja apacitiṃ na karonti, katame dvādasā: ratto rāgavasena apacitiṃ na karoti, duṭṭho dosavasena, mūḷho mohavasena, uddhato mānavasena, nigguṇo avisesatāya, atithaddho anisedhanatāya, hīno hīnasabhāvatāya, vacanakaro anissaratāya, pāpo kadariyatāya, dukkhāpito paṭidukkhāpanatāya, lud-

¹ ca om. C. ⁵ yathā ca BM. ⁷ madhu C. ^{12.23} patanti all. ¹³ puḷinaṃ ACM. ¹⁹ kabaḷo ACM ²⁰ muñcitvā all. ²⁶ -paṭhavī all. ²⁹ atisedh- A. atinisedh- C.

dho lobhābhībhūtātāya, āyūhito atthasādhanena apacitiṃ na karoti. Ime kho mahārāja dvādasa apacitiṃ na karonti. Sā ca pana papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā mahārāja saṇha-sukhuma-aṇu-rajo anilabalasamāhato animittakatadiso yena vā tena vā abhikirati, evam - eva kho mahārāja sā papaṭikā pāsāṇasampahārena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yadi pana mahārāja sā papaṭikā pāsāṇato visuṃ na bhāveyya, tam - pi te selā pāsāṇapapaṭikaṃ uppatitvā gaṇheyyuṃ. Esā pana mahārāja papaṭikā na bhummaṭṭhā na ākāsaṭṭhā, pāsāṇasampahāravegena bhijjitvā animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Yathā vā pana mahārāja vātamaṇḍalikāya ukkhitaṃ purāṇapaṇṇaṃ animittakatadisā yena vā tena vā patati, evam - eva kho mahārāja esā papaṭikā pāsāṇasampahāravegena animittakatadisā yena vā tena vā patamānā Bhagavato pāde patitā. Api ca mahārāja akataññussa kadariyassa Devadattassa dukkhānubhavanāya sā papaṭikā Bhagavato pāde patitā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ,
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tatr' ime cattāro dhammā: khanti appāhāratā rati-
vippahānaṃ ākiñcaññaṃ. Sabbāni paṇ' etāni aparikkhī-

¹ ayūhito B, āyuhito ACM. ¹ -sādhanatāya M. ⁵ yathā pana C, yathā vā pana A, yadī (?) pana B; the passage wanting in M. ²⁰ -bhāvanāya CM. ²⁷ appahāratā ABC, abyāhāratā M.

ṇāṣavassa sakilesass' eva honti. Yadi bhante Nāgasena āsavānaṃ khayā samaṇo hoti, tena hi:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti

yam vacanaṃ taṃ micchā. Yadi 'catubbhi dhammehi samangibhūto' samaṇo hoti, tena hi: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti taṃ-pi vacanaṃ micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Bhaṇitañ-ca:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Tad-idaṃ mahārāja vacanaṃ tesam tesam puggalānaṃ guṇavasena bhaṇitaṃ:

Catubbhi dhammehi samangibhūtaṃ
taṃ ve naraṃ samaṇaṃ āhu loke ti.

Idaṃ pana niravasesavacanaṃ: Āsavānaṃ khayā samaṇo hotīti. Api ca mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā mahārāja yāni kānici jalajathalajapupphāni vassikaṃ tesam aggam-akkhāyati, avasesāni yāni kānici vividhāni pupphajātāni sabbāni tāni pupphāni yeva, upādāy' upādāya pana vassikaṃ yeva pupphaṃ janassa patthitaṃ pihayitaṃ, evam-eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam-akkhāyati. Yathā vā pana mahārāja sabbadhaññānaṃ sāli aggam-akkhāyati, yā kāci avasesā vividhā dhaññajātiyo tā sabbā upādāy'

²¹ jalathalaja- AC.

upādāya bhojanāni sarīrayāpanāya, sālī yeva tesam aggam - akkhāyati, evam - eva kho mahārāja ye keci kilesūpasamāya paṭipannā te sabbe upādāy' upādāya samaṇo khīṇāsavo aggam - akkhāyatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Puna ca Tathāgato Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesi:

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkaṃ vatteṃ, cakkaṃ appativattiyaṃ - ti.

Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti, tena hi: Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesiṭi yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhaññamāne ānandito sumano ubbillāvito bhiyyo uttariṃ sakagaṇaṃ pakittesi, tena hi: Mamaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

¹² parikittesi C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā : Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Selassa ca brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhañṇamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ :

Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro,
dhammena cakkam vattemi, cakkam appativattiyaṃ - ti.

Paṭhamāṃ mahārāja Bhagavatā dhammassa sabhāva-sarasa-lakkhaṇaṃ sabhāvaṃ avitathaṃ bhūtaṃ tacchaṃ tathatthaṃ paridīpayamānena bhaṇitaṃ : Mammaṃ vā bhikkhave pare vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ dhammassa vā — sanghassa vā vaṇṇaṃ bhāseyyuṃ, tatra tumhehi na ānando na somanassaṃ na cetaso ubbillāvitattaṃ karaṇīyaṃ - ti. Yaṃ pana Bhagavatā Selassa brāhmaṇassa yathābhucce vaṇṇe bhañṇamāne bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ pakittitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti, taṃ na lābhahetu na yasahetu na pakkahetu na antevāsikamya-tāya, atha kho anukampāya kāruṇṇena hitavasena : evaṃ imassa dhammābhisamayo bhavissati tiṇṇaṃ - ca māṇava-kasatānaṃ - ti, evaṃ bhiyyo uttariṃ sakaguṇaṃ bhaṇitaṃ : Rājā 'ham - asmi Sela dhammarājā anuttaro ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Ahiṃsayaṃ paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Niggaṇhe niggahāraṃ, paggaṇhe paggaṇhāraṃ - ti.

^{6.16} parikittitaṃ AbC. ¹¹ tathaṃ M.

Niggaho nāma bhante Nāgasena hatthacchedo pādacchedo vadho bandhanam kārāṇā māraṇam santatīvikopanam. Na etaṃ vacanam Bhagavato yuttam, na ca Bhagavā arahati etaṃ vacanam vattum. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
tena hi:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti
yam vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
tena hi:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti
tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti.

Bhaṇitañ - ca:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti.

Ahiṃsayam paraṃ loke piyo hohisi māmako ti,
sabbesam mahārāja tathāgatānam anumataṃ etaṃ, esā
anusatthi, esā dhammadesanā, dhammo hi mahārāja
ahiṃsālakkhaṇo, sabhāvavacanam etaṃ. Yam pana ma-
hārāja Tathāgato āha:

Niggaṇhe niggahārahaṃ, paggaṇhe paggaḥārahan - ti,
bhāsā esā. Uddhataṃ mahārāja cittaṃ niggahetabbaṃ,
līnam cittaṃ paggaḥetabbaṃ; akusalam cittaṃ nigga-
hetabbaṃ, kusalam cittaṃ paggaḥetabbaṃ; ayoniso ma-
nasikāro niggahetabbo, yoniso manasikāro paggaḥetabbo;

micchā paṭipanno niggahetabbo, sammā paṭipanno pagga-
hetabbo; anariyo niggahetabbo, ariyo paggaheṭabbo; coro
niggahetabbo, acoro paggaheṭabbo ti.

Hotu bhante Nāgasena, idāni tvaṃ paccāgato si
mama visayaṃ, yaṃ-ahaṃ pucchāmi so me attho upa-
gato; coro pana bhante Nāgasena niggahantena kathaṃ
niggahetabbo ti. — Coro mahārāja niggahantena evaṃ
niggahetabbo: paribhāsaniyo paribhāsitaḥ, daṇḍaniyo daṇ-
ḍetabbo, pabbājaniyo pabbājetabbo, bandhaniyo bandhi-
tabbo, ghātaniyo ghātetabbo ti. — Yaṃ pana bhante
Nāgasena corānaṃ ghātanaṃ taṃ tathāgatānaṃ anuma-
tan - ti. — Na hi mahārājāti. — Kissa pana coro anu-
sāsaniyo anumato tathāgatānaṃ - ti. — Yo so mahārāja
ghātīyati na so tathāgatānaṃ anumatiyā ghātīyati, sa-
yaṃkatena so ghātīyati, api ca dhammānusattiṃ anu-
sāsīyati, sakkā pana mahārāja purisaṃ akārakaṃ ana-
parādhaṃ vīthiyaṃ carantaṃ gahetvā matimatā ghāta-
yitun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahā-
rājāti. — Akārakattā bhante ti. — Evam - eva kho ma-
hārāja na coro tathāgatānaṃ anumatiyā haññati, sayāṃ-
katena so haññati, kim - pan' ettha anusāsako kañci do-
saṃ āpajjatīti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja
tathāgatānaṃ anusatti samā anusatti hotīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaticchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmīti.

Puna ca Tathāgato there Sāriputta-Moggallāne sa-
parise paṇāmesi. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathā-

⁸ -anīyo A throughout. ¹⁴ -iyati AC twice, M throughout. ²¹ kiñci
CM. ²⁶ -khīlo M.

gato kupito parisam paṇāmesi udāhu tuṭṭho paṇāmesi: etam tāva jānāhi imam nāmāti. Yadi bhante Nāgasena kupito parisam paṇāmesi, tena hi Tathāgatassa kodho appativattito. Yadi tuṭṭho paṇāmesi, tena hi avatthusmiṃ ajānantena paṇāmitā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā:

Akkodhano vigatakhilo 'ham - asmīti.

Paṇāmitā ca therā Sāriputta-Moggallānā sapisā, tañ - ca pana na kopena. Idha mahārāja kocid - eva puriso mahāpaṭhaviyā mūle vā khāṇuke vā pāsāṇe vā kaṭhale vā visame vā bhūmibhāge khalitvā patati, api nu kho mahārāja mahāpaṭhavī kupitā tam pātetīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāpaṭhaviyā kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā mahāpaṭhavī, sayam - eva so alaso khalitvā patito ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Idha pana mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena samvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ tam khippam - eva nicchubhati, thalam ussādeti; api nu kho mahārāja mahāsamuddo kupito tam kuṇapaṃ nicchubhatīti. — Na hi bhante, na - tthi mahāsamuddassa kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamutto mahāsamuddo ti. — Evam - eva kho mahārāja na - tthi tathāgatānam kopo vā pasādo vā, anunaya-paṭighavippamuttā tathāgatā arahanto sammāsambuddhā, atha kho sayamkaten' eva te attano aparādhena paṇāmitā. Yathā mahārāja paṭhaviyā khalito patiyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati; yathā mahāsamudde mataṃ

⁵ paṇāmitā ti all. ⁸ -khīlo AaCbM. ²² ussāreti M.

kuṇapaṃ nicchubhīyati, evaṃ Jinasāsanavare khalito paṇāmīyati. Yaṃ pana te mahārāja Tathāgato paṇāmesi, tesāṃ atthakāmo hitakāmo sukhakāmo visuddhikāmo: evaṃ ime jāti-jarā-byādhī-maraṇena parimuccissantīti paṇāmesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ - etaṃ, ta-thā sampaṭicchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Puna ca kira so lagulehi paripothito bhinnasīso sañcunṇitaṭṭhi maṃsa-dhamani-majja-parikatto parinibbuto. Yadi bhante Nāgasena thero Mahāmoggallāno iddhiyā koṭṭim gato, tena hi: lagulehi paripothito parinibbuto ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi lagulehi paripothito parinibbuto, tena hi: iddhiyā koṭṭim gato ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kin - na samattho iddhiyā attano upaghātaṃ apanayitum, sadevakassa pi lokassa paṭisaraṇaṃ bhavitum araho ti. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ iddhimantānaṃ, yad - idaṃ Mahāmoggallāno ti. Āyasmā ca Mahāmoggallāno lagulaḥato parinibbuto, tañ - ca pana kammādhiggahitenāti. — Nanu bhante Nāgasena iddhimato

¹² paṇigatto M, parikaṇṇo C ¹² parinibbuto ti ABC. ^{13,16} koṭṭigato CM. ¹⁶ araho hoti M.

iddhivisayo pi kammavipāko pi dve acintiyā, acintiyena acintiyam̄ apanayitabbaṃ. Yathā nāma bhante keci phalakāmā kapitthena kapitthaṃ pothenti, ambena ambaṃ pothenti, evam - eva kho bhante Nāgasena acintiyena acintiyam̄ pothayitvā apanetabban - ti. — Acintiyānam - pi mahārāja ekaṃ adhimattaṃ balavataram̄. Yathā mahārāja mahiyā rājāno honti samajaccā, samajaccānam - pi tesam̄ eko sabbe abhibhavitvā āṇam̄ pavatteti, evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Idha pana mahārāja koci puriso kismicid - eva pakaraṇe aparajjhati, na tassa mātā vā pitā vā bhagini - bhātaro vā sakhi - sahāyakā vā tāyanti, atha kho rājā yeva tattha abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam̄: aparādhikatā; evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Yathā vā pana mahārāja mahiyā davadāhe samuṭṭhite ghaṭasahassam - pi udakaṃ na sakkoti nibbāpetum̄, atha kho aggi yeva tattha abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kiṃ tattha kāraṇam̄: balavatā tejassa; evam - eva kho mahārāja tesam̄ acintiyānam̄ kammavipākaṃ yeva adhimattaṃ balavataram̄, kammavipākaṃ yeva sabbe abhibhaviya āṇam̄ pavatteti, kammādhiggahitassa avasesā kiriyā okāsam̄ na labhanti. Tasmā mahārāja āyasmato Mahāmogallānassa kammādhiggahitassa lagulehi pothiyamānassa iddhiyā samannāhāro nāhosīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

³ kapitthena kapitthaṃ M. ⁴ kho om. M. ⁹ kammavipāko yeva adhimatto balavatāro kammavipāko M throughout ²¹ davadāhe M.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam. Yadi bhante Nāgasena Jinasāsane yuttam vā pattam vā samayam vā labhetha, Vinayapaṇṇatti vivaṭā sobheyya, kena kāraṇena: kevalam tattha sikkhā saṃyamo niyamo sīla-guṇa-ācāra-paṇṇatti attharaso dhammaraso vimuttiraso. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti, tena hi: Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam - ti yaṃ vacanam tam micchā. Yadi Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam, tena hi: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhato - koṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgatappavedito bhikkhave dhammavinayo vivaṭo virocati no paṭicchanno ti. Puna ca Pātimokkhuddeso kevalañ - ca Vinayapiṭakam pihitam paṭicchannam. Tañ - ca pana na sabbesam, sīmam katvā pihitam. Tividhena mahārāja Bhagavatā Pātimokkhuddeso sīmam katvā pihito: pubbakānam tathāgatānam vaṃsavasena pihito, dhammassa garukattā pihito, bhikkhubhūmiyā garukattā pihito. Katham pubbakānam tathāgatānam vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmam katvā pihito: vaṃso eso mahārāja sabbesam pubbakānam tathāgatānam, yad - idam bhikkhumajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānam pihito. Yathā mahārāja khattiyānam khattiyamāyā khattiyesu yeva carati, evam - etaṃ khattiyānam lokassa paveṇi avasesānam pihitā;

³ puna ca param AbCM. ⁴ paṭicchannanti AbC. ²⁵ gurukattā M in both places. ³¹ pihito AM.

evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhūmajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Yathā vā pana mahārāja mahiyā gaṇā vattanti, seyyathīdaṃ : mallā atoṇā pabbatā dhammagiriyaṃ brahmagiriyaṃ naṭakā naccakā langhakā pisācā maṇibhaddā puṇṇabaddhā candima-suriyaṃ siridevatā kalidevatā sivā vasudevā ghanikā asipāsā bhaddiputtā, tesāṃ tesāṃ rahassaṃ tesu tesu gaṇesu yeva carati, avasesānaṃ pihitaṃ ; evam - eva kho mahārāja vaṃso eso sabbesaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ, yad - idaṃ bhikkhūmajjhe Pātimokkhuddeso, avasesānaṃ pihito. Evaṃ pubbakānaṃ tathāgatānaṃ vaṃsavasena Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Kathaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito : dhammo mahārāja garuko bhāriyo, tattha sammattakārī aññaṃ āraḍheti, taṃ tattha paramparāsamattakārītāya pāpuṇāti, na taṃ tattha paramparāsamattakārītāya pāpuṇāti ; mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo asammattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito. Yathā mahārāja sāra-vara-pavara-abhijāta-jātimanta - rattalohitacandanaṃ nāma Savarapuram - anugataṃ oṇātaṃ avaṇātaṃ hīlitaṃ khīlitaṃ garahitaṃ bhavati, evam - eva kho mahārāja : mā 'yaṃ sāraddhammo varadhammo paramparāsamattakārīnaṃ hatthagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatu, mā cāyaṃ sāraddhammo varadhammo dujjanagato oṇāto avaṇāto hīlito khīlito garahito bhavatūti evaṃ dhammassa garukattā Pātimokkhuddeso sīmaṃ katvā

⁴ atoṇā C. ⁴ vaṭṭakā (for pabbatā) M. ⁵ -hiriya C twice. ⁶ kalidevatā CM. ⁷ vāsudeva C, sudevāvasudevā M, vāvāsudevāsuvā A. ⁷ ghanikā C, ghanighā B. ⁷ apipāsa M. ⁷ bhaddhiputtā AB. ¹⁴ guruko M. ²⁴ sabara- Ab. ²⁶ mā cāyaṃ AbM.

pihito. Kathaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pātimokkhud-
deso sīmaṃ katvā pihito : bhikkhubhāvo kho mahārāja atu-
liyo appamāṇo anagghaniyo, na sakkā kenaci agghāpetuṃ
tuletuṃ parimetuṃ, mā 'yaṃ evarūpe bhikkhubhāve ʒhito
lokena samasamo bhavatūti bhikkhūnaṃ yeva antare Pā-
timokkhuddeso carati. Yathā mahārāja loke varapavara-
bhaṇḍaṃ, vatthaṃ vā attharaṇaṃ vā gaja-turanga-ratha-
suvanṇa-rajata-maṇi-muttā-itthiratanādīni vā nijjītakam-
masūrā vā, sabbe te rājānaṃ upagacchanti, evaṃ - eva
kho mahārāja yāvata loke sikkhā-sugatāgamapariyatti-
ācārasaṃyama-sīlasaṃvaraguṇā sabbe te bhikkhusanghaṃ -
upagatā bhavanti. Evaṃ bhikkhubhūmiyā garukattā Pā-
timokkhuddeso sīmaṃ katvā pihito ti. — Sādhu bhante
Nāgasena, evaṃ - etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :
Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Puna ca bhaṇitaṃ :
Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa san-
tike desanāvattukaṃ - ti. Bhante Nāgasena, ko paṇ'
ettha viseso, kiṃ kāraṇaṃ yaṃ - c' ekena musāvādena
ucchijjati, yaṃ - c' ekena musāvādena satekiccho hoti.
Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ : Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti, tena hi : Sampajānamusāvāde
lahukaṃ āpattiṃ āpajjati ekassa santike' desanāvattu-
kaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena
bhaṇitaṃ : Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattiṃ āpajjati
ekassa santike desanāvattukaṃ - ti, tena hi : Sampajāna-
musāvāde pārājiko hotīti taṃ - pi vacanaṃ micchā.
Ayaṃ - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so taṃ
nibbāhitabbo ti.

² loke atuliyō A. ⁷ -turaga- AB. ¹⁹ yamekena C.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Sampajānamusāvāde pārājiko hotīti. Bhaṇitañ - ca: Sampajānamusāvāde lahukaṃ āpattim āpajjati ekassa santike desanāvattjukan - ti. Tañ - ca pana vatthivasena garuka-lahukaṃ hoti. Taṃ kim - maññasi mahārāja: idha koci puriso parassa paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa tumhe kim daṇḍaṃ dhārethāti. — Yadi so bhante āha: nakkhamāmīti, tassa mayaṃ akkhamamāne kahāpaṇaṃ harāpemāti. — Idha pana mahārāja so yeva puriso tava paṇinā pahāraṃ dadeyya, tassa pana ko daṇḍo ti. — Hattham - pi 'ssa bhante chedāpeyyāma, pādam - pi chedāpeyyāma, yāva sīsaṃ kaḷīracchejjaṃ chedāpeyyāma, sabbam - pi taṃ gehaṃ vilumpāpeyyāma, ubhatopasse yāva sattamaṃ kulaṃ samugghātāpeyyāmāti. — Ko pan' ettha mahārāja viseso, kim kāraṇaṃ yaṃ ekassa paṇippahāre sukhumo kahāpaṇo daṇḍo, yaṃ tava paṇippahāre hatthacchejjaṃ pādacchejjaṃ yāva kaḷīracchejjaṃ sabba-gehādānaṃ ubhatopasse yāva sattamakulā samugghāto ti. — Manussantarena bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sampajānamusāvādo vatthivasena garuka-lahuko hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā Dhammatādharmapariyāye: Pubbe va bodhisattānaṃ mātāpitāro niyatā honti, bodhi niyatā hoti, aggasāvakā niyatā honti, putto niyato hoti, upaṭṭhāko niyato hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Tusite kāye ṭhito Bodhisatto aṭṭha mahāvilokanāni viloketi: kālaṃ viloketi, dīpaṃ viloketi, desaṃ viloketi, kulaṃ viloketi, janettim viloketi, āyuraṃ viloketi, māsaṃ viloketi, nekkhammaṃ viloketīti.

¹³ naṃ A, na B; pi 'ssa gehaṃ M.

Bhante Nāgasena, aparipakke ñāṇe bujghanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametum, anatikkamanīyam paripakkamānasam; kasmā Bodhisatto kalam viloketi: kamhi kāle uppajjāmīti. Aparipakke ñāṇe bujghanam na-tthi, paripakke ñāṇe na sakkā nimesantaram-pi āgametum; kasmā Bodhisatto kulam viloketi: kamhi kule uppajjāmīti. Yadi bhante Nāgasena pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā, tena hi: kulam viloketīti yam vacanam tam micchā; yadi kulam viloketi, tena hi: pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro niyatā ti tam-pi vacanam micchā. Ayam-pi ubhatokoṭiko paṇho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Niyatā mahārāja pubbe va Bodhisattassa mātāpitaro, kulam ca Bodhisatto viloketi. Kin-ti pana kulam viloketi: ye me mātāpitaro te khattiyā udāhu brāhmaṇā ti, evam kulam viloketi. Aṭṭhannam mahārāja pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hoti, katamesam aṭṭhannaṃ: vāṇijassa mahārāja pubbe va vikkayabhaṇḍam oloketabbaṃ hoti, hatthināgassa pubbe va soṇḍāya anāgato maggo oloketabbo hoti, sākaṭikassa pubbe va anāgataṃ titthaṃ oloketabbaṃ hoti, niyyāmakassa pubbe va anāgataṃ tīraṃ oloketvā nāvā pesetabbā hoti, bhisakkassa pubbe va āyuraṃ oloketvā āturo upasankamitabbo hoti, uttarasetussa pubbe va thirāthirabhāvaṃ jānitvā abhirūhitabbaṃ hoti, bhikkhussa pubbe va anāgataṃ kalam paccavekkhitvā bhogaṇam bhujjitaṃ hoti, bodhisattānaṃ pubbe va kulam oloketabbaṃ hoti: khattiyakulam vā brāhmaṇakulam vā ti. Imesaṃ kho mahārāja aṭṭhannaṃ pubbe va anāgataṃ oloketabbaṃ hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evametaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Yattha katthaci Bhagavā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamāno anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, yo hi koci jāti-jarā-byādhi-maraṇaṃ samatikkamati taṃ paramāya paṣaṃsāya paṣaṃsatīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti, tena hi: jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ desetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammaṃ deseti, tena hi: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Na bhikkhave attānaṃ pātetabbaṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Yattha katthaci Bhagavatā sāvakānaṃ dhammaṃ desayamānena ca anekapariyāyena jātiyā jarāya byādhino maraṇassa samucchedāya dhammo desito. Tattha pana kāraṇaṃ atthi yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Kim - pan' ettha bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena Bhagavā kāraṇena paṭikkhipi samādapesi cāti. — Sīlavā mahārāja sīlasampanno agadasamo sattānaṃ kilesavisavināsane, osadhasamo sattānaṃ kilesabyādhivūpasame, udakasamo sattānaṃ kilesarajojallāpaharaṇe, maṇiratanasamo sattānaṃ sabbasampattidāne, nāvāsamo sattānaṃ caturoghapāragamane, satthavāhasamo sattānaṃ jātikantāratāraṇe, vātasamo sattānaṃ tividhaggisantāpanibbāpane, mahāmeghasamo sattānaṃ mānasaparipūraṇe, ācariyasamo sattānaṃ kusalasikkhāpane, sudesikasamo sattānaṃ khemapatham - ācikkhane. Evarūpo mahārāja bahugūṇo anekagūṇo appamāṇagūṇo gu-

ñarāsi guṇapuñjo sattānaṃ vaḍḍhikaro sīlavā mā
 vinassīti sattānaṃ anukampāya mahārāja Bhagavā sik-
 khāpadaṃ paññāpesi: Na bhikkhave attānaṃ pātetab-
 baṃ, yo pāteyya yathādhammo kāretabbo ti. Idam-
 ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Bhagavā paṭik-
 khipi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Kumāra-
 kassapena vicitrakathikena Pāyāsirajāññaassa paralokaṃ
 dīpayamānena: Yathā yathā kho rājañña samaṇabrāh-
 maṇā sīlavanto kalyāṇadhammā ciraṃ dīgham - addhānaṃ
 tiṭṭhanti, tathā tathā bahujanahitāya paṭipajjanti bahu-
 janasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya
 devamanussānaṃ - ti. Kena pana kāraṇena Bhagavā sa-
 mādāpesi: jāti pi mahārāja dukkhā, jarā pi dukkhā,
 byādhi pi dukkhā, maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, soko pi duk-
 kho, paridevo pi dukkho, dukkhaṃ - pi dukkhaṃ, doma-
 nassaṃ - pi dukkhaṃ, upāyāso pi dukkho, appiyehi sam-
 payogo pi dukkho, piyehi vippayogo pi dukkho, mātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, pitumaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhātu-
 maraṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhaginimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 puttamaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, dāramaraṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 ñātimaraṇaṃ - pi dukkhaṃ, ñātibyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ, bhogabyasaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 sīlabyaṇaṃ - pi dukkhaṃ, ditṭhibyaṇaṃ - pi dukkhaṃ,
 rājabhayaṃ - pi dukkhaṃ, corabhayaṃ - pi dukkhaṃ, veri-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, dubbhikkhabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ag-
 gibhayaṃ - pi dukkhaṃ, udakabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ūmi-
 bhayaṃ - pi dukkhaṃ, āvaṭṭabhayaṃ - pi dukkhaṃ, kum-
 bhīlabhayaṃ - pi dukkhaṃ, susukābhayaṃ - pi dukkhaṃ,
 attānuvādabhayaṃ - pi dukkhaṃ, parānuvādabhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, daṇḍabhayaṃ - pi dukkhaṃ, duggatibhayaṃ - pi
 dukkhaṃ, parisasārajjabhayaṃ - pi dukkhaṃ, ajīvikabha-
 yaṃ - pi dukkhaṃ, maraṇabhayaṃ - pi dukkhaṃ, vettehi

¹¹ lokānukampakāya ABC. ¹⁴ byādhi AB. ³¹ -sārajjampi B. ³¹ ajīvika-
 M, ajīvikā- C.

tālanam - pi dukkham, kasāhi tālanam - pi dukkham, addhadanḍakehi tālanam - pi dukkham, hatthacchedanam - pi dukkham, pādacchedanam - pi dukkham, hatthapādacchedanam - pi dukkham, kaṇṇacchedanam - pi dukkham, nāsacchedanam - pi dukkham, kaṇṇanāsacchedanam - pi dukkham, bilangathālikam - pi dukkham, sankhamuḍḍikam - pi dukkham, Rāhumukham - pi dukkham, jotimālakam - pi dukkham, hatthapajjotikam - pi dukkham, erakavattikam - pi dukkham, cīrakavāsikam - pi dukkham, eṇeyyakam - pi dukkham, baḷisamaṃsikam - pi dukkham, kahāpaṇakam - pi dukkham, khārāpatacchikam - pi dukkham, palighapari-vattikam - pi dukkham, palālapīṭhakam - pi dukkham, tattena [pi] telena osiñcanam - pi dukkham, sunakhehi khādāpanam - pi dukkham, jīvasūlāropanam - pi dukkham, asinā sīsacchedanam - pi dukkham, evarūpāni evarūpāni mahārāja bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Yathā mahārāja Himavante pabbate abhivattam udakam Gangāya nadiyā pāsāṇa-sakkhara-kharamarumba-āvaṭṭa - gaggalaka - ūmikavankacadika - āvaraṇa-nīvaraṇa-mūlaka-sākhāsu pariyottharati, evam - eva kho mahārāja evarūpāni evarūpāni bahuvidhāni anekavidhāni dukkhāni saṃsāragato anubhavati. Pavattam mahārāja dukkham, appavattam sukham, appavattassa guṇam pavatte ca bhayam dīpayamāno mahārāja Bhagavā appavattassa sacchikiriyāya jāti-jarā-byādhi-maraṇasamatikamāya samādapesi. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena Bhagavā samādapesīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbethito pañho, sukathitam kāraṇam, evam - etam, tathā sampañicchāmīti.

² -chedampi BCM throughout. ¹⁵ evarūpāni once CM. ¹⁸ abhivuttam M. ¹⁹ -vadika- C, -madika- Aa. ²¹ evarūpāni once C.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Mettāya bhikkhave cetovimuttiyā āsevitāya bhāvitāya bahulīkatāya yānikatāya vatthukatāya anuṭṭhitāya paricitāya susamāradhāya ekādas' ānisāmsā paṭikankhā, katame ekādasā: sukhaṃ supati, sukhaṃ paṭibujjhati, na pāpakam supinaṃ passati, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, devatā rakkhanti, nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tuvaṭaṃ cittaṃ samādhiyati, mukhavaṇṇo vipasīdati, asammūḷho kālaṃ karoti, uttariṃ appaṭivijjhanto brahmalokūpago hotīti. Puna ca tumhe bhaṇatha: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito ti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitam: Mettāya bhikkhave — pe — brahmalokūpago hotīti, tena hi: Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Sāmo kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito, tena hi: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho sunipuṇo pariṣaṇho sukhumo gambhīro, api sunipuṇānaṃ manujānaṃ gatte sedaṃ moceyya, so tavānuppatto, vijatehi taṃ mahājaṭaṭitaṃ, anāgatānaṃ Jinaputtānaṃ cakkhuṃ dehi nibbāhanāyāti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Mettāya bhikkhave — pe — nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti. Sāmo ca kumāro mettāvihārī migasanghena parivuto pavane vicaranto Piliyakkhena raññā viddho visapītena sallena tath' eva mucchito patito. Tattha

⁴ paṭikankhā AaB. ¹² pīliyakkhena M throughout, pīlī- or pīli- C.

pana mahārāja kāraṇaṃ atthi. Katamaṃ tattha kāraṇaṃ: n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Sāmo mahārāja kumāro ghaṭaṃ ukkhipanto tasmim̃ khāṇe mettābhāvanāya pamatto ahosi. Yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti, na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha mahārāja puriso sangāmasūro abhejjakavacajālikam̃ sannayhitvā sangāmaṃ otareyya, tassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' eso mahārāja guṇo sangāmasūrassa, abhejjakavacajālikāy' eso guṇo, yassa sarā khittā upagantvā patanti vikiranti. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, tasmim̃ okāsaṃ na labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Idha pana mahārāja puriso dibbaṃ antaradhānaṃ mūlaṃ hatthe kareyya, yāva taṃ mūlaṃ tassa hatthagataṃ hoti tāva na añño koci pakatimanusso taṃ purisaṃ passati, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mūlass' eso guṇo antaradhānassa, yaṃ so pakatimanussānaṃ cakkhupathe na dissati. Evam - eva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā; yasmiṃ mahārāja khāṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim̃ khāṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tasmim̃ okāsaṃ labhanti; n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā. Yathā vā pana mahārāja

²⁴ mūlass' eva so AbC.

purisaṃ sukataṃ mahatimahāleṇaṃ - anupaviṭṭhaṃ mahatimahāmegho abhivassanto na sakkoti temayitūṃ, n' eso mahārāja guṇo purisassa, mahāleṇassa so guṇo, yaṃ mahatimahāmegho abhivassamāno na taṃ temeti; evameva kho mahārāja n' ete guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā, yasmim mahārāja khaṇe puggalo mettaṃ samāpanno hoti na tassa puggalassa tasmim khaṇe aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamati, tassa ye keci ahitakāmā upagantvā taṃ na passanti, na tassa sakkonti ahitaṃ kātūṃ, n' ete mahārāja guṇā puggalassa, mettābhāvanāy' ete guṇā ti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sabbapāpanivāraṇā mettābhāvanā ti. — Sabbakusalaguṇāvahā mahārāja mettābhāvanā hitānaṃ - pi ahitānaṃ - pi, ye te sattā viññāṇabaddhā sabbesaṃ mahānisamsā mettābhāvanā saṃvibhajitabbā ti.

Bhante Nāgasena, kusalakārissa pi akusalakārissa pi vipāko samasamo udāhu koci viseso atthīti. — Atthi mahārāja kusalassa ca akusalassa ca viseso, kusalaṃ mahārāja sukhavipākaṃ saggasaṃvattanikaṃ, akusalaṃ dukkhavipākaṃ nirayasaṃvattanikaṃ - ti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Devadatto ekantaṇṇho ekantaṇṇhehi dhammehi samannāgato, Bodhisatto ekantasukko ekantasukkehi dhammehi samannāgato ti. Puna ca Devadatto bhava bhava yasena ca pakkhena ca Bodhisattena samasamo hoti, kadāci adhikataro vā. Yadā Devadatto nagare Bārāṇasiyaṃ Brahmadattassa rañño purohitaputto ahosi, tadā Bodhisatto chavakacaṇḍālo ahosi vijjādharo, vijjāṃ parijapitvā akāle ambaphalāni nibbatte; ettha tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno

yasasā ca nihīno. Puna ca param̄ yadā Devadatto rājā
 ahoṣi mahāmahīpati sabbakāmasamangī, tadā Bodhisatto
 tassūpabhogō ahoṣi hatthināgo sabbalakkhaṇasampanno,
 tassa cārugativilāsaṃ asahamāno rājā vadham - icchanto
 hatthācariyaṃ evam - avoca: asikkhito te ācariya hatthi-
 nāgo, tassa ākāsagamanāṃ nāma kāraṇāṃ karohīti; tat-
 tha pi tāva Bodhisatto Devadattato jātiyā nihīno, lāmako
 tiracchānagato. Puna ca param̄ yadā Devadatto manusso
 ahoṣi pavane natthāyiko, tadā Bodhisatto Mahāpaṭhavī
 nāma makkāṭo ahoṣi; ettha pi tāva dissati viseso ma-
 nussassa ca tiracchānagatassa ca, ettha pi tāva Bodhi-
 satto Devadattato jātiyā nihīno. Puna ca param̄ yadā
 Devadatto manusso ahoṣi, Soṇuttaro nāma nesādo balavā
 balavataro nāgabalo, tadā Bodhisatto Chaddanto nāma
 nāgarājā ahoṣi, tadā so luddako taṃ hatthināgaṃ ghātesī;
 tattha pi tāva Devadatto va adhikataro. Puna ca param̄
 yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacāraṇo aniketavāsī,
 tadā Bodhisatto sakuṇo ahoṣi tittiro mantajjhāyī, tadā
 pi so vanacāraṇo taṃ sakuṇāṃ ghātesī; tattha pi tāva
 Devadatto va jātiyā adhikataro. Puna ca param̄ yadā
 Devadatto Kalābu nāma Kāsirājā ahoṣi, tadā Bodhisatto
 tāpasō ahoṣi khantivādī, tadā so rājā tassa tāpasassa
 kuddho hatthapāde vaṃsakaḷire viya chedāpesi; tattha pi
 tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca.
 Puna ca param̄ yadā Devadatto manusso ahoṣi vanacaro,
 tadā Bodhisatto Nandiyo nāma vānarindo ahoṣi, tadā pi
 so vanacaro taṃ vānarindaṃ ghātesī saddhiṃ mātārā
 kaniṭṭhabhātikena ca; tattha pi tāva Devadatto yeva
 adhikataro jātiyā. Puna ca param̄ yadā Devadatto ma-
 nusso ahoṣi acelako Kārambhiyo nāma, tadā Bodhisatto
 Paṇḍarako nāma nāgarājā ahoṣi; tattha pi tāva Deva-

¹³ soṇuttaro ACM. ¹⁷⁻¹⁹ vanavāraṇo BC, vanacaro, -carako M. ¹⁸
 -jjhāyī all.

datto yeva adhikataro jātiyā. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi pavane jaṭṭilako, tadā Bodhisatto Tacchako nāma mahāsūkaro ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Cetīsu Suraparīcaro nāma rājā ahoṣi uparīpurīsamatte gagane vehāsaṅgamo, tadā Bodhisatto Kapilo nāma brāhmaṇo ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro jātiyā ca yasena ca. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi Sāmo nāma, tadā Bodhisatto Ruru nāma migarājā ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva jātiyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto manusso ahoṣi luddako pavanacaro, tadā Bodhisatto hatthināgo ahoṣi, so luddako tassa hatthināgassa satta-khattum dante chinditvā hari; tattha pi tāva Devadatto yeva yoniyā adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto sigālo ahoṣi khattiyadhammo, so yāvatā Jambudīpe padesarājāno te sabbe anuyutte akāsi, tadā Bodhisatto Vidhuro nāma paṇḍito ahoṣi; tattha pi tāva Devadatto yeva yasena adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto hatthināgo hutvā laṭṭukikāya sakunīkāya puttake ghātesi, tadā Bodhisatto pi hatthināgo ahoṣi yūthapati; tattha tāva ubho pi te samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto yakkho ahoṣi Adhammo nāma, tadā Bodhisatto pi yakkho ahoṣi Dhammo nāma; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca param yadā Devadatto nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi nāviko ahoṣi pañcannaṃ kulasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā va ahesum. Puna ca param yadā Devadatto satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro, tadā Bodhisatto pi satthavāho ahoṣi pañcannaṃ sakaṭasatānaṃ issaro; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesum. Puna ca

¹⁷ vidhūro ABM.

param yadā Devadatto Sākho nāma migarājā ahoṣi, tadā Bodhisatto pi Nigrodho nāma migarājā ahoṣi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Sākho nāma senāpati ahoṣi, tadā Bodhisatto Nigrodho nāma rājā ahoṣi; tattha pi tāva ubho pi samasamā ahesuṃ. Puna ca param yadā Devadatto Khaṇḍahālo nāma brāhmaṇo ahoṣi, tadā Bodhisatto Cando nāma rājakumāro ahoṣi; tadā ayaṃ Khaṇḍahālo yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Brahma-datto nāma rājā ahoṣi, tadā Bodhisatto tassa putto Mahāpadumo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtaṃ corappapāte khipāpesi; yato kutoci pitā va puttānaṃ adhikataro hoti viṣiṭṭho ti tattha pi tāva Devadatto yeva adhikataro. Puna ca param yadā Devadatto Mahāpatāpo nāma rājā ahoṣi, tadā Bodhisatto tassa putto Dhammāpālo nāma kumāro ahoṣi, tadā so rājā sakaputtassa hatthapāde sīsaṃ - ca chedāpesi; tattha pi tāva Devadatto yeva uttaro adhikataro. Ajj' etarahi ubho pi Sakyakule jāyimsu, Bodhisatto Buddho ahoṣi sabbaññū lokanāyako, Devadatto tassa atidevadevassa sāsane pabbajitvā iddhiṃ nibbattetvā Buddhālayaṃ akāsi. Kin - nu kho bhante Nāgasena yaṃ mayā bhaṇitaṃ taṃ sabbaṃ tathaṃ udāhu vitathan - ti. — Yan - tvaṃ mahārāja bahuviddhaṃ kāraṇaṃ osāresi, sabbaṃ - taṃ tath' eva no aññathā ti. — Yadi bhante Nāgasena kaṇho pi sukko pi samasamagatikā honti, tena hi kuṣalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hotīti. — Na hi mahārāja kuṣalam - pi akusalam - pi samasamavipākaṃ hoti, na hi mahārāja, Devadatto sab-bajanehi paṭiviruddho, Bodhisatto n' eva paṭiviruddho, yo tassa Bodhisatte paṭivirodho so tasmim tasmim yeva bhava paccati phalaṃ deti. Devadatto pi mahārāja issa-

¹² kutoci pi pitā BC. ¹² ca AB. ²⁰ atidevassa A, devātidevassa M.
²² tathā C. ²⁸ hi om. BC.

riye t̥hito janapadesu ārakkham deti, setum sabham puñ-
 ñasālam kāreti, samaṇa-brāhmaṇānam kapaṇiddhika-va-
 ṇibbakānam nāthānāthānam yathāpaṇihitam dānam deti;
 tassa so vipākena bhava bhava sampattiyo paṭilabhati.
 Kass' etaṃ mahārāja sakkā vattum: vinā dānena damena
 saṃyamena uposathakammena sampattim anubhavissat̥ti.
 Yam pana tvam mahārāja evam vadesi: Devadatto ca
 Bodhisatto ca ekato anuparivattant̥ti, so na jātisatassa
 accayena samāgamo ahoṣi, na jātisahassassa accayena,
 na jātisatasahassassa accayena, kadāci karahaci bahun-
 nam ahorattānam accayena samāgamo ahoṣi. Yam pan'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā kṇakacchapopamam upadas-
 sitam manussattaṭṭilābhāya, tathūpamam mahārāja ime-
 sam samāgamam dhārehi. Na mahārāja Bodhisattassa
 Devadatten' eva saddhim samāgamo ahoṣi, thero pi ma-
 hārāja Sāriputto anekesu jātisatasahassesu Bodhisattassa
 pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi, bhātā ahoṣi,
 putto ahoṣi, bhāḡineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi. Bodhisatto
 pi mahārāja anekesu jātisatasahassesu therassa Sāri-
 puttassa pitā ahoṣi, mahāpitā ahoṣi, cullapitā ahoṣi,
 bhātā ahoṣi, putto ahoṣi, bhāḡineyyo ahoṣi, mitto ahoṣi.
 Sabbe pi mahārāja sattakāyapariyāpanā saṃsārasotam-
 anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi piyehi pi samā-
 gacchanti. Yathā mahārāja udakam sotena vuyhamā-
 nam suci-asuci-kalyāṇa-pāpakena samāgacchati, evam-
 eva kho mahārāja sabbe pi sattakāyapariyāpanā saṃ-
 sārasotam - anugatā saṃsārasotena vuyhantā appiyehi pi
 piyehi pi samāgacchanti. Devadatto mahārāja yakkho sa-
 māno attanā Adhammo pare adhamme niyojetvā sattapañ-
 ñāsa vassakoṭiyo sat̥thiñ - ca vassasatasahassāni mahāniraye

² kapaṇaddhika- M. ⁶ saññāmena B. ¹³ manussattam paṭ. BCM. ¹⁶
 jātisahassesu AB. ¹⁹ jātisahassesu A. ²² ²⁶ sattā kāy. Ab. ²⁵ asucim
 asucim C, asucisaci- B, asucim sucim A.

pacci. Bodhisatto pi mahārāja yakkho samāno attanā Dhammo pare dhamme niyojetvā sattapaññāsa vassakoṭiyo satthiñ - ca vassasatasahassāni sagge modi sabba-kāmasamangī. Api ca mahārāja Devadatto imasmim bhave Buddhaṃ anāsādaniyam - āsādayitvā samaggañ - ca sanghaṃ bhinditvā paṭhaviṃ pāvisi; Tathāgato bujjhitvā sabbadhamme parinibbuto upadhisankhaye ti. -- Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti.

Puna ca kathiyati: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa niman-tiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā pīṭhasappinā saddhin - ti,

tena hi: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasseṇa niman-tiyamānā pāpaṃ nākāsīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Mahosadhassa bhariyā

¹² pi om. AB. ¹² kareyyuṃ all throughout. ²¹ pi om. M.

Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasena nimantiyamānā pāpaṃ nākāsi, tena hi:

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Sace labhetha khaṇaṃ vā raho vā,
nimantakaṃ vā pi labhetha tādisaṃ,
sabbā pi itthiyo kareyyu pāpaṃ,
aññaṃ aladdhā piṭhasappinā saddhin - ti.

Kathiyati ca: Mahosadhassa bhariyā Amarā nāma itthī gāmake ṭhapitā pavutthapatikā raho nisinnā vivittā rājapaṭisamaṃ sāmikaṃ karitvā sahasena nimantiyamānā pāpaṃ nākāsīti. Kareyya sā mahārāja itthī sahasaṃ labhamānā tādisena purisena saddhiṃ pāpakammaṃ, na sā kareyya, sace khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ labheyya. Vicinantī sā mahārāja Amarā itthī na addasa khaṇaṃ vā raho vā nimantakaṃ vā pi tādisaṃ. Idhaloke garahabhayā khaṇaṃ na passi, paraloke nirayabhayā khaṇaṃ na passi, kaṭukavipākaṃ pāpan - ti khaṇaṃ na passi, piyaṃ na muñcitukāmā khaṇaṃ na passi, sāmikassa garukatāya khaṇaṃ na passi, dhammaṃ apacāyantī khaṇaṃ na passi, anariyaṃ garahantī khaṇaṃ na passi, kiriyaṃ na bhinditukāmā khaṇaṃ na passi. Evarūpehi bahukehi kāraṇehi khaṇaṃ na passi. Raho pi sā loke vicinitvā na passantī pāpaṃ nākāsi. Sace sā

¹³ pi om. AaM. ²² nāddasa A. ^{27.27.30} -anti all.

manussehi raho labheyya, atha amanussehi raho na labheyya; sace amanussehi raho labheyya, atha paracittavidūhi pabbajitehi raho na labheyya; sace paracittavidūhi pabbajitehi raho labheyya, atha paracittavidūnīhi devatāhi raho na labheyya; sace paracittavidūnīhi devatāhi raho labheyya, atha attanā va pāpehi raho na labheyya; sace attanā va pāpehi raho labheyya, atha adhammena raho na labheyya. Evarūpehi bahuvidhehi kāraṇehi raho na labhitvā pāpaṃ nākāsi. Nīmantakam - pi sā loke vicinitvā tādisaṃ alabhantī pāpaṃ nākāsi. Mahosadho mahārāja paṇḍito aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato, katamehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato: Mahosadho mahārāja sūro, hirimā, ottāpī, sapakkho, mittasampanno, khamo, sīlavā, saccavādī, soceyyasampanno, akkodhano, anati-mānī, anusuyyako, viriyavā, āyūhako, sangāhako, samvibhāgī, sakhilo, nivātavutti, asaṭho, amāyāvī, atibuddhisampanno, kittimā, vijjāsampanno, hitesī upanissitānaṃ, patthito sabbajanassa, dhanavā, yasavā. Mahosadho mahārāja paṇḍito imehi aṭṭhavīsatiyā angehi samannāgato. Sā aññaṃ tādisaṃ nīmantakaṃ alabhitvā pāpaṃ nākāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Vigatabhayasantāsā arahanto ti. Puna ca nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccajītvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ, ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Kin - nu kho bhante Nāgasena te arahanto bhayā pakkantā, paññāyissati sakena kammenāti Dasabalaṃ pātetukāmā pak-

⁸ bahukehi A.

kantā, udāhu Tathāgatassa atulaṃ vipulaṃ - asamaṃ pā-
 ṭihāriyaṃ datṭhukāmaṃ pakkantā. Yadi bhante Nāgasena
 Bhagavatā bhaṇitaṃ: Vigatabhayasantāsā arahanto ti,
 tena hi: nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bha-
 gavati opatantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni paricca-
 jivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā
 therāṃ Ānandaṃ - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi
 nagare Rājagahe Dhanapālakaṃ hatthiṃ Bhagavati opa-
 tantaṃ disvā pañca khīṇāsavasatāni pariccejivvā Jina-
 varaṃ pakkantāni disāvidisaṃ ekaṃ ṭhapetvā therāṃ
 Ānandaṃ, tena hi: Vigatabhayasantāsā arahanto ti tam-
 pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavā-
 nuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Vigatabha-
 yasantāsā arahanto ti. Nagare ca Rājagahe Dhanapāla-
 kaṃ hatthiṃ Bhagavati opatantaṃ disvā pañca khīṇā-
 savasatāni pariccejivvā Jinavaraṃ pakkantāni disāvidisaṃ
 ekaṃ ṭhapetvā therāṃ Ānandaṃ. Tañ - ca pana na
 bhayā, nāpi Bhagavantaṃ pātetukāmatāya. Yena pana
 mahārāja hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā
 so hetu arahantānaṃ samucchinnō, tasmā vigatabhaya-
 santāsā arahanto. Bhāyati nu mahārāja mahāpaṭhavī
 khaṇante pi bhindante pi dhārente pi samudda-pabbata-
 girisikhare ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
 mahārājāti. — Na - tthi bhante mahāpaṭhaviyā so hetu
 yena hetunā mahāpaṭhavī bhāyeyya vā taseyya vā ti. —
 Evam - eva kho mahārāja na - tthi arahantānaṃ so hetu
 yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Bhā-
 yati nu mahārāja girisikharaṃ chindante vā bhindante
 vā patante vā agginā dahante vā ti. — Na hi bhante ti.
 — Kena kāraṇena mahārājāti. — Na - tthi bhante giri-

¹ vipulaṃ CM. ¹¹ ānandanti AbCM. ^{22.29} nanu AC. ²⁸ vā ti all.

sikharassa so hetu yena hetunā girisikharaiṃ bhāyeyya vā taseyya vā ti. — Evam-eva kho mahārāja na-tthi arahantānaṃ so hetu yena hetunā arahanto bhāyeyyūṃ vā taseyyūṃ vā. Yadi pi mahārāja lokadhātusatasahassesu ye keci sattakāyapariyāpannā sabbe pi te satti-hatthā ekam arahantaṃ upadhāvitvā tāseyyūṃ, na bhavyeyya arahato cittaassa kiñci aññathattaṃ, kinkāraṇaṃ: aṭṭhāna-m-anaṃvāsaṃ. Api ca mahārāja tesam khīṇāsavānaṃ evaṃ cetoparivitakko ahosi: ajja naravarapavare jīnavaravasabhe nagaravaram-anupaviṭṭhe vīthiyā Dhanapālako hatthī āpatissati, asaṃsayam-atidevadevaṃ upaṭṭhāko na pariccajissati, yadi mayaṃ sabbe pi Bhagavantaṃ na pariccajissāma, Ānandassa guṇo pākaṇo na bhavissati, na h'eva ca Tathāgataṃ samupagamissati hatthināgo, handa mayaṃ apagacchāma, evam-idam mahato janakāyassa kilesabandhanamokkho bhavissati, Ānandassa ca guṇo pākaṇo bhavissatīti. Evaṃ te arahanto ānisaṃsaṃ disvā disāvidisaṃ pakkantā ti. — Suvibhatto bhante Nāgasena pañho, evam-etam, na-tthi arahantānaṃ bhayaṃ vā santāso vā, ānisaṃsaṃ disvā te arahanto pakkantā disāvidisaṃ-ti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgato sabbaññū ti. Puna ca bhaṇatha: Tathāgatena Sāriputta-Moggallānapamukhe bhikkhusanghe paṇāmite Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati bijūpamañ-ca vacchataruṇūpamañ-ca upadassetvā Bhagavantaṃ pasādesuṃ khamāpesuṃ nijjhattaṃ akaṃsūti. Kin-nu kho bhante Nāgasena aññātā tā upamā Tathāgatassa yāhi Tathāgato

¹¹ hatthi all. ¹¹ asaṃsayam mati- AbBC. ¹⁴ ca om. AC. ¹⁶ -kāyassa ca A. ¹⁶ -bandhanā mokkho A. ²⁶ upadassetvā M.

upamāhi orato khamito upasanto nijjhattim gato. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatassa tā upamā aññātā, tena hi Buddho asabbaññū; yadi ñātā, tena hi okassa pasayha vīmaṃsāpekho paṇāmesi, tena hi tassa akāruññātā sambhavati. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Sabbaññū mahārāja Tathāgato, tāhi ca upamāhi Bhagavā pasanno orato khamito upasanto nijjhattim gato. Dhammasāmī mahārāja Tathāgato, Tathāgatappavediteh' eva te opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā mahārāja itthī sāmikassa santaken' eva dhanena sāmikaṃ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca sāmiko sādjhūti abbhanumodati, evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja kappako rañño santaken' eva suvaṇṇapaṇakena rañño uttamangaṃ pasādhamāno rājānaṃ ārādheti toseti pasādeti, tassa ca rājā pasanno sādjhūti abbhanumodati yathicchitam - anuppadeti; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ, tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumodi. Yathā vā pana mahārāja saddhivihāriko upajjhāyābhataṃ piṇḍapātaṃ gahetvā upajjhāyassa upanāmento upajjhāyaṃ ārādheti toseti pasādeti, tañ - ca upajjhāyo pasanno sādjhūti abbhanumodati; evam - eva kho mahārāja Cātumeyyakā ca Sakyā Brahmā ca Sahampati Tathāgatappavediteh' eva opammehi Tathāgataṃ ārādhesuṃ tosesuṃ pasādesuṃ,

⁵ sambhavatīti ABC.

tesañ - ca Tathāgato pasanno sādjhūti abbhanumoditvā
sabbadukkhaparimuttīyā dhammaṃ desesīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munīdassanaṃ - ti.

Puna ca bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munīdassanaṃ - ti,

tena hi :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti
yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,
tena hi : Santhavāto bhayaṃ jātaṃ — pe — dassanaṃ - ti
tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

² sabbadukkhā par. C. ⁶ jāyati CM throughout (jāyate Sn. xii, v. 1).

¹⁷ bhayaṃ jātaṃ om. BC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti.

Bhaṇitaṃ - ca :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti.

Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ : Santhavāto —
pe — dassanan - ti, taṃ sabhāvavacanaṃ asesavacanaṃ
nissavacanaṃ nippariyāyavacanaṃ samaṇānucchavaṃ
samaṇasārappaṃ samaṇapatirūpaṃ samaṇārahaṃ samaṇa-
gocaraṃ samaṇapaṭipadā samaṇapaṭipatti. Yathā ma-
hārāja āraṇṇako migo araṇṇe pavane caramāno nirālayo
anīketo yathicchakaṃ sayati, evam - eva kho mahārāja
bhikkhunā :

Santhavāto bhayaṃ jātaṃ, nīketā jāyatī rajo,
anīketam - asanthavaṃ, etaṃ ve munidassanan - ti

cintetabbaṃ. Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ :

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti,

taṃ dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ,
katame dve : Vihāradānaṃ nāma sabbabuddhehi vaṇṇitaṃ
anumataṃ thomitaṃ pasatthaṃ, taṃ te vihāradānaṃ da-
tvā jāti-jarā-maraṇā parimuccissantīti; ayaṃ tāva pa-
ṭhamo ānisaṃso vihāradāne. Puna ca paraṃ : vihāre
vijjamāne bhikkhuniyo byattasanketā bhavissanti, sula-
bhaṃ dassanaṃ dassanakāmānaṃ, anīkete duddassanā
bhavissantīti; ayaṃ dutiyo ānisaṃso vihāradāne. Ime
dve atthavase sampassamānena Bhagavatā bhaṇitaṃ :

⁶ -cchavikaṃ M. ¹¹ araṇṇako C.

Vihāre kāraye ramme, vāsaya' ettha bahussute ti;
na tattha Buddhaputtana ālayo karaṇīyo nikete ti. —
Sādhū bhante Nāgasena, evama-etaṃ, tathā sampaṭi-
chāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:

Uttitṭhe na-ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Puna ca Bhagavatā bhaṇitaṃ: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi
app-ekadā iminā pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo
pi bhuñjāmīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na-ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tena hi: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app-ekadā iminā pattena
samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti yaṃ
vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ:
Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app-ekadā iminā pattena sama-
tittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti, tena hi:

Uttitṭhe na-ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭṭiko paṇho
tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Uttitṭhe na-ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Ahaṃ kho paṇ' Udāyi app-ekadā iminā
pattena samatittikam - pi bhuñjāmi bhiyyo pi bhuñjāmīti.
Yaṃ mahārāja Bhagavatā bhaṇitaṃ:

Uttitṭhe na-ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti,

tañ sabhāvavacanañ asesavacanañ nissesavacanañ nipariyāyavacanañ bhūtavacanañ tacchavacanañ yāthāvavacanañ aviparītavacanañ isivacanañ munivacanañ bhagavantavacanañ arahantavacanañ paccekabuddhavacanañ jinavacanañ sabbaññūvacanañ, Tathāgatassa arahato sammāsambuddhassa vacanañ. Udare asaṃyato mahārāja pāṇam - pi hanti, adinnaṃ - pi ādiyati, paradāram - pi gacchati, musā pi bhaṇati, majjamañ - pi pivati, mātaram - pi jīvitā voropeti, pitaram - pi jīvitā voropeti, arahantañ - pi jīvitā voropeti, sanghaṃ - pi bhindati, duṭṭhena cittaṃ Tathāgatassa lohitaṃ - pi uppādeti. Nanu mahārāja Devadatto udare asaṃyato sanghaṃ bhinditvā kappatṭhiyañ kammañ āyūhi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuviddhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitañ :

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Udare saṃyato mahārāja catusaccābhisamayañ abhisameti, cattāri sāmāññaphalāni sacchikaroti, catusu paṭisambhiddāsu aṭṭhasu samāpattisu chasu ca abhiññāsu vasībhāvañ pāpuṇāti, kevalaṃ - ca samaṇadhammañ pūreti. Nanu mahārāja sukapotako udare saṃyato hutvā yāva Tāvatisabhavanañ kampetvā Sakkañ devānaṃ - indaṃ upatṭhānaṃ - upanesi. Evarūpāni mahārāja aññāni pi bahuviddhāni kāraṇāni disvā Bhagavatā bhaṇitañ :

Uttiṭṭhe na - ppamajjeyya, udare saṃyato siyā ti.

Yaṃ pana mahārāja Bhagavatā bhaṇitañ : Ahañ kho pañ' Udāyi app - ekadā iminā pattaṃ samatittikamañ - pi bhunṅāmi bhīyyo pi bhunṅāmi, tañ katakiccena niṭṭhitakiriyaṃ siddhatthena vusitavosaṇena nirāvaraṇena sabbaññunā sayambhunā Tathāgatena attānañ upādāya bhaṇitañ. Yathā mahārāja vantaṃ virittassa anuvāsitaṃ

³ yāthāvavacanañ B, yathāvavacanañ AC. ⁷ hanati M. ⁷ ādiyati AC. ¹⁸ aṭṭhasu ca samāpattisu AC.

āturassa sappāyakiriyā icchitabbā hoti, evam - eva kho mahārāja sakilesassa adiṭṭhasaccassa udare saṃyamo karaṇīyo hoti. Yathā mahārāja maṇṇītanassa sappabhāssa jātimantassa abhijātiparisuddhassa majjana-nighaṃsana-parisodhanena karaṇīyaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa buddhavisaye pāramiṃ gatassa kiriyākaraṇesu āvaraṇaṃ na hotīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Puna ca bhaṇitaṃ Bhagavatā: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato ca sarīre bahukkhattum ābādhoppanno dissati. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuttaro, tena hi: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi thero Bakkulo appābādhānaṃ aggo, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko paṇho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhisakko sallakatto ti. Bhaṇitaṃ - ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakaṇaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Taṃ - ca pana bāhirānaṃ āgamānaṃ adhigamānaṃ pariyattīnaṃ attani

⁶ pāramīgatassa B. ¹¹ -dhāro AaBC, and so B throughout. ¹⁴ bakulo M throughout.

vijjamānataṃ sandhāya bhāsitaṃ. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ṭhānacankamikā, te ṭhānena cankamena divārattiṃ vītināmeti, Bhagavā pana mahārāja ṭhānena cankamena nisajjāya sayanena divārattiṃ vītināmeti; ye te mahārāja bhikkhū ṭhānacankamikā te tena angena atirekā. Santi kho pana mahārāja Bhagavato sāvakā ekāsanikā, te jīvitahetu pi dutiyāṃ bhojanaṃ na bhuñjanti, Bhagavā pana mahārāja dutiyāṃ - pi yāva tatiyāṃ - pi bhojanaṃ bhuñjati; ye te mahārāja bhikkhū ekāsanikā te tena angena atirekā. Anekavidhāni mahārāja tāni kāraṇāni tesāṃ tesāṃ taṃ taṃ sandhāya bhaṇitāni. Bhagavā pana mahārāja anuttaro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñānadassanena, dasahi ca balehi catuhi vesārajjehi aṭṭhārasahi buddhadhammehi chahi asādhāraṇehi ñāṇehi. Kevale ca buddhavisaye taṃ sandhāya bhaṇitaṃ: Aham - asmī bhikkhave brāhmaṇo yācayogo sadā payatapāṇi antimadehadharo anuttaro bhikkhū sallakatto ti. Idha mahārāja manussesu eko jātimā hoti, eko dhanavā, eko vijjavā, eko sippavā, eko sūro, eko vicakkhaṇo, sabbe p' ete abhibhaviya rājā yeva tesāṃ uttamo hoti; evam - eva kho mahārāja Bhagavā sabbasattānaṃ aggo jeṭṭho seṭṭho. Yaṃ pan' āyasmā Bakkulo appābādho ahoṣi, taṃ abhinīhāravasena. So hi mahārāja Anomadassissa bhagavato udaravātābādhe uppanne Vipassissa ca bhagavato aṭṭhasaṭṭhiyā ca bhikkhusatasahassānaṃ tiṇapupphakaroge uppanne ṣayaṃ tāpaso samāno nānābhesajjehi taṃ byādhiṃ apanetvā appābādhatāṃ patto, bhaṇito ca: Etad - aggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ appābādhānaṃ yad - idaṃ Bakkulo ti. Bhagavato mahārāja byādhimhi uppajjante pi anuppajjante pi, dhutangāṃ ādiyante pi anādiyante pi,

⁵ te (in the second place) om. AB. ¹⁴ ca om. M. ²⁰ suro ABM. ²⁵ Vipassissa bhag. ABCa. ³¹ dhūtangaṃ C.

na - tthi Bhagavatā sadiso koci satto. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavara-lañcake: Yāvatā bhikkhave sattā apadā vā dipadā vā catuppadā vā bahuppadā vā rūpino vā arūpino vā saññino vā asaññino vā nevasaññi-nāsaññino vā Tathāgato tesam aggam - akkhāyati araham sammāsambuddho ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Puna ca bhaṇitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato anuppannassa maggassa uppādetā, tena hi: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti yaṃ vacanam taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitam: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti, tena hi: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Tathāgato bhikkhave araham sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Bhaṇitañ - ca: Addasā kho 'ham bhikkhave purāṇam maggam purāṇam añjasam pubbakehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Tam dvayam - pi sabhāvavacanam - eva. Pubbakānam mahārāja tathāgatānam antaradhānena asati anusāsake maggo antaradhāyi, so tam Tathāgato maggam luggam paluggam rūlham pihitam pañicchannam asañ-

caraṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo addasa pubbakehi
 sammāsambuddhehi anuyātaṃ, tankāraṇā āha: Addasā kho
 'haṃ bhikkhave purāṇaṃ maggaṃ purāṇaṃ añjasā pubba-
 kehi sammāsambuddhehi anuyātan - ti. Pubbakānaṃ mahā-
 rāja tathāgatānaṃ antaradhānena asati anusāsake luggaṃ
 paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ maggaṃ yaṃ dāni
 Tathāgato sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato
 bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa mag-
 gassa uppādetā ti. Idha mahārāja rañño cakkavattissa
 antaradhānena maṇiratanāṃ girisikharantare niliyati, apa-
 rassa cakkavattissa sammāpaṭipattiyā upagacchati; api nu
 kho taṃ mahārāja maṇiratanāṃ tassa pakatan - ti. —
 Na hi bhante, pākatiṃ yeva taṃ bhante maṇiratanāṃ,
 tena pana nibbattan - ti. — Evam - eva kho mahārāja
 pākatiṃ pubbakehi tathāgatehi anuciṇṇaṃ atṭhangikaṃ
 sivaṃ maggaṃ asati anusāsake luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ
 pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ Bhagavā paññācak-
 khunā sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tan-
 kāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahāṃ sammāsam-
 buddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā
 pana mahārāja santaṃ yeva puttaṃ yoniyā janayitvā mātā
 janikā ti vuccati, evam - eva kho mahārāja Tathāgato
 santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ
 paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññācakkhunā sammāsamaṇo
 uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato
 bhikkhave arahāṃ sammāsambuddho anuppannassa mag-
 gassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso
 yaṃ kiñci natṭhaṃ passati, tena taṃ bhaṇḍaṃ nibbat-
 titaṃ - ti jano voharati, evam - eva kho mahārāja Tathā-
 gato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pi-
 hitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ sammāsamaṇo uppādesi

² tankāraṇaṃ CM twice, -raṇamāha M three times. ⁶ dāni nam AbC.

¹² pākatikanti M.

sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. Yathā vā pana mahārāja koci puriso vanaṃ sodhetvā bhūmiṃ nīharati, tassa sā bhūmīti jano voharati, na c' esā bhūmi tena pavattitā, taṃ bhūmiṃ kāraṇaṃ katvā bhūmisāmiko nāma hoti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato santaṃ yeva maggaṃ luggaṃ paluggaṃ rūḷhaṃ pihitaṃ paṭicchannaṃ asañcaraṇaṃ paññāya sammāsamaṇo uppādesi sañcaraṇaṃ akāsi, tankāraṇā āha: Tathāgato bhikkhave arahaṃ sammāsambuddho anuppannassa maggassa uppādetā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiucchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Lomasakassapo nāma isi samāno anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajīti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti, tena hi: Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitan - ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Lomasakassapena isinā anekasate pāṇe ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ, tena hi: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Pubbe va 'haṃ manussabhūto samāno sattānaṃ aviheṭhakajātiko ahoṣin - ti. Lomasakassapena ca isinā anekasate pāṇe

⁴ sā om. AB. ⁸ paññācakkhunā M. ¹⁴ vāhaṃ M throughout.

ghātayitvā vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajitaṃ; tañ-ca
 pana rāgavasena visaññinā, no sacetanenāti. — Aṭṭh'
 ime bhante Nāgasena puggalā pāṇaṃ hananti, katame
 aṭṭha: ratto rāgavasena pāṇaṃ hanati, duṭṭho dosavasena
 pāṇaṃ hanati, mūlho mohavasena pāṇaṃ hanati, mānī
 mānavasena pāṇaṃ hanati, luddho lobhavasena pāṇaṃ
 hanati, akiñcano jīvikatthāya pāṇaṃ hanati, bālo hassa-
 vasena pāṇaṃ hanati, rājā vinayanavasena pāṇaṃ hanati.
 Ime kho bhante Nāgasena aṭṭha puggalā pāṇaṃ hananti.
 Pakatikaṃ yeva bhante Nāgasena Bodhisattena katan-ti.
 — Na mahārāja pakatikaṃ Bodhisattena kataṃ. Yadi
 mahārāja Bodhisatto pakatibhāvena oṇameyya mahāyañ-
 ñaṃ yajitūṃ, na-y-imāṃ gāthaṃ bhaṇeyya:

Sasamuddapariyāyaṃ mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ
 na icche saha nindāya, evaṃ Sayha vijānahīti.

Evamvādī mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candava-
 tiyā rājakaññāya visaññī ahoṣi khittacitto ratto, vi-
 saññībhūto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-
 luḷita-cittena mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ
 vājapeyyaṃ mahāyaññaṃ yajī. Yathā mahārāja ummat-
 tako khittacitto jalitaṃ-pi jātavedaṃ akkamati, kupi-
 taṃ-pi āsīvisaṃ gaṇhāti, mattaṃ-pi hatthiṃ upeti, sa-
 muddaṃ-pi atīradassī pakkhandati, candanikaṃ-pi oḷi-
 gallaṃ-pi omaddati, kaṇṭakādhānaṃ-pi abhirūhati, pa-
 pāte pi patati, asucim-pi bhakkheti, nāggo pi ratiyā
 carati, aññaṃ-pi bahuviddhaṃ akiriyaṃ karoti; eva-
 eva kho mahārāja Bodhisatto saha dassanena Candava-
 tiyā rājakaññāya visaññī ahoṣi khittacitto, visaññībhūto
 ākulākulo turitaturito tena vikkhitta-bhanta-luḷita-cittena
 mahatimahā-pasughāta-galaruhira-sañcayāṃ vājapeyyaṃ

⁴ hanti Aa throughout. ⁵ vinayanayavasena AbBC, vinayavasena M.
¹⁷ ratto om. M.

mahāyaññaṃ yaṃ. Khittacittena mahārāja kataṃ pāpaṃ diṭṭhadhamme pi na mahāsāvajjaṃ hoti, samparāye vipākena pi no tathā. Idha mahārāja koci ummattako vajjhā - āpajjeyya, tassa tunhe kiṃ daṇḍaṃ dhārethāti. — Ko bhante ummattakassa daṇḍo bhavissati, taṃ mayā pothāpetvā nīharāpema, eso va tassa daṇḍo ti. — Iti kho mahārāja ummattakassa aparādhe daṇḍo pi na bhavati, tasmā ummattakassa kate pi na doṣo bhavati, satekiccho. Evam - eva kho mahārāja Lomasakassapo isi saha dassanena Candavatiyā rājakaññāya visaññi ahoṣi khittacitto ratto, visaññibhūto viṣaṭapayāto ākulākulo turitaturito tena vikkhitta - bhanta - luḷita - cittena mahatimahā - pasughāta - galaruhira - sañcayāṃ vājapeyyāṃ mahāyaññaṃ yaṃ. Yadā ca pana pakaticitto ahoṣi paṭiladdhasati, tadā puna - d - eva pabbajitvā pañcābhīññāyo nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣi. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchamīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etan - ti parāmasanto
kāsāvaṃ - addakkhi dhajāṃ isīnaṃ;
dukkhena phuṭṭhass' udapādi saññā:
arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Jotipālamāṇavo samāno Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkosi paribhāsīti. Yadi bhante Nāgasena Bodhisatto tiracchānagato samāno kāsāvaṃ abhipūjayi, tena hi: Jotipālena

⁸ katena doṣo M. ¹¹ viṣamapayāto A, viṣatapayāno M.

māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Jotipālena māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito, tena hi: Chaddantena nāgarājena kāsavaṃ pūjitaṃ - ti tam - pi vacanaṃ micchā. Yadi tiracchānagatena Bodhisattena kakkaḷa-khara-kaṭuka-vedanaṃ vediyamānena luddakena nivatthaṃ kāsavaṃ pūjitaṃ, kiṃ manussabhūto samāno paripakkañño paripakkāya bodhiyā Kassapaṃ bhagavantaṃ arahantaṃ sammāsambuddhaṃ dasabalaṃ lokanāyakaṃ uditoditaṃ jalitabyāmobhāsaiṃ pavaruttamaṃ pavara-rucira-Kāsikakāsavam - abhipārutaṃ disvā na pūjayi. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho ṭavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Chaddanto nāgarājā:

Vadhissam - etaṃ - ti parāmasanto
 kāsavam - addakkhi dhajam̐ isīnaṃ;
 dukkhena phuṭṭhass' udapādi saññā:
 arahaddhajo sabbhi avajjharūpo ti.

Jotipālena ca māṇavena Kassapo bhagavā araham̐ sammāsambuddho muṇḍakavādena samaṇakavādena asabbhāhi pharusāhi vācāhi akkuṭṭho paribhāsito. Tañ - ca pana jātivasena kulavasena. Jotipālo mahārāja māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, tassa mātāpitaro bhagini-bhātaro dāsi - dāsa - ceṭaka - parivāraka - manussā Brahmadevatā Brahmagarukā, te: brāhmaṇā eva uttamā pavarā ti avasese pabbajite garahanti jigucchanti, tesam̐ taṃ vacanaṃ sutvā Jotipālo māṇavo Ghaṭikārena kumbhakārena satthāraṃ dassanāya pakkosito evam - āha: Kiṃ pana te muṇḍakena samaṇakena diṭṭhenāti. Yathā

mahārāja amatam visam - āsajja tittakam hoti, yathā ca sītūdakam aggim - āsajja uṇham hoti, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena tathāgatam akkosi paribhāsi. Yathā mahārāja jalita-pajjalito mahā aggikkhandho sappabhāso udakam - āsajja upahata-ppabhā-tejo sītalo kāḷako bhavati paripakka-nigguṇḍiphala-sadiso, evam - eva kho mahārāja Jotipālo māṇavo puñṇavā saddho nāṇa-vipulasappabhāso assaddhe appasanne kule paccājāto, so kulavasena andho hutvā tathāgatam akkosi paribhāsi, upagantvā ca buddhaguṇam - aññāya ceṭakabhūto viya ahoṣi, jinasāsane pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokūpago ahoṣīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etam Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsacchadanam aṭṭhāsi na cābhivassīti. Puna ca bhānitam: Kassapassa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Kissa pana bhante Nāgasena tathāgatassa evam - ussannakusalamūlassa kuṭi ovassati; tathāgatassa nāma so ānubhāvo icchitabbo. Yadi bhante Nāgasena Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassam ākāsacchadanam ahoṣi, tena hi: Tathāgatassa kuṭi ovassatīti yaṃ vacanam tam micchā. Yadi Tathāgatassa kuṭi ovassati, tena hi: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam anovassakam ahoṣi ākāsacchadanam - ti tam - pi vacanam micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā: Ghaṭikārassa kumbhakārassa āvesanam sabbam temāsam ākāsaccha-

⁴ kulavasena andho hutvā tath. M. ⁷ -nigguṇḍi- AC. ²⁵ anovassam B.

dauam atthāsi na cābhivassīti. Bhaṇitañ - ca: Kassa-
 passa tathāgatassa kuṭi ovassatīti. Ghaṭikāro mahārāja
 kumbhakāro sīlavā kalyāṇadhammo ussannakusalamūlo
 andhe jinne mātāpitaro posetī, tassa asammukhā anāpucchā
 yev' assa ghare tiṇaṃ haritvā bhagavato kuṭiṃ chādesuṃ,
 so tena tiṇaharaṇena akampitaṃ asaṅcalitaṃ susaṅghitaṃ
 vipulam - asamaṃ pītiṃ paṭilabhi, bhiyyo somanassañ - ca
 atulam uppādesi: aho vata me bhagavā lokuttamo suvis-
 sattho ti, tena tassa diṭṭhadhammiko vipāko nibbatto. Na
 hi mahārāja tathāgato tāvatakena vikārena calati. Yathā
 mahārāja Sineru girirājā anekasatasahassavātasampahārena
 pi na kampati na calati, mahodadhi varapavarasāgaro
 anekasatanahuta-mahāgangā-satasahassehi pi na pūrati
 na vikāram - āpajjati; evam - eva kho mahārāja tathāgato
 na tāvatakena vikārena calati. Yam pana mahārāja
 tathāgatassa kuṭi ovassati, taṃ mahato janakāyassa anu-
 kampāya. Dve 'me mahārāja atthavase sampassamānā
 tathāgatā sayānimmitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti: ayaṃ
 aggadakkhiṇeyyo satthā ti bhagavato paccayaṃ datvā
 devamanussā sabbaduggatito parimuccissantīti; pāṭihiraṃ
 dassetvā vuttiṃ pariyesantīti mā aññe upavadeyyun - ti.
 Ime dve atthavase sampassamānā tathāgatā sayānim-
 mitaṃ paccayaṃ na paṭisevanti. Yadi mahārāja Sakko
 vā taṃ kuṭiṃ anovassaṃ kareyya Brahmā vā sayāṃ vā,
 sāvajjaṃ bhaveyya taṃ yeva kāraṇaṃ sadosaṃ sanig-
 gahaṃ: ime vibhūsaṃ katvā lokaṃ sammohenti adhi-
 kataṃ karontīti, tasmā taṃ kāraṇaṃ vajjauṇīyaṃ. Na
 mahārāja tathāgatā vatthum yācanti, tāya avatthuyācanāya
 aparibhāsiyā bhavantīti. — Sādhu bhante Nāgasena,
 evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmiti.

²⁰ pāṭihiraṃ B, -hāraṃ A. ²⁵ bhaveyya sāvajjaṃ ABC, kareyya sāv.
 yeva sadosaṃ M. ²⁵ yeva taṃ AaB.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Tathāgatena: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti, tena hi: Rājā 'ham - asmi Selāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti, tena hi: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Khattiyō vā hi bhaveyya brāhmaṇo vā, na - tthi ekāya jātiyā dve vaṇṇā nāma. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Aham - asmi bhikkhave brāhmaṇo yācayogo ti. Puna ca bhaṇitaṃ: Rājā 'ham - asmi Selāti. Tattha kāraṇaṃ atthi yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Kiṃ pana taṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ca rājā ca hotīti. — Sabbe mahārāja pāpakā akusalā dhammā Tathāgatassa bāhitā pahinā apagatā byapagatā ucchinnā khīṇā khayam patta nibbutā upasantā, tasmā Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma saṃsayam - anekasāsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, Bhagavā pi mahārāja saṃsayam - anekasāsaṃ vimatipathaṃ vītivatto, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavagatiyoninissaṭṭo malarajagatavippamutto asahāyo, Bhagavā pi mahārāja sabbabhavagatiyoninissaṭṭo malarajagatavippamutto asahāyo, tena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihāra - bahulo, Bhagavā pi mahārāja agga - seṭṭha - vara - pavara - dibbavihārabahulo, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma ajjhayana - ajjhāpana - dāna - paṭiggahaṇa - dama - saṃyama - niyama - pubbamānusatthi - pa - veṇi - vaṃsa - dhaṇo, Bhagavā pi mahārāja ajjhayana - ajjhāpana - dānapaṭiggahaṇa - dama - saṃyama - niyama - pubba -

jināciṅṇamānusatthi-paveṇi-vaṃsa-dharaṇo, tenāpi kāra-
 ṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma
 brahāsukhavihāra-jjhānajhāyī, Bhagavā pi mahārāja
 brahāsukhavihāra-jjhānajhāyī, tenāpi kāraṇena Tathāgato
 brāhmaṇo ti vuccati. Brāhmaṇo nāma sabbabhavābhava-
 gatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ jānāti, Bhagavā pi ma-
 hārāja sabbabhavābhavagatisu abhijātivattitam - anucaritaṃ
 jānāti, tenāpi kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo ti vuccati.
 Brāhmaṇo ti mahārāja Bhagavato n' etaṃ nāmaṃ mātarā
 kataṃ, na pitarā kataṃ, na bhātarā kataṃ, na bhaginiyā
 kataṃ, na mittāmaccehi kataṃ, na nātisālohitehi kataṃ,
 na samaṇabrāhmaṇehi kataṃ, na devatāhi kataṃ. Vi-
 mokkhaṅṭikam - etaṃ buddhānaṃ bhagavantānaṃ nāmaṃ,
 bodhiyā yeva mūle Mārasenaṃ vidhamitvā atītānāgata-
 paccuppanne pāpake akusale dhamme bāhetvā saha
 sabbaññutaññaṣsa paṭilābhā paṭiladdha-pātubhūta-sa-
 muppannamatte saccikā paññatti, yad - idaṃ brāhmaṇo
 ti. Tena kāraṇena Tathāgato vuccati brāhmaṇo ti. —
 Kena pana bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato vuc-
 cati rājā ti. — Rājā nāma mahārāja yo koci rajjaṃ kā-
 reti lokam - anusāsati, Bhagavā pi mahārāja dasasahas-
 simhi lokadhātuyā dhammena rajjaṃ kāreti, sadevakam
 lokam samārakam sabrahmakam sassamaṇabrāhmaṇiṃ
 pajam anusāsati, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā
 ti. Rājā nāma mahārāja sabbajanamanusse abhibhavitvā
 nandayanto nātisaṅgham socayanto amittasaṅgham maha-
 timahāyasaṃsāraharaṃ thirasāraḍḍam anūnasatasalākālan-
 kataṃ ussāpeti paṇḍara-vimala-setacchattam, Bhagavā
 pi mahārāja socayanto Mārasenaṃ micchā paṭipannaṃ
 nandayanto devamanusse sammā paṭipanne dasasahas-

^{6.7} -jātinivatti- Ab (C once). ^{6.7} ānucaritaṃ B. ¹⁶ -ṇassa ca paṭ- AB.
¹⁷ saccikā ABC. ²⁷ thirasāraḍḍam om. AaCM; khantithirasāraḍḍam
 ṇāṇavara AbB. ²⁷ anūna om. B.

simhi lokadhātuyā mahatimahāyasaṣiriharaṃ khanti-thira-
 sāradaṇḍaṃ nāṇavara-satasalākāḷankataṃ ussāpeti agga-
 varavimutti-paṇḍaravimalasetacchattaṃ, tenāpi kāraṇena
 Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma upagata-sampatta-
 janānaṃ bahunnam - abhivandanīyo bhavati, Bhagavā pi
 mahārāja upagata-sampatta-devamanussānaṃ bahunnam -
 abhivandanīyo, tenāpi kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti.
 Rājā nāma yassa kassaci ārādhakassa pasīditvā varitaṃ
 varaṃ datvā kāmena tappayati, Bhagavā pi mahārāja
 yassa kassaci kāyena vācāya manasā ārādhakassa pasī-
 ditvā varitaṃ varam - anuttaraṃ sabbadukkhaparimuttiṃ
 datvā asesakāmaṃvarena [ca] tappayati, tenāpi kāraṇena
 Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma āṇaṃ vītikkaman-
 taṃ vigarahati jāpeti dhaṃseti, Bhagavato pi mahārāja
 sāsanavare āṇaṃ atikkamanto alajjī mankubhāvena oṇāto
 hīḷito garahito bhavitvā vajjati Jinasāsanavaramhā, tenāpi
 kāraṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Rājā nāma pubba-
 kānaṃ dhammikānaṃ rājūnaṃ paveṇimanusattiyaṃ dham-
 mādhammam - anudīpayitvā dhammena rajjaṃ kārayamāno
 pihayito piyo patthito bhavati janamanussānaṃ, ciraṃ
 rājakulavaṃsaṃ ṭhapayati dhammaguṇabalena, Bhagavā
 pi mahārāja pubbakānaṃ sayambhūnaṃ paveṇimanusat-
 thiyā dhammādhammam - anudīpayitvā dhammena lokam -
 anusāsamāno pihayito piyo patthito devamanussānaṃ ci-
 raṃ sāsaṇaṃ pavatteti dhammaguṇabalena; tenāpi kāra-
 ṇena Tathāgato vuccati rājā ti. Evam - anekavidhaṃ
 mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena Tathāgato brāhmaṇo
 pi bhaveyya rājā pi bhaveyya, sunipuno bhikkhu kap-
 pam - pi no naṃ sampādeyya, kiṃ atibahuṃ bhaṇitena,
 sankhittaṃ sampaṭicchitabban - ti. — Sādhu bhante Nā-
 gasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

¹¹ varita- ACM. ¹⁵ alajji all except Aa or Ab. ²⁹ no om. AC; no na
 M; taṃ C; the passage wanting in B. ²⁹ atibahu M.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Puna ca Bhagavā parisāya dhammaṃ desento kathento ānupubbikathaṃ paṭhamam tāva dānakathaṃ katheti, pacchā sīlakathaṃ, tassa Bhagavato sabbalokissarassa bhāsitaṃ sutvā devamanussā abhisankharitvā dānaṃ denti, tassa taṃ uyyojitaṃ dānaṃ sāvakaṃ paribhuñjanti. Yadi bhante Nāgasena Bhagavatā bhaṇitaṃ: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti, tena hi: Bhagavā dānakathaṃ paṭhamam kathetīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi dānakathaṃ paṭhamam katheti, tena hi: Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ - ti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Kinkāraṇaṃ: yo so bhante dakkhiṇeyyo gihīnaṃ piṇḍapātadānassa vipākaṃ katheti tassa te dhammakathaṃ sutvā pasannacittā aparāparaṃ dānaṃ denti, ye taṃ dānaṃ paribhuñjanti sabbe te gāthābhigītaṃ paribhuñjanti. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho nipuṇo gambhīro tavānupatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā :

Gāthābhigītaṃ - me abhojanīyaṃ,
sampassataṃ brāhmaṇa n' esa dhammo,
gāthābhigītaṃ - panudanti buddhā,
dhamme sati brāhmaṇa vuttir - esāti.

Katheti ca Bhagavā paṭhamam dānakathaṃ. Tañ - ca pana kiriyaṃ sabbesaṃ tathāgatānaṃ: paṭhamam dāna-kathāya tattha cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā mahārāja manussā taruṇadārakānaṃ paṭhamam

⁷ anupubbi- ACM. ¹² hi bhante bhag. BC.

tāva kilābhaṇḍakāni denti, seyyathīdam: vaṅkakaṃ gha-
ṭikaṃ cingulakaṃ pattāḷhakaṃ rathakaṃ dhanukaṃ,
pacchā te sake sake kamme niyojenti; evam - eva kho
mahārāja Tathāgato paṭhamam tāva dānakathāya cittaṃ
abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti. Yathā vā pana ma-
hārāja bhisakko nāma āturānaṃ paṭhamam tāva catu-
pañcāhaṃ telaṃ pāyenti balakaraṇāya sinehanāya, pacchā
vireceti, evam - eva kho mahārāja Tathāgato paṭhamam
dānakathāya cittaṃ abhiramāpetvā pacchā sīle niyojenti.
Dāyakānaṃ mahārāja dānapatīnaṃ cittaṃ mudukaṃ hoti
maddavaṃ siniddhaṃ, tena te dānasetusankamena dāna-
nāvāya saṃsārasāgarapāram - anugacchanti, tasmā tesam
paṭhamam kammabhūmim - anusāsati, na ca tena viññat-
tiṃ āpajjatīti.

Bhante Nāgasena, viññattin - ti yaṃ vadesi, kati pana
tā viññattiyo ti. — Dve 'mā mahārāja viññattiyo: kāya-
viññatti vacīviññatti cāti. Tattha atthi kāyaviññatti
sāvajjā, atthi anavajjā; atthi vacīviññatti sāvajjā, atthi
anavajjā. Katamā kāyaviññatti sāvajjā: idh' ekacco
bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito ṭhānaṃ bhajati,
ayam kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitam ariyā na
paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti
hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t'
eva sankham gacchati. Puna ca param mahārāja: idh'
ekacco bhikkhu kulāni upagantvā anokāse ṭhito galaṃ
paṇāmetvā morapekkhitam pekkhati: evam ime passan-
tīti, tena ca te passanti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā,
tāya ca viññāpitam ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo
ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito pari-
bhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankham gacchati.
Puna ca param mahārāja: idh' ekacco bhikkhu hanukāya

¹ vaṅkakaṃ AaB. ² cingūlakam Bb (or Ba). ⁵ niyojenti ABC. ¹⁶ 'mā
om. AM. ²⁰ bhañjati CM. ²⁴ tveva all throughout.

vā bhamukāya vā anguṭṭhena vā viññāpeti, ayam - pi kāyaviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā kāyaviññatti anavajjā: idha bhikkhu kulāni upagantvā sato samāhito sampajāno ṭhāne pi aṭṭhāne pi yathānusatthiṃ gantvā ṭhāne tiṭṭhati, dātukāmesu tiṭṭhati, adātukāmesu pakkamati; ayam kāyaviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thuto pasattho, sallekhitācāro parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ve yācanti sappaññā, ariyā garahanti yācanaṃ, uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna' yācanā ti.

Katamā vacīviññatti sāvajjā: idha mahārāja bhikkhu vācāya bahuvīdhaṃ viññāpeti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāraṃ, ayam vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu paresaṃ sāvento evaṃ bhaṇati: iminā me attho ti, tāya ca vācāya paresaṃ sāvitāya tassa lābho uppajjati; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Puna ca paraṃ mahārāja: idh' ekacco bhikkhu vacīvipphārena parisāya sāveti: evañ - ca evañ - ca bhikkhūnaṃ dātabban - ti, tañ - ca te vacanaṃ sutvā parikkittitaṃ abhiharanti; ayam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puggalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito

khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Nanu mahārāja thero pi Sāriputto atthaṃ gate suriye rattibhāge gilāno samāno therena Mahāmoggallānena bhesajjaṃ pucchiyamāno vācaṃ bhindi, tassa tena vacībhedena bhesajjaṃ uppajji; atha thero Sāriputto: vacībhedena me imaṃ bhesajjaṃ uppannaṃ, mā me ājīvo bhijjīti ājivabhedabhayā taṃ bhesajjaṃ pajahi, na upajīvi. Evam - pi vacīviññatti sāvajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā na paribhuñjanti, so ca puḅgalo ariyānaṃ samaye oñāto hoti hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato, bhinnājīvo t' eva sankhaṃ gacchati. Katamā vacīviññatti anavajjā: idha mahārāja bhikkhu sati paccaye bhesajjaṃ viññāpeti nātipavāritesu kulesu, ayaṃ vacīviññatti anavajjā, tāya ca viññāpitaṃ ariyā paribhuñjanti, so ca puḅgalo ariyānaṃ samaye vaṇṇito hoti thomito pasattho, parisuddhājīvo t' eva sankhaṃ gacchati, anumato tathāgatehi arahantehi sammāsambuddhehi. Yaṃ pana mahārāja Tathāgato Kasibhāradvājassa brāhmaṇassa bhojanaṃ pajahi, taṃ āveṭhana-viniveṭhanakaḍḍhana-niggaha-paṭikkammaena nibbattaṃ, tasmā Tathāgato taṃ piṇḍapātaṃ paṭikkhipi, na upajīvīti. — Sabbakālaṃ bhante Nāgasena Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ patte ākiranti, udāhu sūkaramaddave ca madhupāyāse cāti dvīsu yeva piṇḍapātesu ākirimsūti. — Sabbakālaṃ mahārāja Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope ākiranti. Yathā mahārāja rañño sūdo rañño bhuñjantassa sūpaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā kabaḷe kabaḷe sūpaṃ ākirati, evam - eva kho mahārāja sabbakālaṃ Tathāgate bhuñjamāne devatā dibbaṃ ojaṃ gahetvā upatiṭṭhitvā uddhaṭuddhaṭe ālope dibbaṃ ojaṃ ākiranti. Verañjāyam - pi

⁸ upajīvīti all. ²⁰ -paṭikkammaena C, -paṭikkammaena M.

mahārāja Tathāgatassa sukkhayavapulake bhuñjamānassa devatā dibbena ojena temayitvā temayitvā upasamharimsu, tena Tathāgatassa kāyo upacito ahoṣīti. — Lābhā vata bhante Nāgasena tāsāṃ devatānaṃ yā Tathāgatassa sarīrapaṭijaggane satatāṃ samitāṃ ussukkam - āpannā. Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti. Puna ca: Sabbaññutaṃ patassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti. Yathā nāma bhante Nāgasena issāso vā issāsantevāsī vā bahuke divase sangāmatthāya upāsanaṃ sikkhitvā sampatte mahāyuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Yathā vā pana bhante Nāgasena mallo vā mallantevāsī vā bahuke divase nibbuddhaṃ sikkhitvā sampatte mallayuddhe osakkeyya, evam - eva kho bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācetvā mahato janakāyassa samuddharaṇāya sabbaññutaṃ pattena dhammadesanāya osakkitaṃ. Kin - nu' kho bhante Nāgasena Tathāgatena bhayā osakkitaṃ, udāhu apākaṭatāya osakkitaṃ, udāhu dubbalatāya osakkitaṃ, udāhu asabbaññu-

¹ bhuñjamāne all. ² temayitvā once AB. ³ ca om. ABM. ⁴ kappā om. M throughout, B three times. ⁵ puna ca bhaṇitaṃ M. ⁶ nibbuddhaṃ AaCa. ⁷ ca om. AaBM. ⁸ apākaṭattāya AbB, apākattā Aa.

tāya osakkitaṃ. Kiṃ tattha kāraṇaṃ, ingha me tvaṃ kāraṇaṃ brūhi kankhāvitarāṇāya. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāya, tena hi: sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi sabbaññutaṃ pattassa appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya, tena hi: Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ paripācitaṃ mahato janakāyassa samuddharaṇāyāti taṃ - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokoṭiko pañho gambhīro dunnibbedho tavānuppatto, so tayā nibbāhitabbo ti.

Paripācitañ - ca mahārāja Tathāgatena catuhi ca asankheyyehi kappānaṃ kappasatasahassena ca etth' antare sabbaññutaññaṃ [paripācitaṃ] mahato janakāyassa samuddharaṇāya; pattasabbaññutassa ca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya. Tañ - ca pana dhammassa gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ sattānañ - ca ālayārāmataṃ sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitatan - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānaṃ paṭivedhacintanamānaṃ yev' etaṃ. Yathā mahārāja bhisakko sallakatto aneka-byādhiparipīlitaṃ naraṃ upasankamitvā evaṃ cintayati: kena nu kho upakkamena katamena vā bhesajjena imassa byādhi vūpasameyyāti; evam - eva kho mahārāja Tathāgatassa sabbakilesabyādhiparipīlitaṃ jaṇaṃ dhammassa ca gambhīra-nipuṇa-duddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhataṃ disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattā-

¹ kiṃ om. AB. ²¹ ālayārāmataṃ AB twice, C once. ²⁴ -cintanā- M.

nañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Yathā mahārāja rañño khattiyassa muddhāvasittassa dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-negama-bhaṭa-balattha - amacca-rājañña-rājūpajivine jane disvā evaṃ cittaṃ - uppajjeyya: kin - nu kho kathan - nu kho ime sangaṇhissāmīti; evaṃ - eva kho mahārāja Tathāgatassa dhammassa gambhīra-nipuṇaduddasa-duranubodha-sukhuma-duppaṭivedhatañ sattānañ - ca ālayārāmatam sakkāyaditṭhiyā dalhasuggahitatañ - ca disvā: kin - nu kho kathan - nu kho ti apposukatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāya; sattānañ paṭivedhacintanamānasam yev' etañ. Api ca mahārāja sabbesam tathāgatānañ dhammatā esā yañ Brahmunā āyācitā dhammañ desenti. Tattha pana kiñ kāraṇam. Ye tena samayena manussā tāpasaparibbājakā samaṇabrāhmaṇā sabbe te Brahmadevatā honti Brahmagarukā Brahma-parāyanā; tasmā tassa balavato yasavato ñātassa paññātassa uttarassa accuggatassa oṇamanena sadevako loko oṇamissati okappessati adhimuccissatīti iminā va mahārāja kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammañ desenti. Yathā mahārāja koci rājā vā rājamahamatto vā yassa oṇamati apacitīm karoti, balavatarassa tassa oṇamanena avasesā janatā oṇamati apacitīm karoti; evaṃ - eva kho mahārāja Brahme oṇamite tathāgatānañ sadevako loko oṇamissati. Pūjitapūjako mahārāja loko, tasmā so Brahmā sabbesam tathāgatānañ āyācati dhammadesanāya, tena ca kāraṇena tathāgatā Brahmunā āyācitā dhammañ desentīti. — Sādhu bhante Nāgasena, sunibbheṭhito pañho, atibhadraṇam veyyākaraṇam, evaṃ - etañ, tathā sampaṭicchāmīti.

Pañcama vaggio.

² muddhābhisittassa AbC. ⁴ -jīvino BC. ⁵ -suggahī- B. ¹³ desentīti all. ¹⁵ -gurukā M. ¹⁸ ca ACM; om. B. ²⁸ suniveṭhito B.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā :

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Puna ca bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Yadi bhante Nāgasena Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tena hi: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā. Yadi Tathāgatena bhaṇitaṃ: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesīti, tena hi:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatīti

tam - pi vacanaṃ micchā. Ayam - pi ubhatokotiko pañho tavānuppatto, sa tayā nibbāhitabbo ti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

Bhaṇitaṃ - ca: Iti kho bhikkhave Āḷāro Kālāmo ācariyo me samāno antevāsīṃ maṃ samānaṃ attanā samasamaṃ ṭhapesi ulārāya ca maṃ pūjāya pūjesīti. Taṃ - ca pana vacanaṃ pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattass' eva sato ācariyabhāvaṃ sandhāya bhāsitaṃ. Pañc' ime mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato ācariyā, yehi anusittho Bodhisatto tattha tattha divasaṃ vītināmesi, katame pañca: Ye te mahārāja attha brāhmaṇā jātamatte Bodhisatte

lakkhaṇāni parigaṇhiṃsu, seyyathīdaṃ: Rāmo, Dhajo, Lakkhaṇo, Mantī, Yaṇṇo, Suyāmo, Subhojo, Sudatto, te tassa sotthiṃ pavedayitvā rakkhākammaṃ akaṃsu, te ca paṭhamam ācariyā. Puna ca param mahārāja: Bodhisattassa pitā Suddhodano rājā yaṃ tena samayena abhijātam udiccaṃ jātivantaṃ padakaṃ veyyākaraṇam chaḷaṅgavantaṃ Sabbamittaṃ nāma brāhmaṇam upanetvā sovaṇṇena bhinkārena udakaṃ oṇojetvā: imaṃ kumāram sikkhāpehīti adāsi, ayaṃ dutiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Yā sā devatā Bodhisattaṃ saṃvejesi, yassā vacanaṃ sutvā Bodhisatto saṃviggo ubbiggo tasmiṃ yeva khaṇe nekkhammaṃ nikkhamitvā pabbaji, ayaṃ tatiyo ācariyo. Puna ca param mahārāja: Ālāro Kālāmo, ayaṃ catuttho ācariyo. Puna ca param mahārāja: Uddako Rāmaputto, ayaṃ pañcama ācariyo. Ime kho mahārāja pubbe va sambodhā anabhisambuddhassa bodhisattassa sato pañca ācariyā. Te ca pana ācariyā lokiye dhamme. Imasmiṃ - ca pana mahārāja lokuttare dhamme sabbañ-ñutañāṇapaṭivedhāya na - tthi Tathāgatassa anuttaro anu-sāsako. Sayambhū mahārāja Tathāgato anācariyako, tasmā kāraṇā Tathāgatena bhaṇitaṃ:

Na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjati,
sadevakasmiṃ lokasmiṃ na - tthi me paṭipuggalo ti.

— Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Aṭṭhānam - etaṃ bhikkhave anavakāso yaṃ ekissā loka-
dhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṃ acari-

² saṇṇo A. ² sabhojo B. ⁶ udicca- AaM. ¹⁴ udako M. ¹⁹ anuttaro om. AaM.

mañ uppajjeyyūñ, n' etañ ṭhānañ vijjatīti. Desentā pi bhante Nāgasena sabbe pi tathāgatā sattatimsa bodhapakkhiye dhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapatiṭṭiyā anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam - pi tathāgatānañ ekā desanā ekā kathā ekā sikkhā ekā 'nusatthi, kena kāraṇena dve tathāgatā ekakkhaṇe na uppajjanti. Ekena pi tāva budhuppādena ayañ loko obhāsajāto, yadi dutiyo buddho bhavyeaya dvinnam pabhāya ayañ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhavyeaya, ovadamānā ca dve tathāgatā sukhañ ovadeyyūñ, anusāsamānā ca sukhañ anusāseyyūñ. Tattha me kāraṇam brūhi, yathā 'hañ nissamsayo bhavyeyan - ti.

Ayañ mahārāja dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vina-meyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natṭhānam - upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasantāraṇī bhavyeaya, ekasmiñ purise abhirūḷhe samupādikā bhavyeaya, atha dutiyo puriso āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-thūlena sabbangapaccangena, so tañ nāvañ abhirūheyya, api nu sā mahārāja nāvā dvinnam - pi dhāreyyāti. — Na hi bhante, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natṭhānam - upagaccheyya, osīdeyya udake ti. — Evam - eva kho mahārāja ayañ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyañ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddhamseyya, natṭhānam - upagaccheyya. Yathā vā pana mahārāja

¹ desento ABM. ⁵ anusāsenti ABC. ⁷ ekā anusatthi AM.

puriso yāvadattham̐ bhojanam̐ bhuñjeyya chādentam̐ yāva kaṇṭham - abhipūrayitvā, so dhāto pīṇito paripunṇo nīrantaro tandikato anōnamidaṇḍajāto puna - d - eva tatta - kam̐ bhojanam̐ bhuñjeyya; api nu kho so mahārāja puriso sukhito bhaveyyāti. — Na hi bhante, sakiṃ bhutto va mareyyāti. — Evam - eva kho mahārāja ayam̐ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva tathāgatassa guṇam̐ dhāreti; yadi dutiyo buddho uppajjeyya, nāyam̐ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya oṇameyya vinameyya vikireyya vidhameyya viddham̐seyya, naṭṭhānam - upagaccheyyāti. — Kin - nu kho bhante Nāgasena atidhammābhārena paṭhavī calatīti. — Idha mahārāja dve sakaṭā ratanaparipūritā bhaveyyum̐ yāva mukhasmā, ekasmā sakaṭato ratanam̐ gahetvā ekasmiṃ sakaṭe ākireyyum̐, api nu tam̐ mahārāja sakatam̐ dvinnam - pi sakaṭānam̐ ratanam̐ dhāreyyāti. — Na hi bhante, nābhi pi tassa phaleyya, arā pi tassa bhijjeyyum̐, nemī pi tassa opateyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. — Kin - nu kho mahārāja atiratanabhārena sakaṭam̐ bhijjatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja atidhammābhārena paṭhavī calati. Api ca mahārāja imam̐ kāraṇam̐ buddhabalaparidīpanāya osāritam̐. Aññam - pi tattha abhirūpaṃ kāraṇam̐ suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe n' uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum̐, tesam̐ parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam̐ buddho, amhākam̐ buddho ti ubhatopakkhajātā bhaveyyum̐. Yathā mahārāja dvinnam̐ balavāmaccānam̐ parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam̐ amacco, amhākam̐ amacco ti ubhatopakkhajātā honti; evam - eva kho mahārāja yadi dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum̐, tesam̐ parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākam̐ buddho, amhākam̐ buddho ti ubha-

² -pūretvā B. ³ nandikato AbC, kandi- M. ³ anokami- M, aṇonami- A. anonami- BC. ¹⁴ mukhasamā ABC.

topakkhajātā bhaveyyum. Idam tāva mahārāja ekam kāraṇam yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Aparam pi mahārāja uttariṃ kāraṇam suṇohi yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Yadi mahārāja dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyum, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, jeṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, seṭṭho Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya, viṣiṭṭho Buddho ti — uttamo Buddho ti — pavaro Buddho ti — asamo Buddho ti — asamasamo Buddho ti — appaṭimo Buddho ti — appaṭibhāgo Buddho ti — appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ taṃ micchā bhaveyya. Idam pi kho tvaṃ mahārāja kāraṇam atthato sampaṭiccha yena kāraṇena dve sammāsambuddhā ekakkhaṇe na uppajjanti. Api ca kho mahārāja buddhānaṃ bhagavantānaṃ sabhāvapakati esā yaṃ eko yeva buddho loke uppajjati, kasmā kāraṇā: mahantatāya sabbaññūbuddhagaṇānaṃ. Aññam pi mahārāja yaṃ loke mahantaṃ taṃ ekam yeva hoti: paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva; sāgaro mahanto, so eko yeva; Sineru girirājā mahanto, so eko yeva; ākāso mahanto, so eko yeva; Sakko mahanto, so eko yeva; Māro mahanto, so eko yeva; Mahābrahmā mahanto, so eko yeva; Tathāgato araham sammāsambuddho mahanto, so eko yeva lokasmiṃ. Yatth' ete uppajjanti tatha aññassa okāso na hoti. Tasmā mahārāja Tathāgato araham sammāsambuddho eko yeva lokasmiṃ uppajjatīti. — Sukathito bhante Nāgasena pañho opammehi kāraṇehi, anipuṇo p' etaṃ sutvā attamano bhaveyya, kim pana mādiso mahāpañño; sādhu bhante Nāgasena, evam etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitam - p' etaṃ Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe te dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Kin - nu kho bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato na bhāriko na garuko na dakkhiṇeyyo, yaṃ Tathāgato sakāya mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ sayamkantitaṃ sayamvāyitaṃ vassikasāṭikaṃ attano dīyamānaṃ sanghassa dāpesi. Yadi bhante Nāgasena Tathāgato sangharatanato uttaro bhaveyya adhiko vā viṣiṭṭho vā: mayi dinne mahapphalaṃ bhavissatīti na Tathāgato mātucchāya sayampiñjitaṃ sayamluñcitaṃ sayampoṭhitaṃ taṃ vassikasāṭikaṃ sanghe dāpeyya. Yasmā ca kho bhante Nāgasena Tathāgato attānaṃ na pattiyati na upanissayati, tasmā Tathāgato mātucchāya taṃ vassikasāṭikaṃ sanghassa dāpesīti.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā mātucchāya Mahāpajāpatiyā Gotamiyā vassikasāṭikāya dīyamānāya: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Taṃ pana na attano patimānassa avipākatāya na adakkhiṇeyyatāya, api ca kho hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe parikkittayanto evam - āha: Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Yathā mahārāja pitā dharamāno yeva amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajja-janamajjhe rañño santike puttassa vijjamānaṃ yeva guṇaṃ pakitteti: idha ṭhapito anāgatam - addhānaṃ janamajjhe pūjito bhavissatīti; evam - eva kho mahārāja Tathāgato hitatthāya anukampāya: anāgatam - addhānaṃ sangho mam' accayena cittikato bhavissatīti vijjamāne yeva guṇe pakittayanto evam - āha:

³ te om. M. ⁷ -picchitaṃ M ¹² sayampiñj-... -poṭhitaṃ om. AaM.

¹² taṃ om. AaB. ³² parikkitt- M.

Sanghe Gotami dehi, sanghe dinne ahañ - c' eva pūjito bhavissāmi sangho cāti. Na kho mahārāja tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Yathā mahārāja mātā-pitaro puttānam ucchādenti parimaddanti nahāpenti sambāhenti, api nu kho mahārāja tāvatakena ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanamattakena putto mātāpitūhi adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, akāmakaraṇīyā bhante puttā mātāpitunnam, tasmā mātāpitaro puttānam ucchādana-parimaddana-nahāpana-sambāhanam karontīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā. Api ca Tathāgato akāmakaraṇīyam karonto mātucchāyā tam vassikasāṭikam sanghassa dāpesi. Yathā vā pana mahārāja kocid - eva puriso rañño upāyanam āhareyya, tam rājā upāyanam aññatarassa bhaṭassa vā balatthassa vā senāpatissa vā purohitassa vā dadeyya, api nu kho so mahārāja puriso tāvatakena upāyanapaṭilābhamattakena raññā adhiko nāma hoti visiṭṭho vā ti. — Na hi bhante, rājābhattiko bhante so puriso rājūpajīvī, tamṭhāne ṭhapento rājā upāyanam detīti. — Evam - eva kho mahārāja na tāvatakena vassikasāṭikānuppadānamattakena sangho Tathāgatato adhiko nāma hoti visiṭṭho vā, atha kho Tathāgatabhattiko Tathāgatopajīvī, tamṭhāne ṭhapento Tathāgato sanghassa vassikasāṭikam dāpesi. Api ca mahārāja Tathāgatassa evam ahosi: sabhāvapatipūjanīyo sangho, mama santakena sangham patipūjessāmīti sanghassa vassikasāṭikam dāpesi. Na mahārāja Tathāgato attano yeva patipūjanam vaṇṇeti, atha kho ye loke patipūjanārahā tesam - pi Tathāgato patipūjanam vaṇṇeti. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Majjhimanikāya-

¹⁹ rañño all. ²¹⁻²⁵ taṭṭhāne M. ³⁰ patipūjanam all.

varalañcake Dhammadāyādadhmapariyāye appiccha-
paṭipattiṃ pakittayamānena: Asu yeva me purimo bhik-
khu pujjataro ca pāsāmsataro cāti. Na - tthi mahārāja
bhavesu koci satto Tathāgatato dakkhiṇeyyo vā uttaro
vā adhiko vā visiṭṭho vā, Tathāgato va uttaro adhiko
visiṭṭho. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Saṃyuttanikāya-
vare Mānavagāmikena devaputtena Bhagavato purato
ṭhatvā devamanussamajjhe:

Vipulo Rājagahikānaṃ giri seṭṭho pavuccati,
Seto Himavataṃ seṭṭho, ādicco aghagāmināṃ,
Samuddo udadhīnaṃ seṭṭho, nakkhattānaṃ - ca candimā;
sadevakassa lokassa Buddho aggaṃ pavuccatīti.

Tā kho paṇ' etā mahārāja Mānavagāmikena devaputtena
gāthā sugītā na duggītā, subhāsītā na dubbhāsītā, anu-
matā ca Bhagavatā. Nanu mahārāja therena pi Sāri-
puttana dhammasenāpatinā bhaṇitaṃ:

Eko manopasādo saraṇāgamaṇaṃ añjalipañāmo vā
ussahate tārayitum Mārabalanisūdane Buddhe ti.

Bhagavatā ca bhaṇitaṃ devātidevena: Ekapuggalo bhik-
khave loke uppajjamāno uppajjati bahujaṇahitāya bahu-
jaṇasukhāya lokānukampāya atthāya hitāya sukhāya de-
vamanussānaṃ; katamo ekapuggalo: Tathāgato arahaṃ
sammāsambuddho — pe — devamanussānaṃ - ti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evaṃ - etam, tathā sampañicchāmīti.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etam Bhagavatā:
Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭi-

³ pasāmsataro B. ⁵ va om. AC. ¹¹ udadhinaṃ AbM. ¹² aggo M
(and so SN. II, 30 v. 9). ¹⁵ pi om. AC. ¹⁷ añjalimpaṇāmo C; añ-
jalipañāmo BM. ¹⁹ ca om. AM. ²¹ -kampakāya all.

pattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Yadi bhante Nāgasena gihī odātavasano kāmabhogī puttadārasambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccanubhonto mālā-gandhavilepanaṃ dhārento jātārūpa-rajataṃ sādīyanto maṇikanaka-vicitta-molibaddho sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi bhaṇḍu kāsāvavattavasano parapiṇḍam - ajjhupagato catusu sīlakkhandhesu sammā paripūrakārī diyadḍhesu sikkhāpadasatesu samādāya vattanto terasasu dhutaḡuṇesu anavasesaṃ vattanto sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ; tattha bhante ko viseso gihino vā pabbajitassa vā, aphalaṃ hoti tapokammaṃ, niratthikā pabbajjā, vañjhā sikkhāpadagopanaṃ, moghaṃ dhutaḡuṇasamādānaṃ, kiṃ tattha dukkham - anuciṇṇena, nanu nāma sukhen' eva sukhaṃ adhigantabban - ti.

Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā: Gihino vā 'haṃ bhikkhave pabbajitassa vā sammāpaṭipattim vaṇṇemi, gihī vā bhikkhave pabbajito vā sammā paṭipanno sammāpaṭipattādhikaraṇaṃ ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalan - ti. Evam - etaṃ mahārāja, sammā paṭipanno va seṭṭho. Pabbajito pi mahārāja: pabbajito 'mbhīti na sammā paṭipajjeyya, atha kho so ārakā va sāmāñña, ārakā va brahmañña; pag - eva gihī odātavasano. Gihī pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ, pabbajito pi mahārāja sammā paṭipanno ārādhako hoti nāyaṃ dhammaṃ kusalaṃ. Apica mahārāja pabbajito va sāmāññaassa issaro adhipati, pabbajjā mahārāja bahugūṇā anekagūṇā appamāṇagūṇā, na sakkā pabbajjāya gūṇā parimāṇaṃ kātuṃ. Yathā mahārāja kāmadaḍassa maṇiratanassa na sakkā dhanena

⁹ ajjhū- ABC. ¹¹ terasa AB. ¹¹⁻¹⁶ dhūta- C, dhutangagūṇ- M. ³⁰ anekagūṇā om. BM.

aggho parimāṇam kātum: ettakam maṇiratanassa mūlan -
 ti; evam - eva kho mahārāja pabbajjā bahugūṇā aneka -
 guṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇā parimā -
 ṇam kātum. Yathā vā pana mahārāja mahāsamudde
 ūmiyo na sakkā parimāṇam kātum: ettakā mahāsamudde
 ūmiyo ti; evam - eva kho mahārāja pabbajjā bahugūṇā
 anekaguṇā appamāṇaguṇā, na sakkā pabbajjāya guṇā
 parimāṇam kātum. Pabbajitassa mahārāja yaṁ kiñci
 karaṇīyam sabban - tam khippam - eva samijjhati no cirarattāya;
 kinkāraṇam: pabbajito mahārāja appiccho hoti
 santuṭṭho pavivitto asaṁsaṭṭho āradhaviṛiyo nirālayo ani -
 keto paripunṇasīlo sallekhitācāro dhutapaṭipattikusalo hoti;
 tankāraṇā pabbajitassa yaṁ kiñci karaṇīyam sabban - tam
 khippam - eva samijjhati no cirarattāya. Yathā mahārāja
 niggaṇṭhi-sama-sudhota-uju-vimala-nārāco susajjito sam -
 mā vahati, evam - eva kho mahārāja pabbajitassa yaṁ
 kiñci karaṇīyam sabban - tam khippam - eva samijjhati no
 cirarattāyāti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṁ,
 tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, yadā Bodhisatto dukkarakārikam
 akāsi, n' etādiso aññatra ārambho ahoṣi nikkamo kilesa -
 yuddham Maccusenavidhamanam āhārapariggaho dukkara -
 kārikā, evarūpe parakkame kañci assādam alabhitvā
 tam - eva cittaṁ parihāpetvā evam - avoca: Na kho pa -
 nāham imāya kaṭukāya dukkarakārikāya adhigacchāmi
 uttariṁ manussadhammā alamariyāññadassanavisesam,
 siyā nu kho añño maggo bodhāyāti. Tato nibbinditvā
 aññena maggena sabbaññutam patto puna tāya paṭipadāya
 sāvake anusāsati samādapeti:

¹² dhūta- C. ¹⁴ yathā pana BC, yathā vā pana A. ¹⁵ nārāmo C, nā -
 rābo B, nirādho M. ²¹ no tādiso AbC. ²⁶ uttari all. ²⁶ -dhammam M.

Ārabhatha, nikkamatha, yuñjatha Buddhasāsane,
dhunātha Maccuno senam, naḷāgāraṃ va kuñjaro ti.

Kena nu kho bhante Nāgasena kāraṇena Tathāgato yāya paṭipadāya attanā nibbiṇṇo virattarūpo tattha sāvake anusāsati samādapetīti.

Tadā pi mahārāja etarahi pi sā yeva paṭipadā, taṃ yeva paṭipadam paṭipajjitvā Bodhisatto sabbaññutaṃ patto. Api ca mahārāja Bodhisatto ativiriyaṃ karonto niravasesato āhāraṃ uparundhi, tassa āhārūparodhena citta-dubbalyaṃ uppajji, so tena dubbalyena nāsakkhi sabbaññutaṃ pāpuṇitum, so mattamattam kabaḷinkārāhāraṃ sevanto tāy' eva paṭipadāya nacirass' eva sabbaññutaṃ pāpuṇi. Sā yeva mahārāja paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇapaṭilābhāya. Yathā mahārāja sabbasattānaṃ āhāro upatthambho, āhārūpanissitā sabbe sattā sukhaṃ anubhavanti; evam - eva kho mahārāja sā yeva paṭipadā sabbesaṃ tathāgatānaṃ sabbaññutañāṇapaṭilābhāya. N' eso mahārāja doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Yathā mahārāja puriso addhānaṃ ativegena gaccheyya, tena so pakkhahato vā bhavye pīṭhasappī vā asaṅcaro paṭhavitale, api nu kho mahārāja mahāpaṭhaviyā doso atthi yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Na hi bhante, sadā paṭiyattā bhante mahāpaṭhavi, kuto tassā doso, vāyāmass' ev' eso doso yena so puriso pakkhahato ahoṣīti. — Evam - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutañānaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭi-

¹ nikkhamatha AbC. ² dhūnātha Aa. ¹⁵ sabbe C, sabbesaṃ M. ²³ -sappi all. ²⁹ nikkhamassa Aa.

yattā yeva sā paṭipadā. Yathā vā pana mahārāja puriso kiliṭṭhaṃ sāṭakaṃ nivāseyya, na so taṃ dhovāpeyya, n' eso doso udakassa, sadā paṭiyattam udakam, purisass' ev' eso doso; evam - eva kho mahārāja n' eso doso ārambhassa, na nikkamassa, na kilesayuddhassa, yena Tathāgato tasmim samaye na pāpuṇi sabbaññutaññaṃ, atha kho āhārūparodhass' ev' eso doso, sadā paṭiyattā yeva sā paṭipadā. Tasmā Tathāgato tāy' eva paṭipadāya sāvake anusāsati samādapeti. Evam kho mahārāja sadā paṭiyattā anavajjā sā paṭipadā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, mahantaṃ idam Tathāgatasāsanam saram varam setṭham pavaram anupamam parisuddham vimalam paṇḍaram anavajjam, na yuttam gihim tāvatakam pabbājetum, gihim yeva ekasim phale vinetvā yadā apunarāvattī hoti tadā so pabbājetabbo; kinkāraṇam: ime dujjanā tāva tattha sāsane visuddhe pabbajitvā paṭinivattitvā hīnāy' āvattanti, tesam paccāgamanena ayam mahājano evam vicinteti: tucchakam vata bho etaṃ samānassa Gotamassa sāsanaṃ bhavissati, yaṃ ime paṭinivattantīti. Idam - ettha kāraṇan - ti.

Yathā mahārāja taḷākam bhavyeṃ sampuṇṇa-sucivimāla-sītala-salilam, atha yo koci kiliṭṭho mala-kad-dama-gato taṃ taḷākam gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatteyya, tattha mahārāja katamaṃ jano garaheyya, kiliṭṭhaṃ vā taḷākam vā ti. — Kiliṭṭhaṃ bhante jano garaheyya: ayam taḷākam gantvā anahāyitvā kiliṭṭho va paṭinivatto, kim imam anahāyitukāmaṃ taḷāko sayam nahāpessati, ko doso taḷākassāti. — Evam - eva kho

¹³ anūpamam B (likewise at p. 156¹⁵). ¹⁶ -vatti all. ¹⁸ hīnāya vatt-
Aa almost throughout, AC four or five times, M once.

mahārāja Tathāgato vimuttivara-salilasampunnam saddhamnavara-talākaṃ māpesi: ye keci kilesamalakiliṭṭhā sacetanā budhā te idha nahāyitvā sabbakilese pavāha-yissantīti; yadi koci taṃ saddhamnavara-talākaṃ gantvā anahāyitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy'āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy'āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja puriso paramabyādhito roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, āturaṃ vā bhisakkaṃ vā ti. — Āturaṃ bhante jano garaheyya: ayaṃ roguppattikusalaṃ amoghadhuvasiddhakammaṃ bhisakkaṃ sallakattaṃ disvā na tikicchāpetvā sabyādhiko va paṭinivatto, kiṃ imaṃ atikicchāpentaṃ bhisakko sayāṃ tikicchissati, ko doso bhisakkassāti. — Evam-eva kho mahārāja Tathāgato antosāsanasamugge kevalaṃ sakalākilesabyādhi-vūpasamanasamatthaṃ amatosadhaṃ pakkhipi: ye keci kilesabyādhipīlitaṃ sacetanā budhā te imaṃ amatosadhaṃ pivitvā sabbakilesabyādhiṃ vūpasamessantīti; yadi koci taṃ amatosadhaṃ apivitvā sakileso va paṭinivattitvā hīnāy'āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayaṃ Jinasāsane pabbajitvā tattha paṭiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy'āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjantaṃ Jinasāsanaṃ sayāṃ sodhessati, ko doso Jinasāsanassāti.

Yathā vā pana mahārāja chāto puriso mahatimahāpuññabhattachaparivesanaṃ gantvā taṃ bhattaṃ abhuñjitvā chāto va paṭinivatteyya, tattha katamaṃ jano garaheyya, chātaṃ vā puññabhattaṃ vā ti. — Chātaṃ bhante jano

³ buddhā M throughout, BC once. ¹⁰ -byādhiko M. ²² -byādhi ACM; -byādhimupasam- B. ²⁸ mahati om. AbC.

garaheyya: ayam khudāpīlito puññabhattaṃ paṭilabhitvā abhuñjivā chāto va paṭinivatto, kiṃ imassa abhuñjantassa bhojanaṃ sayam mukhaṃ pavisissati, ko doso bhojanas-sāti. — Evam - eva kho mahārāja Tathāgato antosāsana-samugge paramapavaraṃ santaṃ sivaṃ paṇitaṃ amataṃ paramamadhuraṃ kāyagatāsati bhojanaṃ ṭhapesi: ye keci kilesakilaṇṭajjhataṃ taṇhāparetamānasā sacetanā budhā te imaṃ bhojanaṃ bhuñjivā kāma-rūpārūpabhavesu sabbaṃ taṇham - apanessantīti; yadi koci taṃ bhojanaṃ abhuñ-jitvā taṇhāsito va paṭinivattitvā hīnāy' āvattati, taṃ yeva jano garahissati: ayam Jinasāsane pabbajitvā tattha pa-tiṭṭhaṃ alabhitvā hīnāy' āvatto, kiṃ imaṃ appaṭipajjan-taṃ Jinasāsanam sayam sodhessati, ko doso Jinasā-sanassāti.

Yadi mahārāja Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, na nāmāyaṃ pabbajjā kilesappahānāya visuddhiyā vā, na - tthi pabbajjāya karaṇīyaṃ. Yathā mahārāja puriso anekasatena kammena taḷākaṃ khaṇā-petvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci sankiliṭṭhā imaṃ taḷākaṃ otaratha, pavāhitarajojallā parisuddhā vimalamatṭā imaṃ taḷākaṃ otarathāti; api nu kho mahārāja tesam pavāhitarajojallānaṃ parisuddhānaṃ vimalamatṭānaṃ tena taḷākena karaṇīyaṃ bhavyeyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te taṃ taḷākaṃ upagacchey-yuṃ taṃ aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam tena taḷākenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathā-gato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītaṃ pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyaṃ, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja sabhāva-isibhattiko sutamantapadadharo atakkiko roguppattikusalo amoghadhuva-siddhakamma bhisakko sallakatto sabbarogūpasamabhesaj-jam sannipātetvā parisāya evam - anusāveyya: mā kho

¹⁹ anussāveyya M throughout. ²⁰ sakiliṭṭhā all. ^{21,23} -matṭh- M ²⁴ ne AaCM.

bhonto keci sabyādhikā mama santike upagacchatha, abyādhikā arogā mama santike upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam abyādhikānam arogānam paripunnānam udaggānam tena bhisakkena karaṇīyam bhavēyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam bhisakkaṃ salla-kattaṃ upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tena bhisakkenāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Yathā vā pana mahārāja koci puriso anekathālipākaṣātam bhojanam paṭiyādāpetvā parisāya evam - anusāveyya: mā me bhonto keci chātā imam parivesanam upagacchatha, subhuttā tittā suhitā dhātā pīṇitā paripunnā imam parivesanam upagacchathāti, api nu kho mahārāja tesam bhuttāvīnam tittānam suhitānam dhātānam pīṇitānam paripunnānam tena bhojanena karaṇīyam bhavēyyāti. — Na hi bhante, yass' atthāya te tam parivesanam upagaccheyyūṃ tam aññatr' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam tāya parivesanāyāti. — Evam - eva kho mahārāja yadi Tathāgato gihim yeva ekasmiṃ phale vinītam pabbājeyya, tatth' eva tesam kataṃ karaṇīyam, kiṃ tesam pabbajjāya.

Api ca mahārāja ye hīnāy' āvattanti te Jinasāsanassa pañca atulīye guṇe dassenti; katame pañca: bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti, parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti, pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti, duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti, bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti. Katham bhūmimāhantabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja puriso adhano hīnājacco nibbiseso buddhiparihīno mahatimāharajjam paṭilabhitvā nacīrass' eva paripaṭati paridhamsati parihāyati yasato, na sakkoti issariyam sandhāretum,

² ārogā Aa. ³ ārog- AaC. ³ paripunnānam om. M.

kinkāraṇaṃ: mahantattā issariyassa; evam - eva kho mahārāja ye keci nibbisesā akatapuññā buddhiparihīnā Jinasāsane pabbajanti te taṃ pabbajjaṃ pavaruttamaṃ sandhāretuṃ na visahantā nacirass' eva Jinasāsanā pariṇāṭitvā paridhamāsitvā pariḥāyitvā hīnāy' āvattanti, na sakonti Jinasāsaṇaṃ sandhāretuṃ, kinkāraṇaṃ: mahantattā Jinasāsanabhūmiyā. Evaṃ bhūmimahantabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja vāri pokkharapatte vikirati vidhamati viddhamāsi, natthānaṃ - upagacchati, nūpalippati, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā padumassa; evam - eva kho mahārāja ye keci saṭṭhā kūṭā vankā kuṭṭilā visamaḍḍhiṇo Jinasāsaṇe pabbajanti te parisuddha-vimala-nikkāṇṭaka-panḍara-varapavara-sāsanato nacirass' eva vikiritvā vidhamitvā viddhamāsitvā na saṭṭhahitvā nūpalipitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parisuddhavimalattā Jinasāsanassa. Evaṃ parisuddhavimalabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja mahāsamuddo na matena kuṇapena saṃvasati, yaṃ hoti mahāsamudde mataṃ kuṇapaṃ taṃ khippam - eva tīraṃ upaneti thalaṃ vā ussādeti, kinkāraṇaṃ: mahābhūtānaṃ bhavaṇattā mahāsamuddassa; evam - eva kho mahārāja ye keci pāpā akiriya osannaviriya kuthitā kiliṭṭhā dujjanā manussā Jinasāsaṇe pabbajanti te nacirass' eva Jinasāsanato arahantavimala-khīṇāsavama-hābhūta-bhavaṇato nikkhamitvā na saṃvasitvā hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: pāpehi asaṃvāsiyattā Jinasāsanassa. Evaṃ pāpehi asaṃvāsiyabhāvaṃ dassenti.

Kathaṃ duppaṭivedhabhāvaṃ dassenti: yathā mahārāja ye keci accekā asikkhitā asippino mativippahīnā issatthā vālaggavedhaṃ na visahantā vigaḷanti pakkaṃmanti, kinkāraṇaṃ: saṅha-sukhuma-duppaṭivedhattā vā-

¹⁰ nup- BM. ¹⁵ nup- AM. ²¹ ussāreti M. ²³ ossanna- ABC, uss- M.

²⁴ dujjanamanussā A. ²⁷ asaṃvāsikattā all.

laggassa; evam - eva kho mahārāja ye keci duppaññā jalā
 eḷamūgā mūlhā dandhagatikā janā Jinasāsane pabbajanti
 te tañ parama-saṅha-sukhuma-catusacca-paṭivedhañ pa-
 ṭivijjhituñ na visahantā Jinasāsanā vigaḷitvā pakkamitvā
 nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: parama-saṅ-
 ha-sukhuma-duppaṭivedhatāya saccānaṃ. Evañ duppa-
 ṭivedhabhāvaṃ dassenti.

Kathañ bahusaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti: yathā
 mahārāja kocid - eva puriso mahatimahāyuddhabhūmim -
 upagato parasenāya disāvidisāhi samantā parivārito satti-
 hatthañ janam - upentañ disvā bhīto osakkati paṭinivattati
 palāyati, kinkāraṇaṃ: bahavidhayuddhamukharakkhana-
 bhayā; evam - eva kho mahārāja ye keci pākatā asaṃ-
 vutā ahrīkā akiriya akkhantī capalā calitā ittarā bālayanā
 Jinasāsane pabbajanti te bahavidhañ sikkhāpadañ pari-
 rakkhituñ na visahantā okkamitvā paṭinivattitvā palā-
 yitvā nacirass' eva hīnāy' āvattanti, kinkāraṇaṃ: bahu-
 vidhasaṃvararakkhiyabhāvattā Jinasāsanassa. Evañ ba-
 huvidhasaṃvararakkhiyabhāvaṃ dassenti.

Thalajuttame pi mahārāja vassikāgumbe kimividdhāni
 pupphāni honti, tāni ankurāni sankuṭitāni antarā yeva
 paripaṭanti, na ca tesu paripaṭitesu vassikāgumbo hīlito
 nāma hoti, yāni tattha ṭhitāni pupphāni tāni sammā
 gandhena disāvidisañ abhibyāpentī; evam - eva kho ma-
 hārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te
 Jinasāsane kimividdhāni vassikāpupphāni viya vaṇṇagandha-
 rahitāni nibbaṇṇākārasīlā abhabbā vepullāya, na ca te-
 saṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanāñ hīlitañ nāma hoti,
 ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakañ lokāñ silavara-
 gandhena abhibyāpentī. Sālīnam - pi mahārāja nirātan-

² elamugā ACM. ⁶ -sukhuma- om. BC. ¹³ pāpakatā C, pāpakā AbM.
¹⁶ opakkamitvā C, osakkitvā A. ²⁰ vassika- M throughout. ²¹ -kuci-
 tāni A. ²⁴ abhikhyāpentī AC. ³⁰ abhikhyāpentī AbC.

kānaṃ lohita-kānaṃ antare karumbhakaṃ nāma sālijāti uppajjitvā antarā yeva vinassati, na ca tassā vinaṭṭhattā lohita-kasālī hīlitā nāma honti, ye tattha ṭhitā sālī te rājūpa-bhogā honti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te lohita-kasālīnam - antare karumbhakā viya Jinasāsane na vaḍḍhitvā vepullataṃ pāpuṇitvā antarā yeva hīnāy' āvattanti, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te arahattassa anucchavikā honti. Kāmadadassāpi mahārāja maṇiratanassa ekadesaṃ kak-kasaṃ uppajjati, na ca tattha kakkasuppannattā maṇira-tanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha parisuddhaṃ maṇi-ratanassa taṃ jaṇassa hāsakaraṃ hoti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti kakkasā te Jinasāsane papaṭikā, na ca tesāṃ hīnāy' āvat-tanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te devamanussānaṃ hāsajanakā honti. Jātisam-pannassa pi mahārāja lohita-candanassa ekadesaṃ pūti-kaṃ hoti appagandhaṃ, na tena lohita-candanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, yaṃ tattha apūtikaṃ sugandhaṃ taṃ samantā vidhūpeti abhiyāpeti; evam - eva kho mahārāja ye te Jinasāsane pabbajitvā hīnāy' āvattanti te lohita-candana-sārantare pūtikadesaṃ - iva chaḍḍanīyā Jinasāsane, na ca tesāṃ hīnāy' āvattanena Jinasāsanaṃ hīlitaṃ nāma hoti, ye tattha ṭhitā bhikkhū te sadevakaṃ lokaṃ sīlavāra-candanagandhena anulimpayantīti. — Sādhu bhante Nā-gasena, tena tena anucchavikena tena tena sadisena kā-raṇena niravājjam - anupāpitaṃ Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvena paridīpitaṃ, hīnāy' āvattamānā pi te Jinasāsanaṃ seṭṭhabhāvaṃ yeva paridīpentīti.

¹⁶ karumpa- M. ⁶ -sāsane vaḍḍhitvā na vep. AbC; M repeats na in both places ⁶ vepullattaṃ AbBC. ¹⁰ -dese M. ²¹ abhikhyāpeti Ab.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: arahā ekam vedanaṃ vediyati kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. Kin - nu kho bhante Nāgasena arahato cittaṃ yaṃ kāyaṃ nissāya pavattati tattha arahā anissaro assāmī avasavattī ti. — Āma mahārājāti. — Na kho bhante Nāgasena yuttam - etaṃ yaṃ so sakacittassa pavattamāne kāye anissaro hoti assāmī avasavattī, sakuṇo pi tāva bhante yasmim kulāvake paṭivasati tattha so issaro hoti sāmī vasavattī ti.

Das' ime mahārāja kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti, katame dasa: sītaṃ uṇhaṃ jighacchā pipāsā uccāro passāvo thīnamiddhaṃ jarā byādhi maraṇaṃ. Ime kho mahārāja dasa kāyānugatā dhammā bhava bhava kāyaṃ anudhāvanti anuparivattanti; tattha arahā anissaro assāmī avasavattī ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena arahato kāye āṇāna - ppavattati issariyaṃ vā, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja ye keci paṭhavinissitā sattā sabbe te paṭhaviṃ nissāya caranti viharanti vuttiṃ kappenti, api nu mahārāja tesam paṭhaviyā āṇā pavattati issariyaṃ vā ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahato cittaṃ kāyaṃ nissāya pavattati, na ca pana arahato kāye āṇā pavattati issariyaṃ vā ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Abhāvitattā mahārāja cittaṃ puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyati. Yathā mahārāja goṇo chāto paritasito abala - dubbala - parittaka - tiṇesu vā latāya vā upanibaddho assa, yadā so goṇo parikupito hoti tadā saha upanibandhanaena pakkamati; evam - eva kho mahārāja abhāvitacittaṃ vedanā uppajjitvā cittaṃ parikopeti, cittaṃ parikupitaṃ kāyaṃ ābhujati nibbhujati, samparivat-

⁴ assāmi all. ¹⁷ paṭhavi - M. ¹⁹ nu kho AM. ²⁶ vediyatīti ABC.

³¹ ābhujati nibbhujati all, and so ACM throughout.

takaṃ karoti, atha so abhāvitacitto tasati ravati, bheravarāvam - abhiravati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena puthujjano kāyikaṃ - pi cetasikaṃ - pi vedanaṃ vediyatīti. — Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti. — Arahato mahārāja cittaṃ bhāvitaṃ hoti subhāvitaṃ dantaṃ sudantaṃ assavaṃ vacanakamaṃ, so dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno aniccaṃ - ti daḷhaṃ gaṇhāti, samādhitthambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhitthambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo pana ābhujati nibbhujati samparivattati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena arahā ekaṃ vedanaṃ vediyati, kāyikaṃ na cetasikaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, taṃ nāma loke acchariyaṃ yaṃ kāye calamāne cittaṃ na calati, tattha me kāraṇaṃ brūhīti. — Yathā mahārāja mahatimahārukkhe khandhasākhā-palāsasampanne anilabalasamāhate sākhā calati, api nu tassa khandho pi calatīti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja arahā dukkhāya vedanāya phuṭṭho samāno aniccaṃ - ti daḷhaṃ gaṇhāti, samādhitthambhe cittaṃ upanibandhati, tassa taṃ cittaṃ samādhitthambhe upanibaddhaṃ na vedhati na calati, ṭhitaṃ hoti avikkhittaṃ, tassa vedanāvīkāravipphārena kāyo ābhujati nibbhujati samparivattati, cittaṃ pana tassa na vedhati na calati, khandho viya mahārukkhasāti. — Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, na me evarūpo sabbakāliko dhammapadīpo diṭṭhapubbo ti.

⁵ vediyati yadi (meaning perhaps yadidaṃ) kāyikaṃ AbBC. ¹² -vitthārena Ab. ¹⁷ mahati om. C. ¹⁸ -samāgate AC. ¹⁹ nu kho AM. ²⁴ -vitthārena C. ²⁶ dhammapadīpo AM. ²⁶ diṭṭhapubbo, evametaṃ, tathā sampaṭicchamīti M.

Bhante Nāgasena, idha yo koci gihī pārājikaṃ ajjhāpanno bhaveyya, so aparena samayena pabbajeyya, attanā pi so na jāneyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno 'smīti, na pi tassa añño koci ācikkheyya: gihī pārājikaṃ ajjhāpanno sīti, so ca tathattāya paṭipajjeyya, api nu tassa dhammābhisamayo bhaveyyāti. — Na hi mahārājāti. — Kena bhante kāraṇenāti. — Yo tassa hetu dhammābhisamayāya so tassa samucchinnō, tasmā dhammābhisamayo na bhavatīti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: jānanta tassa kukkucceṃ hoti, kukkuce sati āvaraṇaṃ hoti, āvaṭe citte dhammābhisamayo na hotīti. Imassa pana ajānantassa akukkuccejātassa santacittassa viharato kena kāraṇena dhammābhisamayo na hoti; visamena visameṃ eso pañho gacchati, cintetvā vissajjethāti. — Rūhati mahārāja sukattṭhe sukālale maṇḍakhetṭe sāradaṃ sukhasayitaṃ bijan - ti. — Āma bhante ti. — Api nu mahārāja taṃ yeva bijaṃ ghanaselasilātale rūheyyāti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja taṃ yeva bijaṃ kalale rūhati, kissa ghanasele na rūhatīti. — Na tthi bhante tassa bījassa rūhanāya ghanasele hetu, ahetunā bijaṃ na rūhatīti. — Evam - eva kho mahārāja yena hetunā tassa dhammābhisamayo bhaveyya so tassa hetu samucchinnō, ahetunā dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, api nu mahārāja te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā gagane ṭhānam - upagacchantīti. — Na hi bhante ti. — Kiṃ pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena te yeva daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarā paṭhaviyā ṭhānam - upagacchanti, kena kāraṇena gagane na tiṭṭhantīti. — Na tthi bhante tesaṃ daṇḍa-leḍḍu-lakuṭa-muggarānaṃ patiṭṭhānāya ākāse hetu, ahetunā na

¹³ visamena visamena so AM. ¹⁶ sukhasitaṃ AC. ¹⁹ kissa pana A.

²³ hotīti all. ²⁴ -leḍḍu- Aa throughout. ²⁵ nu kho M.

tiṭṭhantīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā abhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja thale aggi jalati, api nu kho mahārāja so yeva aggi uduke jalatīti. — Na hi bhante ti. — Kim pan' ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena so yeva aggi thale jalati, kena kāraṇena uduke na jalatīti. — Na - tthi bhante aggissa jalanāya uduke hetu, ahetunā na jalatīti. — Evam - eva kho mahārāja tassa tena dosena abhisamayahetu samucchinno, hetusamugghāte ahetunā dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, puna p' etaṃ atthaṃ cintehi, na me tattha cittasaññatti bhavati: ajānantassa asati kukkuce āvaraṇaṃ hotīti; kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Api nu mahārāja viṣaṃ halāhalaṃ ajānantena pi khāyitaṃ jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja aggi ajānitvā akkamantaṃ daḥatīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Api nu mahārāja ajānantaṃ āsīviso daṣitvā jīvitaṃ haratīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hoti. Nanu mahārāja Kālingarājā Samaṇakolañño sattaratanaparikiṇṇo hatthiratanam - abhiruyha kuladassanāya gacchanto ajānanto pi nāsakkhi bodhi - maṇḍassa uparito gantuṃ. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena ajānantena pi kataṃ pāpaṃ abhisamayantarāyakaraṃ hotīti. — Jinabhāsitaṃ bhante Nāgasena kāraṇaṃ na sakkā paṭikkosituṃ, eso v' etassa attho, tathā sampañicchāmīti.

3. 18. 21. 24 hotīti all. 15. 16 nu kho AM. 21 nu kho M. 30 c' etassa M, metassa AC.

Bhante Nāgasena, gihidussīlassa ca samaṇadussīlassa ca ko vireso kiṃ nānākaraṇaṃ; ubho p' ete samasama-gatikā, ubhinnaṃ - pi samasamo vipāko hoti, udāhu kiñci nānākaraṇaṃ atthīti. — Dasa ime mahārāja guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā, dasahi ca kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Katame dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā: idha mahārāja samaṇadussīlo Buddhē sagāravo hoti, dhamme sagāravo hoti, sanghe sagāravo hoti, sabrahmacārisu sagāravo hoti, uddesa-paripucchāya vāyamati, savanabahulo hoti, bhinnasīlo pi mahārāja dussīlo parisagato ākappaṃ upaṭṭhapeti, garahabhayā kāyikaṃ vācasikaṃ rakkhati, padhānābhimukhaṃ - assa hoti cittaṃ, bhikkhusāmaññaṃ upagato hoti. Karonto pi mahārāja samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Yathā mahārāja itthī sapatikā niliyitvā rahassen' eva pāpaṃ - ācarati, evam - eva kho mahārāja karonto pi samaṇadussīlo pāpaṃ paṭicchannaṃ ācarati. Ime kho mahārāja dasa guṇā samaṇadussīlassa gihidussīlato visesena atirekā.

Katamehi dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ visodheti: avajjha-kavaca-dhāraṇatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, isisāmañña-bhaṇḍulinga-dhāraṇato pi dakkhiṇaṃ visodheti, sanghasamayam - anupaviṭṭhatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Buddha-dhamma-sangha-saraṇagatatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, padhānāsayaniketavāsītāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, Jinasāsanadhanapariyesauato pi dakkhiṇaṃ visodheti, pavaradhammadesanato pi dakkhiṇaṃ visodheti, dhammadīpagatiparāyanatāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, aggo Buddhō ti ekantaupajjhitāya pi dakkhiṇaṃ visodheti, uposathasamādānato pi dakkhiṇaṃ visodheti. Imehi kho mahārāja dasahi kāraṇehi uttariṃ dakkhiṇaṃ viso-

^{2.4} -kāraṇaṃ A. ¹³ -mukhaṃ cassa ABC, -mukhaṃ yevassa M. ²¹ ana-vajjha- C; -kavāca- Ab, -kavaci- M. ²⁴ -gatāya ABC (-gamātattāya M). ²⁵ padhānasaya- AaB, padhānātisaya- M.

dheti. Suvipanno pi hi mahārāja samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā mahārāja udakaṃ subahalam - pi kalala-kaddama-rajojallaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja uṇhoda-kam sukāṭhitam - pi pajjalantaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Yathā vā pana mahārāja bhojanaṃ virasam - pi khudādubbalyaṃ apaneti, evam - eva kho mahārāja suvipanno pi samaṇadussīlo dāyakānaṃ dakkhiṇaṃ visodheti. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja devātidevena Majjhimanikāyavaralañcake Dakkhiṇāvibhange veyyākaraṇe:

Yo sīlavā dussīlesu dadāti dānaṃ
dhammena laddhā supasannacitto,
abhisaddahaṃ kammaphalaṃ uḷāraṃ,
sā dakkhiṇā dāyakato visujjhatīti.

— Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, tāvatakaṃ mayāṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvento amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsi. Yathā nāma bhante sūdo vā sūdantevāsī vā tāvatakaṃ maṃsaṃ labhitvā nānāvidhehi sambhārehi sampādetvā rājūpabhogaṃ karoti, evam - eva kho bhante Nāgasena tāvatakaṃ mayāṃ pañhaṃ apucchimha, taṃ tvaṃ opammehi kāraṇehi vibhāvetvā amatamadhuraṃ savanūpagaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, imaṃ udakaṃ aggimhi tappamānaṃ ciccīṭāyati cīṭicīṭāyati saddāyati bahuvīdhaṃ; kiṃ - nu kho bhante Nāgasena udakaṃ jīvati, kiṃ kīḷamānaṃ saddāyati,

¹ hi om. AaB. ⁹ -dubballaṃ C. ¹³ dakkhiṇa- ABC. ^{19.24} -mhā M.
²⁶ akāsi, evametaṃ; tathā sampāṭicchāmīti M. ²⁷ idaṃ M.

udāhu aññena patipīlitam saddāyatīti. — Na hi mahārāja udakam jīvati, na - tthi uduke jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakam ciccitāyati cīcīcīyati saddāyati bahuvadhan - ti. — Bhante Nāgasena, idh' ekacce titthiyā: udakam jīvati sītūdakam paṭikkhipivā udakam tāpetvā vekaṭikavekaṭikam paribhuñjanti, te tumhe garahanti paribhavanti: ekindriyam samanā Sakyaputtiyā jīvam vihethenti; tam tesam garaham paribhavam vinodehi apanehi nicchārehīti. — Na hi mahārāja udakam jīvati, na - tthi mahārāja uduke jīvo vā satto vā; api ca mahārāja aggisantāpavegassa mahantatāya udakam ciccitāyati cīcīcīyati saddāyati bahuvadhan. Yathā mahārāja udakam sobbha-sara-sarita-daha-taḷāka-kandara-padara-udapāna-ninna-pokkharanigatam vātāpavegassa mahantatāya pariyādiyati parikkhayam gacchati, api nu tatthā udakam ciccitāyati cīcīcīyati saddāyati bahuvadhan - ti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja udakam jīveyya, tatthāpi udakam saddāyeyya. Imināpi mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam ciccitāyati cīcīcīyati saddāyati bahuvadhan - ti.

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇam suṇohi: na - tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakam saddāyatīti. Yadā pana mahārāja udakam taṇḍulehi sammissitam bhājanagatam hoti pihitam uddhane aṭṭhapitam, api nu tatthā udakam saddāyatīti. — Na hi bhante, acalam hoti santasantan - ti. — Tam yeva pana mahārāja udakam bhājanagatam aggin ujjāletvā uddhane ṭhapitam hoti, api nu tatthā udakam acalam hoti santasantan - ti. — Na hi bhante, calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātam hoti, uddham - adho disāvidisam gacchati,

¹² bahuvadhanāti all. ¹⁴ -pokkharanī- M. ¹⁵ mah. udakam pariy. AbC. ¹⁶ pi om. A. ²⁴ saddāyati M. ²⁵ sammissam AB.

uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Kissa pana taṃ mahārāja pākatikaṃ udakaṃ na calati, santasantaṃ hoti, kissa pana aggigataṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, pheṇamāli hotīti. — Pākatikaṃ bhante udakaṃ na calati, aggigataṃ pana udakaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya cicciṭāyati ciṭciṭāyati saddāyati bahuvadhan-ti. — Iminā pi mahārāja kāraṇena jānāhi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Aparam-pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi: na-tthi uduke jīvo vā satto vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti. Hoti taṃ mahārāja udakaṃ ghare ghare udakavāragataṃ pihitan-ti. — Āma bhante ti. — Api nu taṃ mahārāja udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hotīti. — Na hi bhante, acalaṃ taṃ hoti pākatikaṃ udakavāragataṃ udakan-ti. — Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja: mahāsamudde udakaṃ calati khubbhati luḷati āvilati, ūmijātaṃ hoti, uddham-adho disāvidisaṃ gacchati, uttarati patarati, pheṇamāli hoti, ussakkitvā velāya paharati, saddāyati bahuvadhan-ti. — Āma bhante, sutapubbaṃ etaṃ mayā diṭṭhapubbañ-ca, mahāsamudde udakaṃ hatthasatam-pi dve pi hatthasatāni gagaṇe ussakkatīti. — Kissa mahārāja udakavāragataṃ udakaṃ na calati na saddāyati, kissa pana mahāsamudde udakaṃ calati saddāyatīti. — Vātavegassa mahantatāya bhante mahāsamudde udakaṃ calati saddāyati, udakavāragataṃ udakaṃ aghaṭṭitaṃ kehici na calati na saddāyatīti. — Yathā mahārāja vātavegassa mahantatāya mahāsamudde udakaṃ calati

¹⁴ -vāragataṃ A. ¹⁸ -vāragataṃ C. ²² ussakkitvā ussakkitvā AbC.

²³ -pubbaṃ ca taṃ B.

saddāyati, evam - evaṃ aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati.

Nanu mahārāja bheripokkharāṃ sukkaṃ suk-
khena gocammaṇa onandhatīti. — Āma bhante ti. —
Api nu mahārāja bheriyā jīvo vā satto vā atthīti. —
Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja bheri sad-
dāyatīti. — Itthiyā vā bhante purisassa vā tajjena vā-
yāmenāti. — Yathā mahārāja itthiyā vā purisassa vā
tajjena vāyāmena bheri saddāyati, evam - evaṃ aggisantā-
pavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyati. Iminā pi
mahārāja kāraṇena jānāhi: na - tthi udake jīvo vā satto
vā, aggisantāpavegassa mahantatāya udakaṃ saddāyatīti.

Mayham - pi tāva mahārāja tava pucchitabbaṃ atthi,
evam - eso paṇho suvinicchito hoti. Kin - nu kho ma-
hārāja sabbehi pi bhājanehi udakaṃ tappamānaṃ saddā-
yati, udāhu ekaccehi yeva bhājanehi tappamānaṃ saddā-
yatīti. — Na hi bhante sabbehi pi bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyati, ekaccehi yeva bhājanehi udakaṃ
tappamānaṃ saddāyatīti. — Tena hi mahārāja jahito si
sakasamayaṃ, paccāgato si mama visayaṃ, na - tthi udake
jīvo vā satto vā; yadi mahārāja sabbehi pi bhājanehi
udakaṃ tappamānaṃ saddāyeyya, yuttam - idaṃ: udakaṃ
jīvatīti vattum. Na hi mahārāja udakaṃ dvayaṃ hoti:
yaṃ saddāyati taṃ jīvati, yaṃ na saddāyati taṃ na jīva-
tīti. Yadi mahārāja udakaṃ jīveyya, mahantānaṃ hatthi-
nāgānaṃ ussannakāyānaṃ pabhinnānaṃ soṇḍāya ussiñ-
civā mukhe pakkhipitvā kucchim pavesayantānaṃ tam -
pi udakaṃ tesam dantantare cippiyamānaṃ saddāyeyya.
Hatthasatikā pi mahānāvā garukā bhārikā anekasatasa-
hassabhāraparipūrā mahāsamudde vicaranti, tāhi pi cippi-
yamānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Mahatimahantā pi

² saddāyatīti all. ⁴ onandhatīti AbC. ⁶ natthi bhante A. ²⁶ ussan-
nakānaṃ AbC. ²⁸ dantantare pi cipp. AB.

macchā anekasatayojanikakāyā, timī timingalā timira-
pingalā, abbhantare nimuggā mahāsamudde nivāsattḥāna-
tāya paṭivasantā mahā-udakadhārā ācamanti dhamanti
ca, tesam - pi taṃ dantantare pi udarantare pi cippiya-
mānaṃ udakaṃ saddāyeyya. Yasmā ca kho mahārāja
evarūpehi evarūpehi mahantehi patipīḷanehi patipīḷitaṃ
udakaṃ na saddāyati, tasmā pi na - tthi uduke jīvo vā
satto vā ti evam - etaṃ mahārāja dhārehīti. — Sādhū
bhante Nāgasena, desāgato paṇho anucchavikāya vibhat-
tiyā vibhatto. Yathā nāma bhante Nāgasena mahatima-
bhaggaṃ maṇiratanāṃ chekaṃ ācariyaṃ kusalaṃ sikkhi-
taṃ maṇikāraṃ pāpuṇitvā kittiṃ labheyya thomaṃ pa-
saṃsaṃ, muttāratanāṃ vā muttikaṃ, dussaratanāṃ vā
dussikaṃ, lohitacandanāṃ vā gandhikaṃ pāpuṇitvā kittiṃ
labheyya thomaṃ pasaṃsaṃ, evam - eva kho bhante
Nāgasena desāgato paṇho anucchavikāya vibhattiyā vi-
bhatto, evam - etaṃ, tathā sampañcchāmīti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, bhāsitaṃ - p' etaṃ Bhagavatā:
Nippapañcārāmā bhikkhave viharatha nippapañcaratino ti.
Katamaṃ - taṃ nippapañcan - ti. — Sotāpattiphalaṃ
mahārāja nippapañcaṃ, sakadāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ,
anāgāmiphalaṃ nippapañcaṃ, arahattaphalaṃ nippapañ-
can - ti. — Yadi bhante Nāgasena sotāpattiphalaṃ nippa-
pañcaṃ, sakadāgāmi-anāgāmi-arahattaphalaṃ nippapañ-

¹ timingilā B. ² nivāsanaṭṭh- AC ³ dhamenti AbC. ⁴ udarantare pi
om. BM. ⁷ saddāyeyya all.

caṃ, kissa pana ime bhikkhū uddisanti paripucchanti
 suttam̄ geyyam̄ veyyākaraṇam̄ gātham̄ udānam̄ itivuttakam̄
 jātakam̄ abbhutadhammam̄ vedallam̄, navakammena pali-
 bujjhanti dānena ca pūjāya ca; nanu te Jinapaṭikkhittam̄
 kammam̄ karontīti. — Ye te mahārāja bhikkhū uddisanti
 paripucchanti suttam̄ geyyam̄ veyyākaraṇam̄ gātham̄ udānam̄
 itivuttakam̄ jātakam̄ abbhutadhammam̄ vedallam̄, nava-
 kammena palibujjhanti dānena ca pūjāya ca, sabbe te
 nippapañcassa pattiyā karonti. Ye te mahārāja sabhāva-
 parisuddhā pubbe vāsītavāsana te ekacittakkhaṇena nippa-
 pañcā honti; ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te imehi
 payogehi nippapañcā honti. Yathā mahārāja eko puriso
 khetto bījam̄ ropetvā attano yathābalaviriyena vinā pā-
 kāravatīyā dhaññam̄ uddhareyya, eko puriso khetto bījam̄
 ropetvā vanam̄ pavisitvā kaṭṭhañ-ca sākhañ-ca chinditvā
 vatipākāram̄ katvā dhaññam̄ uddhareyya, yā tattha tassa
 vatipākārapariyesanā sā dhaññatthāya; evam-eva kho
 mahārāja ye te sabhāvaparīsuddhā pubbe vāsītavāsana te
 ekacittakkhaṇena nippapañcā honti, vinā vatipākāram̄
 puriso viya dhaññuddhāro; ye pana te bhikkhū mahāra-
 jakkhā te imehi payogehi nippapañcā honti, vatipākāram̄
 katvā puriso viya dhaññuddhāro. Yathā vā pana mahārāja
 mahatimahante ambarukkhamatthake phalapiṇḍi bhaveyya,
 atha tattha yo koci iddhimā āgantvā tassa phalam̄ ha-
 reyya, yo pana tattha aniddhimā so kaṭṭhañ-ca valliñ-
 ca chinditvā nisseṇim̄ bandhitvā tāya tam̄ rukkham̄ abhi-
 rūhitvā phalam̄ hareyya, yā tattha tassa nisseṇipariyesanā
 sā phalatthāya; evam-eva kho mahārāja ye te sa-
 bhāvaparīsuddhā pubbe vāsītavāsana te ekacittakkhaṇena
 nippapañcā honti, iddhimā viya rukkhaphalam̄ haranto;
 ye pana te bhikkhū mahārajakkhā te iminā payogena
 saccāni abhisamenti, nisseṇiyā viya puriso rukkhaphalam̄

² itivuttakam̄ A twice, B once ¹¹ mahārajakkhā all throughout. ^{17.21} vatī- A,

haranto. Yathā vā pana mahārāja eko puriso atthakaraṇiko ekako yeva sāmikaṃ upagantvā atthaṃ sādheti, eko dhanavā dhanavasena parisāṃ vaḍḍhetvā parisāya atthaṃ sādheti, yā tattha tassa parisapariyesanā sā atthattāya; evam - eva kho mahārāja ye te sabhāva-parisuddhā pubbe vāsītavāsanā te ekacittakkaṇena chasu abhiññāsu vasībhāvaṃ pāpuṇanti, puriso viya ekako atthasiddhiṃ karonto; ye pana te bhikkhū mahārājakkhā te imehi payogehi sāmāññattham - abhisādhenti, parisāya viya puriso atthasiddhiṃ karonto.

Uddeso pi mahārāja bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam - pi bahukāraṃ, dānam - pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yathā mahārāja puriso rājūpasevī katāvī amacca-bhaṭa-balattha-dovārika-anīkaṭṭha-pārisajjajanehi, te tassa karaṇīye anuppatte sabbe pi upakārā honti; evam - eva kho mahārāja uddeso pi bahukāro, paripucchā pi bahukārā, navakammam - pi bahukāraṃ, dānam - pi bahukāraṃ, pūjā pi bahukārā tesu tesu karaṇīyesu. Yadi mahārāja sabbe pi abhijātiparisuddhā bhavyeṃ, anusāsakena karaṇīyaṃ na bhavyeṃ; yasmā ca kho mahārāja † savanena karaṇīyaṃ hoti. Thero mahārāja Sāriputto aparimitamasankheyyakappaṃ upādāya upacitakusalamūlo paññāya koṭṭim gato, so pi vinā savanena nāsakkhi āsavakkhayaṃ pāpuṇituṃ. Tasmā mahārāja bahukāraṃ savanaṃ, tathā uddeso pi paripucchā pi, tasmā uddesa-paripucchā pi nippapañcā asankhatā ti. — Sunijjhāpito bhante Nāgasena pañho, evam - etaṃ, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: yo gihī arhattaṃ patto dve v' assa gatiyo bhavanti, anaññā: tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā, na so

divaso sakkā atikkametun - ti. Sace so bhante Nāgasena tasmiñ divase ācariyañ vā upajjhāyañ vā pattacīvarañ vā na labbetha, āpi nu so arahā sayañ vā pabbajeyya, divasañ vā atikkameyya, añño vā koci arahā iddhimā āgantvā tañ pabbajeyya, parinibbāyeyya vā ti. — Na so mahārāja arahā sayañ pabbajeyya, sayañ pabbajanto theyyañ āpajjati; na ca divasañ atikkameyya; aññassa arahantassa āgamanañ bhaveyya vā na vā bhaveyya, tasmiñ yeva divase parinibbāyeyyāti. — Tena hi bhante Nāgasena arahantassa santabhāvo vijahito hoti, yena adhigatassa jīvitahāro bhavatīti. — Visamañ mahārāja gihilingañ, visame linge lingadubbalatāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahantassa, gihilingass' eso doso, yad - idañ lingadubbalatā. Yathā mahārāja bhojanañ sabbasattānañ āyupālakañ jīvitarakkhakañ visamakoṭṭhassa mandadubbalaḡahaṇikassa avipākena jīvitañ harati, n' eso mahārāja doso bhojanassa, koṭṭhass' eso doso, yad - idañ aggidubbalatā; evam - eva kho mahārāja visame linge lingadubbalatāya arahattañ patto gihī tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā; n' eso mahārāja doso arahantassa, gihilingass' eso doso, yad - idañ lingadubbalatā. Yathā vā pana mahārāja parittañ tiṇasalākañ upari garuke pāsāṇe ṭhapite dubbalatāya bhijjivā patati, evam - eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena arahattañ dhāretuñ asakkonto tasmiñ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā. Yathā vā pana mahārāja puriso abalo dubbalo nihīnajacco parittapuñño mahatimahārājjañ labhitvā khaṇena paripaṭati paridham - sati osakkati, na sakkoti issariyañ dhāretuñ; evam - eva kho mahārāja arahattañ patto gihī tena lingena ara-

¹ atikkām - ABC. ⁴ atikkām - ACMb. ⁷ atikkām - M. ⁹ arahantassa ABC, -hattāya M. ¹¹ -haro ABC, -bhāro M. ¹¹ viyavisame AbC. ¹⁵ -latāya BC throughout, A once, Ab twice.

hattam dhāretum na sakkoti, tena kāraṇena tasmiṃ yeva divase pabbajati vā parinibbāyati vā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, atthi arahato satisammoso ti. — Vigata-satisammosā kho mahārāja arahanto, na - tthi arahantānam satisammoso ti. — Āpajjeyya pana bhante arahā āpattin - ti. — Āma mahārājāti. — Kismiṃ vatthusmiṃ - ti. — Kutikāre mahārāja, sañcaritte, vikāle kālasaṅṅāya, pavārite appavāritasaṅṅāya, anatiritte atirit-tasaṅṅāyāti. — Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: ye āpattiṃ āpajjanti te dvīhi kāraṇehi āpajjanti, anādariyena vā ajānanena vā ti. Api nu kho bhante arahato anādariyam hoti, yam arahā āpattiṃ āpajjatīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena arahā āpattiṃ āpajjati na - tthi ca arahato anādariyam, tena hi atthi arahato satisammoso ti. — Na - tthi mahārāja arahato satisammoso, āpattiṃ - ca arahā āpajjatīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saṅṅāpehi, kiṃ tattha kāraṇan - ti. Dve 'me mahārāja kilesā: lokavajjam paṇṇattivajjam - cāti. Katamam mahārāja lokavajjam: dasa akusalakammam pathā, idam vuccati lokavajjam. Katamam paṇṇattivajjam: yam loke atthi samaṇānam ananucchavikam ananulomikam, gihīnam anavajjam, tattha Bhagavā sāvakanam sikkhāpadam paṇṇāpeti yāvajjivam anatikkamanīyam: vikālabhojanam mahārāja lokassa anavajjam, tam Jinasāsane vajjam; bhūtagāmaṅkapanam mahārāja lokassa anavajjam, tam Jinasāsane vajjam; uduke hassadhammam mahārāja lokassa anavajjam, tam Jinasāsane vajjam; iti evarūpāni evarūpāni mahārāja Jinasāsane vajjāni; idam vuccati paṇṇattivajjam. Yam kilesam lokavajjam abhabbo khīṇāsavo tam ajjhācaritum, yam kilesam paṇṇattivajjam

tañ ajānanto āpajjeyya. Avisayo mahārāja ekaccassa arahato sabbam jānitum, na hi tassa balam atthi sabbam jānitum. Anaññātam mahārāja arahato itthipurisānam nāmam - pi gottam - pi, maggo pi tassa mahiyā anaññāto; vimuttiṃ yeva mahārāja ekacco arahā jāneyya, chaḷabhiñño arahā sakavisayam jāneyya. Sabbaññū mahārāja Tathāgato va sabbam jānātīti. - Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampañcchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke buddhā, dissanti paccakabuddhā, dissanti tathāgatasāvakā, dissanti cak-kavattirājāno, dissanti padesarājāno, dissanti devamanussā, dissanti sadhanā, dissanti adhanā, dissanti sugatā, dissanti duggatā, dissati purisassa itthilingam pātubhūtam, dissati itthiyā purisalingam pātubhūtam, dissati sukataṃ dukkataṃ kammaṃ, dissanti kalyāṇapāpakānam kammānam vipākūpabhogino sattā, atthi loke sattā aṇḍajā jalābujā saṃsedajā opapātikā, atthi sattā apadā dipadā cattuppadā bahuppadā, atthi loke yakkhā rakḅhasā kumbhaṇḍā asurā dānavā gandhabbā petā pisācā, atthi kinnarā mahoragā nāgā supaṇṇā siddhā vijjādharā, atthi batthī assā gāvo mahisā oṭṭhā gadrabbā ajā eḷakā migā sūkarā sīhā byagghā dīpī acchā kokā taracchā soṇā sigālā, atthi bahuvidhā sakuṇā, atthi suvaṇṇam rajataṃ muttā maṇi sankho silā pavāḷam lohitaṅko masāragallam veḷuriyo vajiram phaḷikam kāḷaloham tambaloham vaṭṭaloham kaṃsaloham, atthi khomam koseyyam kappāsikam sāṇam bhangam kambalam, atthi sālī vīhi yavo kangu kudrūso varako godhūmo muggo māso tilam kulattham, atthi mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacāgandho

¹ tañ om. AaB. ⁷ ca A; om B. ¹⁸ bahupadā M.

pattagandho pupphagandho phalagandho sabbagandho, atthi tīṇa-latā-gaccha-rukkha-osadhi-vanaspati-nadī-pabbata-samudda-maccha-kacchapā, sabbaṃ loke atthi. Yaṃ bhante loke na-tthi taṃ me kathehīti. — Tīṇ' imāni mahārāja loke na-tthi, katamāni tīṇi: sacetanā vā acetanā vā ajarāmarā loke na-tthi, sankhārānaṃ niccatā na-tthi, paramatthena sattūpaladdhi na-tthi. Imāni kho mahārāja tīṇi loke na-tthīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evaṃ-etaṃ, tathā sampatīcchāmīti.

Bhante Nāgasena, dissanti loke kammanibbattā, dissanti hetunibbattā, dissanti utunibbattā; yaṃ loke akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ taṃ me kathehīti. — Dve 'me mahārāja lokasmiṃ akammajā ahetujā anutujā, katame dve: ākāso mahārāja akammajo ahetujo anutujo, nibbānaṃ mahārāja akammajaṃ ahetujaṃ anutujaṃ. Ime kho mahārāja dve akammajā ahetujā anutujā ti. — Mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Kiṃ kho mahārāja ahaṃ vadāmi, yaṃ maṃ tvaṃ evaṃ vadesi: mā bhante Nāgasena Jinavacanaṃ makkhehi, mā ajānitvā pañhaṃ byākarohīti. — Bhante Nāgasena, yuttam-idaṃ tava vattuṃ: ākāso akammajo ahetujo anutujo ti. Anekasatehi pana bhante Nāgasena kāraṇehi Bhagavatā sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, atha ca pana tvaṃ evaṃ vadesi: ahetujaṃ nibbāna-ti. — Saccaṃ mahārāja Bhagavatā anekasatehi kāraṇehi sāvakānaṃ nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhāto, na ca pana nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti.

Ettha mayaṃ bhante Nāgasena andhakārato andha-

² -patī AC. ³ -samuddā B (-uddho M). ⁴ me om. AC. ²¹ tava AbC.

kārataraṃ pavisāma, vanato vanataraṃ pavisāma, gahanato gahanataraṃ pavisāma, yatra hi nāma nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tassa pana dhammassa uppādāya hetu na - tthi. Yadi bhante Nāgasena nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena hi nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā [pana] bhante Nāgasena puttassa pitā atthi, tena kāraṇena pituno pi pitā icchitabbo; yathā antevāsikassa ācariyo atthi, tena kāraṇena ācariyassa pi ācariyo icchitabbo; yathā ankurassa bījaṃ atthi, tena kāraṇena bījassa pi bījaṃ icchitabbaṃ; evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo. Yathā rukkhassa vā latāya vā agge sati tena kāraṇena majjham - pi atthi mūlam - pi atthi, evam - eva kho bhante Nāgasena yadi nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, tena kāraṇena nibbānassa uppādāya pi hetu icchitabbo ti. — Anuppādaniyaṃ mahārāja nibbānaṃ, tasmā na nibbānassa uppādāya hetu akkhāto ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ dassetvā kāraṇena maṃ saññāpehi, yathā 'haṃ jāneyyaṃ: nibbānassa sacchikiriyāya hetu atthi, nibbānassa uppādāya hetu na - tthīti.

Tena hi mahārāja sakkaccaṃ sotaṃ odaha, sādhu - kaṃ suṇohi, vakkhāmi tattha kāraṇaṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena ito Himavantaṃ pabbatarājaṃ upagantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so mahārāja puriso pākatikena balena Himavantaṃ pabbatarājaṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātuṃ, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetuṃ. Sakkuṇeyya mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddaṃ nāvāya uttaritvā pārimatīraṃ gantun - ti. — Āma bhante ti. — Sakkuṇeyya pana so

⁴ natthīti all. ⁸ ācariyassāpi AC. ³¹ pārimaṃ tīraṃ C.

mahārāja puriso pākatikena balena mahāsamuddassa pārīmatīraṃ idha - m - āharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā nibbānassa sacchikiriyāya maggo akkhātum, na sakkā nibbānassa uppādāya hetu dassetum; kinkāraṇaṃ: asankhatattā dhammassāti. — Asankhataṃ bhante Nāgasena nibbāna - ti. — Āma mahārāja, asankhataṃ nibbānaṃ, na kehici kataṃ; nibbānaṃ mahārāja na vattabbaṃ: uppanna - ti vā anuppanna - ti vā uppādaniya - ti vā atīta - ti vā anāgata - ti vā paccuppanna - ti vā cakkhuviññeyya - ti vā sotaviññeyya - ti vā ghānaviññeyya - ti vā jivhāviññeyya - ti vā kāyaviññeyya - ti vā ti. — Yadi bhante Nāgasena nibbānaṃ na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ na cakkhuviññeyyaṃ na sotaviññeyyaṃ na ghānaviññeyyaṃ na jivhāviññeyyaṃ na kāyaviññeyyaṃ, tena hi bhante Nāgasena tumhe natthidhammaṃ nibbānaṃ apadisatha, na tthi nibbāna - ti. — Atthi mahārāja nibbānaṃ, manoviññeyyaṃ nibbānaṃ, visuddhena mānasena paṭītena ujukena anāvaraṇena nirāmisena sammā paṭipanno ariyasāvako nibbānaṃ passatīti. — Kīdisaṃ pana taṃ bhante nibbānaṃ, ya - taṃ opammehi ādīpanīyaṃ kāraṇehi maṃ saññāpehi yathā yathā atthidhammaṃ opammehi ādīpanīya - ti. — Atthi mahārāja vāto nāmāti. — Āma bhante ti. — Ingha mahārāja vātaṃ dassahi vaṇṇato vā saṅghānato vā aṇuṃ vā thūlaṃ vā dīghaṃ vā rassaṃ vā ti. — Na sakkā bhante Nāgasena vāto upadassayitum, na so vāto hatthagahaṇaṃ vā nimmaddanaṃ vā upeti, api ca atthi so vāto ti. — Yadi mahārāja na sakkā vāto upadassayitum, tena hi na - tthi vāto ti. — Jānāmaṃ ahaṃ bhante Nāgasena, vāto atthīti me hadaye anupaviṭṭhaṃ,

² pārīmaṃ tīraṃ AC. ⁵ -kāraṇā M. ¹¹ jivuhā - B. ²³ yathā once M.
²⁴ vāto ti āma AbC. ²⁷ upadassitum AM throughout, C twice.

na câham̐ sakkomi vātam̐ upadassayitun - ti. — Evam̐ - eva kho mahārāja atthi nibbānam̐, na ca sakkā nibbānam̐ upadassayitum̐ vaṇṇena vā saṅṭhānena vā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, sūpadassitam̐ opammaṃ, suniddiṭṭham̐ kāraṇam̐, evam̐ - etam̐, tathā sampaticchāmi: atthi nibbānan - ti.

Bhante Nāgasena, katame ettha kammajā, katame hetujā, katame utujā, katame na kammajā na hetujā na utujā ti. — Ye keci mahārāja sattā sacetanā sabbe te kammajā, aggi ca sabbāni ca bījajātāni hetujāni, paṭhavī ca pabbatā ca udakañ - ca vāto ca sabbe te utujā, ākāso ca nibbānañ - ca ime dve akammajā ahetujā anutujā. Nibbānam̐ pana mahārāja na vattabbam̐: kammajan - ti vā hetujan - ti vā utujan - ti vā uppannān - ti vā anuppannan - ti vā uppādaniyan - ti vā atītan - ti vā anāgatan - ti vā paccuppannan - ti vā cakkhuviññeyyan - ti vā sota - viññeyyan - ti vā ghānaviññeyyan - ti vā jivhāviññeyyan - ti va kāyaviññeyyan - ti vā. Api ca mahārāja manoviññeyyam̐ nibbānam̐ yam̐ so sammā paṭipanno ariyasāvako visuddhena ñāṇena passatīti. — Ramaṇīyo bhante Nāgasena pañho suvinicchito nissamsayo ekantagato, vimati upacchinnā, tvaṃ gaṇivarapavaram - āsajjāti.

Bhante Nāgasena, atthi loke yakkhā nāmāti. — Āma mahārāja, atthi loke yakkhā nāmāti. — Cavanti pana te bhante yakkhā tambā yoniyā ti. — Āma mahārāja, cavanti te yakkhā tambā yoniyā ti. Kissa pana bhante Nāgasena tesam̐ matānam̐ yakkhānam̐ sarīram̐ na dissati,

¹² nautujā BC, navutujā A. ¹³ pana om. AaB.

kuṇapagandho pi na vāyatīti. — Dissati mahārāja matānam yakkhānam sarīram, kuṇapagandho pi tesam vāyati. Matānam mahārāja yakkhānam sarīram kīṭavaṇṇena vā dissati, kimivaṇṇena vā dissati, kipillikavaṇṇena vā dissati, paṭangavaṇṇena vā dissati, ahivaṇṇena vā dissati, vicchikavaṇṇena vā dissati, satapadivaṇṇena vā dissati, dijavaṇṇena vā dissati, migavaṇṇena vā dissatīti. — Ko hi bhante Nāgasena añño imam pañham puṭṭho vissajjeyya aññatra tavādisena buddhimatā ti.

Bhante Nāgasena, ye te ahesum tikicchakānam pubbakā ācariyā, seyyathīdam: Nārado Dhammantarī Angīraso Kapilo Kaṇḍaraggisāmo Atulo Pubbakaccāyano, sabbe p' ete ācariyā sakim yeva roguppattiñ - ca nidānañ - ca sabhāvañ - ca samuṭṭhānañ - ca tikicchañ - ca kiriyañ - ca siddhāsiddhañ - ca sabban - tañ niravasesam jānitvā: imasmim kāye ettakā rogā uppajjissantīti ekappahārena kalāpaggāham karitvā suttam bandhimsu. Asabbaññuno ete sabbe. Kissa pana Tathāgato sabbaññū samāno anāgatañ kiriyam buddhañāpeṇa jānitvā: ettake nāma vatthusmim ettakam nāma sikkhāpadañ paññāpetabbañ bhavissatīti paricchinditvā anavasesato sikkhāpadañ na paññāpesi; uppannuppanne vatthusmim, ayase pākaṭe, dose vitthārike puthugate, ujjhāyantesu manussesu, tasmim tasmim kāle sāvakānam sikkhāpadañ paññāpesīti. — Nātam: etañ mahārāja Tathāgatassa: imasmim samaye imesu manussesu sādham diyaḍḍham sikkhāpadasatañ paññāpetabbañ bhavissatīti. Api ca Tathāgatassa evam aho: Sace kho aham sādham diyaḍḍham sikkhāpadasatañ ekappahārañ paññāpessāmi, mahājano santāsam - āpajjis-

⁷ dvija- A. ¹² kañcaraggilomā M. ²² vitthārite A.

sati: bahukam idha rakkhitabbam, dukkaram vata bho samanassa Gotamassa sasane pabbajitun-ti pabbajitukamā pi na pabbajissanti, vacanañ-ca me na saddahissanti, asaddahantā te manussā apāyagāmino bhavissanti; uppannuppanne vatthusmim dhammadesanāya viññāpetvā pākaṭe dose sikkhāpadam paññāpessāmīti. — Acchariyam bhante Nāgasena buddhanam, abbhutam bhante Nāgasena buddhanam, yāva mahantam Tathāgata tassa sabbaññutaññanam; evam-etam bhante Nāgasena, suniddiṭṭho eso attho Tathāgatena, bahukam idha rakkhitabban-ti sutvā sattānam santāso uppajjeyya, eko pi Jinasasane na pabbajeyya, evam-etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ayam suriyo sabbakalam kaṭhinam tapati, udāhu kañci kalam mandam tapatīti. — Sabbakalam mahārāja suriyo kaṭhinam tapati, na kañci kalam mandam tapatīti. — Yadi bhante Nāgasena suriyo sabbakalam kaṭhinam tapati, kissa pana app-ekadā suriyo kaṭhinam tapati app-ekadā mandam tapatīti. — Cattāro me mahārāja suriyassa rogā yesam aññatarena rogena patipīlito suriyo mandam tapati, katame cattāro: abbhān mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; mahikā mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; megho mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati; Rāhu mahārāja suriyassa rogo, tena rogena patipīlito suriyo mandam tapati. Ime kho mahārāja cattāro suriyassa rogā, tesam aññatarena patipīlito suriyo mandam tapatīti. — Acchariyam bhante Nāgasena, abbhutam

¹⁰ sudiṭṭho B. ¹⁵ kañci kañci B. ²¹ abhho M. ²⁶ aññat. rogena patip. A.

bhante Nāgasena, suriyassa pi tāva tejosampannessa rogo uppajjissati, kimanga pana aññesaṃ sattānaṃ; na - tthi bhante esā vibhatti aññassa aññatra tavādisena buddhi-matā ti.

Bhante Nāgasena, kissa hemante suriyo kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Gimhe mahārāja anupahataṃ hoti rajojallaṃ, vātakkhubhitā reṇū gaganānugatā honti, ākāse pi abbhā subahalā honti, mahāvāto ca adhimattaṃ vāyati; te sabbe nānākulā samāyutā suriyaraṃsiyo pidahanti; tena gimhe suriyo mandaṃ tapati. Hemante pana mahārāja heṭṭhā paṭhavī nibbutā hoti, upari mahāmegho upaṭṭhito hoti, upasantaṃ hoti rajojallaṃ, reṇu ca santasantaṃ gagane carati, vigatavalāhako ca hoti ākāso, vāto ca mandamandaṃ vāyati; etesaṃ uparatiyā visadā honti suriyaraṃsiyo, upaghātavimuttassa suriyassa tāpo ativiya tapati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena suriyo hemante kaṭhinaṃ tapati, no tathā gimhe ti. — Sabbītimutto bhante suriyo kaṭhinaṃ tapati, meghādisahagato kaṭhinaṃ na tapatīti.

Sattamo vaggo.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā puttadāraṃ denti, udāhu Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti. — Sabbe pi mahārāja bodhisattā puttadāraṃ denti, na Vessantaren' eva raññā puttadāraṃ dinnan - ti.

² uppajjissatīti AaB. ⁴ -matā evametaṃ etc. M. ⁷ reṇu ABC. ¹⁴ mandaṃ mandāṃ AC.

— Api nu kho bhante te tesam anumatena dentīti. — Bhariyā mahārāja anumatā, dārakā pana bālatāya lālapimisu; yadi te atthato jāneyyūm, te pi anumodeyyūm, na te vilapeyyun-ti. — Dukkaram bhante Nāgasena Bodhisattena kataṃ, yaṃ so attano orase piye putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Idam-pi dutiyaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so attano orase piye putte bālake taruṇake latāya bandhitvā tena brāhmaṇena latāya anumajjiyante disvā ajjupekkhi. Idam-pi tatiyaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so sakena balena bandhanā muccitvā āgate. dārake sārājjam-upagate puna-d-eva latāya bandhitvā adāsi. Idam-pi catuttham dukkarato dukkarataram, yaṃ so dārake: ayaṃ kho tāta yakkho khādituṃ neti amhe ti vilapante: mā bhāyitthāti na asāsesi. Idam-pi pañcamaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālissa kumārassa rudamānassa pādesu nipatitvā: alaṃ tāta, Kaṇhājinaṃ nivattehi, aham-eva gacchāmi yakkhena saha, khādatu maṃ yakkho ti yācamānassa eva na sampaticchi. Idam-pi chaṭṭham dukkarato dukkarataram, yaṃ so Jālikumārassa: pāsāṇasamaṃ nūna te tāta hadayaṃ, yaṃ tvaṃ amhākaṃ dukkhitānaṃ pekkhamāno nimmanussake brahāraṇṇe yakkhena nīyamāne na nivāresīti vilapamānassa kāruṇṇiṃ nākāsi. Idam-pana sattamaṃ dukkarato dukkarataram, yaṃ tassa rūlarūḷassa bhīmabhīmassa nīte dārake adasanaṃ gamite na phali hadayaṃ satadhā vā sahasadhā vā; puṇṇākāmena manujena kiṃ paradukkhāpanena, nanu nāma sakadānaṃ dātabbaṃ hotīti. — Dukkaraṃsa mahārāja katattā Bodhisattassa kittisaddo dasasahassimhi lokadhātuyā sadevamanussesu abbhuggato, devā deva-

¹ anumatiyā M. ⁶ dāsattāya AM. ¹¹ muñcitvā AaBM. ¹⁸ ti ca yāc. AC. ¹⁹ evaṃ M. ²⁰ jāliyaku- C. ²¹ yaṃ om. AaM. ²⁴ idampina Aa, idampi pana Ab; idampi sattamaṃ M. ²⁵ ruḷarūḷassa BM. ²⁵ nate BC.

bhavane pakittenti, asurā asurabhavane pakittenti, garuḷā garuḷabhavane pakittenti, nāgā nāgabhavane pakittenti, yakkhā yakkhabhavane pakittenti; anupubbena tassa kittisaddo paramparāya ajj' etarahi idha amhākaṃ samayaṃ anuppatto, taṃ mayaṃ dānaṃ vikittentā vikopentā nisinnā: sudinnaṃ udāhu duddinnaṃ - ti. So kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ dasa guṇe anudassati, katame dasa: agedhatā nirālayatā cāgo pahānaṃ apunarāvattitā sukhumatā mahantatā duranubodhatā dullabhatā asadisatā buddhadhammassa; so kho panāyaṃ mahārāja kittisaddo nipuṇānaṃ viññūnaṃ vidūnaṃ vibhāvīnaṃ bodhisattānaṃ ime dasa guṇe anudassatīti.

Bhante Nāgasena, yo paraṃ dukkhāpetvā dānaṃ deti, api nu taṃ dānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ - ti. — Āma mahārāja, kiṃ vattabban - ti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇaṃ upadassehīti. — Idha mahārāja koci samaṇo vā brāhmaṇo vā sīlavā hoti kalyāṇadhammo, so bhavēyya pakkhahato vā pīṭhasappī vā aññatarānaṃ vā byādhiṃ āpanno; taṃ - enaṃ yo koci puññakāmo yānaṃ āropetvā patthitaṃ desam - anupāpeyya; api nu kho mahārāja tassa purisassa tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ nibbatteyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ kaṃman - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, hatthiyānaṃ vā so bhante puriso labheyya, assayānaṃ vā, rathayānaṃ vā, thale thalayānaṃ jale jalayānaṃ, devesu devayānaṃ manussesu manussayānaṃ, tadanucchavikaṃ tadanulomikaṃ bhavē bhavē nibbatteyya, tadanucchavikāni c' assa sukhāni nibbatteyyuṃ, sugatito sugatiṃ gaccheyya, ten' eva kammābhisandena iddhiyānaṃ - abhiruyha patthitaṃ nibbānanagaraṃ pāpuṇeyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvat-

⁵ -yamanuppatto A. ¹³ anudassīti AaB. ¹⁹ -sappi all.

tanikaṃ, yaṃ so puriso balivadde dukkhāpetvā evarūpaṃ sukhaṃ anubhavati. Aparam - pi mahārāja uttarim kārāṇaṃ suṇohi, yathā paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ. Idha mahārāja yo koci rājā janapadato dhammikaṃ baliṃ uddharāpetvā āṇāpavattanena dānaṃ dadeyya, api nu kho so mahārāja rājā tatonidānaṃ kiñci sukhaṃ anubhaveyya, saggasaṃvattanikaṃ taṃ dāna - ti. — Āma bhante, kiṃ vattabbaṃ, tatonidānaṃ so bhante rājā uttarim anekasatasa-hassaṃ guṇaṃ labheyya, rājūnaṃ atirājā bhaveyya, devānaṃ atidevo bhaveyya, brahmānaṃ atibrahmā bhaveyya, samaṇānaṃ atisamaṇo bhaveyya, brāhmaṇānaṃ atibrāhmaṇo bhaveyya, arahantānaṃ atiarahā bhaveyyāti. — Tena hi mahārāja paradukkhāpanena dinnadānaṃ sukhavipākaṃ hoti saggasaṃvattanikaṃ, yaṃ so rājā balinā janaṃ piḷetvā dinnadānena evarūpaṃ uttarim yasasukhaṃ anubhavatīti.

Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena raññā dinnānaṃ, yaṃ so sakaṃ bhariyaṃ parassa bhariyatthāya adāsi, sake orase putte brāhmaṇassa dāsattāya adāsi. Atidānaṃ nāma bhante Nāgasena loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena atibhārena sakaṭassa akkho bhijjati, atibhārena nāvā osīdati, atibhuttaṃ bhojanaṃ visamaṃ pariṇamati, ativassena dhaññaṃ vinassati, atidānena bhogakkhayaṃ upeti, atitāpena upaḍayhati, atirāgena ummattako hoti, atidosena vajjho hoti, atimohena anayaṃ āpajjati, atilobhena coragahaṇaṃ - upagacchati, atibhayaṃ nirujjhati, atipūrena nadī uttarati, ativātena asani patati, atiagginā odanaṃ uttarati, atisañcarena na ciraṃ jīvati; evam - eva kho bhante Nāgasena atidānaṃ nāma loke vidūhi ninditaṃ garahitaṃ. Atidānaṃ bhante Nāgasena Vessantarena

¹⁰ -sahassaguṇaṃ C. ¹⁶ yasaṃ sukhaṃ AbC. ³⁰ -cārena Aa, -caraṇena M.

raññā dinnam, na tattha kiñci phalam icchitabban - ti. — Atidānam mahārāja loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Yathā mahārāja atipavartāya dibbam vanamūlam gahitam api hatthapāse thitānam parajanānam na dassayati, agado atijaccatāya pīlāya samugghātako rogānam antakaro, aggi atijotitāya dahati, udakam atisītātāya nibbāpeti, padumam atiparisuddhatāya na upalippati vārikaddamena, maṇi atiguṇatāya kāmado, vajiram atitikhinatāya vijjhati maṇi-muttā-phalikam, paṭhavī atimahantatāya narōraga-miga-pakkhī jalsela-pabbata-dume dhāreti, samuddo atimahantatāya aparipūraṇo, Sineru atibhārikatāya acalo, ākāso ativithāratāya ananto, suriyo atippabhatāya timiram ghātetī, sīho atijātītāya vigatabhayo, mallo atibalavatāya paṭimallam khippam ukkhipati, rājā atipuñnatāya adhipati, bhikkhu atisīlavantatāya nāga-yakkha-nara-marūhi namassaniyo, Buddho atiaggatāya anupamo; — evam - eva kho mahārāja atidānam nāma loke vidūhi vaṇṇitam thutam pasattham, ye keci yādisam kīdisam dānam denti, atidānādāyī loke kittim pāpuṇāti. Atidānena Vessantaro rājā dasasahassimhi lokadhātuyā vaṇṇito thuto pasattho mahito kittito, ten' eva atidānena Vessantaro rājā ajj' etarahi Buddho jāto aggo sadevake loke.

Atthi pana mahārāja loke thapanīyam dānam yam dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban - ti. — Dasa kho pan' imāni bhante Nāgasena dānāni loke adānasammatāni, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hoti; katamāni dasa: majjadānam bhante Nāgasena loke adānasammatam, yo tam dānam deti so apāyagāmī hoti; samajjadānam — pe — itthidānam -- usabhadānam — cittakammadānam —

⁶ atijaññatāya M. ⁷ dayhati AM. ⁹ navupalippati A ¹¹ -pakkhi all.
¹⁸ anūpamo B. ²⁷ dānāni yāni loke ABM.

satthadānaṃ — visadānaṃ — sankhalikadānaṃ — kukkuṭa-sūkaradānaṃ — tulākūṭa-mānakūṭadānaṃ bhante Nāgasena loke adānasammataṃ, yo taṃ dānaṃ deti so apāyagāmī hoti. Imāni kho bhante Nāgasena dasa dānāni loke adānasammataṇi, yo tāni dānāni deti so apāyagāmī hotīti. — Nāhaṃ taṃ mahārāja adānasammataṃ pucchāmi. Imaṃ kho 'haṃ mahārāja taṃ pucchāmi: atthi pana mahārāja loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabban-ti. — Na-tthi bhante Nāgasena loke ṭhapanīyaṃ dānaṃ yaṃ dakkhiṇeyye anuppatte na dātabbaṃ; cittappasāde uppanne keci dakkhiṇeyyānaṃ bhojanaṃ denti, keci acchādanaṃ, keci sayanaṃ, keci āvasathaṃ, keci attharaṇapāpuraṇaṃ, keci dāsīdāsaṃ, keci khattavatthūṃ, keci dipadacatuppadaṃ, keci satam sahasaṃ satahasaṃ, keci mahārājjaṃ, keci jīvitam-pi dentīti. — Yadi pana mahārāja keci jīvitam-pi denti, kinkāraṇā Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ paripātesi sudinne putte ca dāre ca. Api nu kho mahārāja atthi lokapakati lokāciṇṇaṃ: labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkiṇituṃ vā ti. — Ama bhante, labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkiṇituṃ vā ti. — Yadi mahārāja labhati pitā puttaṃ iṇaṭṭo vā ājīvikapakato vā āvapituṃ vā vikkiṇituṃ vā, Vessantaro pi mahārāja rājā alabhamaṇo sabbaññutaññaṃ upadduto dukkhito tassa dhamma-dhanassa paṭilābhāya puttadāraṃ āvapesi ca vikkiṇi ca. Iti mahārāja Vessantarena raññā aññesaṃ dinnaṃ yeva dinnaṃ, kataṃ yeva kataṃ. Kissa paṇa tvaṃ mahārāja tena dānena Vessantaraṃ dānapatiṃ atibālhaṃ apasādesīti.

Nāhaṃ bhante Nāgasena Vessantarassa dānapatino dānaṃ garahāmi, api ca puttadāraṃ yācanaṇa niminitvā

¹⁸ dārake AB; cāti all. ¹⁸ kho om. AC. ³¹ yācante M (and perhaps C). ³¹ nimitvā M.

attānaṃ dātabban - ti. — Etaṃ kho mahārāja asabbhi-
kāraṇaṃ, yaṃ puttadāraṃ yācante attānaṃ dadeyya; yaṃ
yaṃ hi yācante taṃ tad - eva dātabbaṃ, etaṃ sappuri-
sānaṃ kammaṃ. Yathā mahārāja koci puriso pāṇīyaṃ
āharāpeyya, tassa yo bhojanaṃ dadeyya api nu so ma-
hārāja puriso tassa kiccakārī assāti. — Na hi bhante,
yaṃ so āharāpeti tam - eva tassa dento kiccakārī assāti.
— Evam - eva kho mahārāja Vessantāro rājā brāhmaṇe
puttadāraṃ yācante puttadāraṃ yeva adāsi. Sace ma-
hārāja brāhmaṇo Vessantarassa sarīraṃ yāceyya, na so
mahārāja attānaṃ rakkheyya, na kampeyya, na rajjeyya,
tassa dinnaṃ pariccattaṃ yeva sarīraṃ bhaveyya. Sace
mahārāja koci Vessantaraṃ dānapatiṃ upagantvā yā-
ceyya: dāsattaṃ me upehīti, dinnaṃ pariccattaṃ yev'
assa sarīraṃ bhaveyya, na so datvā tapeyya. Rañño
mahārāja Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo. Yathā
mahārāja pakkā maṃsapesi bahusādhāraṇā, evam - eva
kho mahārāja rañño Vessantarassa kāyo bahusādhāraṇo.
Yathā vā pana mahārāja phalito rukkho nānādiyagaṇa-
sādhāraṇo, evam - eva kho mahārāja rañño Vessantarassa
kāyo bahusādhāraṇo. Kinkāraṇā: evāhaṃ paṭipajjanto
sammāsambodhiṃ pāpuṇissāmīti. Yathā mahārāja puriso
adhano dhanatthiko dhanapariyesanaṃ caramāno ajapa-
thaṃ sankupathaṃ vettapathaṃ gacchati, jalathalavaṇij-
jaṃ karoti, kāyena vācāya manasā dhanāṃ ārādheti,
dhanapaṭilābhāya vāyamati; evam - eva' kho mahārāja
Vessantāro dānapati adhano buddhadhanaena sabbaññuta-
ratanapaṭilābhāya yācakānaṃ dhanadhaññaṃ dāsīdāsaṃ
yānavāhanaṃ sakalaṃ sāpāteyyaṃ sakam puttadāraṃ
attānañ - ca cajitvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.
Yathā vā pana mahārāja amacco muddakāmo muddā-

⁵ so C, om. AaB. ⁷ tadeva M. ²¹ -kāraṇaṃ BC. ²¹ evamāhaṃ AbC.

dhikaraṇaṃ yaṃ kiñci gehe dhanadhaññaṃ hiraññasu-
vaṇṇaṃ taṃ sabbaṃ datvā pi muddapaṭilābhāya vāya-
ṇati; evaṃ - eva kho mahārāja Vessantaro dānapati sab-
baṇ - taṃ bāhirabbhantaraṃ dhanam datvā jīvitam - pi
paresaṃ datvā sammāsambodhiṃ yeva pariyesati.

Api ca mahārāja Vessantarassa dānapatino evaṃ
ahosi: yaṃ so brāhmaṇo yācati tam - evāhaṃ tassa dento
kiccakārī nāma homīti, evaṃ so tassa puttadāram - adāsi.
Na kho mahārāja Vessantaro dānapati dessatāya brāh-
maṇassa puttadāram - adāsi, na adassanakāmatāya putta-
dāram - adāsi, na: atibahukā me puttadārā, na sakkomi
te posetun - ti puttadāram - adāsi, na ukkaṇṭhito: appiyā
me ti nīharitukāmatāya puttadāram - adāsi; atha kho sab-
baññutaratanass' eva piyattā sabbaññutañāṇassa kāraṇā
Vessantaro rājā evarūpaṃ atulaṃ vipulam - anuttaraṃ
piyaṃ manāpaṃ dayitaṃ pānasamaṃ puttadārādānavaraṃ
brāhmaṇassa adāsi. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Cariyāpiṭake:

Na me dessā ubho puttā, Maddī devī na dessiyā;
sabbaññutaṃ piyaṃ mayhaṃ, tasmā piye adās' ahan - ti.

Tatra mahārāja Vessantaro rājā puttadānaṃ datvā
paṇṇasālaṃ pavisitvā nipajji, tassa atipemena dukkhi-
tassa balavasoko uppajji, hadayavatthum uṇham - ahoṣi,
nāsikāya appahontiyā mukhena uṇhe assāsa - passāse vis-
sajjesi, assūni parivattitvā lohitabindūni hutvā nettehi
nikkhamiṃsu. Evaṃ kho mahārāja dukkhena Vessantaro
rājā brāhmaṇassa puttadānaṃ - adāsi: mā me dānapatho
parihāyīti. Api ca mahārāja Vessantaro rājā dve attha-
vase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi, katame dve:
dānapatho ca me aparihīno bhavissati, dukkhite ca me
puttake vanamūlaphalehi itonidānaṃ ayyako mocessatīti.

¹ -dhañña- AB. ¹⁹ maddi AB. ²⁷ puttadāramadāsi AM.

Jānāti hi mahārāja Vessantaro rājā: na me dārakā sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum, ime ca dārake ayyako nikkiṇissati, evaṃ ambhākam - pi gamanaṃ bhavissatīti. Ime kho mahārāja dve atthavase paṭicca brāhmaṇassa dve dārake adāsi.

Api ca mahārāja Vessantaro rājā jānāti: ayaṃ kho brāhmaṇo jīṇṇo vuddho mahallako dubbalo bhaggo daḍḍapārāyano khīṇāyuko parittapuñño, n' eso samattho ime dārake dāsabhogena bhuñjitun - ti. Sakkuṇeyya pana mahārāja puriso pākatikena balena ime candimasuriye evaṃ mahiddhike evaṃ mahānubhāve gahetvā peḷāya vā samugge vā pakkhipitvā nippabhe katvā thālakaparibhogena paribhuñjitun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja imasmiṃ loke candimasuriyapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja rañño cakkavattissa maṇiratanam subham jātimantaṃ aṭṭham - sam suparikammakataṃ catuhatthāyāmaṃ sakataṇābhipariṇāham na sakkā kenaci pilotikāya veṭhetvā peḷāya pakkhipitvā satthakanisānaparibhogena paribhuñjitum; evam - eva kho mahārāja loke cakkavattirañño maṇiratanapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum. Yathā mahārāja tidhāppabhinno sabbaseto sattappaṭiṭṭhito aṭṭharatanubbedho navaratanāyāmapariṇāho pāsādiko dassanīyo Upo - satho nāgarājā na sakkā kenaci suppena vā sarāvena vā pidahitum, govacchako viya vacchakasālāya pakkhipitvā

¹ hi om. C. ³ nikki- Aa. ⁹ saku- B. ²⁶ tidhappabhinno B ³⁰ sarā - rātena B, sarāpena C, sarāpena M.

pariharitum vā, evam - eva kho mahārāja loke Uposatha-nāgarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Yathā mahārāja mahāsamuddo dīgha-puthula-vitthiṇṇo gambhīro appameyyo duruttaro apariyogāḷho anāvato na sakkā kenaci sabbattha pidahitvā ekatitthena paribhogaṃ kātum, evam - eva kho mahārāja loke mahāsamuddapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Yathā mahārāja Himavanto pabbatarājā pañcayojanasataṃ accuggato nabhe tisahas-sayojanāyānavitthāro caturāsītikūṭasahassapatimaṇḍito pañcannaṃ mahānadīsātānaṃ pabhavo mahābhūtagaṇālayo nānāvidhagandhadharo dibbosadhasatasamalankato nabhe valāhako viya accuggato dissati; evam - eva kho mahārāja loke Himavantapabbatarājapaṭibhāgassa Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Yathā mahārāja rattandhakāratimisāyaṃ uparipabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho suvidūre pi paññāyati, evam - eva kho mahārāja Vessantaro rājā pabbatagge jalamāno mahā aggikkhandho viya suvidūre pi pākato paññāyati, tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Aparam - pi mahārāja uttarim kāraṇaṃ suṇohi yena kāraṇena Vessantarassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhujjituṃ. Yathā mahārāja Himavante pabbate nāgapupphasamaye ujuvāte vāyante dasa dvādasa yojanāni pupphagandho vāyati, evam - eva

kho mahārāja Vessantarassa rañño api yojanasahasseehi pi yāva Akanitṭhabhavanam etth' antare surâsura-garuḷa-gandhabba-yakkha-rakkhasa-mahoraga - kinnara-Indabhavanesu kittisaddo abbhuggato sīlavaragandho c' assa sampavāyati, tena tassa dārakā na sakkā kenaci dāsabhogena bhuñjitum.

Anusitṭho mahārāja Jālikumāro pitarā Vessantarena raññā: ayyako te tāta tumhe brāhmaṇassa dhanam datvā nikkiṇanto tam nikkhasahassam datvā nikkiṇātu, Kaṇhājīnam nikkiṇanto dāsasatam dāsisatam hatthisatam assasatam dhenusatam usabhasatam nikkhasatan - ti sabbasatam datvā nikkiṇātu; yadi te tāta ayyako tumhe brāhmaṇassa hatthato añāya balasā mudhā gaṇhāti, mā tumhe ayyakassa vacanam karittha, brāhmaṇass' eva anuyāyino hothāti, evam - anusāsivā pesesi. Tato Jālikumāro gantvā ayyakena puṭṭho kathesi:

Sahassaggham hi mam tāta brāhmaṇassa pitā adā,
atho Kaṇhājīnam kaññam hatthinañ - ca satena cāti.

— Sunibbēhito bhante Nāgasena pañho, subhinnam diṭṭhijālam, sumadditā parappavādā, sakasamayo sudīpito, byañjanam suparisodhitam, suvibhatto attho, evam - etam, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, sabbe va bodhisattā dukkarakārikam karonti, udāhu Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Na - tthi mahārāja sabbesam bodhisattānam dukkarakārikā, Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, yadi evam, ayuttam yam bodhisattānam bodhisattehi vemattatā hotīti.

² -bhavanā M. ³ te om. AaB. ⁹ nikkhi- AaC twice. ¹⁵ jāliyakumāro A. ¹⁸ hatthi- C

— Catuhi mahārāja ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti, katamehi catuhi: kulavemattatā addhānavemattatā āyuvemattatā pamāṇavemattatā. Imehi kho mahārāja catuhi ṭhānehi bodhisattānaṃ bodhisattehi vemattatā hoti. Sabbesam - pi mahārāja buddhānaṃ rūpe sīle samādhimhi paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassane catuvesāraṃ dasatathāgatabale chaasādhāraṇāṇe cud-dasabuddhañāṇe aṭṭhārasabuddhadhamme kevale ca buddhadhamme na - tthi vemattatā, sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā ti. — Yadi bhante Nāgasena sabbe pi buddhā buddhadhammehi samasamā, kena kāraṇena Gotamen' eva bodhisattena dukkarakārikā katā ti. — Aparipakke mahārāja ñāṇe aparipakkāya bodhiyā Gotamo bodhisatto nekkhammam - abhinikkhanto, aparipakkaṃ ñāṇaṃ paripācayamānena dukkarakārikā katā ti. — Bhante Nāgasena, kena kāraṇena Bodhisatto aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhanto, nanu nāma ñāṇaṃ paripācetvā paripakke ñāṇe nikkhamitabban - ti. — Bodhisatto mahārāja viparītaṃ itthāgāraṃ disvā vipparītaṃ ahoṣi, tassa vipparītaṃ aratī uppaṃji, aratīcittaṃ uppannaṃ disvā aññataro Mārakāyiko devaputto: ayaṃ kho kālo aratīcittassa vinodanāyāti vehāsaṃ ṭhatvā idaṃ vacanaṃ - abravi: mārisa mārisa, mā kho tvaṃ ukkanṭhito ahoṣi, ito te sattame divase dībbaṃ cakkarataṇaṃ pātubhavissati sahaṣṣāraṃ sanemikaṃ sanābhikaṃ sabbākāraparipūraṃ, pathavigatāni ca te ratanāni ākāsaṭṭhāni ca sayam - eva upagacchissanti, divasahassa-parittadīpa-parivāresu catusu mahādīpesu ekamukhena āṇāpanaṃ vattissati, parosahassaṃ - ca te puttā bhavissanti sūrā vīrangarūpā parasenappamaddanā, tehi puttehi parikiṇṇo sattaratanasamannāgato catudīpaṃ - anusāsissasīti. Yathā nāma divasasantattaṃ ayosūlaṃ

sabbattha dahantaṃ kaṇṇasotaṃ paviseyya, evam - eva kho mahārāja Bodhisattassa taṃ vacanaṃ kaṇṇasotaṃ pavisittha, iti so pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahatimahā aggikkhandho jalamāno aññena kaṭṭhena upadahito bhīyosomattāya jaleyya, evam - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajji. Yathā vā pana mahārāja mahāpaṭhavī pakatitintā nibbataharitasaddalā āsittodakā cikkhallaṃjātā puna - d - eva mahāmeghe abhivaṭṭe bhīyosomattāya cikkhallaṃtarā assa, evam - eva kho mahārāja Bodhisatto pakatiyā va ukkaṇṭhito tassā devatāya vacanena bhīyosomattāya ubbiji saṃviji saṃvegamaṃ āpajjīti.

Api nu kho bhante Nāgasena Bodhisattassa yadi sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, patinivatteyya Bodhisatto dibbe cakkaratane nibbatte ti. — Na hi mahārāja sattame divase Bodhisattassa dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, api ca palobhanatthāya tāya devatāya musā bhaṇitaṃ. Yadi pi mahārāja sattame divase dibbaṃ cakkaratanaṃ nibbatteyya, Bodhisatto na nivatteyya. Kinkāraṇaṃ: anicca - ti mahārāja Bodhisatto daḥhaṃ aḅggaḥesi, dukkhaṃ, anattā ti daḥhaṃ aḅggaḥesi upādānakkhayaṃ patto. Yathā mahārāja Anotattadahato udakaṃ Gangaṃ nadiṃ pavisati, Gangāya nadiyā mahāsamuddaṃ pavisati, mahāsamuddato Pātālamukhaṃ pavisati, api nu taṃ udakaṃ Pātālamukhagataṃ paṇivattivā mahāsamuddaṃ paviseyya, mahāsamuddato Gangaṃ nadiṃ paviseyya, Gangāya nadiyā puna Anotat-

¹ dayhantaṃ B. ³ pavisitvā AC. ³ tassāya AbC. ¹⁰ paṭhavī AaB. ¹⁰ -tinnā C. ¹¹ -odikā AC. ¹¹ cikkhalya- AC. ¹² abhivaṭṭhe M. ¹³ tassāya AC. ¹⁷ dibba- BC. ¹⁷ paṭi- M. ²¹ pi om. C. ²⁵ patto ti all. ²⁶ gangānadiṃ CM. ²⁶ gangānadiyā AC. ²⁸ pavisati evameva kho mahārāja api nu ABC.

tañ paviseyyāti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja Bodhisattena kappānañ satasahassañ caturo ca asankheyye kusalañ paripācitañ imassa bhavassa kāraṇā, so 'yañ antimabhavo anuppatto, paripakkañ bodhiññaṇaṃ, chahi vassehi Buddho bhavissati sabbaññū loke aggapuggalo, api nu kho mahārāja Bodhisatto cakkaratanassa kāraṇā paṭinivatteyyāti. — Na hi bhante ti. — Api ca mahārāja mahāpaṭhavī parivatteyya sakānana-sapabbatā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Āroheyya pi ce mahārāja Gangāya udakañ paṭisotañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Visusseyya pi ce mahārāja mahāsamuddo aparimitajaladharo gopade udakañ viya, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Phaleyya pi ce mahārāja Sineru pabbatarājā satadhā vā sahassadhā vā, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Pateyyum - pi ce mahārāja candimasuriyā satārakā leḍḍu viya chamāyañ, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Saṃvaṭṭeyya pi ce mahārāja ākāso kilañjama - iva, na tv - eva Bodhisatto paṭinivatteyya apatvā sammāsambodhiṃ. Kinkāraṇā: padālitattā sabbabandhanānan - ti.

Bhante Nāgaśena, kati loke bandhanānti. — Dasa kho pan' imāni mahārāja loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Katamāni dasa: mātā mahārāja loke bandhanañ, pitā mahārāja loke bandhanañ, bhariyā mahārāja loke bandhanañ, puttā mahārāja loke bandhanañ, ñātī mahārāja loke bandhanañ, mittā mahārāja loke bandhanañ, dhaṇaṃ mahārāja loke bandhanañ, lābhasakkāro

⁹ appatvā AC throughout. ¹⁸ leḍḍumiva BC. ²² -kāraṇaṃ B. ²² dālitattā AaB.

mahārāja loke bandhanam, issariyam mahārāja loke bandhanam, pañca kāmagonā mahārāja loke bandhanam. Imāni kho mahārāja dasa loke bandhanāni, yehi bandhanehi baddhā sattā na nikkhamanti, nikkhamitvā pi paṭinivattanti. Tāni dasa pi bandhanāni Bodhisattassa chin-nāni dālitāni padālitāni. Tasmā mahārāja Bodhisatto na paṭinivattīti.

Bhante Nāgasena, yadi Bodhisatto uppanne araticitte devatāya vacanena aparipakke ñāṇe aparipakkāya bodhiyā nekkhammam - abhinikkhanto, kim tassa dukkarakārikāya katāya, nanu nāma sabbabhakkhena bhavitabbaṃ ñāṇaparipākam āgamayamānenāti. — Dasa kho pan' ime mahārāja puggalā lokasmim oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, katame dasa: itthī mahārāja vidhavā lokasmim oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā, dubbalo mahārāja puggalo, amittañāti mahārāja puggalo, mahagghaso mahārāja puggalo, agarukulavāsiko mahārāja puggalo, pāpamitto mahārāja puggalo, dhanahīno mahārāja puggalo, ācārahīno mahārāja puggalo, kammahīno mahārāja puggalo, payogahīno mahārāja puggalo lokasmim oñāto avañāto hīlito khīlito garahito paribhūto acittikato. Ime kho mahārāja dasa puggalā lokasmim oñātā avañātā hīlitā khīlitā garahitā paribhūtā acittikatā. Imāni kho mahārāja dasa ṭhānāni auussaramānassa Bodhisattassa evaṃ saññā up-pajji: mā 'ham kammahīno assaṃ payogahīno garahito devamanussānam, yaṇ - nūṇāham kammasānī assaṃ kam-magaru kammādhipeyyo kammasīlo kammadhoreyyo kammaniketavā appamatto vihareyyan - ti. Evaṃ kho mahārāja Bodhisatto ñāṇam paripācento dukkarakārikam akāsīti.

Bhante Nāgasena, Bodhisatto dukkarakārikam karonto

⁶ dālitāni om. A. ⁶ padālitāni om. C.

evam - āha: Na kho panāham imāya kaṭukāya dukkara-
 kārikāya adhigacchāmi uttariṃ manussadhammā alamariya-
 ñānadassanavisesaṃ, siyā nu kho añño maggo bodhāyāti.
 Api nu tasmim̄ samaye Bodhisattassa maggaṃ ārabha
 satisammoso ahoṣīti. — Pañcavīsati kho pan' ime ma-
 hārāja cittadubbalīkaraṇā dhammā yehi dubbalīkataṃ
 cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya, katame
 pañcavīsati: kodho mahārāja cittassa dubbalīkaraṇo
 dhammo yena dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati
 āsavānaṃ khayāya; upanāho makkho paḷāso issā maccha-
 riyaṃ māyā sātheyyaṃ thambho sārāmbho māno atimāno
 mado pamādo thīnamiddhaṃ nandī ālasyaṃ pāpamittatā
 rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā khudāpipāsā arati
 mahārāja cittadubbalīkaraṇo dhammo yena dubbalīkataṃ
 cittaṃ na sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Ime
 kho mahārāja pañcavīsati cittadubbalīkaraṇā dhammā
 yehi dubbalīkataṃ cittaṃ na sammā samādhīyati āsavā-
 naṃ khayāya. Bodhisattassa kho mahārāja khudāpipāsā
 kāyaṃ pariyādiyimsu, kāye pariyādiṇṇe cittaṃ na sammā
 samādhīyati āsavānaṃ khayāya. Satasahassaṃ mahārāja
 kappānaṃ caturo ca asankheyye kappe Bodhisatto catun-
 naṃ yeva ariyasaccānaṃ abhisamayaṃ anvesi tāsū tāsū
 jātisū, kiṃ pan' assa pacchime bhava abhisamaya-jātiyaṃ
 maggaṃ ārabha satisammoso hessati. Api ca mahārāja
 Bodhisattassa saññāmatṭaṃ uppajji: siyā nu kho añño
 maggo bodhāyāti. Pubbe kho mahārāja Bodhisatto eka-
 māsiko samāno pitu Sakkassa kammante sītāya jāmbu-
 ucchāyāya sirisayane pallankaṃ ābhujitvā nisinno vivicc'
 eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkaṃ sa-
 vicāraṃ vivekaṃ pītisukhaṃ paṭhamajjhānaṃ upasaṃ-

² uttari AM. ² -dhammaṃ BaM. ⁶ -dubbalak- all; -karaṇadhammā
 AB. ¹⁰ pal- C. ¹² thīnaṃ BCM. ¹² nandī ABM. ¹² ālassaṃ M.
²¹ asankheyyakappe A. ³⁰ pathamaṃ jhānaṃ M.

pajja vihāsi — pe — catutthajjhānaṃ upasampajja vi-
hāsīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam-etaṃ, tathā
sampaṭicchāmi: nāṇaṃ paripācento Bodhisatto dukkara-
kārikaṃ akāsīti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ adhimattaṃ balavataraṃ,
kusalaṃ vā akusalaṃ vā ti. — Kusalaṃ mahārāja adhi-
mattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. — Nāhaṃ
bhante Nāgasena taṃ vacanaṃ sampaṭicchāmi: kusalaṃ
adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā akusalan-ti. Dissanti
bhante Nāgasena idha pāṇātipātino adinnādāyino kāmesu
micchācārino musāvādino gānaghātakā panthadūsakā ne-
katika vañcanikā, sabbe te tāvatakena pāpena labhanti
hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇa-
chedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsacchedaṃ bilangathālikāṃ
sankhamuṇḍikāṃ Rāhumukhaṃ jotimālikāṃ hatthapajjōti-
kāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsikāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsi-
kāṃ kahāpaṇakāṃ khārāpatacchikāṃ palighaparivattikāṃ
palālapīṭhakaṃ, tattena pi telena osiñcanaṃ, sunakhehi pi
khādāpanaṃ, sūlāropanaṃ, asinā pi sīsacchedaṃ; keci
rattiṃ pāpaṃ katvā rattiṃ yeva vipākāṃ anubhavanti,
keci rattiṃ katvā divā yeva anubhavanti, keci divā katvā
divā yeva anubhavanti, keci divā katvā rattiṃ yeva
anubhavanti, keci dve tayo divase vītivatte anubhavanti;
sabbe pi te diṭṭhe va dhamme vipākāṃ anubhavanti.
Atthi pana bhante Nāgasena koci ekassa vā dvinnaṃ vā tiṇ-
naṃ vā catunnaṃ vā pañcannaṃ vā dasannaṃ vā satassa
vā saḥassassa vā satasaḥassassa vā sapaṇḍarāṃ dānaṃ
datvā diṭṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā
anubhavitā, sīlena vā uposathakammaṃ vā ti. — Atthi

¹⁵ -mālakaṃ BM ¹⁷ -vattakaṃ CM. ¹⁸ -piṭhikaṃ Ab, -piṭṭhikaṃ Aa,
-pīṭhain BCM.

mahārāja cattāro purisā dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyivā uposathakammaṃ katvā diṭṭhe va dhamme ten' eva sarīradehena Tidasapure yasam - anuppattā ti. — Ko ca ko ca bhante ti. — Mandhātā mahārāja rājā, Nimi rājā, Sādhīno rājā, Guttilo ca gandhabbo ti. — Bhante Nāgasena, anekehi taṃ bhavasahashehi antaritaṃ, dvinnam - p' etaṃ amhākaṃ parokkhaṃ; yadi samattho si, vattamānake bhave Bhagavato dharamānakāle kathehīti. — Vattamānake pi mahārāja bhave Puṇṇako dāso therassa Sāriputtassa bhōjanaṃ datvā tadah' eva setṭhiṭṭhānaṃ ajjhupagato, so etarahi Puṇṇako setṭhīti paññāyi. Gopālamātā devī attano kese vikkiṇivā laddhehi aṭṭhahi kahāpaṇehi therassa Mahākaccāyanassa attatṭhamakassa piṇḍapātāṃ datvā tadah' eva rañño Udenassa aggamahestitaṃ pattā. Suppiyā upāsikā aññatarassa gilānabhikkhuno attano ūrumānsena paṭicchādaniyaṃ datvā dutiyadivase yeva rūḷhavaṇā sacchavi arogā jātā. Mallikā devī Bhagavato ābhidosikaṃ kummāsapiṇḍaṃ datvā tadah' eva rañño Kosalassa aggamaheṣī jātā. Sumano mālākāro aṭṭhahi sumanapupphamuṭṭhīhi Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva mahāsampattiṃ patto. Ekasāṭako brāhmaṇo uttara-sāṭakena Bhagavantaṃ pūjetvā taṃ divasaṃ yeva sabbatṭhakaṃ labhi. Sabbe p' ete mahārāja diṭṭhadhammi-kaṃ bhogañ - ca yasañ - ca anubhaviṃsūti. — Bhante Nāgasena, vicinitvā pariyesitvā cha jane yeva addasāsīti. — Āma mahārājāti. — Tena hi bhante Nāgasena akusalaṃ yeva adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Ahaṃ hi bhante Nāgasena ekadivasaṃ yeva dasa pi purise passāmi pāpassa kammaṃ vipākena sūlesu āropente, vīsatiṃ - pi tiṃsam - pi cattālīsam - pi paññāsam - pi

¹ samādayitvā BCM. ⁴ mah. nimi all. ⁴ sādhiṇo all. ⁸ bhagavati ABC.
¹⁵ -kaccānassa B. ¹⁶ -danīyaṃ BC. ¹⁷ ārogā C. ¹⁸ abhido- CM. ¹⁹
mālākāro BC. ³⁰ tiṃsatimpi C.

purise purisasatam - pi purisasahassam - pi passāmi pā-
 passa kammaṣṣa vipākena sūlesu āropente. Nandakulassa
 bhante Nāgasena Bhaddasālo nāma senāpatiputto ahoṣi,
 tena ca raññā Candaguttena sangāmo samupabbūho
 ahoṣi. Tasmim̃ kho pana bhante Nāgasena sangāme
 ubhatobalakāye asīti kavandharūpāni ahesum̃, ekasmim̃
 kira sīsakalande paripuṇṇe ekaṃ kavandharūpaṃ utṭha-
 hati, sabbe p' ete pāpass' eva kammaṣṣa vipākena ana-
 yabyasanam̃ āpannā. Iminā pi bhante Nāgasena kāraṇena
 bhaṇāmi: akusalam̃ yeva adhimattam̃ balavattaram̃, no
 tathā kusalan - ti. Sūyati bhante Nāgasena imasmim̃ Bud-
 dhasāsane Kosalena raññā asadisadānam̃ dinnan - ti. —
 Āma mahārāja, sūyatīti. — Api nu kho bhante Nāgasena
 Kosalarājā tam̃ asadisadānam̃ datvā tatonidānam̃ kañci
 ditṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā sukhaṃ vā pa-
 ṭilabhīti. — Na hi mahārājāti. — Yadi bhante Nāgasena
 Kosalarājā evarūpaṃ anuttaram̃ dānam̃ datvā pi na labhi
 tatonidānam̃ ditṭhadhammikaṃ bhogaṃ vā yasaṃ vā su-
 khaṃ vā, tena hi bhante Nāgasena akusalam̃ yeva adhi-
 mattam̃ balavattaram̃, no tathā kusalan - ti.

Parittattā mahārāja akusalam̃ khippam̃ pariṇamati,
 vipulattā kusalam̃ dīghena kālena pariṇamati. Upa-
 māya pi mahārāja etaṃ upaparikkhitabbaṃ. Yathā
 mahārāja aparante janapade kumudabhaṇḍikā nāma
 dhaññajāti māsalunā antogehagatā hoti, sāliyo chap-
 pañcamāsehi pariṇamanti; kiṃ pan' ettha mahārāja an-
 tarāṃ ko viṣeso kumudabhaṇḍikāya ca sālīnañ - cāti. —
 Parittatā bhante kumudabhaṇḍikāya, vipulatā ca sā-
 līnam̃. Sāliyo bhante Nāgasena rājārahā rājabhoja-
 nam̃, kumudabhaṇḍikā dāsakāmmakarānam̃ bhojanan - ti.

⁶ -kavabandha- C, -kabaddha- M. ¹⁴ kiñci all. ²⁵ dhaññā- AaM, dhañ-
 ñam̃ C. ²⁵ māsaluṇa B, -luṇā Aa, -luṇāma AbC, massaphalunā M.
²⁸ parittattā all. ²⁸ vipulatāya M. ²⁹ rājārahānam̃ AaC.

— Evam - eva kho mahārāja parittattā akusalaṃ khippaṃ pariṇamati, vipulattā kusalaṃ dīghena kālena pariṇamatīti. — Yaṃ tattha bhante Nāgasena khippaṃ pariṇamati taṃ nāma loke adhimattaṃ balavataraṃ, tasmā akusalaṃ adhimattaṃ balavataraṃ, no tathā kusalaṃ. Yathā nāma bhante Nāgasena yo koci yodho mahatimabhāyuddhaṃ pavisitvā paṭisattuṃ upakacchake gahetvā ākaḍḍhitvā khippataraṃ sāmīno upaneyya so yodho loke samattho sūro nāma, yo ca bhisakko khippaṃ sallaṃ uddharati rogam - apaneti so bhisakko cheko nāma, yo gaṇako sīghasīghaṃ gaṇetvā khippaṃ dassayati so gaṇako cheko nāma, yo mallo khippaṃ paṭimallaṃ ukkhipitvā uttānakaṃ pātetī so mallo samattho sūro nāma; evam - eva kho bhante Nāgasena yaṃ khippaṃ pariṇamati kusalaṃ vā akusalaṃ vā taṃ loke adhimattaṃ balavataraṃ - ti. — Ubhayam - pi taṃ mahārāja kammaṃ samparāyavedaniyaṃ yeva, api ca akusalaṃ sāvajjatāya khaṇena diṭṭhadhammavedaniyaṃ hoti. Pubbakehi mahārāja khattiyehi ṭhapito eso niyamo: yo pāṇaṃ hanati so daṇḍāraho, yo adinnaṃ ādiyati, yo paradāraṃ gacchati, yo musā bhāṇati, yo gāmaṃ ghātetī, yo panthaṃ dūsetī, yo nikatīvañcanaṃ karotī so daṇḍāraho vadhitabbo chettabbo bhettabbo hantabbo ti. Taṃ te upādāya vicinitvā vicinitvā daṇḍenti vadhenti chindanti bhindanti hananti ca. Api nu mahārāja atthi kehici ṭhapito niyamo: yo dānaṃ vā detī sīlaṃ vā rakkhati uposathakammaṃ vā karotī tassa dhanam vā yasaṃ vā dātabban - ti. Api nu taṃ vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasaṃ vā denti, corassa katakammaṃ vadhabandhanaṃ viyāti. — Na hi bhante ti. — Yadi mahārāja dāyakānaṃ vicinitvā vicinitvā dhanam vā yasaṃ vā dadeyyuṃ, kusalam - pi diṭṭhadhamma-

⁷ upakacchakena AbC. ⁸ upanāmeyya AbC. ⁹ suro all. ¹⁶ -vedaniyaṃ C throughout. ¹⁹ hanti B. ²³ vicinitvā once AM. ²⁸ ³⁰ vicinitvā once CM.

vedaniyaṃ bhaveyya. Yasmā ca kho mahārāja dāyake na vicinanti: dhanam vā yasaṃ vā dassamāti, tasmā kusalam na diṭṭhadhammavedaniyaṃ. Iminā mahārāja kāraṇena akusalam diṭṭhadhammavedaniyaṃ, samparāye va so adhimattam balavataram vedanam vediyatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, tavādisena buddhimantena vinā n' eso pañho sunibbedhiyo; lokikam - bhante Nāgasena lokuttarena viññāpitan - ti.

Bhante Nāgasena, ime dāyakā dānam datvā pubba-petānam ādisanti: imam tesam pāpunātūti. Api nu te kañci tatonidānam vipākam paṭilabhantīti. — Keci mahārāja paṭilabhanti, keci na paṭilabhantīti. — Ke bhante paṭilabhanti, ke na paṭilabhantīti. — Nirayūpapannā mahārāja na paṭilabhanti, saggagatā na paṭilabhanti, tiracchānayanigatā na paṭilabhanti; catunnam petānam tayo petā na paṭilabhanti: vantāsikā khuppipāsino nijjhāmatāṅhikā; labhanti petā paradattūpajīvino, te pi saramāna yeva labhantīti. — Tena hi bhante Nāgasena dāyakānam dānam vissotam hoti aphalam, yesam uddissa kataṃ yadi te na paṭilabhantīti. — Na hi tam mahārāja dānam aphalam hoti avipākam, dāyakā yeva tassa phalam anubhavantīti. — Tena hi bhante kāraṇena maṃ saññāpehīti. — Idha mahārāja keci manussā maccha-mānsasurā-bhatta-khajjakāni paṭiyādetvā nātikulam gacchanti; yadi te nātakā tam upāyanam na sampaticcheyyūm, api nu tam upāyanam vissotam gaccheyya vinasseyya vā ti. — Na hi bhante, sāmikānam yeva tam hotīti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalam anubhavanti. Yathā

⁵ ca B. ⁵ vedanam om. BM. ¹⁰ ādisanti M, ādiyanti AbBC, adhiyanti Aa. ¹¹ kiñci all. ²² bhante Nāgasena AbBaM. ²⁵ nam ABC, nam tam M. ²⁸ anubhavantīti all.

vā pana mahārāja puriso gabbhaṃ pavitṭho asati purato nikkhamanamukhe kena nikkhameyyāti. — Pavitṭhen' eva bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavantīti. — Hotu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāma: dāyakā yeva tassa phalaṃ anubhavanti, na mayaṃ taṃ kāraṇaṃ vilomemāti.

Bhante Nāgasena, yadi imesaṃ dāyakānaṃ dinnāṃ dānaṃ pubbapetānaṃ pāpuṇāti te ca tassa vipākaṃ anubhavanti, tena hi yo pāṇātipātī luddo lohitapāṇi paduṭṭhamanasankappo manusse ghātetvā dāruṇaṃ kammaṃ katvā pubbapetānaṃ ādiseyya: imassa me kammassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātūti, api nu tassa vipāko pubbapetānaṃ pāpuṇātīti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, ko tattha hetu kiṃ kāraṇaṃ yena kusalaṃ pāpuṇāti akusalaṃ na pāpuṇātīti. — N' eso mahārāja pañho pucchitabbo, mā ca tvaṃ mahārāja: vissajjako atthīti apucchitabbaṃ pucchi; kissa ākāso nirālambo, kissa Gangā uddhamukhā na sandati, kissa ime manussā ca dijā ca dipadā, migā catuppadā ti taṃ - pi maṃ tvaṃ pucchissasīti. — Nāhan - taṃ bhante Nāgasena vihesāpekkho pucchāmi, api ca nibbāhanatthāya sandehassa pucchāmi. Bahumanussā loke vāmagāhino vicakkhukā; kin - ti te otāraṃ na labheyyun - ti evāhan - taṃ pucchāmīti. — Na sakkā mahārāja saha akatena ananumatena saha pāpaṃ kammaṃ saṃvibhajitum. Yathā mahārāja manussā udakanibbāhanena udakaṃ suvidūram - pi haranti, api nu mahārāja sakkā ghanamahāselapabbato nibbāhanena yathicchitaṃ haritun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalaṃ saṃvibhajitum, na sakkā akusalaṃ saṃvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja sakkā telena padīpo jaletum, api nu mahārāja sakkā udakena

⁷ dinnadānaṃ CM. ¹¹ ādiyeyya ABC. ¹⁸ na om. all. ¹⁹ dvijā C. ¹⁹ dvipadā CaM. ²³ okāraṃ M. ²⁵ pāpakammaṃ CM. ²⁶ sudūrampi A.

padīpo jaletun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja kassakā taḷākato udakam nīharitvā dhaññam paripācenti, api nu kho mahārāja sakkā mahāsamuddato udakam nīharitvā dhaññam paripācetun - ti. — Na hi bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena sakkā kusalam samvibhajitum, na sakkā akusalam samvibhajitum; kāraṇena maṃ saññāpehi, nāham andho anāloko, sutvā vedissāmīti. — Akusalam mahārāja thokam, kusalam bahukam, thokattā akusalam kattāram yeva pariyādiyati, bahukattā kusalam sadevakam lokam ajjhottharatīti. — Opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja parittam ekam udabindu paṭhaviyam nipateyya, api nu kho tam mahārāja udabindu dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Na hi bhante, yattha tam udabindu nipatitam tath' eva pariyādiyatīti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udabindussāti. — Evam - eva kho mahārāja parittam akusalam, parittattā kattāram yeva pariyādiyati, na sakkā samvibhajitum. Yathā vā pana mahārāja mahatimahāmegho abhivasseyya tappayanto dharāṇitalam, api nu kho so mahārāja mahāmegho samantato otthareyyāti. — Āma bhante, pūrayitvā so mahāmegho sobbha-sara-sarita-sākhā-kandara - padara - daha - taḷāka-udapāna-pokkharāṇiyo dasa pi dvādasa pi yojanāni ajjhotthareyyāti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Mahantattā bhante meghassāti. — Evam - eva kho mahārāja kusalam bahukam, bahukattā sakkā devamanussehi pi samvibhajitun - ti.

Bhante Nāgasena, kena kāraṇena akusalam thokam,

¹⁶ udakabindu ACM, and so M throughout. ²² -diyatīti ABC.

kusalam bahutaran - ti. — Idha mahārāja yo koci dānam deti sīlam samādiyati uposathakammaṃ karoti, so haṭṭho pahaṭṭho hasito pahasito pamudito pasannamānaso vedajāto hoti; tassa aparāparam pīti uppajjati, pītimanassa bhiyyo bhiyyo kusalam pavaddhati. Yathā mahārāja udapāne bahusalilasampunṇe ekena desena udakam paviseyya ekena nikkhameyya, nikkhamante pi aparāparam uppajjati, na sakkā hoti khayam pāpetum; evam - eva kho mahārāja kusalam bhiyyo bhiyyo pavaddhati. Vassasate pi ce mahārāja puriso kataṃ kusalam āvajjeyya, āvajjite āvajjite bhiyyo bhiyyo kusalam pavaddhati, tassa taṃ kusalam sakkā hoti yathicchakehi saddhim samvibhajitum. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena kusalam bahutaram. Akusalam pana mahārāja karonto pacchā vippaṭisārī hoti, vippaṭisārino cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaddhati, tatth' eva pariyādiyati. Yathā mahārāja sukkhāya nadiyā mahāpulināya unnatāvanatāya kuṭila - sankuṭilāya uparito parittaṃ udakam āgacchantam hāyati khīyati, na parivaddhati, tatth' eva pariyādiyati; evam - eva kho mahārāja akusalam karontassa cittaṃ patilīyati patikuṭati pativaṭṭati, na sampasārīyati, socati tappati hāyati khīyati, na parivaddhati, tatth' eva pariyādiyati. Idam - ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akusalam thokan - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etam, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, imasmim loke naranāriyo supinam passanti kalyāṇam - pi pāpakam - pi, diṭṭhapubbam - pi adiṭṭhapubbam - pi, katapubbam - pi akatapubbam - pi,

⁵ yathā pana BC, yathā vā pana AM. ¹⁰ āvajjeyya āvajjeyya M. ¹⁸ -puli - C.

khemam - pi sabhayam - pi, dūre pi santike pi, bahuvīdhāni pi anekavaṇṇasahassāni dissanti. Kiñ - c' etaṃ supinaṃ nāma, ko c' etaṃ passatīti. — Nimittam - etaṃ mahārāja supinaṃ nāma yaṃ cittassa āpātham - upagacchati. Cha - y - ime mahārāja supinaṃ passanti: vātiko supinaṃ passati, pittiko supinaṃ passati, semhiko supinaṃ passati, devatūpasamhārato supinaṃ passati, samudāciṇṇato supinaṃ passati, pubbanimittato supinaṃ passati. Tatra mahārāja yaṃ pubbanimittato supinaṃ passati taṃ yeva saccam, avasesam micchā ti. — Bhante Nāgasena, yo pubbanimittato supinaṃ passati, kiṃ tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, taṃ vā nimittam cittassa āpātham - upagacchati, añño vā āgantvā tassa ārocetīti. — Na mahārāja tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā tassa āroceti, atha kho taṃ yeva nimittam cittassa āpātham - upagacchati. Yathā mahārāja ādāso na sayam kuhiñci gantvā chāyam vicināti, nāpi añño koci chāyam ānetvā ādāsam āropeti, atha kho yato kutoci chāyā āgantvā ādāsassa āpātham - upagacchati; evam - eva kho mahārāja na tassa cittaṃ sayam gantvā taṃ nimittam vicināti, nāpi añño koci āgantvā āroceti, atha kho yato kutoci nimittam āgantvā cittassa āpātham - upagacchatīti.

Bhante Nāgasena, yan - taṃ cittaṃ supinaṃ passati, api nu taṃ cittaṃ jānāti: evam nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti. — Na hi mahārāja taṃ cittaṃ jānāti: evam vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te atthaṃ kathentīti. — Ingha bhante Nāgasena kāraṇam dassēhīti. — Yathā mahārāja sarīre tilakā piḷakā daddūni uṭṭhahanti lābhāya vā alābhāya vā yasāya vā ayasāya vā

² kimetaṃ C ³ nimittetaṃ A. ¹⁰ avasesā M. ¹⁵ añño vā koci all.
¹⁶ tassa na ār. AC. ²¹ mah. tassa . . . nimittam na vicināti AC. ²² añño vā koci AC.

nindāya vā pasamsāya vā sukhāya vā dukkhāya vā, api nu tā mahārāja [tilakā] piḷakā jānitvā uppajjanti: imam nāma mayam attham nipphādessāmāti. — Na hi bhante, yādise tā okāse piḷakā sambhavanti, tattha tā piḷakā disvā nemittakā byākaronti: evam nāma vipāko bhavissatīti. — Evam - eva kho mahārāja yan - tam cittam supinam passati na tam cittam jānāti: evam nāma vipāko bhavissati khemaṃ vā bhayaṃ vā ti; nimitte pana uppanne aññesaṃ katheti, tato te attham kathentīti.

Bhante Nāgasena, yo supinam passati so niddāyanto passati udāhu jagganto passatīti. — Yo so mahārāja supinam passati na so niddāyanto passati nāpi jagganto passati, api ca okkante middhe asampatte bhavange eth' antare supinam passati. Middhasamārūhassa mahārāja cittam bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittam na - ppavattati, appavattam cittam sukhadukkham na - ppajānāti, appaṭivijānantassa supino na hoti, pavattamāne citte supinam passati. Yathā mahārāja timire andhakāre ap - pabhāse suparisuddhe pi ādāse chāyā na dissati, evam - eva kho mahārāja middhasamārūhe citte bhavangagate tiṭṭhamāne pi sarīre cittam appavattam hoti, appavatte citte supinam na passati. Yathā mahārāja ādāso evam sarīram daṭṭhabbam, yathā andhakāro evam middham daṭṭhabbam, yathā āloko evam cittam daṭṭhabbam. Yathā vā pana mahārāja mahikotthaṭassa suriyassa pabhā na dissati, santā yeva suriyarasmī appavattā hoti, appavattāya suriyarasmiyā āloko na hoti; evam - eva kho mahārāja middhasamārūhassa cittam bhavangagataṃ hoti, bhavangagataṃ cittam na - ppavattati, appavatte citte supinam na passati. Yathā mahārāja suriyo evam sarīram daṭṭhabbam, yathā mahikottharaṇam evam

⁴ yādise om. AC. ⁵ nemittikā B. ^{11.12} jāgaranto M. ¹² passati so nidd. na passati AC. ²¹ appavattam om AC.

middham datṭhabbam, yathā suriyarasmi evam cittaṃ datṭhabbam.

Dvinnam mahārāja sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti: middhasamārūḥassa bhavangagatassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti, nirodhasamāpannassa sante pi sarīre cittaṃ appavattam hoti. Jāgarantassa mahārāja cittaṃ lolaṃ hoti vivaṭam pākaṭam anibaddham, evarūpassa citte nimittam āpātham na upeti. Yathā mahārāja purisaṃ vivaṭam pākaṭam akiriyaṃ arahassaṃ rahassakāmā parivajjenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passati. Yathā vā pana mahārāja bhikkhuṃ bhinnājīvaṃ anācāraṃ pāpamittam dussīlaṃ kusītaṃ hīnaviriyaṃ kusalā bodhapakkhiyā dhammā āpātham na upenti, evam - eva kho mahārāja jāgarantassa dibbo attho āpātham na upeti, tasmā jāgaranto supinaṃ na passatīti.

Bhante Nāgasena, atthi middhassa ādi-majjha-pariyosānan - ti. — Āma mahārāja, atthi middhassa ādi, atthi majjham, atthi pariyosānan - ti. — Katamaṃ ādi, katamaṃ majjham, katamaṃ pariyosānan - ti. — Yo mahārāja kāyassa onāho pariyonāho dubbalyaṃ mandatā akammaññatā kāyassa, ayaṃ middhassa ādi; yo mahārāja kapiniddāpareto vokiṇṇakaṃ jaggati, idaṃ middhassa majjham; bhavangagati pariyosānaṃ. Majjhūpagato mahārāja kapiniddāpareto supinaṃ passati. Yathā mahārāja koci yatacārī samāhitacitto tṭhitadhammo acalabuddhi pahīnakotūhalasaddaṃ vanam - ajjhogāhitvā sukhumam attham cintayati, na ca so tattha middham okkamati, so tattha samāhito ekaggacitto sukhumam attham paṭivijjhati; evam - eva kho mahārāja jāgaro na middhasamāpanno ajjhupagato kapiniddam kapiniddāpareto su-

³ āpātam C. ⁹ arahassārahaṃ AbC. ¹⁴ -vīriyaṃ ABC ¹⁴ kusalaṃ AC.
¹⁴ āpātam Aa. ²⁶ saññatacārī A. ²⁷ -gāhetvā M, -gahetvā ABC.

pinam̐ passati. Yathā mahārāja kotūhalasaddo evam̐ jāgaraṇam̐ daṭṭhabbam̐, yathā vivittam̐ vanam̐ evam̐ kapi-niddāpareto daṭṭhabbo, yathā so kotūhalasaddam̐ ohāya middham̐ vivajjetvā majjhatabhūto sukhumam̐ attham̐ paṭivijjhati, evam̐ jāgaro na middhasamāpanno kapinid-dāpareto supinam̐ passatīti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam̐ - etam̐, tathā sampaticchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sattā maranti, sabbe te kāle yeva maranti, udāhu akāle pi marantīti. — Atthi mahārāja kāle pi maraṇam̐, atthi akāle pi maraṇan - ti. — Ke te bhante Nāgasena kāle maranti, ke akāle marantīti. — Diṭṭhapubbā pana mahārāja tayā ambarukkhā vā jamburukkhā vā aññasmā vā pana phalarukkhā phalāni patantāni āmāni ca pakkāni cāti. — Āma bhante ti. — Yāni tāni mahārāja phalāni rukkhatō patanti sabbāni tāni kāle yeva patanti udāhu akāle pīti. — Yāni tāni bhante Nāgasena phalāni paripakkāni vilīnāni patanti sabbāni tāni kāle patanti; yāni pana tāni avasesāni phalāni tesu kānici kimividdhāni patanti, kānici lakuṭahatāni patanti, kānici vātapahaṭāni patanti, kānici antopūtīkāni hutvā patanti, sabbāni tāni akāle patantīti. — Evam̐ - eva kho mahārāja ye te jarāvegahatā maranti te yeva kāle maranti; avasesā keci kammaapatibālḥā maranti, keci gatipatibālḥā, keci kiriyapatibālḥā marantīti. — Bhante Nāgasena, ye te kammaapatibālḥā maranti, ye pi te gatipatibālḥā maranti, ye pi te kiriyapatibālḥā maranti, ye pi te jarāvegapatibālḥā maranti, sabbe te kāle yeva maranti; yo pi mātukucchigato marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati; yo pi vijātaghare marati, so tassa

² jāgaraṇam̐ A. ⁴ majjhaththa- AaB. ¹² tvayā C. ¹⁹ lakuṭāh- C. ²² patanti ABC.

kālo, so pi kāle yeva marati; yo pi māsiko marati — pe — yo pi vassasatiko marati, so tassa kālo, kāle yeva so marati. Tena hi bhante Nāgasena akāle maraṇaṃ nāma na hoti; ye keci maranti sabbe te kāle yeva marantīti.

Satt' ime mahārāja vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle maranti, katame satta: jighacchito mahārāja bhōjanam alabhamāno upahatabbhantaro vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; pipāsito mahārāja pāṇiyam alabhamāno parisukkhahadayo vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; ahinā daṭṭho mahārāja visavegābhīhato tikicchakam alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; visam-āsito mahārāja dayhantesu angapaccangesu agadam alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; aggigato mahārāja jhāyamāno nibbāpanam alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; udakagato mahārāja patitṭham alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati; sattihato mahārāja ābādhiko bhisakkam alabhamāno vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle marati. Ime kho mahārāja satta vijjamāne pi uttarim āyusmiṃ akāle maranti. Tatra pāham mahārāja ekaṃsena vadāmi. Aṭṭhavidhena mahārāja sattānam kālakiriyaṃ hoti: vātasamuṭṭhānena pittasamuṭṭhānena semhasamuṭṭhānena sannipātikena utupariṇāmena visamaparihārena opakkamikena kammavipākena mahārāja sattānam kālakiriyaṃ hoti. Tatra mahārāja yad-idaṃ kammavipākena kālakiriyaṃ sā yeva tattha sāmāyikā kālakiriyaṃ, avasesā asāmāyikā kālakiriyaṃ. Bhavati ca:

Jighacchāya pipāsāya ahinā daṭṭho visena ca
aggi-udaka-sattihi akāle tattha miyati.

³ eso C. ²⁷ sāmāyik- B throughout, A five times, Aa three times, CM once; samā- C twice. ²⁸ asāmāyikā ABC. ²⁸ kālakiriyaṃ ti all

Vāta-pittena semhena sannipāten' utūhi ca
visamōpakkamakammehi akāle tattha mīyatīti.

Keci mahārāja sattā pubbe katena tena tena akusalakammavipākena maranti. Idha mahārāja yo pubbe pare jighacchāya māreti so bahūni vassasatasahassāni jighacchāya paripīlito chāto parikilanto sukkha-pamilāta-hadayo sukkhito visukkhito jhāyanto abbhantaram paridayhanto jighacchāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare pipāsāya māreti so bahūni vassasatasahassāni peto hutvā nijjhāmatanḥiko samāno lūkho kiso parisukkhitahadayo pipāsāya yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare ahinā dasāpetvā māreti so bahūni vassasatasahassāni ajagaramukhen' eva ajagaramukham kaṇhasappamukhen' eva kaṇhasappamukham parivattitvā tehi khāyitakhāyito ahīhi datṭho yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare visam datvā māreti so bahūni vassasatasahassāni dayhantehi angapaccangehi bhijjamānena sarīrena kuṇapagandham vāyanto visen' eva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare agginā māreti so bahūni vassasatasahassāni angārapabbaten' eva angārapabbatam Yamavisayen' eva Yamavisayam parivattitvā dadḍhavidadḍhagatto agginā yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare udakena māreti so bahūni vassasatasahassāni hata-vilutta-bhagga-dubbalagatto khubhitacitto udae yeva marati daharo pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam maraṇam. Yo pubbe pare sattiyā māreti

³ pubbe kate akusalakamme tena ak. M. ⁶ sukkhampilāta- B, sukkhamilāta- M. ⁸ -dayh- M. ⁸ -āy'eva M. ¹² -āy'eva AaB. ¹⁴ datṭhāpetvā ABaCM (in B corr. by first hand). ¹⁷ khayitakhayito ABC. ²⁰ angamangehi B.

so bahūni vassasatasahassāni chinna-bhinna-kotṭita-vi-
kotṭito sattimukhasamāhato sattiyā yeva marati daharo
pi majjhimo pi mahallako pi; idam - pi tassa sāmāyikam
maraṇam - ti.

Bhante Nāgasena, akāle maraṇam atthīti yaṃ vadesi,
ingha me tvaṃ tattha kāraṇam atidisāti. — Yathā ma-
hārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-kaṭṭha-sā-
khā-palāso pariyādiṇṇabhakkho upādānasankhayā nibbā-
yati, so aggi vuccati anītico anupaddavo samaye nibbuto
nāmāti, evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasa-
sahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo
marati so vuccati samaye maraṇam - upagato ti. Yathā
vā pana mahārāja mahatimahāaggikkhandho ādiṇṇa-tiṇa-
kaṭṭha-sākhā-palāso assa, tam āpariyādiṇṇe yeva tiṇa-
kaṭṭha-sākhā-palāse mahatimahāmegho abhippavassitvā
nibbāpeyya, api nu kho so mahārāja mahāaggikkhandho
samaye nibbuto nāma hotīti. — Na hi bhante ti. —
Kissa pana so mahārāja pacchimo aggikkhandho puri-
makena aggikkhandhena samasamagatiko nāhosīti. —
Āgantukena bhante meghena patipīlito so aggikkhandho
asamayanibbuto ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci
akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭ-
ṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā
sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena
vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappā-
datṭhena vā visam - āsitena vā agginā vā udakena vā
sattiyā vā patipīlito akāle marati. Idam - ettha mahārāja
kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako
uṭṭhahitvā ninnañ - ca thalañ - ca paripūrayanto abhivas-
sati, so vuccati megho anītico anupaddavo vassatīti,
evam - eva kho mahārāja yo koci ciram jīvitvā jarājiṇṇo

7-13 ādinna- C (A once). 8 pariyādinna- C. 13 vā om. Aa. 16 so
om. AaBM.

āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati samaye maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja gagane mahatimahāvalāhako utṭhahitvā antarā yeva mahatā vātena abbattham gaccheyya, api nu kho so mahārāja valāhako samaye vigato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo valāhako purimakena valāhakena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante vātena patipīlito so valāhako asamayapatto yeva vigato ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja balavā āsīviso kupito kañcid-eva purisaṃ ḍaseyya, tassa taṃ visam anītikam-anupaddavaṃ maraṇam pāpeyya, taṃ visam vuccati anītikam-anupaddavaṃ koṭigatan-ti; evam-eva kho mahārāja yo koci ciram jīvitvā jarājīṇṇo āyukkhayā anītico anupaddavo marati so vuccati anītico anupaddavo jīvitakoṭigato sāmāyikam maraṇam-upagato ti. Yathā vā pana mahārāja balavatā āsīvisena daṭṭhassa antarā yeva ahiguṇṭhiko agadam datvā avisaṃ kareyya, api nu kho taṃ mahārāja visam samaye vigataṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja pacchimaṃ visam purimakena visena samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante agadena patipīlitaṃ visam akoṭigataṃ yeva vigatan-ti. — Evam-eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam-ettha mahārāja kāraṇam yena kāraṇena akāle maraṇam atthi.

Yathā vā pana mahārāja issattho saram pāteyya,

²² -guṇṭhiko B, -guṇḍiko AaM.

sace so saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saro vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci ciraṃ jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja issattho saraṃ pāteyya, tassa taṃ saraṃ tasmiṃ yeva khaṇe koci gaṇheyya, api nu kho so mahārāja saro yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana so mahārāja pacchimo saro purimakena sarena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante gahaṇena tassa sarassa gamaṇaṃ upacchinnan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuttāhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭānena saddo nibbattivā yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gacchati, so saddo vuccati anītika anupaddavo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāmāti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītika anupaddavo marati so vuccati anītika anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja yo koci lohamayaṃ bhājanaṃ ākoṭeyya, tassa ākoṭānena saddo nibbatteyya, nibbatte sadde adūragate koci āmaseyya, sah' āmasanena saddo nirujjheyya, api nu kho so mahārāja saddo yathāgati-gamanapatha-matthakaṃ gato nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana mahārāja pacchimo saddo purimakena saddena samasamagatiko nāhosīti. — Āgantukena bhante āmasanena so saddo

¹⁷ atthīti all throughout.

uparato ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhañña - bijaṃ sammā pavattamānena vassena otata - vitata - ākiṇṇa - bahu - phalaṃ hutvā sassutṭhānasamayaṃ pāpuṇāti, taṃ dhaññaṃ vuccati anītikam - anupaddavaṃ समयसम्पत्ताṃ nāma hotīti; evam - eva kho mahārāja yo koci bahūni divasasahassāni jīvitvā jarājiṇṇo āyukkhayā anītiko anupaddavo marati so vuccati anītiko anupaddavo samaye maraṇam - upagato ti. Yathā vā pana mahārāja khetto suvirūlhaṃ dhaññabijaṃ udakena vikalāṃ mareyya, api nu kho taṃ mahārāja dhaññaṃ समयसम्पत्ताṃ nāma hotīti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana taṃ mahārāja paçchimaṃ dhaññaṃ purimakena dhaññaṃ samasamagatikaṃ nāhosīti. — Āgantukena bhante uphena patipīlitaṃ taṃ dhaññaṃ matan - ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamutṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā akāle marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampannaṃ taruṇa - sassaṃ kimayo utṭahitvā samūlaṃ nāsenti. — Suta - pubbaṃ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbaṃ - cāti. — Kin - nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle naṭṭhaṃ, udāhu akāle naṭṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante sassaṃ kimayo na khādeyyuṃ, sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayaṃ pāpuṇāti. — Āma bhante ti. —

¹⁹ taṃ om. BM.

Evam - eva kho mahārāja yo koci akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā — pe — sattivegapatipīlito vā marati. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthi.

Sutapubbaṃ pana tayā mahārāja sampanne sasse phalabhāranamite mañjaritapatte karakavassaṃ nāma vassajāti nipatitvā vināseti aphalaṃ karotīti. — Suttapubbañ - c' eva taṃ bhante amhehi diṭṭhapubbañ - cāti. — Api nu kho taṃ mahārāja sassaṃ kāle natṭhaṃ udāhu akāle natṭhan - ti. — Akāle bhante; yadi kho taṃ bhante [sassaṃ] karakavassaṃ na vasseyya, sassuddharaṇasamayāṃ pāpuṇeyyāti. — Kim - pana mahārāja āgantukena upaghātena sassaṃ vinassati, nirupaghātaṃ sassaṃ sassuddharaṇasamayāṃ pāpuṇātīti. — Āma bhante ti. — Evam - eva kho mahārāja yo koçi akāle marati so āgantukena rogena patipīlito vātasamuṭṭhānena vā pittasamuṭṭhānena vā semhasamuṭṭhānena vā sannipātikena vā utupariṇāmajena vā visamaparihārajena vā opakkamikena vā jighacchāya vā pipāsāya vā sappadaṭṭhena vā visamāsitena vā agginā vā udakena vā sattivegapatipīlito vā akāle marati; yadi pana āgantukena rogena patipīlito na bhaveyya, samaye va maraṇaṃ pāpuṇeyya. Idam - ettha mahārāja kāraṇaṃ yena kāraṇena akāle maraṇaṃ atthīti.

Acchariyaṃ bhante Nāgasena, abbhutaṃ bhante Nāgasena, sudassitaṃ kāraṇaṃ, suddassitaṃ opammaṃ akāle maraṇassa paridīpanāya; atthi akāle maraṇan - ti uttānīkataṃ pākaṭaṃ kataṃ vibhūtaṃ kataṃ. Acittavikkhittako pi bhante Nāgasena manujo ekamekena pi tāva opammaṃ niṭṭhaṃ gaccheyya: atthi akāle mara-

²¹ pana so āg. A. ²² vā AbBC; om. AaM. ²³ uttāni- ACM. ²⁴ acinta- C, acinti- A.

ṇan - ti; kim - pana manujo sacetano. Paṭhamopammen' evāhaṃ bhante saññatto: atthi akāle maraṇan - ti, api ca aparāparaṃ nibbāhanaṃ sotukāmo na sampatiṇṇin - ti.

Bhante Nāgasena, sabbesaṃ parinibbutānaṃ cetiye pāṭihīraṃ hoti, udāhu ekaccānaṃ yeva hotīti. — Ekaccānaṃ mahārāja hoti, ekaccānaṃ na hotīti. — Katamesaṃ bhante hoti, katamesaṃ na hotīti. — Tiṇṇannaṃ mahārāja aññatarassa adhiṭṭhānā parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti, katamesaṃ tiṇṇannaṃ: Idha mahārāja arahā devamanussānaṃ anukampāya tiṭṭhanto va adhiṭṭhāti: evaṃnāmacetiye pāṭihīraṃ hotūti, tassa adhiṭṭhānavasena cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ arahato adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja devatā manussānaṃ anukampāya parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ dassenti: iminā pāṭihīrena saddhammo niccasampaggaḥito bhavisati, manussā ca pasannā kusalena abhivaḍḍhissantīti; evaṃ devatānaṃ adhiṭṭhānena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Puna ca paraṃ mahārāja itthi vā puriso vā saddho pasanno paṇḍito byatto medhāvī buddhisampanno yoniso cintayitvā gandhaṃ vā mālaṃ vā dussaṃ vā aññataraṃ vā kiñci adhiṭṭhāhitvā cetiye ukkhipati: evaṃ nāma hotūti, tassa pi adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti; evaṃ manussānaṃ adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Imesaṃ kho mahārāja tiṇṇannaṃ aññatarassa adhiṭṭhānavasena parinibbutassa cetiye pāṭihīraṃ hoti. Yadi mahārāja tesāṃ adhiṭṭhānaṃ na hoti, khīṇāsavassa pi chaḷabhiññassa cetovasippattassa cetiye pāṭihīraṃ na hoti. Asati

pi mahārāja paṭihīre caritaṃ disvā suparisuddhaṃ okap-
petabbaṃ niṭṭhaṃ gantabbaṃ saddahitabbaṃ: suparinib-
buto ayaṃ Buddhaputto ti. — Sādhu bhante Nāgasena,
evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, ye te sammā paṭipajanti tesaṃ
sabbesaṃ yeva dhammābhisamayo hoti, udāhu kassaci
na hotīti. — Kassaci mahārāja hoti, kassaci na hotīti.
— Kassa bhante hoti, kassa na hotīti. — Tiracchāna-
gatassa mahārāja supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti, pettivisayūpapannassa micchādīṭṭhikassa kuhakassa
mātughātakassa pitughātakassa arahantaghātakassa san-
ghabhedakassa lohituppādakassa theyyasaṃvāsakassa
titthiyapakkantakassa bhikkhuiddūsakassa terasannaṃ
garukāpattīnaṃ aññataraṃ āpajjitvā avuṭṭhitassa paṇḍa-
kassa ubhatobyañjanakassa supaṭipannassāpi dhammā-
bhisamayo na hoti, yo pi manussadaharako ūnakasatta-
vassiko tassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na
hoti. Imesaṃ kho mahārāja soḷasannaṃ puggalānaṃ
supaṭipannānaṃ - pi dhammābhisamayo na hotīti.

Bhante Nāgasena, ye te pannarasa puggalā viruddhā
yeva tesaṃ dhammābhisamayo hotu vā mā vā hotu,
atha kena kāraṇena manussadaharakassa ūnakasattavas-
sikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti,
ettha tāva pañho bhavati. Nanu nāma daharakassa na
rāgo hoti, na doso hoti, na moho hoti, na māno hoti, na
micchādīṭṭhi hoti, na arati hoti, na kāmavitakko hoti.
Amisito kilesehi so nāma daharako yutto ca patto ca
arahati ca cattāri saccāni ekapaṭivedhena paṭivijjhitun - ti.
— Tañ - ñev' ettha mahārāja kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena

¹⁰ -sayuppanassa AM. ¹² buddhalohit- M. ²¹ tesaṃ tesaṃ ABC.

²⁷ yutto patto AB.

bhaṇāmi: ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. Yadi mahārāja ūnakasattavassiko rajanīye rajjeyya, dussanīye dusseyya, mohanīye muyheyya, madanīye majjeyya, diṭṭhiṃ vijāneyya, ratiñca aratiñca vijāneyya, kusalākusalaṃ vitakkeyya, bhavyeyya tassa dhammābhisamayo. Api ca mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī; ūnakasattavassiko mahārāja tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ. Yathā mahārāja Sinerupabbatarājā garuko bhāriko vipulo mahanto, api nu kho taṃ mahārāja puriso attano pākatikena thāma-bala-viriyena sakkuṇeyya Sinerupabbatarājānaṃ uddharitun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Dubbalattā bhante purisassa, mahantattā Sinerupabbatarājassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu garukā bhārikā vipulā mahatī, ūnakasattavassiko tena dubbalena cittaṃ parittakena mandena avibhūtena na sakkoti garukaṃ bhārikaṃ vipulaṃ mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja ayaṃ mahāpaṭhavī dīghā āyatā puthulā vitthatā visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, api nu kho taṃ mahārāja mahāpaṭhaviṃ sakkā parittakena udakabindukena temetvā udakacikkhallaṃ kātun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārājāti. — Parittattā bhante udakabindussa, mahantattā mahāpaṭhaviyā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassikassa cittaṃ

⁴ moheyya BM. ²⁵ hotīti all throughout. ³¹ -dukassa M.

abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ mandaṃ avi-
bhūtaṃ, asankhatā nibbānadhātu dīghā āyatā puthulā
vitthataṃ visālā vitthiṇṇā vipulā mahantā, ūnakasattavas-
siko tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ
paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana
mahārāja abala-dubbala-paritta-appa-thoka-mandaggi
bhaveyya, api nu kho mahārāja tāyatakena mandena ag-
ginā sakkā sadevake loke andhakāraṃ vidhametvā ālokaṃ
dassetun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena
mahārājāti. — Mandattā bhante aggissa, lokassa mahan-
tattā ti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasattavassi-
kassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ thokaṃ
mandaṃ avibhūtaṃ, mahatā ca avijjandhakārena pihitaṃ,
tasmā dukkaraṃ nāṇalokaṃ dassayituṃ, tena kāraṇena
ūnakasattavassikassa supaṭipannassāpi dhammābhisamayo
na hoti. Yathā vā pana mahārāja āturo kiso aṇu-pari-
mita-kāyo sālakakimi hatthināgaṃ tidhāppabhinnaṃ navā-
yataṃ tivitthataṃ dasapariṇāhaṃ aṭṭharatanikaṃ ṭhānam -
upagataṃ disvā gilituṃ parikaddheyya, api nu kho so
mahārāja sālakakimi sakkuṇeyya taṃ hatthināgaṃ gili-
tun - ti. — Na hi bhante ti. — Kena kāraṇena mahārā-
jāti. — Parittattā bhante sālakasārīrassa, mahantattā
hatthināgassāti. — Evam - eva kho mahārāja ūnakasat-
tavassikassa cittaṃ abalaṃ dubbalaṃ parittaṃ appaṃ
thokaṃ mandaṃ avibhūtaṃ, mahatī asankhatā nibbāna-
dhātu, so tena dubbalena cittena parittakena mandena avi-
bhūtena na sakkoti mahatiṃ asankhataṃ nibbānadhātuṃ
paṭivijjhituṃ, tena kāraṇena ūnakasattavassikassa supaṭi-
pannassāpi dhammābhisamayo na hotīti. — Sādhu bhante
Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmīti.

¹⁸ anu- all. ¹⁹ salāka- AbB. ¹⁹ tidhapp- BM. ²⁸ cittena om. all.

Bhante Nāgasena, kiṃ ekantasukhaṃ nibbānaṃ, udāhu dukkhena missan - ti. -- Ekantasukhaṃ mahārāja nibbānaṃ dukkhena amissan - ti. — Na mayan - taṃ bhante Nāgasena vacanaṃ saddahāma: ekantasukhaṃ nibbānan - ti. Evam - ettha mayaṃ bhante Nāgasena pac - cema: nibbānaṃ dukkhena missan - ti; kāraṇaṃ - c' ettha upalabhāma: nibbānaṃ dukkhena missan - ti, katamaṃ ettha kāraṇaṃ: Ye te bhante Nāgasena nibbānaṃ pari - yesanti tesaṃ dissati kāyassa ca cittassa ca ātāpo pari - tāpo, ṭhāna - cankama - nisajjā - sayana - āhāra - pariggaho, middhassa ca uparodho, āyatanānaṃ - ca patipīḷanaṃ, dhanadhañña - piyañātimitta - pajahanaṃ; ye keci loke sukhitā sukhasamappitā te sabbe pi pañcahi kāmaguṇehi āyatane ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - bahuvidha - subhanimittena rūpena cakkhuṃ ramenti brūhenti, manā - pika - manāpika - gītavādita - bahuvidha - subhanimittena sad - dena sotaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - pup - pha - phala - patta - taca - mūla - sāra - bahuvidha - subhanimit - tena gandhena ghānaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manā - pika - khajja - bhojja - leyya - peyya - sāyaniya - bahuvidha - su - bhanimittena rāsena jivhaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - saṅhasukhuma - mudumaddava - bahuvidha - subha - nimittena phassena kāyaṃ ramenti brūhenti, manāpika - manāpika - kalyāṇapāpaka - subhāsubha - bahuvidha - vitak - ka - manasikārena manaṃ ramenti brūhenti. Tunihe taṃ cakkhu - sota - ghāna - jivhā - kāya - mano - brūhanaṃ ha - natha upahanatha chindatha upacchindatha rundhatha uparundhatha, tena kāyo pi paritappati cittam - pi pari - tappati, kāye paritatte kāyikaṃ dukkhaṃ vedanaṃ vedi - yati, citte paritatte cetasikaṃ dukkhaṃ vedanaṃ vediyati. Nanu Māgandiyo pi paribbājako Bhagavantaṃ garahamāno

¹⁰ -caṃkamana- A. ²⁵ -kuvitakka- ABC. ²⁷ upachindatha B; om. AC.

evam - āha: Bhūtahacco samaṇo Gotamo ti. Idam - ettha kāraṇaṃ yenāhaṃ kāraṇena brūmi: nibbānaṃ dukkhena missan - ti.

Na hi mahārāja nibbānaṃ dukkhena missaṃ, ekantasukhaṃ nibbānaṃ. Yaṃ pana tvam mahārāja brūsi: nibbānaṃ dukkhan - ti, n' etaṃ dukkhaṃ nibbānaṃ nāma, nibbānassa pana sacchikiriyāya pubbhāgo eso, nibbānapariyesanaṃ etaṃ. Ekantasukhaṃ yeva mahārāja nibbānaṃ, na dukkhena missaṃ. Tattha kāraṇaṃ vadāmi. Atthi mahārāja rājūnaṃ rajjasukhaṃ nāmāti. — Āma bhante, atthi rājūnaṃ rajjasukhan - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja rajjasukhaṃ dukkhena missan - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja rājāno paccante kupite tesam paccantanissitānaṃ paṭisedhāya amaccēhi pariṇāyakehi bhāṭehi balatthehi parivutā pavāsaṃ gantvā ḍaṃsamakasa - vātātapa - patipīlītā samavisame paridhāvanti mahāyuddhañ - ca kaṇṭhi jīvitasamsayañ - ca pāpuṇantīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ nāma, rajjasukhassa pariyesanāya pubbhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena rājāno rajjaṃ pariyesitvā rajjasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena rajjasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ rajjasukhaṃ, aññaṃ dukkhan - ti. — Evam - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyañ - ca cittañ - ca ātāpetvā ṭhāna - cankama - nisajjā - sayanāhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyañ - ca jīvitañ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, nihatapaccāmittā va rājāno rajjasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ nibbānaṃ, aññaṃ dukkhaṃ.

¹ bhūtabhaṇḍo C, bhūṇahacco Aa, bhūnatacco M (bhūnahu MN. 75). ⁶

dukkhaṃ nibbānaṃ dukkhaṃ Ab, nibbānaṃ dukkhaṃ C. ⁷ nāma om. C.

¹² kho pana taṃ A. ²⁶ -caṃkamana - Ab. ³¹ dukkhanti all

Aparam - pi mahārāja uttariṃ kāraṇaṃ suṇohi : ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. Atthi mahārāja ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ nāmāti. — Āma bhante, atthi ācariyaṇaṃ sippavantānaṃ sippasukhaṃ - ti. — Api nu kho taṃ mahārāja sippasukhaṃ dukkhena missaṃ - ti. — Na hi bhante ti. — Kissa pana te mahārāja ācariyaṇaṃ abhivādana-paccupaṭṭhānena udakāharaṇa-gharasammajjana-dāntakaṭṭhamūkhodakānuppādānena ucchiṭṭhapaṭiggahaṇa - ucchādana - nahāpana - pādaparikkamma sakacittaṃ nikkhipitvā paracittānuvattānena dukkhaseyyāya visamabhojanena kāyaṃ ātāpentīti. — N' etaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ nāma, sippapariyesanāya pubbabhāgo eso. Dukkheṇa bhante Nāgasena ācariyā sippaṃ pariyesitvā sippasukhaṃ anubhavanti. Evaṃ bhante Nāgasena sippasukhaṃ dukkhena amissaṃ, aññaṃ taṃ sippasukhaṃ, aññaṃ dukkhaṃ - ti. — Evaṃ - eva kho mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, ye pana taṃ nibbānaṃ pariyesanti te kāyaṃ - ca cittaṃ - ca ātāpetvā ṭhāna-cankama-nisajjā-sayanābhāraṃ pariggahetvā middhaṃ uparundhitvā āyatanāni patipīletvā kāyaṃ - ca jīvitaṃ - ca pariccajitvā dukkhena nibbānaṃ pariyesitvā ekantasukhaṃ nibbānaṃ anubhavanti, ācariyā viya sippasukhaṃ. Evaṃ mahārāja ekantasukhaṃ nibbānaṃ na dukkhena missaṃ, aññaṃ dukkhaṃ, aññaṃ nibbānaṃ - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampaṭicchāmi.

Bhante Nāgasena, nibbānaṃ nibbānaṃ - ti yaṃ vadesi, sakkā pana tassa nibbānassa rūpaṃ vā saṅghānaṃ vā vāyaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇaṃ vā kāraṇeṇa vā

^{3.26} aññaṃ nibb. a. dukkhanti M. ⁸ -paccuṭṭhānena A. ⁹ uccitṭha-AbC. ²⁰ -caṃkamaṇa- AM.

hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Appaṭibhāgaṃ mahārāja nibbānaṃ, na sakkā nibbānassa rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun - ti. — Etam - p' ahaṃ bhante Nāgasena na sampāṭicchāmi yaṃ atthidhammassa nibbānaṃ rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā apaṇṇāpanaṃ, kāraṇena maṃ saṇṇāpehīti. — Hotu mahārāja, kāraṇena taṃ saṇṇāpessāmi.

Atthi mahārāja mahāsamuddo nāmāti. — Āma bhante, atth' eso mahāsamuddo ti. — Sace taṃ mahārāja koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti; evaṃ puṭṭho tvaṃ mahārāja kin - ti tassa byākareyyāsīti. — Sace maṃ bhante koci evaṃ puccheyya: kittakaṃ mahārāja mahāsamudde udakaṃ, kati pana te sattā ye mahāsamudde paṭivasantīti, tam - ahaṃ bhante evaṃ vadeyyaṃ: apucchāmi maṃ tvaṃ ambho purisa pucchasi, n' esā pucchā kenaci pucchitabbā, ṭhapanīyo eso paṇho, avibhatto lokakkhāyikehi mahāsamuddo, na sakkā mahāsamudde udakaṃ pariminituṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā ti. Evāhaṃ bhante tassa paṭivacanaṃ dadeyyan - ti. — Kissa pana tvaṃ mahārāja atthidhamme mahāsamudde evaṃ paṭivacanaṃ dadeyyāsī, nanu vigaṇetvā tassa ācikkhitabbaṃ: ettakaṃ mahāsamudde udakaṃ ettakā ca sattā mahāsamudde paṭivasantīti. — Na sakkā bhante, avisayo eso paṇho ti. — Yathā mahārāja atthidhamme yeva mahāsamudde na sakkā udakaṃ parigaṇetūṃ sattā vā ye tattha vāsam - upagatā, eva - eva kho mahārāja atthidhammass' eva nibbānassa na sakkā rūpaṃ vā saṅṭhānaṃ vā vayaṃ vā pamāṇaṃ vā opammaṇa

¹ -dassitu- A in the first five places, C once. ⁵ etamahāmi M. ⁹ -pessāmi AbC. ¹² samudde A. ²¹ ye om. A. ²⁹ ye te tattha A.

vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Vigaṇeyya mahārāja iddhimā cetovasippatto mahāsamudde udakam tatrāsaye ca satte, na tv-eva so iddhimā cetovasippatto sakkuṇeyya nibbānassa rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum.

Aparam-pi mahārāja uttariṃ kāraṇam suṇohi: atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. Atthi mahārāja devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Āma bhante, sūyati: atthi devesu arūpakāyikā nāma devā ti. — Sakkā pana mahārāja tesam arūpakāyikānam devānam rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Na hi bhante ti. — Tena hi mahārāja na-tthi arūpakāyikā devā ti. — Atthi bhante arūpakāyikā devā, na ca sakkā tesam rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti. — Yathā mahārāja atthisattānam yeva arūpakāyikānam devānam na sakkā rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum, evam-eva kho mahārāja atthidhammass'eva nibbānassa na sakkā rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitun-ti.

Bhante Nāgasena, hotu ekantasukham nibbānam na ca sakkā tassa rūpam vā saṅghānam vā vayam vā pamāṇam vā opammena vā kāraṇena vā hetunā vā nayena vā upadassayitum. Atthi pana bhante nibbānassa guṇam aññehi anupaviṭṭham, kiñci opammanidassanamattan-ti. — Sarūpato mahārāja na-tthi, guṇato pana sakkā kiñci

⁶ -yitunti AC. ¹¹ nāma te devā A.

opammanidassanamattam upadassayitun - ti. — Sādhu bhante Nāgasena, yathā 'ham labhāmi nibbānassa guṇato pi ekadesaparidīpanamattam tathā sīgham brūhi, nibbāpehi me hadayaparilāham, vinaya sītala-madhura-vacana-mālutenāti.

Padumassa mahārāja eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho, udakassa dve guṇā, agadassa tayo guṇā, mahāsamuddassa cattāro guṇā, bhojanassa pañca guṇā, ākāssassa dasa guṇā, maṇiratanassa tayo guṇā, lohitacandanassa tayo guṇā, sappiamaṇḍassa tayo guṇā, girisikharassa pañca guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti yaṃ vadesi, katamo padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti. — Yathā mahārāja padumam anupalittam udakena, evam - eva kho mahārāja nibbānam sabbakilesehi anupalittam. Ayaṃ mahārāja padumassa eko guṇo nibbānam anupaviṭṭho ti.

Bhante Nāgasena, udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja udakam sītalam parilāhanibbāpanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam sītalam sabbakilesa-parilāha-nibbāpanam. Ayaṃ mahārāja udakassa paṭhamo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Puna ca param mahārāja udakam kilanta-tasita-pipāsita-ghammābhitattānam jana-pasu-pajānam pipāsavinayanam, evam - eva kho mahārāja nibbānam kāmataṇhā-bhavataṇhā-vibhavataṇhā-pipāsā-vinayanam. Ayaṃ mahārāja udakassa dutiyo guṇo nibbānam anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja udakassa dve guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, agadassa tayo guṇā nibbānam anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame agadassa tayo guṇā

nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja agado visa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ kilesavisa-pīlitānaṃ sattānaṃ paṭisaraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado rogānaṃ antakaro, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbadukkhānaṃ antakaraṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja agado amataṃ, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ amataṃ. Ayaṃ mahārāja agadassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja agadassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo suñño sabbakuṇapehi, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ suññaṃ sabbakilesakuṇapehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahanto anorapāro, na pūrati sabbasavan-tīhi, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantaṃ anorapāraṃ, na pūrati sabbasattehi. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo mahantānaṃ bhūtānaṃ āvāso, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ mahantānaṃ arahantānaṃ vimalakhīṇāsava-balappatta-vasībhūta-mahābhūtānaṃ āvāso. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja mahāsamuddo aparimita-vididha-vipula-vīcipuppha-sankusumito, evam-eva kho mahārāja nibbānaṃ aparimita-vididha-vipula-parisuddha-vijjāvimuttipuppha-sankusumitaṃ. Ayaṃ mahārāja mahāsamuddassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja mahāsamuddassa cattāro guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ āyudhāraṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ jarā-maraṇa-nāsanato āyudhāraṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ balavaḍḍhanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ iddhibalavaḍḍhanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ vaṇṇajanaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ guṇavaṇṇajanaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ darathavūpasamaṇaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbakilesadarathavūpasamaṇaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja bhojanaṃ sabbasattānaṃ jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sacchikataṃ sabbasattānaṃ sabbadukkha-jighacchādubbalya-paṭivinodanaṃ. Ayaṃ mahārāja bhojanassa pañcamaṃ guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja bhojanassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame ākāsassa dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja ākāso na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasaho acorāharaṇo anissito vihagagamano nirāvarano ananto,

³⁰ acora- C, acoro- M. ³⁰ vihaggamano Ba, vibhaggamano C, vihattaggamano M.

evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ na jāyati na jīyati na mīyati na cavati na uppajjati, duppasahaṃ acorāharaṇaṃ anissitaṃ ariyagamaṇaṃ nirāvaraṇaṃ anantaṃ. Ime kho mahārāja ākāsaṃ dasa guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, maṇḍiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame maṇḍiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja maṇḍiratanāṃ kāmadaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ kāmadaṃ. Ayaṃ mahārāja maṇḍiratanassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇḍiratanāṃ hāsakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ hāsakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇḍiratanassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja maṇḍiratanāṃ ujjotatthakaraṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ujjotatthakaraṃ. Ayaṃ mahārāja maṇḍiratanassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja maṇḍiratanassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, lohitaṇḍānaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame lohitaṇḍānaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja lohitaṇḍānaṃ dullabhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ dullabhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍānaṃ paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍānaṃ asamasugandhaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ asamasugandhaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍānaṃ dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja lohitaṇḍānaṃ sajjanapasatthaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ ariyanapasatthaṃ. Ayaṃ mahārāja lohitaṇḍānaṃ tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja lohitaṇḍānaṃ tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

^{11 12} bhāsakaraṃ A.

Bhante Nāgasena, sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja sappimaṇḍo vaṇṇasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ guṇavaṇṇasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo gandhasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sīlagandhasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja sappimaṇḍo rasasampanno, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ rasasampannaṃ. Ayaṃ mahārāja sappimaṇḍassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Ime kho mahārāja sappimaṇḍassa tayo guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Bhante Nāgasena, girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti yaṃ vadesi, katame girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti. — Yathā mahārāja girisikharaṃ accuggataṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ accuggataṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa paṭhamo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ acalaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ acalaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa dutiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ duradhirohaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ duradhirohaṃ sabbakilesānaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa tatiyo guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ sabbabijānaṃ avirūhanaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ sabbakilesānaṃ avirūhanaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa catuttho guṇo nibbānaṃ anupaviṭṭho. Puna ca paraṃ mahārāja girisikharaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ, evam - eva kho mahārāja nibbānaṃ anunayapaṭighavippamuttaṃ. Ayaṃ mahārāja girisikharassa pañcamo guṇo nibbānaṃ anupa-

viṭṭho. Ime kho mahārāja girisikharassa pañca guṇā nibbānaṃ anupaviṭṭhā ti.

Sādhu bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sam-
paṭicchāmīti.

Bhante Nāgasena, tumhe bhaṇatha: nibbānaṃ na atītaṃ na anāgataṃ na paccuppannaṃ, na uppannaṃ na anuppannaṃ na uppādaniyaṃ - ti. Idha bhante Nāgasena yo koci sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so uppannaṃ sacchikaroti udāhu uppādetvā sacchikarotīti. — Yo koci mahārāja sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti so na uppannaṃ sacchikaroti na uppādetvā sacchikaroti. Api ca mahārāja atth' esā nibbānadhātu yaṃ so sammā paṭipanno sacchikarotīti. — Mā bhante Nāgasena imaṃ pañhaṃ paṭicchannaṃ katvā dīpehi, vivaṭṭaṃ pākataṃ katvā dīpehi, chandajāto ussāhajāto yaṃ te sikkhitaṃ taṃ sabbaṃ etth' ev' ākirāhi, etthāyaṃ jāno sammūlho vimatijāto saṃsayapakkhanno, bhind' etaṃ antodosasallaṃ - ti.

Atth' esā mahārāja nibbānadhātu santā sukhā paṇītā, taṃ sammā paṭipanno Jinānusatthiyā sankhāre sammāsanto paññāya sacchikaroti. Yathā mahārāja antevāsiko ācariyānusatthiyā vijjāṃ paññāya sacchikaroti, evam - eva kho mahārāja sammā paṭipanno Jinānusatthiyā paññāya nibbānaṃ sacchikaroti. Katham - pana nibbānaṃ daṭṭhabban - ti: anītito nirupaddavato abhayato khemato santato sukhato sātato paṇītato sucito sītalato daṭṭhabbaṃ. Yathā mahārāja puriso bahukaṭṭhapuñjēna jalita-kathitena agginā ḍayhamāno vāyāmena tato muñcitvā niraggikokā-

¹³ so om AaB. ¹⁶ ācikkhāhi M. ¹⁷ -pakkhanto AC, -pakkhandho M.
²⁴ -karotīti all. ²⁴ pana bhante taṃ nibb. M. ²⁵ anītito mahārāja nir. M.

sam̐ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-tividhaggisantāpaṃ paramasukham̐ nibbānam̐ sacchikaroti. Yathā mahārāja aggi evaṃ tividhaggi daṭṭhabbo, yathā aggigato puriso evaṃ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā niraggikokāso evaṃ nibbānam̐ daṭṭhabbam̐. Yathā vā paṇa mahārāja puriso ahi-kukura-manussa-kuṇapa-sarīraḷaṇja-koṭṭhāsarāsigato kuṇapa-jaṭājaṭitantaram - anupaviṭṭho vāyāmena tato muñcitvā nikkūnapokāsam̐ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesakuṇapam̐ paramasukham̐ nibbānam̐ sacchikaroti. Yathā mahārāja kuṇapam̐ evaṃ pañca kāmaguṇā daṭṭhabbā, yathā kuṇapagato puriso evaṃ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā nikkūnapokāso evaṃ nibbānam̐ daṭṭhabbam̐. Yathā vā pana mahārāja puriso bhīto tasito kampito viparīta-vibbhantacitto vāyāmena tato muñcitvā daḷham̐ thiram - acalam - abhayaṭṭhānam̐ pavisitvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-bhayasantāsam̐ paramasukham̐ nibbānam̐ sacchikaroti. Yathā mahārāja bhayam̐ evaṃ jāti-jarā-byādhi-maraṇam̐ paṭicca aparāparam̐ pavattabhayam̐ daṭṭhabbam̐, yathā bhīto puriso evaṃ sammā paṭipanno daṭṭhabbo, yathā abhayaṭṭhānam̐ evaṃ nibbānam̐ daṭṭhabbam̐. Yathā vā pana mahārāja puriso kilṭṭha-malina-kalala-kaddamadese patito vāyāmena taṃ kalala-kaddamam̐ apavāhetvā parisuddhavimaladesam - upagantvā tattha paramasukham̐ labheyya, evam - eva kho mahārāja yo sammā paṭipanno so yoniso manasikārena byapagata-kilesa-malakaddamam̐ paramasukham̐ nibbānam̐ sacchikaroti. Yathā mahārāja kalalam̐ evaṃ

⁷ vā om. AB. ⁸ -val- CM. ²⁰ so om. ABC.

lābha-sakkāra-siloko datṭhabbo, yathā kalalagato puriso evaṃ sammā paṭipanno datṭhabbo, yathā parisuddhavalaladeso evaṃ nibbānaṃ datṭhabbānaṃ.

Taṅ - ca pana nibbānaṃ sammā paṭipanno kin - ti sacchikaroti: Yo so mahārāja sammā paṭipanno so sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati, pavattaṃ sammamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi so tattha na kiñci gayhūpagaṃ passati. Yathā mahārāja puriso divasasantatte ayogule jalite tatte kaṭhite ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kañci gayhūpagaṃ padesaṃ passati, evam - eva kho mahārāja yo sankhārānaṃ pavattaṃ sammasati so pavattaṃ sammamāno tattha jātiṃ passati jaraṃ passati byādhiṃ passati maraṇaṃ passati, na tattha kiñci sukhaṃ sātāṃ passati, ādito pi majjhato pi pariyosānato pi na kiñci gayhūpagaṃ passati. Tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅghāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Yathā mahārāja puriso jalitajālaṃ mahantaṃ aggikkhandhaṃ paviseyya, so tattha attāno asaraṇo asaraṇībhūto aggimhi nibbindeyya, evam - eva kho mahārāja tassa gayhūpagaṃ apassantassa citte arati saṅghāti, kāyasmim dāho okkamati, so attāno asaraṇo asaraṇībhūto bhavesu nibbindati. Tassa pavatte bhayadassāvissa evaṃ cittaṃ uppajjati: santattaṃ kho pan' etaṃ pavattaṃ ādittaṃ sampajjalitaṃ bahudukkhaṃ bahupāyāsaṃ; yadi koci labhetha appavattaṃ, etaṃ santattaṃ etaṃ paṇītaṃ, yad - idaṃ sabbasankhārasamatho sabbūpadhipaṭṭinissaggo taṇhakkhaya virāgo nirodho nibbāna - ti. Iti h' idaṃ tassa appavatte cittaṃ pakkhandati

¹¹ sajotitatte Ab, sajotatatte B, jātaṭṭe C. ¹² kiñci all. ¹⁷ gayh. padesaṃ passati AbBC. ¹⁹ saṅghahati B. ²¹ mahā B.

pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdham kho me nis-
saraṇan - ti. Yathā mahārāja puriso vippanatṭho videsa-
pakkhanno nibbāhanamaggaṃ disvā tattha pakkhandati
pasīdati pahaṃsīyati kuhīyati: paṭiladdho me nibbāhana-
maggo ti, evam - eva kho mahārāja pavatte bhayadassā-
vissa appavatte cittaṃ pakkhandati pasīdati pahaṃsīyati
kuhīyati: paṭiladdham kho me nissaraṇan - ti. So appa-
vattāya maggaṃ āyūhati gavesati bhāveti bahulīkaroti,
tassa tadattham sati santitṭhati, tadattham viriyaṃ san-
titṭhati, tadattham pīti santitṭhati, tassa taṃ cittaṃ apa-
rāparaṃ manasikaroto pavattaṃ samatikkamivā appa-
vattaṃ okkamati; appavattam - anupatto mahārāja sammā
paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti vuccatīti. — Sādhu
bhante Nāgasena, evam - etaṃ, tathā sampatiucchāmīti.

Bhante Nāgasena, atthi so padeso puratthimāya vā
disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya vā disāya utta-
rāya vā disāya, uddham vā adho vā tiriyaṃ vā, yattha
nibbānaṃ sannihitan - ti. — Na - tthi mahārāja so padeso
puratthimāya vā disāya dakkhiṇāya vā disāya pacchimāya
vā disāya uttarāya vā disāya, uddham vā adho vā tiriyaṃ
vā, yattha nibbānaṃ sannihitan - ti. — Yadi bhante Nā-
gasena na - tthi nibbānassa sannihitokāso, tena hi na - tthi
nibbānaṃ, yesañ - ca taṃ nibbānaṃ sacchikataṃ tesam -
pi sacchikiriyā micchā. Kāraṇaṃ tattha vakkhāmi:
Yathā bhante Nāgasena mahiyā dhaññuṭṭhānaṃ khettaṃ
atthi, gandhuṭṭhānaṃ pupphaṃ atthi, pupphuṭṭhānaṃ
gumbo atthi, phaluṭṭhānaṃ rukkho atthi, ratanuṭṭhānaṃ
ākaro atthi, tattha yo koci yaṃ yaṃ icchati so tattha
gantvā taṃ taṃ harati; evam - eva kho bhante Nāgasena

³ pakkhanto A, pakkhando M; pakkanto C. ¹² anupatto CM. ²⁵ dhañ-
ñatṭhānaṃ ABC. ²⁶ pupphatṭhānaṃ BM.

yadi nibbānaṃ atthi, tassa nibbānassa utṭhānokāso pi icchitabbo. Yasmā ca kho bhante Nāgasena nibbānassa utṭhānokāso na - tthi, tasmā na - tthi nibbānan - ti brūmi, yesañ - ca nibbānaṃ sacchikataṃ tesam - pi sacchikiriya micchā ti. — Na - tthi mahārāja nibbānassa sannihitokāso, atthi c' etaṃ nibbānaṃ, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā [panā] mahārāja atthi aggi nāma, na - tthi tassa sannihitokāso, dve kaṭṭhāni sanghaṭṭento aggiṃ adhigacchati, evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja atthi satta ratanāni nāma, seyyathīdaṃ: cakkaratanaṃ hatthiratanāṃ assaratanaṃ maṇiratanāṃ itthiratanāṃ gahapatiratanāṃ pariṇāyakaratanaṃ, na ca tesam ratanānaṃ sannihitokāso atthi, khattiyassa pana sammā paṭipannassa paṭipattibalena tāni ratanāni upagacchanti; evam - eva kho mahārāja atthi nibbānaṃ, na - tthi tassa sannihitokāso, sammā paṭipanno yoniso manasikārena nibbānaṃ sacchikarotīti.

Bhante Nāgasena, nibbānassa sannihitokāso mā hotu, atthi pana taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Āma mahārāja, atthi taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Katamaṃ pana bhante taṃ ṭhānaṃ yattha ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikarotīti. — Sīlaṃ mahārāja ṭhānaṃ, sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā mahārāja yo koci

²⁷ -milāte A, -cilāte B, -vigate M, all in both places (cīnalāto C the first time); comp. p. 331. ²⁷ nigumpe M (twice). ²⁸ kasmīre C (twice).

²⁹ pi om. ABC, and so in the sequel AM twice.

cakkhumā puriso Saka-Yavane pi Cīna-Vilāte pi Alasande pi Nikumbe pi Kāsi-Kosale pi Kasmīre pi Gandhāre pi nagamuddhani pi brahmaloke pi yattha katthaci pi ṭhito ākāsaṃ passati, evam - eva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhito yoniso manasikaronto Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi ṭhito sammā paṭipanno nibbānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana mahārāja Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi ṭhitassa pubbadisā atthi, evam - eva kho mahārāja sīle paṭiṭṭhitassa yoniso manasikarontassa Saka-Yavane pi — pe — yattha katthaci pi ṭhitassa sammā paṭipannassa atthi nibbānasacchikiriyā ti. — Sādhu bhante Nāgasena, desitaṃ tayā nibbānaṃ, desitā nibbānasacchikiriyā, parikkhatā sīlaguṇā, dassitā sammāpaṭipatti, ussāpito dhammaddhajo, saṅṭhāpitā dhammanetti, avañjho suppayuttānaṃ sammāpayogo, evam - etaṃ gaṇivarapavara, tathā sampaṭicchāmiṭi.

Atṭhamo vaggo.

⁶ -karotīti BC. ⁷ vā om. B; vā pana om. C. ⁸ pubbā A. ¹⁴ saṅṭhap-AaB; -pito all except Aa. ¹⁷ M adds, Lakkhaṇavaggo kaṇḍo (meaning no doubt Lakkhaṇakaṇḍo).

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten' upasankami, upasankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhivādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Milindo rājā ñātukāmo sotukāmo dhāretukāmo, ñāṇalokaṃ daṭṭhukāmo aññānaṃ bhinditukāmo, ñāṇalokaṃ uppādetukāmo avijjandhakāraṃ nāsetukāmo, adhimattaṃ dhitiñca ussāhañca satiñca sampajaññañca upaṭṭhapetvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etadavoca:

Bhante Nāgasena, kim-pana Buddho tayā diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Kim-pana te ācariyehi Buddho diṭṭho ti. — Na hi mahārājāti. — Bhante Nāgasena, na kira tayā Buddho diṭṭho, nāpi kira te ācariyehi Buddho diṭṭho. Tena hi bhante Nāgasena na-tthi Buddho, na h' ettha Buddho paññāyatīti. — Atthi pana te mahārāja pubbakā khattiyā ye te tava khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Āma bhante, ko saṃsayo, atthi pubbakā khattiyā ye mama khattiyavaṃsassa pubbangamā ti. — Diṭṭhapubbā tayā mahārāja pubbakā khattiyā ti. — Na hi bhante ti. — Ye pana taṃ mahārāja anusāsanti, purohitā senāpatino akkhadassā mahāmattā, tehi pubbakā khattiyā diṭṭhapubbā ti. — Na hi bhante ti. — Yadi pana te mahārāja pubbakā khattiyā na diṭṭhā, nāpi kira te anusāsakehi pubbakā khattiyā diṭṭhā, kattha pubbakā khattiyā, na h' ettha pubbakā khattiyā paññāyantīti. — Dissanti bhante Nāgasena pubbakānaṃ khattiyānaṃ anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathīdaṃ:

⁷ -ṭhāp- M. ¹² na pi B. ¹⁵ te om. AaM ²³ tattha AbC.

setacchattam uñhīsam pādukā vālavijani khaggaratanam mahārāhāni ca sayanāni, yehi mayam jāneyyāma saddaheyyāma: atthi pubbakā khattiyā ti. — Evam - eva kho mahārāja mayam - p' etam Bhagavantam jāneyyāma sad-daheyyāma, atthi tam kāraṇam yena mayam kāraṇena jāneyyāma saddaheyyāma: atthi so Bhagavā ti. Katamam tam kāraṇam: Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena anubhūtāni paribhogabhaṇḍāni, seyyathīdam: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo, yehi sadevako loko jānāti saddahati: atthi so Bhagavā ti. Iminā mahārāja kāraṇena, iminā hetunā, iminā nayena, iminā anumānena nātabbam: atthi so Bhagavā ti.

Bahū jane tārayitvā nibbuto upadhikkhaye,
anumānena nātabbam: atthi so dipaduttamo ti.

Bhante Nāgasena, opammaṃ karohīti. — Yathā mahārāja nagaravaḍḍhakī nagaram māpetukāmo paṭhamam tāva samam anunnatam - anoṇatam asakkharapāsānam nirupaddayam - anavajjam ramaṇīyam bhūmibhāgam anuviloketvā yam tattha visamam tam samam kārapetvā khāṇukaṇṭakam visodhāpetvā tattha nagaram māpeyya sobhanam vibhattam bhāgaso mitam ukkiṇṇa-parikha-pā-kāram daḷha-gopur-aṭṭāla-koṭṭakam puthu-caccara-cattukka-sandhi-singhāṭakam suci-samatāla-rājamaggaṃ su-vibhatta-antarāpaṇam ārām-uyyāna-taḷāka-pokkharāṇi-udapāna-sampannam bahuvidha-devaṭṭhāna-patimaṇḍitam sabbadosavirahitam, so tasmim nagare sabbathā vepullatam patte aññam desam upagaccheyya, atha tam nagaram aparena samayena iddham bhaveyya phītam subhik-

⁶⁻¹⁴ so om. AC. ¹¹ -angāni AaM. ¹⁵ bahu all. ²³ ukkiṇṇa- AbC, utinṇa- M. ²¹ -koṭṭhakam ACM. ²⁶ -pokkharāṇi- B. ³⁰ pītam AC.

khaṃ khemaṃ samiddhaṃ sivaṃ anītikaṃ nirupaddavaṃ
 nānājanasamākulaṃ, puthū khattiyā brāhmaṇā vessā suddā
 hatthārohā assārohā rathikā pattikā dhanuggahā tharug-
 gahā celakā calakā piṇḍadāvikaṃ uggā rājaputtā pakkhan-
 dino mahānāgā sūrā vammīno yodhino dāsaputtā bhaṭṭi-
 puttā mallagaṇā ālārikā sūdā kappakā nahāpakā cundā
 mālākārā suvaṇṇakārā sajjhakārā sīsakārā tipukārā loha-
 kārā vaṭṭakārā ayakārā maṇikārā pesakārā kumbhakārā
 loṇakārā cammakārā rathakārā dantakārā rajjukārā koc-
 chakārā suttakārā vilivakārā dhanukārā jiyakārā usukārā
 cittakārā rangakārā rajakā tantavāyā tunnavāyā herāññikā
 dussikā gandhikā tiṇahārakā kaṭṭhahārakā bhatakā paṇ-
 ñikā phalikā mūlikā odanikā pūvikā macchikā maṃsikā
 majjikā naṭakā naccakā langhakā indajālikā vetālikā mallā
 chavaḍḍhakā pupphachaddakā venā nesādā gaṇikā lāsikā
 kumbhadāsiyo Saka-Yavana-Cīna-Vilātā Ujjenakā Bhāru-
 kacchakā Kāsi-Kosalāparantakā Māgadhakā Sāketakā
 Soratṭhakā Pāṭheyyakā Koṭumbara-Mādhurakā Alasanda-
 Kasmīra-Gandhārā taṃ nagaraṃ vāsāya upagatā nānā-
 visayino janā navāṃ suvibhattaṃ adosaṃ -ānavajjaṃ ra-
 maṇīyaṃ taṃ nagaraṃ passitvā anumānena jānanti: cheko-
 vata bho so nagaravaḍḍhakī yo imassa nagārassa māpetā
 ti; — evaṃ -eva kho mahārāja so Bhagavā asamo asa-
 masamo appaṭṭisamo asadiso atulo asankheyyo appameyyo
 aparimeyyo amitagaṇo gaṇapāramippatto anantadhiti
 anantatejo anantaviriyo anantabalo buddhabalāpāramiṃ

² puthu all. ² khattiya- ABM. ⁵ surā ACM. ⁶ kappikā BC. ⁷ māla-
 kārā B. ⁷ sajjhakārā AC. ⁸ naṭṭakārā A, tandhakārā B, taṭṭakārā C.
⁹ lohakārā C, veṇukārā M; om. A. ¹⁰ vilīva- A. ¹¹ rajakārā AM. ¹⁴
 vetālikā AB. ¹⁵ lasikā or layikā B. ¹⁶ -yavane- AbC. ¹⁶ -milātā Aac.
¹⁶ ujjenaka- BC. ¹⁷ bharu- A. ¹⁷ -parantaka- AB. ¹⁸ sāketaka-so-
 ratṭhaka-pāṭheyyaka- BM. ¹⁸ -madhurakā A. ¹⁹ vāsaya B; vāsayamu-
 pagatā Ab, vāsamupagatā Aa. ²⁰ nānāvis. janā taṃ nagaraṃ vāsāya
 upagatā M. ²¹ pavisitvā AM. ²⁴ appaṭṭimo A.

gato sasenam Māram parājetvā diṭṭhijālam padāletvā avijjam khepetvā vijjam uppādetvā dhammukkam dhārayitvā sabbaññutam pāpuṇitvā nijjita-vijita-sangāmo dhammanagaram māpesi.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagaram sīla-pākāram hiri-parikham ñāṇa-dvārakoṭṭhakaṃ viriya-aṭṭālakam saddhā-esikam sati-dovārikam paññā-pāsādam Suttanta-caccaram Abhidhamma-singhāṭakam Vinaya-vinicchayam satipaṭṭhāna-vīthikam. Tassa kho pana mahārāja satipaṭṭhānavīthiyam evarūpā āpaṇā pasāritā honti, seyyathidaṃ: pupphāpaṇam gandhāpaṇam phalāpaṇam agadāpaṇam osadhāpaṇam amatāpaṇam ratanāpaṇam sabbāpaṇan - ti.

Bhante Nāgasena, katamam Buddhassa Bhagavato pupphāpaṇan - ti. — Atthi kho pana mahārāja tena Bhagavatā jānatā passatā arahatā sammāsambuddhena ārammaṇavibhattiyo akkhātā, seyyathidaṃ: aniccasaññā anatasaññā asubhasaññā ādīnavasaññā pahānasaññā virāgasaññā nirodhasaññā sabbaloke anabhiratasaññā sabbasankhāresu aniccasaññā ānāpānasati uddhumātakasaññā vinīlakasaññā vipubbakasaññā vicchiddakasaññā vikkhāyitakasaññā vikkhittakasaññā hatavikkhittakasaññā lohita-kasaññā puḷavakasaññā aṭṭhikasaññā mettāsaññā karuṇāsaññā muditāsaññā upekkhāsaññā maraṇānussati kāyagatāsati. Imā kho mahārāja Buddhena Bhagavatā ārammaṇavibhattiyo akkhātā. Tattha yo koci jarāmarañā muccitukāmo so tesu aññataram ārammaṇam gaṇhāti, tena ārammaṇena rāgā vimuccati, dosā vimuccati, mohā vimuccati, mānato vimuccati, diṭṭhito vimuccati, saṃsāram tarati, taṇhāsotam nivāreti, tividham malaṃ visodheti, sabbakilese upahantvā amalam virajam suddham paṇḍaram

³ dhāretvā AbC. ⁶ -koṭṭakam AaB. ⁹ -vīthiyam AbC. ²² vikkhāyitasaññā ACa. ²³ pul- CM. ²⁴ upekhā- AC. ²⁷ muñci- C.

ajātim ajaram amaram sukham sītibhūtam abhayaṃ na-
garuttamaṃ nibbānanagaraṃ pavisitvā arahatte cittaṃ
vimoceti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato pupphā-
paṇan - ti.

Kammamūlaṃ gahevāna āpaṇaṃ upagacchatha,
ārammaṇaṃ kiṇitvāna tato muccatha muttiyā ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
gandhāpaṇan - ti. — Atthi kho mahārāja tena Bhagavatā
sīlavibhattiyo akkhātā, yena sīlagandhena anulittā Bha-
gavato puttā sadevakaṃ lokaṃ sīlagandhena dhūpenti
sampadhūpenti, disam - pi anudisam - pi anuvātam - pi
paṭivātam - pi vāyanti ativāyanti, pharivā tiṭṭhanti. Ka-
tamā tā sīlavibhattiyo: saraṇasīlaṃ pañcasīlaṃ aṭṭhanga-
sīlaṃ dasangasīlaṃ pañcuddesapariyāpannaṃ pātimokkha-
samvarasīlaṃ. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato gan-
dhāpaṇan - ti. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Na pupphagandho paṭivātam - eti,
na candanaṃ, tagara-mallikā vā;
satañ - ca gandho paṭivātam - eti,
sabbā disā sappuriso pavāti.

Candanaṃ, tagaraṃ vā pi, uppalaṃ, atha vassikī,
etesāṃ gandhajātānaṃ sīlagandho anuttaro.

Appamatto ayaṃ gandho yāyaṃ tagara-candanaṃ;
yo ca sīlavataṃ gandho vāti devesu uttamo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
phalāpaṇan - ti. — Phalāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, seyyathīdaṃ: sotāpattiphalaṃ sakadāgāmi-
phalaṃ anāgāmi-phalaṃ arahattaphalaṃ suññataphala-
samāpatti animittaphalasangāpatti appaṇihitaphalasangā-

patti. Tattha yo koci yaṃ phalaṃ icchati so kamma-
mūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ kiṇāti, yadi sotāpatti-
phalaṃ, yadi sakadāgāmiphalaṃ, yadi anāgāmiphalaṃ,
yadi arahattaphalaṃ, yadi suññataphalāsamāpattiṃ, yadi
animittaphalāsamāpattiṃ, yadi appaṇihitaphalāsamāpattiṃ.
Yathā mahārāja kassaci purisassa dhuvaphalo ambo bha-
veyya, so na tāva tato phalāni pātetī yāva kayikā na
āgacchanti, anuppatte pana kayike mūlaṃ gahetvā evaṃ
ācikkhati: ambho purisa, eso kho dhuvaphalo ambo, tato
yaṃ icchasi ettakaṃ phalaṃ gaṇhāhi, salāṭukaṃ vā do-
vilaṃ vā kesikaṃ vā āmaṃ vā pakkāṃ vā ti, so tena
attanā dinnamūlena yadi salāṭukaṃ icchati salāṭukaṃ
gaṇhāti, yadi dovilāṃ icchati dovilāṃ gaṇhāti, yadi kesi-
kaṃ icchati kesikaṃ gaṇhāti, yadi āmaṃ icchati āma-
kaṃ gaṇhāti, yadi pakkāṃ icchati pakkāṃ gaṇhāti;
evaṃ - evaṃ kho mahārāja yo yaṃ phalaṃ icchati so
kammamūlaṃ datvā patthitaṃ phalaṃ gaṇhāti, yadi sotā-
pattiphalaṃ — pe — yadi appaṇihitaphalāsamāpattiṃ.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato phalāpaṇaṇ - ti.

Kammamūlaṃ janā datvā gaṇhanti amatapphalaṃ,
tena te sukhitā honti ye kītā amatapphalan - ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
agadāpaṇaṇ - ti. — Agadāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi agadehī so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ
kilesavisato parimoceti. Katamāni pana tāni agadāni:
Yān' imāni mahārāja Bhagavatā cattāri ariyasaccāni ak-
khātāni, seyyathīdaṃ: dukkhaṃ ariyasaccaṃ, dukkha-
samudayaṃ ariyasaccaṃ, dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ,
dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṃ. Tattha ye
keci aññāpekkhā catusaccaṃ dhammaṃ suṇanti, te jātiyā

⁷ kāyikā all except Ab. ⁷ na om. BM ¹¹ ti om. all. ²⁰ amataṃ
phalaṃ Ab, amatapphalaṃ C. ²¹ kitā all. ³⁰ catusaccadh- B.

parimuccanti, jarāya parimuccanti, maraṇā parimuccanti,
soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccanti.
Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato āgadāpaṇan - ti.

Ye keci loke agadā visānaṃ paṭibāhakā,
dhammāgadasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhik-
khavo ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
osadhāpaṇan - ti. — Osadhāni kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāni, yehi osadhehi so Bhagavā devamanusse tikic-
chati, seyyathīdaṃ: cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sam-
mappadhānā, cattāro iddhipādā, pañc' indriyāni, pañca
balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhangiko maggo. Etehi
osadhehi Bhagavā micchādiṭṭhiṃ vireceti, micchāsankap-
paṃ vireceti, micchāvācaṃ vireceti, micchākammantāṃ
vireceti, micchāājīvaṃ vireceti, micchāvāyāmaṃ vireceti,
micchāsatiṃ vireceti, micchāsamādhīṃ vireceti, lobhava-
manaṃ kāreti, dosavamanaṃ kāreti, mohavamanaṃ kāreti,
mānavamanaṃ kāreti, diṭṭhivamanaṃ kāreti, vicikicchā-
vamanaṃ kāreti, uddhaccavamanaṃ kāreti, thīnamiddha-
vamanaṃ kāreti, ahirikānottappavamanaṃ kāreti, sabba-
kilesavamanaṃ kāreti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato
osadhāpaṇan - ti.

Ye keci osadhā loke vijjanti vividhā bahū,
dhammosadhasamaṃ na - tthi; etaṃ pivatha bhikkhavo.
Dhammosadhaṃ pivitvāna ajarāmarāṇā siyūṃ,
bhāvayitvā ca passitvā nibbutā upadhikkhaye ti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato
amatāpaṇan - ti. — Amataṃ kho mahārāja Bhagavatā
akkhātāṃ, yena amatena so Bhagavā sadevakaṃ lokaṃ

⁴ viyānaṃ Ab. ¹² -angāni AC. ²⁰ -kamanott- C. ²⁶ phassitvā AbBC.

abhisīñci, yena amatenā abhisittā devamanussā jāti-jarā-byādhī-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsehi parimuccimāsu. Katamañ tañ amatañ: yad-idañ kāyagatāsati. Bhāsitaṃ-p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Amatan-te bhikkhave paribhuñjanti ye kāyagatāsatiñ paribhuñjantīti. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato amatāpaṇan-ti.

Byādhitāñ janatañ disvā amatāpaṇaṃ pasārayi;
kammena tañ kiñitvāna amatañ ādetha bhikkhavo ti.

Bhante Nāgasena, katamañ Buddhassa Bhagavato ratanāpaṇan-ti. — Ratanāni kho mahārāja Bhagavatā akkhātāni, yehi ratanehi bhūsitā Bhagavato puttā sadevakañ lokañ virocanti obhāsenti pabhāsenti, jalanti pajjalanti, uddham adho tiriyañ ālokañ dassenti. Katamañi tāni ratanāni: sīlaratanañ samādhiratanāñ paññāratanañ vimuttiratanāñ vimuttiñāṇadassānaratanañ paṭisambhidāratanañ bojjhagaratanañ. Katamañ mahārāja Bhagavato sīlaratanañ: pātimokkhasaṃvarasīlañ indriyasāvarasīlañ ājīvapārisuddhisīlañ paccayasannissitasīlañ cullasīlañ majjhimasīlañ mahāsīlañ maggasīlañ phalasīlañ. Sīlaratanaṃ kho mahārāja vibhūsitassa puggalassa sadevako loko samārako sabrahmako sassamaṇa-brāhmaṇi pajā pihayati pattheti. Sīlaratanapilandho kho mahārāja bhikkhu disam-pi anudisam-pi uddham-pi adho pi tiriyaṃ-pi virocanti atirocanti; heṭṭhato Avīcim, uparito bhavaggañ upādāya etth' antare sabbaratanāni atikkamitvā atisayitvā ajjhottharivā tiṭṭhati. Evarūpāni kho mahārāja sīlaratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni. Idañ vuccati mahārāja Bhagavato sīlaratanañ-ti.

Evarūpāni silāni santi Buddhassa āpaṇe;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato samādhiratanam: savitakka-savicāro samādhi, avitakka-vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhi, suññato samādhi, animitto samādhi, appaṇihito samādhi. Samādhiratanam kho mahārāja pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakkā byāpā-davitakkā vihiṃsāvitakkā mān-uddhacca-diṭṭhi-vicikicchā-kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhiṃ āsajja vikiranti vidhamanti viddhamsanti na saṅṭhanti na upalippanti. Yathā mahārāja vāri pokkhara-patte vikirati vidhamati viddhamsati na saṅṭhāti na upalippati, taṃ kissa hetu: parisuddhattā padumassa; evam - eva kho mahārāja samādhiratanam pilandhassa bhikkhuno ye te kāmavitakka-byāpā-davitakka-vihiṃsāvitakka - mān - uddhacca - diṭṭhi - vicikicchā - kilesavatthūni vividhāni ca kuvitakkāni te sabbe samādhiṃ āsajja vikiranti vidhamanti viddhamsanti na saṅṭhanti na upalippanti, taṃ kissa hetu: parisuddhattā samādhissa. Idam vuccati mahārāja Bhagavato samādhiratanam - ti. Evarūpāni kho mahārāja samādhiratanāni Bhagavato ratanāpaṇe pasāritāni.

Samādhiratanamālassa kuvitakkā na jāyare,
na ca vikkhippate cittaṃ; etaṃ tumhe pilandhathāti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paññāratanaṃ: Yāya mahārāja paññāya ariyasāvako idam kusalan - ti yathābhūtam pajānāti, idam akusalan - ti yathābhūtam pajānāti, idam sāvajjam idam anavajjam, idam sevittabbam idam na sevittabbam, idam hīnam idam paṇitam, idam kaṇham

⁴ avitakka-avicāromatto all except B (-avicāra- Bb). ¹⁰ -dhamssenti all.

¹¹ saṅṭhahanti AbM. ¹⁸ saṅṭhahanti M. ²² vikkhippate ABC.

idaṃ sukkaṃ idaṃ kaṇha-sukka-sappaṭibhāgan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ dukkhan - ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhasamudayo ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānāti, idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato paññāratanan - ti.

Paññāratanamālassa na ciraṃ vattate bhavo,
khippaṃ phasseti amataṃ, na ca so rocate bhavo ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiratanam: Vimuttiratanan - ti kho mahārāja arahattaṃ vuccati, arahattaṃ paṭto kho mahārāja bhikkhu vimuttiratanam pi landho ti vuccati. Yathā mahārāja puriso muttakalāpamaṇi-kanaka-pavāḷābharaṇa-patimaṇḍito akalu-tagarataḷisaka-lohitacandanānulitta-gatto nāga-punnāga-sālasalaḷa - campaka - yūthikātimuttaka - pāṭal-uppala - vassikamallikā-vicitto sesajane atikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati mālā-gandha-ratanābharaṇehi, evameva kho mahārāja arahattaṃ paṭto khīṇāsavo vimuttiratanapilandho upādāy' upādāya vimuttānam bhikkhūnam atikkamivā samatikkamivā virocati atirocati obhāsati pabhāsati sampabhāsati jalati pajjalati abhibhavati ajjhottharati vimuttiyā; taṃ kissa hetu: aggaṃ mahārāja etaṃ pilandhanam sabbapilandhanānam, yad - idaṃ vimuttipilandhanam. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato vimuttiratanan - ti.

Maṇimālādharam gehajano sāmiṃ udikkhati,
vimuttiratanamālan - tu udikkhanti sadevakā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato vimuttiñāṇadassanaratanam: Paccavekkhanañāṇam mahārāja Bhagavato vi-

¹³ agalu- M, agaru-akalu- AC. ¹⁵ -salala- CM. ¹⁶ adhibhavati BC.

muttiñāṇadassanaratanan - ti vuccati, yena ñāṇena ariya-sāvako magga-phala-nibbānāni pahīnakilesāvasiṭṭhakilese ca paccavekkhati.

Yena ñāṇena bujjhanti ariyā katakiccataṃ,
taṃ ñāṇaratanam laddhum vāyametha Jinorasā ti.

Katamaṃ mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanam: Catasso kho mahārāja paṭisambhidāyo: atthapaṭisambhidā dhammapaṭisambhidā niruttipaṭisambhidā paṭibhānapaṭisambhidā ti. Imehi kho mahārāja catuhi paṭisambhidā-ratanehi samalankato bhikkhu yaṃ yaṃ parisam upasankamati, yadi khattiyaparisam yadi brāhmaṇaparisam yadi gahapatiparisam yadi samaṇaparisam, visārado upasankamati, amankubhūto abhīru acchambhī anutrāsī vigatalomahaṃso parisam upasankamati. Yathā mahārāja yodho sangāmasūro sannaddhapañcāvudho asambhīto sangāmaṃ otarati: sace amittā dūre bhāvissanti usunā pātayissāmi, tato orato bhavissanti sattiya paharissāmi, tato orato bhavissanti kaṇayena paharissāmi, upagataṃ santaṃ maṇḍalaggena dvidhā chindissāmi, kāyūpagataṃ churikāya vinivijjhissāmīti; evam - eva kho mahārāja catupaṭisambhidāratanamaṇḍito bhikkhu asambhīto parisam upasankamati: yo koci maṃ atthapaṭisambhide pañham pucchissati, tassa atthena attham kathayissāmi, kāraṇena kāraṇam kathayissāmi, hetunā hetum kathayissāmi, nayena nayam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatiṃ vivecessāmi, tosayissāmi pañhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ dhammapaṭisambhide pañham pucchissati, tassa dhammena dhammam kathayissāmi, amatena amataṃ kathayissāmi, asankhatena asankhataṃ kathayissāmi, nibbānena nibbānam kathayissāmi, suññatāya suññataṃ

⁹ catu ABC. ¹⁵ -āyudho C. ²² -sambhidāyaṃ M throughout. ²⁶ vimocessāmi Aa, and so C throughout.

kathayissāmi, animittena animittam kathayissāmi, appaṇihitena appaṇihitam kathayissāmi, anejena anejam kathyissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatim vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ nirutti-
 paṭisambhida paṇham pucchissati, tassa niruttiyā niruttim
 kathayissāmi, padena padaṃ kathayissāmi, anupadena
 anupadam kathayissāmi, akkharena akkharam kathayis-
 sāmi, sandhiyā sandhim kathayissāmi, byañjanena byañ-
 janam kathayissāmi, anubyañjanena anubyañjanam katha-
 yissāmi, vaṇṇena vaṇṇam kathayissāmi, sarena saram
 kathayissāmi, paññattiyā paññattim kathayissāmi, vohārena
 vohāram kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatim
 vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇena; yo koci maṃ
 paṭibhānapaṭisambhida paṇham pucchissati, tassa paṭi-
 bhānena paṭibhānam kathayissāmi, opammena opammaṃ
 kathayissāmi, lakkhaṇena lakkhaṇam kathayissāmi, rasena
 rasam kathayissāmi, nissamsayam karissāmi, vimatim
 vivecessāmi, tosayissāmi paṇhaveyyākaraṇenāti. Idam
 vuccati mahārāja Bhagavato paṭisambhidāratanan - ti.

Paṭisambhidā kiṇṭvāna nāṇena phassayeyya yo,
 asambhīto anubbiggo atirocati sadevake ti.

Katamam mahārāja Bhagavato bojjhangaratanaṃ:
 Satt' ime mahārāja bojjhangā: satisambojjhango dham-
 mavicayasambojjhango viriyasambojjhango pītisamboj-
 jhango passaddhisambojjhango samādhisambojjhango upe-
 khāsambojjhango. Imehi kho mahārāja sattahi bojjhanga-
 ratanehi patimaṇḍito bhikkhu sabbam tamam abhibhuyya
 sadevakam lokam obhāseti pabhāseti ālokam janeti. Idam
 vuccati mahārāja Bhagavato bojjhangaratanan - ti.

⁵ pucchati ABC. ¹¹ ohārena AC. ¹² ohāram C. ¹⁸ vim. viv. om. all.
²⁰ passayeyya Ab, passaseyya AaC. ²⁰ so ABC. ²⁷ maṇḍito B.

Bojjhangeratanamālassa utṭhahanti sadevakā;
kammena taṃ kiṇitvāna ratanaṃ vo pilandhathāti.

Bhante Nāgasena, katamaṃ Buddhassa Bhagavato sabbāpaṇan - ti. — Sabbāpaṇaṃ kho mahārāja Bhagavato navangaṃ Buddhavacanaṃ, sārīrikāni pāribhogikāni cetiyāni, sangharatanañ - ca. Sabbāpaṇe mahārāja Bhagavatā jātisampatti pasāritā, bhogasampatti pasāritā, āyusampatti pasāritā, ārogyasampatti pasāritā, vaṇṇasampatti pasāritā, paññāsampatti pasāritā, mānusikasampatti pasāritā, dibbasampatti pasāritā, nibbānasampatti pasāritā. Tattha ye taṃ taṃ sampattiṃ icchanti te kammamūlaṃ datvā patthitapatthitaṃ sampattiṃ kiṇanti, keci sīlasamādānena kiṇanti, keci uposathakammena kiṇanti; appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Yathā mahārāja āpaṇikassa āpaṇe tila-mugga-māse parittakena pi taṇḍula-muggamāsenā appakena pi mūlena upādāy' upādāya gaṇhanti; evam - eva kho mahārāja Bhagavato sabbāpaṇe appamattakena pi kammamūlena upādāy' upādāya sampattiyo paṭilabhanti. Idaṃ vuccati mahārāja Bhagavato sabbāpaṇan - ti.

Āyu ārogatā vaṇṇaṃ saggāṃ uccākulīnatā
asankhatañ - ca amataṃ atthi sabbāpaṇe Jine.

Appena bahukenāpi kammamūlena gayhati;
kiṇitvā saddhāmūlena samiddhā hotha bhikkhavo ti.

Bhagavato kho mahārāja dhammanagare evarūpā
janā paṭivasanti: suttantikā venayikā ābhidhammikā dhammakathikā Jātakabhāṇakā Dīghabhāṇakā Majjhimabhāṇakā

⁵ sarīr- BM. ⁵ paribh- M, ⁷ bhogas. pas. om. AaM. ⁸ āroga- B, āroga- M. ¹¹ ye saṃ taṃ A, ye sa taṃ C; ye sampattiṃ BM. ²² aro-gataṃ M; āyu āyurogataṃ C. ²³ jino C, jane M, jano B. ²⁴ gaṇhati AM, ganhati C. ²⁷ abhidh- CM.

Samyuttabhāṇakā Anguttarabhāṇakā Khuddakabhāṇakā
 sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā bojghan-
 gabhāvanāratā vipassakā sadattham-anuyuttā āraññikā
 rukkhamūlikā abbhokāsikā palālapuñjakā sosānikā nesaj-
 jikā paṭipannakā phalaṭṭhā sekhā phalasangino sotā-
 pannā sakadāgāmino anāgāmino arahanto tevijjā chaḷa-
 bhiññā iddhimanto paññāya pāramim gatā satipaṭṭhāna-
 sammappadhāna-iddhipāda-indriyabala-bojjhanga-magga-
 vara-jhāna-vimokkha-rūpārūpa-santasukhasamāpatti-ku-
 salā, tehi arahantehi ākulam samākulam ākiṇṇam samā-
 kiṇṇam naḷavana-saravanam-iva dhammanagaram ahoṣi.
 Bhavatīha :

Vītarāgā vītadosā vītamohā anāsavā
 vītataṇhā anādānā dhammanagare vasanti te.
 Āraññakā dhutadharā jhāyino lūkhacīvarā
 vivekābhīratā dhīrā dhammanagare vasanti te.
 Nesajjikā santhatikā atho pi ṭhānacankamā
 paṃsukūladharā sabbe dhammanagare vasanti te.
 Ticīvaradharā santā cammakhaṇḍacatuṭṭhakā
 ratā ekāsane viññū dhammanagare vasanti te.
 Appicchā nipakā dhīrā appāhārā alolupā
 lābhālābhena santuṭṭhā dhammanagare vasanti te.
 Jhāyī jhānaratā dhīrā santacittā samāhitā
 ākiñcaññaṃ patthayānā dhammanagare vasanti te.
 Paṭipannā phalaṭṭhā ca sekhā phalasangino
 āsiṃsakā uttamattamā dhammanagare vasanti te.
 Sotāpannā ca vimalā sakadāgāmino ca ye
 anāgāmī ca arahanto dhammanagare vasanti te.
 Satipaṭṭhānakusalā bojjangabhāvanāratā
 vipassakā dhammadharā dhammanagare vasanti te.

³ āraññakā C. ⁷ pāramigatā M. ¹⁰ ākula B. ¹⁰ ākiṇṇa AC. ¹¹ aho-
 siti all. ¹⁵ āraññikā M. ¹⁵ dhūta- CM. ²¹ nipuṇā M.

Iddhipādesu kusalā samādhībhāvanāratā
sammappadhānam - anuyuttā dhammanagare vasanti te.

Abhiññāpāramippattā pettike gocare ratā
antalikkhamhi caraṇā dhammanagare vasanti te.

Okkhittacakkhū mitabhānī guttadvārā susaṁvutā
sudantā uttame dhamme dhammanagare vasanti te.

Tevijjā chaḷabhiññā ca iddhiyā pāramīgatā
paññāya pāramippattā dhammanagare vasanti te ti.

Ye kho te mahārāja bhikkhū aparimita-ñāṇavara-
dharā asangā atuliyaguṇā atulayasā atulabalā atulatejā
dhammacakkānuppavattakā paññāpāramiṁ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dham-
masenāpatino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū
iddhimanto adhigatapaṭisambhidā pattavesārajjā gagana-
carā durāsadā duppasahā anāḷambacarā sasāgara-mahī-
dhara-paṭhavikampakā canda-suriya-parimajjakā vikub-
bana - m - adhiṭṭhānābhinihāra - kusalā iddhiyā pāramiṁ
gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dham-
managare purohitā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja
bhikkhū dhutangam - anugatā appicchā santuṭṭhā viññat-
ti - m - anesana - jigucchakā piṇḍāya sapadānacārino bha-
marā va gandham - anughāyivā pavisanti vivittakānanam
kāye ca jīvite ca nirapekkhā arahattam - anuppattā dhu-
tangaguṇe agganikkhittā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū
Bhagavato dhammanagare akkhadassā ti vuccanti. Ye
pana te mahārāja bhikkhū parisuddhā vimalā nikkilesā
cutūpapātakusalā dibbacakkhumhi pāramiṁ gatā, evarūpā
kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagara-
jotakā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū

^{3.8} -pāramīpattā M. ⁷ pāramiṁ gatā C. ⁸ ti om. BM. ¹⁷ -pāramī-
gatā M throughout. ²⁰ dhūt- Ab, dhūtangaguṇam- M. ²⁴ dhūt- AM.
²⁴ atinikkhittā M. ²⁹ -jotikā Aa.

bahussutā āgatāgamā Dhammadharā Vinayadharā Mātikā-dharā sithila-dhanita-dīgha-rassa-garuka-lahukakkhara-paricchedakusalā navangasāsanadharā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammarakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vinayaññū vinayakovidā nidāna-paṭhana-kusalā āpatti-anāpatti-garuka-lahuka-satekiccha-atekiccha-vuṭṭhāna-desanā-niggaha-paṭikamma-osāraṇa-nissāraṇa-paṭisāraṇa-kusalā vinaye pāramiṃ gatā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare rūpadakkhā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū vimuttivara-kusumamāla-baddhā varapavara-mahaggha-seṭṭha-bhāvam - anuppattā bahujana-kantamabhipatthitā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare pupphāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū catusaccābhisamaya-paṭividdhā ditṭhasaccā viññātasāsanā catusu sāmaññaphalesu tiṇṇa-vicikicchā paṭiladdhaphalasukkhā aññesam - pi paṭipannānam te phale samvibhajanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare phalāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū silavarasugandham - anulittā anekavidhabahugūṇadharā kilesamaladuggandha-vidhamakā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare gandhāpaṇikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammakāmā piyasamudāhārā abhidhamme abhivinaye uḷārapāmojjā araññagatā pi rukhamūlagatā pi suññāgāragatā pi dhammavararasaṃ pivanti, kāyena vācāya manasā dhammavararasaṃ - ogāḷhā adhimattapaṭibhānā dhammesu dhammesanapaṭipannā ito vā tato vā yattha yattha appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā viriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadas-

⁴ dhammārakkhā AB. ⁶ āpattānāpatti- M. ²⁷ vācā AC. ²⁹ yattha once ABC.

sanakathā tattha tattha gantvā taṃ taṃ kathārasaṃ pivanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare soṇḍā pipāsā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū pubbarattāpararattaṃ jāgariyānuyogam - anuyuttā nisajja-ṭṭhāna-cankamehi rattindivaṃ atināmenti, bhāvanānuyogam - anuyuttā kilesapaṭibāhanāya sadatthapasutā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare nagaraguttikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū navangaṃ Buddhavacanaṃ atthato ca byañjanato ca nayato ca kāraṇato ca hetuto ca udāharaṇato ca vācenti - anuvācenti bhāsanti anubhāsanti, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammāpanikā ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū dhammaratanabhogena āgama-pariyatti-sutabhogena bhogino dhanino niddiṭṭha-sara-byañjana-lakkhaṇa-paṭivedhā viññū pharaṇā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare dhammasetṭhino ti vuccanti. Ye pana te mahārāja bhikkhū ulāradesanāpaṭivedhā pariciṇṇārammaṇavibhatti-niddesā sikkhāguṇapāramippattā, evarūpā kho mahārāja bhikkhū Bhagavato dhammanagare vissutadhammikā ti vuccanti. Evaṃ suvibhattaṃ kho mahārāja Bhagavato dhammanagaraṃ, evaṃ sumāpitaṃ, evaṃ suvihitaṃ, evaṃ suparipūritaṃ, evaṃ suvatthāpitaṃ, evaṃ surakkhitaṃ, evaṃ sugopitaṃ, evaṃ duppasayhaṃ paccatthikehi paccāmittehi. Iminā mahārāja kāraṇena iminā hetunā iminā nayena iminā anumānena ñātabbaṃ: atthi so Bhagavā ti.

Yathā pi nagaraṃ disvā suvibattaṃ manoramaṃ
anumānena jānanti vaḍḍhakissa mahattanaṃ,

Tath' eva lokanāthassa disvā dhammapuraṃ varaṃ
anumānena jānanti: atthi so Bhagavā iti.

¹⁶ taraṇā M. ¹⁸ paṭiciṇṇ- AC. ¹⁹ pāramīpattā M. ²⁹ -hantanaṃ A, -hantataṃ C.

Anumānena jānanti ghāyitvā gandham - uttamaṃ :
 yathā 'yaṃ vāyatī gandho hessanti pupphitā dumā;
 Tath' evāyaṃ silagandho pavāyati sadevake,
 anumānena nātabbaṃ : atthi Buddho anuttaro ti.

Evarūpena kho mahārāja kāraṇasatena kāraṇasahas-
 sena hetusatena hetusahassena nayasatena nayasahassena
 opammasatena opammasahassena sakkā Buddhabalaṃ
 upadassayitum. Yathā mahārāja dakkho mālākāro nānā-
 puppharāsīmhā ācariyānusatthiyā paccattapurisakārena
 vicittaṃ mālāguṇarāsīm kareyya, evam - eva kho mahārāja
 so Bhagavā vicittapuppharāsi viya anantaguṇo appamey-
 yaguṇo, aham - etarahi Jinasāsane mālākāro viya puppha-
 ganthako pubbakānaṃ ācariyānaṃ maggena pi mayhaṃ
 buddhibalena pi asankheyyena pi kāraṇena anumānena
 Buddhabalaṃ dīpayissāmi, tvaṃ pan' ettha chandaṃ
 janehi savanāyāti.

Dukkaraṃ bhante Nāgasena aññesaṃ evarūpena kā-
 raṇena anumānena Buddhabalaṃ upadassayitum, nibbuto
 'smi bhante Nāgasena tumhākāṃ paramavicittena pañ-
 haveyyākaraṇenāti.

Anumānapañhaṃ.

Passat' āraññake bhikkhū ajjhogālhe dhute guṇe,
puna passati gihī rājā anāgāmiphale t̥hite.

Ubho pi te viloketvā uppajji saṃsayo mahā:
bujjheyya ce gihī dhamme dhutangam̐ nipphalam̐ siyā;
Paravādivādamathanam̐ nipuṇam̐ Piṭakattaye
handa pucche kathiseṭṭham̐, so me kankham̐ vi-
nessat̥tī.

Atha kho Milindo rājā yen' āyasmā Nāgaseno ten'
upāsankami, upāsankamitvā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ abhi-
vādetvā ekamantaṃ nisīdi. Ekamantaṃ nisinno kho Mi-
lindo rājā āyasmantaṃ Nāgasenaṃ etad - avoca: Bhante
Nāgasena, atthi koci gihī agāriko kāmabhogī puttadāra-
sambādhasayanaṃ ajjhāvasanto Kāsikacandanaṃ paccā-
nubhonto mālā-gandha-vilepanaṃ dhārayanto jātarūpa-
rajataṃ sādīyanto maṇi-muttā-kañcana-vicittamolibad-
dho, yena santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikatan - ti.
— Na mahārāja ekañ - ñeva sataṃ na dve satāni na tīni
catupañca satāni na sahaṣsaṃ na sataśaṣsaṃ na ko-
ṭṭisataṃ na koṭṭisaṣsaṃ na koṭṭisatasahaṣsaṃ; tiṭṭhatu
mahārāja dasannaṃ vīsatiyā satassa sahaṣsassa abhisa-
mayo, katamena te pariyāyena anuyogaṃ dammīti. —
Tvam - ev' etaṃ brūhīti. — Tena hi te mahārāja katha-
yissāmi, satena vā sahaṣsena vā sataśaṣsena vā koṭṭiyā
vā koṭṭisatena vā koṭṭisaṣsena vā koṭṭisatasahaṣsena vā.
Yā kāci navange Buddhavacane sallekhitācārapaṭṭipatti-

¹ passitāraññake M, passakeraññake AC. ¹⁻⁴ dhū- M. ⁶ kathī- ABC.
¹² -dārā- AC. ²¹ dammi all. ²² brūhi all.

dhutaḡuṇavaranga-nissitā kathā, tā sabbā idha samosarissanti. Yathā mahārāja ninnunnata-samavisama-athalathala-desabhāge abhivaṭṭam udakam sabban-tam tato vinigalivā mahodadhim sāgaram samosarati; evam-eva kho mahārāja sampādake sati yā kāci navange Buddha-vacane sallekhitācārapaṭipatti-dhutaḡuṇavaranga-nissitā kathā tā sabbā idha samosarissanti. Mayham-p' ettha mahārāja paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo samānīto bhavissati. Yathā mahārāja kusalo lekhācariyo anusittho lekham osārento attano byattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanena lekham paripūreti, evam sā lekhā samattā paripuṇṇā anūnikā bhavissati; evam-eva mayham-p' ettha paribyattatāya buddhiyā kāraṇaparidīpanam samosarissati, ten' eso attho suvibhatto vicitto paripuṇṇo parisuddho samānīto bhavissati.

Nagare mahārāja Sāvattihīyā pañcakoṭimattā ariyasāvakaḡ Bhagavato upāsaka-upāsikāyo sattapaṇṇāsa sahasāni tīṇi satahasāni anāḡāmiḡhale patitthitā, te sabbe pi ḡihī yeva na pabbajitā. Puna tath' eva Gaṇḡambamūle yamakapāṭihāriye vīsati pāṇakoṭiyo abhisamimsu. Puna Mahārāhulovāde Mahāmangalasuttante Samacittapariyāye Parābhavasuttante Purābhedasuttante Kalahavivādasuttante Cūḡabyūhasuttante Mahābyūhasuttante Tuvaṭakasuttante Sāriputtasuttante gaṇanapatham-atītānam devatānam dhammābhismayo ahoṡi. Nagare Rājagahe pañṇāsa sahasāni tīṇi satahasāni ariyasāvakaḡ Bhagavato upāsika-upāsikāyo, puna tath' eva Dhanapālahatthināḡadamane navuti pāṇakoṭiyo, Pārāyana-samāgame Pāsāṇake cetiye cuddasa pāṇakoṭiyo, puna Indasālaguhāyam asīti devatākoṭiyo, puna Bārāṇasiyam

¹ -dhūta- ACM. ⁶ -dhūta- C. ¹¹ otārento B. ¹³ evameva kho CaM.
¹⁵ tena so CM. ¹⁹ tīṇi ca M. ²⁷ tīṇi ca BM. ²⁹ parāyana- ABC.

Isipatane migadāye paṭhame dhammadesane aṭṭhārasa brahmakoṭiyo aparimāṇā ca devatāyo, puna Tāvatiṃsabhavane Paṇḍukambalasilāyaṃ Abhidhammadesanāya asīti devatākoṭiyo, devorohaṇe Sankassanagaradvāre lokavivaraṇapāṭihāriye pasannānaṃ nāra-marūnaṃ tiṃsa koṭiyo abhisamiṃsu. Puna Sakkesu Kapilavatthusmiṃ Nigrodhārāme Buddhavaṃsadesanāya Mahāsamayasuttantadesanāya ca gaṇanapatham - atītānaṃ devatānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Puna Sumanamālākārasamāgame Garahadinnasamāgame Ānandaseṭṭhisamāgame Jambukā-jīvakasamāgame Maṇḍūkadevaputtasamāgame Maṭṭakuṇḍalidevaputtasamāgame Sulasānagarasobhanisamāgame Śirimānagarasobhanisamāgame pesakāradhītusamāgame Cūlasubhaddāsamāgame Sāketabrāhmaṇassa ālāhanadasanasamāgame Sūnāparantakasamāgame Sakkapañhasamāgame Tirokuḍḍasamāgame Ratanasuttasamāgame paccekaiṃ caturāsītiyā pāṇasahassānaṃ dhammābhisamayo ahoṣi. Yāvata mahārāja Bhagavā loke aṭṭhāsi tāva tīsu maṇḍalesu soḷasasu mahājanapadesu yattha yattha Bhagavā vihāsi tattha tattha yebhuyyeṇa dve tayo catupañca sataṃ sahasaṃ sataśahassaṃ devā ca manussā ca santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsu. Ye te mahārāja devā gihī yeva te, na te pabbajitā. Etāni c' eva mahārāja aññāni ca anekāni devatākoṭisatasahassāni gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikariṃsūti.

Yadi bhante Nāgasena gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, atha imāni dhutangāni kam - atthaṃ sādheti; tena kāraṇena dhu-

⁹ -māla- ABC. ¹¹ -jīvasamāgame ABCb. ¹² maṇḍuka- AC, maṇḍaka- M. ¹³ maṭṭha- M. ^{12,13} sobhanī- C. ¹⁴ -subhadda- C. ¹⁵ ādāhana- Ab. ¹⁵ sunā- ACM. ¹⁶ ca paccekaiṃ AB. ²³ devā om. AC. ²³ yeva te na te na te pabb. B, yeva te na te na p. C, yeva te te na p. A, yeva na p. M. ^{25,27} agārikā M. ²⁹ dhūta- M throughout, C mostly. ²⁹ ki-matthaṃ all.

tangāni akiccakarāni honti. Yadi bhante Nāgasena vinā mantosadhehi byādhayo vūpasamanti, kiṃ vamanavirecanādinā sarīradubbalakaraṇena; yadi muṭṭhīhi paṭisattuniggaho bhavati, kiṃ asi-satti-sara-dhanu-kodaṇḍa-la-guḷa-muggarehi; yadi gaṇṭhi-kuṭiḷa-susira-kaṇṭa-latā-sākhā ālambitvā rukkhambhirūhanaṃ bhavati, kiṃ dīgha-dalḥa-nissenī-pariyesanena; yadi thaṇḍilaseyyāya dhātusamatā bhavati, kiṃ sukhasamphassa-mahatimahā-sirisayana-pariyesanena; yadi ekako sāsanka-sabhaya-visama-kantāra-taraṇasamattho bhavati, kiṃ sannaddhasajja-mahatimahā-sattha-pariyesanena; yadi nadī-saraṃ bāhunā taritum samattho bhavati, kiṃ dhuvasetu-nāvā-pariyesanena; yadi sakasantakena ghāsacchādanaṃ kātum pahoti, kiṃ parūpasevanā-piyasamullāpa-pacchāpuredhāvanena; yadi akhātataḷāke udakaṃ labhati, kiṃ udapānataḷāka-pokkharāṇi-khaṇanena. Evam -eva kho bhante Nāgasena yadi gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti, kiṃ dhutaguṇavara-samādiyanenāti.

Aṭṭhavīsati kho pan' ime mahārāja dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni; katame aṭṭhavīsati: idha mahārāja dhutangaṃ suddhājīvaṃ sukhapphalaṃ anavajjaṃ na paradukkhāpanaṃ abhayaṃ asampīlaṃ ekantavaḍḍhikaṃ aparihāniyaṃ amāyaṃ ārakkhā patthitadadaṃ sabbasattadamaṇaṃ saṃvarahitaṃ patirūpaṃ anissitaṃ vip-pamuttaṃ rāgakkhayaṃ dosakkhayaṃ mohakkhayaṃ mānappahānaṃ kavitakkacchedanaṃ kankhāvitaraṇaṃ kosajjaviddhaṃsanaṃ aratippahānaṃ khamanaṃ atulaṃ appamānaṃ sabbadukkhakkhaya-gamaṇaṃ. Ime kho mahārāja aṭṭhavīsati dhutangaguṇā yathābhuccaguṇā yehi

² -sammanti C. ⁵ -kaṇṭha- B, -kaṭha- or -kaṭṭha- M. ¹⁶ -pokkharāṇi- M. ²⁰ dhutaguṇā B.

guṇehi dhutangāni sabbabuddhānaṃ pihayitāni patthitāni. Ye kho te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti te aṭṭhārasahi guṇehi samuṇetā bhavanti; katamehi aṭṭhārasahi: cāro tesam̄ suvisuddho hoti, paṭipadā supūritā hoti, kāyikaṃ vācasikaṃ surakkhitaṃ hoti, manosamācāro suvisuddho hoti, viriyaṃ supaggahitaṃ hoti, bhayaṃ vūpasammati, attānudiṭṭhi byapagatā hoti, āghāto uparato hoti, mettā upaṭṭhitā hoti, āhāro pariññāto hoti, sabbasattānaṃ garukato hoti, bhojane mattaññū hoti, jāgariyaṃ anuyutto hoti, aniketo hoti, yattha phāsu tathavihārī hoti, pāpa-jegucchī hoti, vivekāramo hoti, satataṃ appamatto hoti. Ye te mahārāja dhutaḡuṇe sammā upasevanti te imehi aṭṭhārasahi guṇehi samuṇetā bhavanti.

Dasa ime mahārāja puggalā dhutaḡuṇārahā; katame dasa: saddho hoti hirimā dhitimā akuho atthavasī alolo sikkhākāmo daḡhasamādāno anujjhānabahulo mettāvihārī. Ime kho mahārāja dasa puggalā dhutaḡuṇārahā.

Ye te mahārāja gihī agārikā kāmabhogino santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti sabbe te purimāsu jātisu terasasu dhutaḡuṇesu katupāsanā katabhūmikammā; te tattha cāraṇ - ca paṭipattiṇ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī va santā santaṃ paramatthaṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Yathā mahārāja kusalo issattho antevāsike paṭthamaṃ tāva upāsanasālāyaṃ cāpabheda-cāpāropana-gahaṇa-muṭṭhipatipīḷana- angulivinaṃmana- pādaṭhapaṇa-saragaṇa-sandahana - ākaḡḡhana - sandhāraṇa - lakkhaniya-mana-khipane tiṇapurisaka-chaṇaka-tiṇa-palāla-mattikā-puñja-phalaka-lakkha-vedhe anusikkhāpetvā rañño santike upāsanam̄ ārādhayitvā ājaññaratha-gaja-turanga-dhanadhañña-hiraññasuvaṇṇa-dāsīdāsa-bhariya-gāmaṇaram̄

² dhūtaḡuṇaḡuṇ- M throughout. ⁴ ācāro M. ⁷ -samati M. ¹³ aṭṭhārasa AC. ¹⁸ āgārikā M. ²⁴ -ropaṇa- BM, -rohana- AC. ²⁵ -angulināmana- AC. ²⁶ -sannaḡhana- all. ²⁷ -chanaka- A, -janaka- C, -chakalātā- M. ²⁹ -turaga- B. ³⁰ -dāsīdāsi- M.

labhati; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagaṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutagaṇesu pubbāsevanaṃ vinā ekissā yeva jātiyā arahattaṃ sacchikiriyā hoti, uttamaṇa pana viriyena uttamāya paṭipattiyā tathārūpena ācariyena kalyāṇamittena arahattaṃ sacchikiriyā hoti. Yathā vā pana mahārāja bhisakko sallakatto ācariyaṃ dhanena vā vattapaṭipattiyā vā ārādhettvā satthagahaṇa - chedana - lekhaṇa - vedhana - salluddharaṇa - vaṇadhovana - sosana - bhesajjānulinpana - vamaṇa - virecanānūvāsana - kiriyam - anusikkhitvā vijjāsu katasikkho katupāsano katahattho āturo upasankamati tikicchāya; evam - eva kho mahārāja ye te gihī agārikā kāmabhogino santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti, te sabbe purimāsu jātisu terasasu dhutagaṇesu katupāsanaṃ katabhūmikammā; te tatth' eva cāraṇ - ca paṭipattiṃ - ca sodhayitvā ajj' etarahi gihī yeva santā santāṃ paramatthāṃ nibbānaṃ sacchikaronti. Na mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo hoti. Yathā mahārāja udakassa asecanena bijānaṃ avirūhanaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti. Yathā vā pana mahārāja akatakusalānaṃ akatakalyāṇānaṃ sugatigamaṇaṃ na hoti, evam - eva kho mahārāja dhutagaṇehi avisuddhānaṃ dhammābhisamayo na hoti.

Paṭhavisamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ paṭiṭṭhatṭhena. Āposamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabbakilesamala - dhovanaṭṭhena. Tejosamaṃ mahārāja dhutagaṇaṃ, visuddhikāmānaṃ sabba-

¹ agārikā CM. ^{7.9} arahatta - B. ¹¹ -paṭivattiyā ACa ¹⁶ agārikā M.
²² asevanena all. ²⁸ paṭhavī - C

kilesavana-jjhāpanatthēna. Vāyosamañ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānañ sabbakilesamalarajo-pavāhan-
 atthēna. Agadasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ visuddhi-
 kāmānañ sabbakilesabyādhi-vūpasamanaatthēna. Amata-
 samañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ sabba-
 kilesavisa-nāsanatthēna. Khettsamañ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānañ sabbasāmaññaguṇasassa-virūhan-
 atthēna. Manoharasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānañ patthiticchita-sabbasampattivara-dadatthēna.
 Nāvāsamañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ
 saṃsāramahaṇṇava-pāragamanaatthēna. Bhīrutāṇasamañ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ jarāmarañabhī-
 tānañ assāsakaraṇatthēna. Mātusamañ mahārāja dhuta-
 guṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesadukkha-patipīlitānañ
 anuggāhakatthēna. Pitusamañ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānañ kusalavaḍḍhikāmānañ sabbasāmañña-
 guṇa-janakatthēna. Mittasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānañ sabbasāmaññaguṇapariyesana-avisāṃ-
 vādakatthēna. Padumasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ, vi-
 suddhikāmānañ sabbakilesamalehi anupalittatthēna. Ca-
 tujātiyavaragandhasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visud-
 dhikāmānañ kilesaduggandha-paṭivinodanatthēna. Giri-
 rājavarasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ
 atthālokadhamma-vātehi akampiyatthēna. Ākāsasamañ
 mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ sabbattha-ga-
 haṇāpagata-uru-visāṭa-vitthata-mahantatthēna. Nadīsa-
 mañ mahārāja dhutaguṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesamala-
 pavāhanatthēna. Sudesikasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānañ jātikantāra-kilesavanagahana-nittharaṇ-
 atthēna. Mahāsattavāhasamañ mahārāja dhutaguṇaṃ,
 visuddhikāmānañ sabbabhayaṣuñña-khema-abhaya-vara-

¹ -vanajhā- AC. ⁶ -visavinās- B. ¹¹ -gāmana- C. ²³ girirājasamañ
 AC. ²⁴ akampanatthēna B. ²⁶ -gahaṇopa- M, -gahanupa- Ca.

pavara-nibbānanagara-sampāpanatthēna. Sumajjitavimal-ādāsasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ sankhārānañ sabhāvadassanatthēna. Phalakasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesa-lagūlasara-satti-paṭibāhanatthēna. Chattasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ kilesavassa-tividhaggisantāpāta-pa-paṭibāhanatthēna. Candasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ pihayita-patthitatthēna. Suriyasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ moha-tamatimira-nāsanatthēna. Sāgarasamañ mahārāja dhutaḡuṇaṃ, visuddhikāmānañ anekavidha-sāmaññagūṇa-vararatanuṭṭhānatthēna aparimita-m-asankhya-m-appameyyatthēna ca.

Evamañ kho mahārāja dhutaḡuṇaṃ visuddhikāmānañ bahūpakārañ sabbadarathapariḷāhanudañ aratinudañ bhayanudañ bhavanudañ khilanudañ malanudañ sokañ dukkhanudañ rāganudañ dosanudañ mohanudañ mānanudañ diṭṭhinudañ sabbākusaladhammanudañ, yasāvahañ hitāvahañ sukhāvahañ, phāsukarañ pītikarañ yogakkhemakarañ, anavajjañ, iṭṭhasukhavipākañ, guṇarāsi guṇapuñjañ aparimita-m-appameyya-guṇañ, varañ pavarañ aggamañ.

Yathā mahārāja manussā upatthambhavasena bhojanañ upasevanti, hitavasena bhesajjañ upasevanti, upakāravasena mittamañ upasevanti, tāraṇavasena nāvañ upasevanti, sugandhavasena mālāgandhamañ upasevanti, abhayaavasena bhīruttāṇamañ upasevanti, patiṭṭhāvasena paṭhavimāñ upasevanti, sippavasena ācariyamañ upasevanti, yasaavasena rājānañ upasevanti, kāmadadavasena mañiratanamañ upasevanti; evamañ eva kho mahārāja sabbasāmaññagūṇadadavasena ariyā dhutaḡuṇañ upasevanti.

Yathā vā pana mahārāja udakañ bījavirūhanāya,

¹² -asankhyāta- AC, -asankheyya- M. ¹⁹ iṭṭhamañ M. ²⁰ -guṇa all. ²⁰ vara B. ²⁴ kāraṇa- BC, hāraṇa- M. ²⁶ patiṭṭhānavasena AC.

aggi jhāpanāya, āhāro balāharaṇāya, latā bandhanāya, sattham chedanāya, pāṇiyam pipāsāvinayanāya, nidhi assāsakaraṇāya, nāvā tīrasampāpanāya, bhesajjam byādhi-vūpasamanāya, yānam sukhagamanāya, bhīruttāṇam bhayavinodanāya, rājā ārakkhatthāya, phalakaṃ daṇḍa-leḍḍu-laguḷa-sara-sattipaṭibāhanāya, ācariyo anusāsanāya, mātā posanāya, ādāso olokanāya, alankāro sobhanāya, vattham paṭicchādanāya, nisseṇi ārohanāya, tulā nikkhepanāya, mantam pariJapanāya, āvudham tajjanīyapaṭibāhanāya, padīpo andhakāravidhamanāya, vāto pariḷāhanibbāpanāya, sippam vuttinipphādanāya, agadam jīvitarakkhanāya, ākaro ratanuppādāya, ratanam alankārāya, āṇā anatik-kamanāya, issariyam vasavattanāya; evam - eva kho mahārāja dhutaḡaṇam sāmāññabīja-virūhanāya kilesamala-jhāpanāya iddhibalāharaṇāya satisamvara-nibandhanāya vimativicikicchā-samucchedanāya taṇhāpipāsā-vinayanāya abhisamay-assāsakaraṇāya caturogha-nittharaṇāya kilesa-byādhi-vūpasamāya nibbānasukha-paṭilābhāya jāti-jarā-byādhi-maraṇa-soka-parideva-dukkha-domanass-upāyāsa-bhayavinodanāya sāmāññagaṇa-parirakkhanāya aratikuvitakka-paṭibāhanāya sakalasāmāññatthānusāsanāya sabbasāmāññagaṇa-posanāya samatha-vipassanā-magga-phalanibbāna-dassanāya sakalalokathutathomita-mahatimahā-sobhākaraṇāya sabbāpāya-pidahanāya sāmāññattha-selasikharamuddhani abhirūhanāya vanka-kuṭila-visama-cittanikkhepanāya sevitabbāsevitabbadhamme sādhu sajjhāyakaraṇāya sabbakilesapaṭisattu-tajjanāya avijjandhakāra-vidhamanāya tividhaggi-santāpa-pariḷāha-nibbāpanāya saṇha-sukhuma-santa-samāpatti-nipphādanāya sakalasāmāññagaṇa-parirakkhanāya bojhangā-vararatānuppādāya yogijanālanakaraṇāya anavajja-nipuna-sukhu-

⁴ -samāya M. ⁸ ārohanāya ACM. ⁹ pariJapp- M. ⁹ āvudho M. ¹³ -kamāya AC. ^{20 30} -parikkhanāya AC. ³¹ -uppādanāya AC.

ma-santisukha-m-anatikkamanāya sakala-sāmañña-ariyadhamma-vasavattanāya. Iti mahārāja imesaṃ guṇānaṃ adhigamāya yad-idaṃ ekamekaṃ dhutaḡaṇaṃ. Evaṃ mahārāja atuliyāṃ dhutaḡaṇaṃ appameyyāṃ asaṃaṃ appaṭibhāgaṃ appaṭisetṭhaṃ uttaraṃ setṭhaṃ viṣiṭṭhaṃ adhikaṃ āyataṃ puṭhulaṃ viṣaṭaṃ vitṭhataṃ garukaṃ bhāriyāṃ mahantaṃ.

Yo kho mahārāja puggalo pāpiccho icchāpakato kuhako luddho odariko lābhakāmo yasakāmo kittikāmo ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo dhutangaṃ samādiyati, so diguṇaṃ daṇḍaṃ-āpajjati, sabbaḡuṇaḡhātama-āpajjati: diṭṭhadhammikaṃ hīḷanaṃ khīḷanaṃ garahanaṃ uppaṇḍanaṃ khipanaṃ asambhogaṃ nissāraṇaṃ nicchubhanaṃ pavāhanaṃ pabbājanaṃ paṭilabhati, samparāye pi satayojanike Avīcimahāniraye uḡha-katḡhita-tatta-santatta-accijālāmālake anekavassakoṭi-satasahassāni uddhama-adho tiriyaṃ pheṇuddehakaṃ samparivattakaṃ paccati, tato muccitvā kisa-pharusa-kālangapaccango sūna-uddhumāta-susira-uttamango chāto pipāsito visama-bhīma-rūpavaṇṇo bhagga-kaṇṇasoto ummīlita-nimīlita-nettanayano arugatta-pakkagatto puḷavākiṇṇasabbakāyo, vātamukhe jalamāno viya aggikkhandho anto jalamāno pajjalamāno, attāṇo asaraṇo āruṇṇaruṇṇa-kāruṇṇa-ravaṃ paridevamāno nijjhāmatanḡhiko samaṇamaḡpeto hutvā āhiṇḍamāno mahiyā aṭṭassaraṃ karoti. Yathā mahārāja koci ayutto appatto ananucchaviko anaraho appatirūpo hīno kujātiko khattiyābhisekena abhisīṇcati, so labhati hatthacchedaṃ pādacchedaṃ hatthapādacchedaṃ kaṇṇacchedaṃ nāsacchedaṃ kaṇṇanāsac-

¹ -sukhu- BC. ⁴ asaṃaṃ appaṭisamaṃ appaṭibhāgaṃ AC. ⁵ uttamaṃ M ⁷ mahantanti all. ⁹ luddo AC. ¹⁰ anāraho M. ¹³ khīpanaṃ C; B has an illegible word beginning with khī. ¹⁶ -katḡhina- ABC. ¹⁸ muṇcitvā C. ²¹ pul- AC. ²⁴ nejḡh- AC. ²⁷ anāraho ACM.

chedaṃ bilangathālikāṃ sankhamuṇḍikāṃ Rāhūmukhaṃ
jotimālikāṃ hatthapajjotikāṃ erakavattikāṃ cīrakavāsi-
kāṃ eṇeyyakāṃ baḷisamaṃsikāṃ kahāpaṇakāṃ khārā-
patacchikāṃ palighaparivattikāṃ palālapīṭhakaṃ, tattena
telena osiñcanaṃ, sunakhehi khādāpanaṃ, jīvasūlāropa-
naṃ, asinā sīsacchedaṃ, anekavihitam - pi kammakara-
ṇaṃ anubhavati, kinkāraṇaṃ : ayutto appatto ananuccha-
viko anaraho appatirūpo hīno kujātiko mahante issariye
ṭhāne attānaṃ ṭhapesi, velaṃ ghātesi; evam - eva kho
mahārāja yo koci puggalo pāpiccho — pe — mahiyā
aṭṭassaraṃ karoti.

Yo pana mahārāja puggalo yutto patto anucchaviko
araho patirūpo appiccho santuṭṭho pavivitto asaṃsaṭṭho
āradhaviṛiyo pahitatto asaṭṭho amāyo na odariko na
lābhakāmo na yasakāmo na kittikāmo saddho saddhā'
pabbajito jarāmaraṇā muccitukāmo sāsanaṃ paggaṇhissā-
mīti dhutaḡaṇaṃ samādiyati, so diguṇaṃ pūjaṃ arahati:
devānaṃ - ca manuṣṣānaṃ - ca piyo hoti manāpo pihayito
patthito, jātisumana-mallikādīnaṃ viya pupphaṃ nahātā-
nulittassa, jighacchitassa viya paṇītabhojanaṃ, pipāsitassa
viya sītala-vimala-surabhi-pānīyaṃ, visagatassa viya
osadhavaraṃ, sīghagamanakāmassa viya ājaññarathava-
ruttamaṃ, atthakāmassa viya manoharamaṇiratanaṃ,
abhisiñcitukāmassa viya paṇḍara-vimala-setacchattaṃ,
dhammakāmassa viya arahattaphalādhigamaṃ - anuttaraṃ.
Tassa cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṃ gacchanti,
cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañca' indriyāni
pañca balāni satta bojjhangā ariyo aṭṭhangiko maggo
bhāvanāpāripūriṃ gacchati, samatha-vipassanā adhigac-
chati, adhigamaapaṭipatti pariṇamati, cattāri sāmāññapha-

² -mālakaṃ B. ³ hatthap. om all. ⁴ khārāp. om. all. ⁴ parigha- AC.
⁶ asinā pi BM. ⁷ -kāraṇā M. ⁸ anāraho ACM. ⁸ mahanto ACM. ¹⁵
saddhāya M. ²² singhaṃ M. ²⁶ -pāripūritaṃ A, -paripūritaṃ C. ²⁸
bojjhangāni AC. ²⁹ gacchanti AC. ³⁰ adhigacchanti AB.

lāni catasso paṭisambhidā tisso vijjā chaḷ - abhiññā kevalo ca samaṇadhammo sabbe tass' ādheyyā honti, vimutti- paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati. Yathā mahārāja rañño khattiyassa abhijātakulakulīnassa khattiyābhisekena abhisittassa paricaranti saraṭṭha-negama-jānapada-bhāta- balatthā, aṭṭhatimsā ca rājaparisā naṭa-naccakā mukha- mangalikā sotthivācakā samaṇa-brāhmaṇa-sabbapāsaṇḍa- gaṇā abhigacchanti, yaṃ kiñci paṭhaviyā paṭṭana-ratanā- kara-nagara-sunkaṭṭhāna - verajjaka - chejjabhejjajana - m- anusāsanāṃ sabbattha sāmiko bhavati; evam - eva kho mahārāja yo koci puggalo yutto patto — pe — vimutti- paṇḍaravimala-setacchattena abhisiñcati.

Teras' ime mahārāja dhutangāni yehi suddhikato nibbānamahāsamuddaṃ pavisitvā bahuvidhadhammakīḷam- abhikīḷati, rūpārūpa-aṭṭhasamāpattiyo valañjeti, iddhi- vidhaṃ dibbasotadhātuṃ paracittavijānanaṃ pubbenivāsā- nussatiṃ dibbacakkhuṃ sabbāsavakkhayaṃ - ca pāpuṇāti; katame terasa: paṃsukūlikangaṃ tecīvarikangaṃ piṇḍa- pātikangaṃ sapadānacārikangaṃ ekāsanikangaṃ pattapiṇ- ḍikangaṃ khalupacchābhattikangaṃ āraññakangaṃ ruk- khamūlikangaṃ abbhokāsikangaṃ sosānikangaṃ yathā- santhatikangaṃ nesajjikangaṃ. Imehi kho mahārāja terasahi dhutaḡuṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pari- ciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmāñ- ñaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja sadhano nāviko paṭṭane suṭṭhu ka- tasunko mahāsamuddaṃ pavisitvā Vangaṃ Takkolāṃ Cīnaṃ Sovīraṃ Surāṭṭhaṃ Alasandaṃ Kolapaṭṭanaṃ Suvaṇṇabhūmiṃ gacchati aññaṃ - pi yaṃ kiñci nāvāsañ- caraṇaṃ, evam - eva kho mahārāja imehi terasahi dhuta-

⁶ rājapurisā M. ¹³ terasa hime AC. ¹⁵ valañj- AC. ²³ āsevitānise- vitehi ACM. ²⁴ pariciṇṇehi om. ABC.

guṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi kevalaṃ sāmaññaṃ paṭilabhati, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yāthā mahārāja kassako paṭhamāṃ khettadosāṃ tiṇa-kaṭṭha-pāsāṇāṃ apanetvā kasitvā vapitvā sammā udakaṃ pavesetvā rakkhitvā gopetvā lavana-maddanena bahudhaññaṃ hoti, tass' ādheyyā bhavanti ye keci adhanā kapaṇā daḷiddā duggatajanā; evam-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi — pe — kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yāthā vā pana mahārāja khattiyo muddhāvasitto abhijātakulakulīno chejja-bhejja-janam-anusāsane issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca mahāpaṭhavī tass' ādheyyā hoti; evam-eva kho mahārāja imehi terasahi dhutaguṇehi pubbe āsevitehi nisevitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi Jinasāsana-vare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, kevalā ca samaṇaguṇā tass' ādheyyā honti.

Nanu mahārāja thero Upaseno Vangantaputto sallekhadhutaguṇe paripūrakāritāya anādiyitvā Sāvattihīyā saṅghassa katikaṃ sapariso naradammasārathīṃ paṭisallāṇagataṃ upasankamitvā Bhagavato pāde sirasā vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Bhagavā ca taṃ suvinītaṃ parisāṃ oloketvā haṭṭhatuṭṭho pamudito udaggo parisāya saddhīṃ sallāpaṃ sallapitvā asambhinnena brahmassarena etad-avoca: Pāsādikā kho pana tyāyaṃ Upasena parisā, kathaṃ tvaṃ Upasena parisāṃ vinesīti. So pi sabbaññunā dasabalena devātidevena puṭṭho yathābhūta-sabhāvaguṇavasena Bhagavantaṃ etad-avoca: Yo koci maṃ bhante upasankamitvā pabbajjāṃ vā nissayaṃ vā yācati tam-

¹⁰ āsevitānisevitehi AB. ¹¹ kevalā ca AC. ¹³ -janasamanusā- BM. ²² kathikaṃ C. ²³ -sallāna- ACM.

ahaṃ evaṃ vadāmi: ahaṃ kho āvaṃso āraññaṃko piṇḍa-pātiko paṃsukūliko tecīvariko; sace tvam - pi āraññaṃko bhavissasi piṇḍapātiko paṃsukūliko tecīvariko evāhan - taṃ pabbājessāmi nissayaṃ dassāmi; sace so me bhante paṭisunivā nandati oramati, evāhan - taṃ pabbājemi nissayaṃ demi; sace na nandati na oramati, na taṃ pabbājemi na nissayaṃ demi; evāhaṃ bhante parisāṃ viñe - mīti. Evaṃ - pi mahārāja dhutaḡuṇavara-samādiṇṇo Jina-sāsanavare issaro hoti vasavattī sāmiko icchākaraṇo, tass' ādheyyā honti kevalā santā sukhā samāpattiyo.

Yathā mahārāja padumaṃ abhivuddha-parisuddha-udiccajātippabhavaṃ siniddhaṃ muduṃ lobhaniyaṃ su-gandhaṃ piyaṃ patthitaṃ pasatthaṃ jalakaddama-m-anu-palittaṃ aṇu-patta-kesara-kaṇṇikābhimaṇḍitaṃ bhamara-gaṇasevitaṃ sītalasalilasāmvaddhaṃ, evaṃ - eva kho ma-hārāja imehi terasahi dhutaḡuṇehi pubbe āsevitehi nise-vitehi ciṇṇehi pariciṇṇehi caritehi upacaritehi paripūritehi ariyasāvako tiṃsa-ḡuṇavarehi samupeto hoti. Katamehi tiṃsa-ḡuṇavarehi: siniddha - mudu - maddava - mettacitto hoti, ghātita-hata-vihata-kilesa hoti, hata-nihata-māna-dappo hoti, acala - daḡha - nivitta - nibbematika-saddho hoti, paripunṇa - piṇḍita-paḡḡha-lobhaniya-santa-sukha-samāpatti-lābhī hoti, sīla-varapavara-asama-sucigandha-paribhāvito hoti, devamanussānaṃ piyo hoti manāpo, khīṇāsava - ariyavarapuggala - patthito, devamanussānaṃ vandita-pūjito, budha-vibudha-paṇḍita-janānaṃ thuta-thavita-thomita-pasattho, idha vā huraṃ vā lokena anu-palitto, appathokavajje pi bhayadassāvī, vipula-vara-sampattikāmānaṃ maggaphalavaratthasādhano, āyācita-vipula-paṇḍita-paccaya-bhāḡī, aniketasayano, jhānajjhāsita-

¹ araññaṃko B. ² araññaṃko M. ⁸ -dinno AC. ¹² mudu M. ¹⁴ anu-all; anuppatta- AC. ¹⁴ -kaṇṇikāhi m. C. ¹⁵ -samvattaṃ B. ²⁶ van-dito pūj AC. ³⁰ jhānajjhāsitata- (or-sitta-) A, -sītana- C; jhāyitapav- M

tapavara-vihārī, vijaṭita-kilesa-jālavatthu, bhinna-bhagga-sankuṭita-sañchinna-gatinīvaraṇo, akuppadhammo, abhinītavāso, anavajjabhogī, gativimutto, uttiṇṇa-sabbavici-kiccho, vimuttijjhāsitato, diṭṭhadhammo, acala-daḷha-bhīruttānam - upagato, samucchinnānusayo, sabbāsavak-khayam patto, santa-sukha-samāpatti-vihāra-bahulo, sabba-samaṇaḡuṇa-samupeto. Imehi tiṃsa-guṇavarehi samu-peto hoti.

Nanu mahārāja thero Sāriputto dasasahassimhi loka-dhātuyā aggapuriso, ṭhapetvā dasabalaṃ lokācariyaṃ. So pi aparimita-m-asankheyya-kappe samācītakusalamūlo brāhmaṇakulakulīno manāpikaṃ kāmaratiṃ anekasatasankha-dhanavaraṇ - ca ohāya Jinasāsane pabbajitvā imehi terasahi dhutaḡuṇehi kāya-vacī-cittaṃ damayitvā ajj'etarahi anantaḡuṇasamannāgato Gotamassa bhagavato sāsana-vare dhammacakkam - anupavattako jāto. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttara-nikāyavaralaṅcake: Nāham - bhikkhave aññaṃ ekapuggalaṃ - pi samanupassāmi yo Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavatteti yatha - y - idaṃ Sāriputto; Sāriputto bhikkhave Tathāgatena anuttaraṃ dhammacakkaṃ pavattitaṃ samma - d - eva anupavattetīti.

Sādhu bhante Nāgasena, yaṃ kiñci navagaṃ Bud-dhava-canaṃ, yā ca lokuttarā kiriyā, yā ca loke adhigama-vipulavarasampattiyo, sabbaṃ - taṃ terasasu dhutaḡuṇesu samodhānopagataṃ - ti.

Navamo vaggio.

[Meṇḍakapaṅho samatto.]

⁴ vimuttajjhā - C, vimuttijjhāyatatto M. ¹³ -sankhaṃ B. ¹⁶ jāto ti all.

¹⁷ Anguttara - AC. ²¹ yathayidaṃ Sāriputto bhikkhave all.

Bhante Nāgasena, katili angehi samannāgato bhikkhu arahattaṃ sacchikarotīti. — Idha mahārāja arahattaṃ sacchikātukāmena bhikkhunā ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Kukkuṭassa pañca angāni gahetabbāni. Kalandakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Dīpiniyā ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Dīpikassa dve angāni gahetabbāni. Kummassa pañca angāni gahetabbāni. Vaṃsassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Cāpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Vāyasassa dve angāni gahetabbāni. Makkaṭassa dve angāni gahetabbāni. Lāpulatāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Padumassa tīṇi angāni gahetabbāni. Bijassa dve angāni gahetabbāni. Sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Nāvāya tīṇi angāni gahetabbāni. Nāvālanakassa dve angāni gahetabbāni. Kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Niyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbāni. Kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Samuddassa pañca angāni gahetabbāni. Paṭhaviyā pañca angāni gahetabbāni. Āpassa pañca angāni gahetabbāni. Tejassa pañca angāni gahetabbāni. Vāyussa pañca angāni gahetabbāni. Pabbatassa pañca angāni gahetabbāni. Ākāsassa pañca angāni gahetabbāni. Candassa pañca angāni gahetabbāni. Suriyassa satta angāni gahetabbāni. Sakkassa tīṇi angāni gahetabbāni. Cakkavattissa cattāri angāni gahetabbāni. Upacikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Biḷārassa dve angāni gahetabbāni. Undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Nakulassa ekaṃ

angaṃ gahetabbāṃ. Jarasiḡālassa dve angāni gahetabbāni. Migassa tīṇi angāni gahetabbāni. Gorūpassa cattāri angāni gahetabbāni. Varāhassa dve angāni gahetabbāni. Hatthissa pañca angāni gahetabbāni. Sīhassa satta angāni gahetabbāni. Cakkavākassa tīṇi angāni gahetabbāni. Peṇāhikāya dve angāni gahetabbāni. Gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Ulūkassa dve angāni gahetabbāni. Satapattassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Vaggulissa dve angāni gahetabbāni. Jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Sappassa tīṇi angāni gahetabbāni. Ajararassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Panthamakkataṭakassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Thanasita-dārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Pavanassa pañca angāni gahetabbāni. Rukkhatta tīṇi angāni gahetabbāni. Meghassa pañca angāni gahetabbāni. Maṇiratanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Māgavikassa cattāri angāni gahetabbāni. Bālisikassa dve angāni gahetabbāni. Tacchakassa dve angāni gahetabbāni. Kumbhatta ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Kālāyasassa dve angāni gahetabbāni. Chattassa tīṇi angāni gahetabbāni. Khettassa tīṇi angāni gahetabbāni. Agadassa dve angāni gahetabbāni. Bhojanassa tīṇi angāni gahetabbāni. Issatthassa cattāri angāni gahetabbāni. Rañño cattāri angāni gahetabbāni. Dovārikassa dve angāni gahetabbāni. Nisadāya ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Padīpassa dve angāni gahetabbāni. Mayūrassa dve angāni gahetabbāni. Turangassa dve angāni gahetabbāni. Soṇḍikassa dve angāni gahetabbāni. Indakhīlassa dve angāni gahetabbāni. Tulāya ekaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Khaggassa dve angāni gahetabbāni. Macchassa dve angāni gahetabbāni. Inagāha-

⁶ penā- AC. ⁹ jalukāya BM. ¹² panamakkaṭassa M. ²⁷ madhurassa AC. ²⁷ turagassa A.

kassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Byādhitassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Matassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Nadiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Usabhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Maggassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Sunkasāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Corassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Sakuṇagghiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sunakhassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Tikicchakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Gabbhiniyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Camariyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Kikiyā dve angāni gaheṭṭabbāni. Kapotikāya tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Ekanayanassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Kassakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Jambukasigāliyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Cangavārakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Dabbiyā ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Iṇasādhakassa tīṇi angāni gaheṭṭabbāni. Anuvicinakassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Sārathissa dve angāni gaheṭṭabbāni. Bhojakassa dve angāni gaheṭṭabbāni. Tunnāvāyassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Nāvāyikassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhamarassa dve angāni gaheṭṭabbānīti.

Mātikā samattā.

Bhante Nāgasena, ghorassarassa ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gaheṭṭabbā - ti. — Yathā mahārāja gadrabho nāma sankāra - kūṭṭe pi catukke pi singhāṭake pi gāmadvāre pi thusarā - simhi pi yattha katthaci sayati, na sayanabahulo hoti,

¹ -dhikassa CM. ² mattassa AC. ⁴ sunkaghāyikassa A, -sāvikassa M.
¹³ vangācārakassa C. ¹⁸ navāy - AC.

evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiṇasanthāre pi paṇṇasanthāre pi kaṭṭhamañcake pi chamāya pi yattha kattraci cammakhaṇḍaṃ pattharivā yattha kattraci sayitabbam, na sayanabahulena bhavitabbam. Idam mahārāja ghorassarassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Kaḷingarūpadhānā bhikkhave etarahi mama sāvakā viharanti appamattā ātāpino padhānasmin - ti. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Pallankena nisinnassa jaṇṇukenābhivassati;
alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Bhante Nāgasena, kukkuṭassa pañca angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja kukkuṭo kālena samayena patisalliyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva cetiyanagaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā nahāyitvā cetiyaṃ vanditvā buddhānaṃ bhikkhūnaṃ dasanāya gantvā kālena samayena suññāgāraṃ pavisitabbam. Idam mahārāja kukkuṭassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo kālena samayen' eva vuṭṭhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kālena samayen' eva vuṭṭhahitvā cetiyanagaṇaṃ sammajjitvā pānīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhapetvā sarīraṃ paṭijaggitvā cetiyaṃ vanditvā puna - d - eva suññāgāraṃ pavisitabbam. Idam mahārāja kukkuṭassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbam. Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo paṭhaviṃ khaṇitvā khaṇitvā ajjhohāraṃ ajjhoharati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paccavekkhitvā paccavekkhitvā ajjhohāraṃ ajjhoharitabbam: n' eva davāya na

² -santhare BC in both places ⁷ kalinga- ACM. ⁹ pi om. M. ¹⁷ jānīya- AM. ²⁶ khaṇitvā once AaM.

madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya, yāvad - eva
 iinassa kāyassa t̥hitiyā yāpanāya vihimsūparatiyā brahma-
 cariyānuggahāya; iti purāṇañ - ca vedanañ paṭihankhāmi
 navañ - ca vedanañ na uppādessāmi, yātrā ca me bha-
 vissati anavajjātā ca phāsuvihāro cāti. Idam mahārāja
 kukkuṭassa tatiyañ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p'
 etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Kantāre puttamañsaṃ va, akkhass' abbhañjanaṃ
 yathā,
 evaṃ āhari āhāraṃ, yāpanatthāy' amucchite ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo sacakkhuko pi
 rattiṃ andho hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yo-
 gāvacarena anandhen' eva andhena viya bhavitabbaṃ,
 araññe pi gocaragāme piṇḍāya carantena pi rajanīyesu
 rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu andhena
 badhirena mūgena viya bhavitabbaṃ, na nimittaṃ gahet-
 tabbaṃ, nānubyañjanaṃ gahetabbaṃ. Idam mahārāja
 kukkuṭassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p'
 etaṃ mahārāja therena Mahākaccāyanena:

Cakkhum' assa yathā andho, sotavā badhiro yathā,
 jivhāv' assa yathā mūgo, balavā dubbalo - r - iva,
 atha atthe samuppanne sayetha matasāyikan - ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kukkuṭo leḍḍu-daṇḍa-lakuṭa-
 muggarehi paripātiyanto pi sakaṃ gehaṃ na vijahati,
 evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-
 kammaṃ karontena pi navakammaṃ karontena pi vatta-
 paṭivattaṃ karontena pi uddisantena pi uddisāpentena
 pi yoniso manasikāro na vijahitabbo; sakaṃ kho pan'
 etaṃ mahārāja yogino gehaṃ yad - idam yoniso manasi-
 kāro. Idam mahārāja kukkuṭassa pañcamaṃ angaṃ

¹ navuppādessāmi AB. ¹² rattiaudho M, rattindho B. ¹⁴ pi piṇḍāya
 ABC. ¹⁹ -kaccāyena AC.

gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Ko ca bhikkhave bhikkhuno gocaro sako petiko visayo: yad - idañ cattāro satipaṭṭhānā ti. Bhāsitam - p' etañ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā pi:

Yathā sumanto mātango sakam soṇḍaṃ na maddati,
bhakkhābhakkhañ vijānāti, attano vuttikappanañ;
Tath' eva Buddhaputtena appamattena vā pana
Jinavacanañ na madditabbañ, manasikāravaruṭṭa-
man - ti.

Bhante Nāgasena, kalandakassa ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti yañ vadesi, kataman - tañ ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja kalandako paṭisattumhi
opātante nangutṭhañ papphoṭetvā mahantañ katvā ten'
eva nangutṭhalakuṭena paṭisattum paṭibāhati, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesasattumhi opa-
tante satipaṭṭhānalakuṭaṃ papphoṭetvā mahantañ katvā
ten' eva satipaṭṭhānalakuṭena sabbe kilesā paṭibāhitabbā.
Idaṃ mahārāja kalandakassa ekañ angaṃ gahetabbañ.
Bhāsitam - p' etañ mahārāja therena Cullapanthakena:

Yadā kilesā opātanti sāmāññaguṇadhamsanā,
satipaṭṭhānalakuṭena hantabbā te punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, dīpiniyā ekañ angaṃ gaheta-
ban - ti yañ vadesi, kataman - tañ ekañ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja dīpinī sakiñ yeva gab-
bhañ gaṇhāti, na punappunañ purisañ upeti, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyati paṭisandhiñ
uppattiñ gabbhaseyyaṃ cutiñ bhedañ khayañ vināsañ
sañsārabhayañ duggatiñ visamañ sampiḷitañ disvā:

² koci bh. all. ⁶ supanto M, supanno AC. ¹⁴ papphoṭetvā AC, pap-
poṭhetvā B. ¹⁷ papphoṭetvā ABC. ²⁸ uppatti BM.

punabbhave na paṭisandahissāmīti yoniso manasikāro karanīyo. Idam mahārāja dīpiniyā ekam angam gahe-tabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena Suttanipāte Dhaniyagopālakasutte:

Usabho - r - iva chetvā bandhanāni,
nāgo pūtilatam va dālayitvā,
nāham puna upessam gabbhaseyyam;
atha ce patthayasi pavassa devāti.

Bhante Nāgasena, dīpikassa dve angāni gahetabbā-nīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja dīpiko araṇṇe tiṇagahanam vā vana-gahanam vā pabbatagahanam vā nissāya nilīyitvā mige gaṇhāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vivekam sevitabbam, araṇṇam rukkhamūlam pabbatam kandaram giriguham susānam vanapattham abbhokāsam palālapuñjam appasaddam appanigghosam vijanavātam manussarāhaseyyakam paṭisallānasārupam; vivekam sevamāno hi mahārāja yogī yogāvacaro nacirass' eva chaḷa-bhiññāsu vasībhāvam pāpuṇāti. Idam mahārāja dīpikassa paṭhamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therehi dhammasangāhakehi:

Yathā pi dīpiko nāma nilīyitvā gaṇhatī mige,
tath' evāyam Buddhaputto yuttayogo vipassako
araṇṇam pavisitvāna gaṇhāti phalam - uttaman - ti.

Puna ca param mahārāja dīpiko yam kañci pasum vadhitvā vāmena passena patitam na bhakkheti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena veḷudānena vā pattadānena vā pupphadānena vā phaladānena vā sināna-dānena vā mattikadānena vā cuṇṇadānena vā dantakatṭha-

¹⁷ -sallāna- ACM. ²² gaṇhati B, gaṇhāti CM ²⁵ kiñci all ²⁶ bhak-khati B. ²⁹ mattikā- B.

dānena vā mukhodakadānena vā cātukammatāya vā mug-
gasuppatāya vā pārighaṭṭakatāya vā janghapesaniyena vā
vejjakammena vā dūtakammena vā paṇṇagamanena vā
piṇḍapatipinḍena vā dānānuppadānena vā vatthuvijjāya
vā nakkhattavijjāya vā angavijjāya vā aññataraññatarena
vā Buddhapatikuṭṭhena micchājīvena nipphāditam̐ bhoja-
nam̐ na paribhuñjitabbaṃ, vāmena passena patitam̐ pa-
sum̐ viya dīpiko. Idam̐ mahārāja dīpikassa dutiyam̐ an-
gam̐ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja therena
Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Vacīviññattivipphārā uppannam̐ madhupāyasam̐
sace bhutto bhavyeyyāham̐, s' ājīvo garahito mama.

Yadi pi me antagaṇam̐ nikkhamitvā bahī care,
n' eva bhindeyya' ājīvam̐, cajamāno pi jīvitan - ti.

Bhante Nāgasena, kummassa pañca angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja kummo udakacaro udake yeva
vāsam̐ kappeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena sabbapāṇabhūtapuggalānam̐ hitānukampinā met-
tāsahagatena cetasā vipulena mahaggatena appamānena
averena abyāpajjhena sabbāvantaṃ lokam̐ pharitvā viha-
ritabbaṃ. Idam̐ mahārāja kummassa paṭhamam̐ angam̐
gahetabbaṃ. Puna ca param̐ mahārāja kummo udake
uppilavanto sīsam̐ ukkhipitvā yadi keci passati, tatth' eva
nimujjati gāḷham - ogāhati: mā mam̐ te puna passeyyun -
ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu
opatantesu ārammaṇasare nimujjitabbaṃ gāḷham - ogāhi-
tabbaṃ: mā mam̐ kilesā puna passeyyun - ti. Idam̐ ma-
hārāja kummassa dutiyam̐ angam̐ gahetabbaṃ. Puna ca

¹ cātukamyatāya M. ² -supa- M ² -pesaniyena AB. ³ pahina- AM,
pahinā- C. ¹¹ -pāyāsam̐ BM. ¹³ bahi BCM. ¹⁴ bhindeyyam̐ B. ¹⁴
cavamāno C, cajjamāno AM (māno B).

paraṃ mahārāja kummo udakato nikkhamitvā kāyaṃ otāpeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nisajja-ṭṭhāna-sayana-cankamato mānaṃ nīharitvā sammappadhāne mānaṃ otāpetabbāṃ. Idaṃ mahārāja kummassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja kummo paṭhaviṃ khaṇitvā vivitte vāsaṃ kappeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-silokaṃ pajahitvā suññaṃ vivittaṃ kānaṃ vanapatthaṃ pabbataṃ kandaraṃ giriguhaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ pavivittam - ogāhitvā vivitte yeva vāsam - upagantabbāṃ. Idaṃ mahārāja kummassa catutthaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Vivittaṃ appanigghosaṃ vālamiganisevitaṃ
seve senāsaṃ bhikkhu paṭisallāṇakāraṇā ti.

Puna ca paraṃ mahārāja kummo cārikaṃ caramāno yadi kañci passati vā saddaṃ suṇāti vā, soṇḍipañcamāni angāni sake kapāle nidahitvā appossukko tuṇhībhūto tiṭṭhati kāyaṃ - anurakkhanto, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabba-dhammesu āpatantesu chasu dvāresu saṃvarakavāṭaṃ anugghāṭetvā mānaṃ samodahitvā saṃvaraṃ katvā satena sampajānena vihātabbāṃ samaṇadhammaṃ anurakkhamānena. Idaṃ mahārāja kummassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare Kummūpama-suttante:

Kummo va angāni sake kapāle
samodahaṃ bhikkhu manovitaṃ

¹⁰ ogāhetvā all. ¹⁵ pati- AC; * -sallāna- CM ¹⁷ passati ca ABC.
¹⁷ vā om. ABC. ²¹ apat- AC. ²³ vibhāvitabbāṃ B, viharitabbāṃ M.
²⁶ -ūpame- ACM.

anissito aññam - aheṭṭhayāno
parinibbuto na upavadeyya kañcīti.

Bhante Nāgasena, vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vaṁso yattha vāto tattha anulometi nāññattha - m - anudhāvati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yaṁ Buddhena bhagavatā bhāsitaṁ navangaṁ Satthusāsaṇaṁ taṁ anulomayitvā kappiye anavajje ṭhatvā samaṇadhammaṁ yeva pariyesi - tabbaṁ. Idaṁ mahārāja vaṁsassa ekaṁ angaṁ gahetabbaṁ. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja therena Rāhulena:

Navangaṁ Buddhavacanaṁ anulometvāna sabbadā
kappiye anavajjasmiṁ ṭhatvā 'pāyaṁ samuttaran - ti.

Bhante Nāgasena, cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabban - ti yaṁ vadesi, kataman - taṁ ekaṁ angaṁ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cāpo sutacchito mito yāv' aggamūlaṁ samakam - eva anunamati na paṭitthambhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena theranava - majjhima - samakesu anunamitabbaṁ na paṭippharitabbaṁ. Idaṁ mahārāja cāpassa ekaṁ angaṁ gahetabbaṁ. Bhāsitam - p' etaṁ mahārāja Bhagavatā devātidevena Vidhura - Puṇṇa - kajātake:

Cāpo vānuname dhīro, vaṁso va anulomayaṁ
paṭilomaṁ na vatteyya, sa rājavasātiṁ vase ti.

Bhante Nāgasena, vāyasassa dve angāni gahetabban - ti yaṁ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā - nīti. — Yathā mahārāja vāyaso āsankitaparīsankito

¹² anulomena B. ¹³ ṭhapetvā B. ¹³ samuttarenti B (ṭhatvā yaṁ samuttarīti M). ¹⁵ there ABC. ¹⁹ -samanakesu M; -majjhimakesu B. ¹⁹ paṭittharitabbaṁ AC, paṭitthambhitabbaṁ M. ²¹ vidhūra - A. ²³ (vaṁso vāpi pakampiye Jāt. 545 v. 159.)

yattapayatto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āsankitaparisanakitenā yattapayattena upatṭhitāya satiyā saṁvutehi indriyehi caritabbaṃ. Idaṃ mahārāja vāyasassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja vāyaso yaṃ kiñci bhojanāṃ disvā ñātīhi saṁvibhajitvā bhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te lābhā dhammikā dhammaladdhā antamaso pattapariyāpannamattam - pi tathārūpehi lābhehi appatvibhattabhoginā bhavitabbaṃ sīlavantehi sabrahmacārīhi. Idaṃ mahārāja vāyasassa dutiyāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Sace me upanāmenti yathāladdhaṃ tapassino,
sabbesaṃ vibhajitvāna tato bhuñjāmi bhojanan - ti.

Bhante Nāgasena, makkaṭassa dve angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja makkaṭo vāsam - upagacchanto tathārūpe okāse mahatimahārukkhe pavivitte sabbatṭhakasākke bhīruttāṇe vāsam - upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lajjim pesalaṃ sīlavantaṃ kalyāṇadhammaṃ bahussutaṃ dhammadharaṃ piyaṃ garuṃ bhāvaniyaṃ vattāraṃ vacanakkhamaṃ ovādakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samuttejakaṃ sampahamsakaṃ, evarūpaṃ kalyāṇamittaṃ ācariyaṃ upanissāya viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja makkaṭassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja makkaṭo rukkhe yeva carati tiṭṭhati nisīdati, yadi middhaṃ okkamati tath' eva rattiṃ vāsam - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavanābhimukhena bhavitabbaṃ, pavane yeva ṭhāna-

¹⁻² yuttapayutt- M. ⁹ paṭivi- M. ¹⁶ tāni om. BC. ¹⁸ sabbattha- M.
²² garu, BCM.

cankama-nisajja-sayanam niddam okkamitabbam, tath' eva satipaṭṭhānam-anubhavitabbam. Idam mahārāja makkaṭassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Cankamanto pi tiṭṭhanto, nisajjasayanena vā,
pavane sobhate bhikkhu, pavanantam va vaṇṇitan-ti.

Uddānam: Ghorassaro ca kukkuṭo kalandō dīpini-dīpiko
kummo vaṁso ca cāpo ca vāyaso atha makkaṭo ti.

Paṭhamo vaggo.

Bhante Nāgasena, lāpulatāya ekam angam gahetabban-ti yam vadesi, kataman-tam ekam angam gahetabban-ti. — Yathā mahārāja lāpulatā tiṇe vā kaṭṭhe vā latāya vā soṇḍikāhi ālambitvā tassūpari vaḍḍhati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena arahatte abhivaḍḍhitukāmena manasā ārammaṇam ālambitvā arahatte abhivaḍḍhitabbam. Idam mahārāja lāpulatāya ekam angam gahetabbam. Bhāsitam-p' etam mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā lāpulatā nāma tiṇe kaṭṭhe latāya vā
ālambitvā soṇḍikāhi tato vaḍḍhati uppari,
Tath' eva Buddhaputtena arahattaphalakāminā
ārammaṇam ālambitvā vaḍḍhitabbam asekhaphale ti.

Bhante Nāgasena, padumassa tīṇi angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbā-

nīti. — Yathā mahārāja padumaṃ udake jātaṃ udake saṃvaddhaṃ anupalittaṃ udakena, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe yase sakkāre sammānanāya paribhogapaccayesu ca sabbattha anupalitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja padumaṃ udakā accuggamma ṭhāti, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokaṃ abhibhavitvā accuggamma lokuttaradhamme ṭhātābbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa dūtiyaṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja padumaṃ appamattakena pi anilena eritaṃ calati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamattakesu pi kilesesu saññāmo karaṇīyo, bhayadassāvinā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja padumassa tatiyaṃ angāṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Bhante Nāgasena, bijassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bijaṃ appakam-pi samānaṃ bhaddake khetto vuttaṃ deve sammā dhāraṃ pavecchante subahūni phalāni anudassati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathā paṭipāditāṃ sīlaṃ kevalaṃ sāmāñña-phalam-anudassati evaṃ sammā paṭipajjitabbaṃ. Idaṃ mahārāja bijassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja bijaṃ suparisodhite khetto ropitaṃ khippam-eva saṃvirūhati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānaṃ supariggahītaṃ suññāgāre parisodhitaṃ satipaṭṭhāna-khettavare khittaṃ khippam-eva virūhati. Idaṃ mahārāja bijassa dūtiyaṃ angāṃ

⁷ tiṭṭhati M; the passage wanting in B. ¹¹ caritaṃ ABC. ¹³ saṃ-yamo M. ²⁹ vittaṃ M, om. AC.

gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Yathā pi khetie parisuddhe bījaṃ c' assa paṭiṭṭhitaṃ,
vipulaṃ tassa phalaṃ hoti, api toseti kassakaṃ ;
Tath' eva yogino cittaṃ suññāgāre visodhitaṃ
satipaṭṭhānakhattamhi khippam - eva virūhatīti.

Bhante Nāgasena, sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja sālakalyāṇikā antopaṭṭhaviyaṃ yeva abhivaḍḍhati hatthasatam - pi bhiiyo pi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidā chaḷ - abhiññāyo kevalaṃ - ca samaṇadhammaṃ suññāgāre yeva paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sālakalyāṇikāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Rāhulena :

Sālakalyāṇikā nāma pādapo dharanīruho
antopaṭṭhaviyaṃ yeva satahattho pi vaḍḍhati.
Yathā kālamhi sampatte paripākena so dumo
uggaṇchitvāna ekāhaṃ satahattho pi vaḍḍhati,
Evam - evāhaṃ mahāvīra, sālakalyāṇikā viya,
abbhantare suññāgāre dhammato abhivaḍḍhayin - ti..

Bhante Nāgasena, nāvāya tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja nāvā bahuvīdha - dāru - sanghāṭa - samavāyena bahum - pi janaṃ tārayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra - sīla - guṇa - vattapaṭi - vatta - bahuvīdhadhamma - sanghāṭa - samavāyena sadevako loko tārayitabbo. Idaṃ mahārāja nāvāya paṭhamāṃ angaṃ gahetabbāni. Puna ca paramāṃ mahārāja nāvā

bahavidha-ūmi-tthanita-vega-visaṭa-m-āvaṭṭavegaṃ sa-
 hati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ba-
 huvidha-kiles-ūmi-vegaṃ lābhasakkāra-yasasiloka-pūjana-
 vandanā parakulesu nindāpasamsā sukhadukkha-sammā-
 nanavimānana-bahavidhadosa-ūmivegañ - ca sahitabbaṃ.
 Idam mahārāja nāvāya dutiyaṃ angam gahetabbaṃ. Puna
 ca param mahārāja nāvā aparimita-m-ananta-m-apāra-
 m-akkhobhita-gambhīre mahatimahāghose timi-timingala-
 makara-maccha-gaṇākule mahatimahāsamudde carati,
 evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena tiparivaṭṭa-
 dvādasākāra-catusaccābhisamaya-paṭivedhe mānasam sañ-
 cārayitabbaṃ. Idam mahārāja nāvāya tatiyaṃ angam
 gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā
 devātidevena Saṃyuttanikāyavare Saccasaṃyutte: Vitak-
 kentā ca kho tumhe bhikkhave: idam dukkhan - ti vitak-
 keyyātha, ayam dukkhasamudayo ti vitakkeyyātha, ayam
 dukkhanirodho ti vitakkeyyātha, ayam dukkhanirodha-
 gāminī paṭipadā ti vitakkeyyāthāti.

Bhante Nāgasena, nāvālananakassa dve angāni gahe-
 tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetāb-
 bānīti. — Yathā mahārāja nāvālananakam bahu-ūmijāl-
 ākulavikkhobhita-salilatale mahatimahāsamudde nāvam
 laketi ṭhapeti, na deti disāvidisaṃ haritum, evam - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moh-um-
 mijāle mahatimahā-vitakka-sampahāre cittaṃ laketabbaṃ,
 na dātabbaṃ disāvidisaṃ haritum. Idam mahārāja nāvā-
 lakanakassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja nāvālananakam na pilavati, visīdati,
 hatthasate pi udake nāvam laketi ṭhānam - upaneti, evam -
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-yasa-sak-
 kāra - mānana - vandana - pūjana - apacitisu lābhagga-ya-

⁵ -sammānanāvīmānanā- AC. ⁶ -bhīta- AC. ¹⁵ va ABC. ¹⁹ -laggana-
 M throughout. ²³ lagge- M throughout ²⁸ plav- Ab.

sagge pi na pilavitabbaṃ, sarīrayāpanamattake yeva cittaṃ ṭhapetabbaṃ. Idaṃ mahārāja nāvālakana-kassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Yathā samudde lakaṇaṃ na plavati, visīdati,
tath' eva lābhasakkāre mā plavatha, visīdathāti.

Bhante Nāgasena, kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti yaṃ vadesi, katamaṃ - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ - ti. — Yathā mahārāja kūpo rajjuṇ - ca varattaṇ - ca lakāraṇ - ca dhāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena satisampajañña-samannāgataṃ bhavitabbaṃ, abhikkante paṭikkante ālokite vilokite sammiñjite pasārite sanghāṭi-patta-cīvara-dhāraṇe asite pīte khāyite sāyite uccārapassāvakaṃ gate ṭhite nisinne sutte jāgarite bhāsīte tuṇhībhāve sampajānakārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja kūpassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena: Sato bhikkhave bhikkhu vihareyya sampajāno, ayaṃ vo amhākaṃ anu-sāsanī ti.

Bhante Nāgasena, niyyāmakassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja niyyāmakato rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamatto yattapayatto nāvaṃ sāreti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cittaṃ niyyāmayamānena rattindivaṃ satataṃ samitaṃ appamattena yoniso manasikārena cittaṃ niyyāmetabbaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade:

¹ plav- Ab. ⁵ palav- BC, pilav- AaM. ⁶ palav- C, pilav- M. ⁹ lan-kār- M. ²³ yuttapayutto M. ²⁵ niyyā- M. ²⁶ niyyā- BCM. ²⁷ niyyā- M in the sequel throughout.

Appamādaratā hotha, sacittam - anurakkhatha,
duggā uddharath' attānaṃ, panke sanno va kuñjaro ti.

Puna ca paraṃ mahārāja niyyāmakassa yaṃ kiñci mahāsamudde kalyāṇaṃ vā pāpakaṃ vā sabban - taṃ viditaṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ hīna - ppaṇītaṃ kaṇha - sukka - sappaṭibhāgaṃ vijānitaṃ. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja niyyā - mako yante muddikaṃ deti: mā koci yantaṃ āmasitthāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena citte sam - vara - muddikā dātabbā: mā kañci pāpakaṃ akusalavitak - kaṃ vitakkesīti. Idaṃ mahārāja niyyāmakassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Mā bhikkhave pāpake akusale vitakke vitakkayittha, seyyathīdaṃ: kāmavitakkaṃ byāpādavitakkaṃ vihimsāvitakkaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, kammakarassa ekaṃ angaṃ gahe - tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe - tabban - ti. — Yathā mahārāja kammakaro evaṃ cinta - yati: bhatako ahaṃ, imāya nāvāya kammaṃ karomi, imāyāhaṃ nāvāya vāhasā bhattavetaṇaṃ labhāmi, na me pamādo karaṇīyo, appamādena me ayaṃ nāvā vāhetabbā ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena evaṃ cintayitabbaṃ: imaṃ kho ahaṃ cātummahābhūtikaṃ kā - yaṃ sammasanto⁹ satataṃ samitaṃ appamatto upaṭṭhi - tasati sato sampajāno samāhito ekaggacitto jāti - jarā - byādhi - maraṇa - soka - parideva - dukkha - domanass - upāyā - sehi parimuccissāmīti appamādo me karaṇīyo ti. Idaṃ mahārāja kammakarassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhā - sitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhamma - senāpatinā:

⁹ sante AaC. ⁹ āmasayitthāti AC. āmasīti M ²⁴ catumahā - M. ²⁷ byādhi om. B. ²⁸ -issāmi B.

Kāyaṃ imaṃ sammasatha, parijānātha punappunaṃ;
kāye sabhāvaṃ disvāna dukkhass' antaṃ karissathāti.

Bhante Nāgasena, samuddassa pañca angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja mahāsamuddo matena kuṇa-
pena saddhiṃ na saṃvasati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhi-mak-
kha - paḷāsa - issā - macchariya - māyā-saṭha-kuṭila-visama-
duccarita-kilesa-malehi saddhiṃ na saṃvasitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja samuddassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo muttā-maṇi-veḷuriya-san-
khasilā-pavāla-phalīkamaṇi-vividharatana-nicayaṃ dhā-
rento pidahati, na bahi vikirati, evaṃ - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena magga-phala-jhāna-vimokha-
samādhi-saṃāpatti-vipassanā-'bhiññā-vividhagūṇaratanāni
adhigantvā pidahitabbāni, na bahi nīharitabbāni. Idaṃ
mahārāja samuddassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja samuddo mahatimahābhūtehi saddhiṃ
saṃvasati; evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
appicchaṃ santuṭṭhaṃ dhutavādaṃ sallekhevuttīni ācāra-
sampannaṃ lajjīni pesalaṃ garuṃ bhāvanīyaṃ vattāraṃ
vacanakkhamaṃ codakaṃ pāpagarhiṃ ovādakaṃ anusā-
sakaṃ viññāpakaṃ sandassakaṃ samādapakaṃ samutte-
jakaṃ sampahaṃsakaṃ kalyāṇamittaṃ sabrahmacāriṃ
upanissāya vasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja samuddassa tati-
yaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja sa-
muddo navasalila - sampuṇṇa - Gangā-Yamunā-Aciravatī-
Sarabhū-Mahī-ādīhi nadīsatasahasseehi antalikkhe salila-
dhārāhi ca pūrito pi sakaṃ velaṃ nātivattati, evaṃ - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena lābha-sakkāra-siloka-
vandana-mānana-pūjanakāraṇā jīvitahetu pi sañcicca sik-
khāpadavītikkamo na karaṇīyo. Idaṃ mahārāja samud-

⁶ -palāsa- AC. ¹³ pisahati ABC. ¹⁶ pivalitabbāni ABC. ²¹ garu all.
²⁷ -sampunnāhi gangā- AM.

dassa catuttham angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Seyyathā pi mahārāja mahāsamuddo t̥hitadhammo velaṃ nātikkamati, evam - eva kho mahārāja yam mayā sāvakanam sikkhāpadam paññattam tam mama sāvakā jīvitahetu pi nātikkamantīti. Puna ca param mahārāja samuddo sabbasavantīhi Gangā-Yamunā-Aciravatī-Sarabhū-Mahīhi antalikkhe udakadhārāhi pi na paripūrati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uddeśa-paripucchā-savana-dhāraṇa-vinichaya-abhidhamma-vinaya-gāḷha-suttanta-viggaha-padanikkhepa-padasandhi-padavibhatti-navanga - jinasāsanavaram suṇantenāpi na tappitabbam. Idam mahārāja samuddassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Sutasomajātaka:

Aggi yathā t̥ṇakaṭṭham dahanto
na tappati, sāgaro vā nadīhi,
evam h' ime paṇḍitā, rājaseṭṭha,
suvā na tappanti subhāsitenāti.

Uddānam: Lāpūlatā ca padumam bījam sālakalyāṇikā
nāvā ca nāvālakanaṃ kūpo niyyāmakō tathā
kammakaro samuddo ca vaggo tena pavuccatīti.

Dutiyo vaggo.

⁶ mahāsamuddo AC. ¹⁰ -vinayogāḷha- B. ¹⁵ aggī Ab. ¹⁷ (evampi te Jāt. 537 v. 47). ²¹ kammakāro B.

Bhante Nāgasena, paṭhaviyā pañca angāni gahetab-
 bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetab-
 bānīti. — Yathā mahārāja paṭhavī iṭṭhāniṭṭhāni kappū-
 rāgaru-tagara-candana-kunkumādīni ākirante pi pitta-
 semha-pubba-ruhira-seda-meda-kheḷa-singhāṇika-lasika-
 mutta-karīsādīni ākirante pi tādisā yeva, evam-eva kho
 mahārāja yoginā yogāvacarena iṭṭhāniṭṭhe lābhālābhe
 yasāyase nindāpasāmsāya sukhe dukkhe sabbattha tādinā
 yeva bhavitabbaṃ. Idam mahārāja paṭhaviyā paṭhamam
 angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja paṭhavī
 maṇḍana-vibhūsanāpagatā sakagandha-paribhāvitā, evam-
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vibhūsanāpaga-
 tena sakasīlagandha-paribhāvitena bhavitabbaṃ. Idam
 mahārāja paṭhaviyā dutiyam angam gahetabbaṃ. Puna
 ca param mahārāja paṭhavī nirantarā acchiddā asusirā
 bahalā ghanā vitthiṇṇā, evam-eva kho mahārāja yoginā
 yogāvacarena nirantara-m-akhaṇḍācchidda-m-asusira-ba-
 hala-ghana-vitthiṇṇa-sīlena bhavitabbaṃ. Idam mahā-
 rāja paṭhaviyā tatiyam angam gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja paṭhavī gāma-nigama-nagara-janapada-
 rukkha-pabbata-nadī-talāka-pokkharāṇi-miga-pakkhi-ma-
 nuja-nara-nārī-gaṇam dhārentī pi akilāsu hoti, evam-
 eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ovadantena pi
 anusāsantena pi viññāpentena pi sandassentena pi samā-
 dāpentena pi samuttejantena pi sampahāmsentena pi
 dhammadesanāsu akilāsunā bhavitabbaṃ. Idam mahā-
 rāja paṭhaviyā catuttham angam gahetabbaṃ. Puna ca
 param mahārāja paṭhavī anumayapaṭighavippamuttā,
 evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anumaya-
 paṭighavippamuttana paṭhavīsamena cetasā viharitabbaṃ.
 Idam mahārāja paṭhaviyā pañcamam angam gahetabbaṃ.

³ kappur- AC. ⁵ -ṇikā- C ¹² maṇḍanavibhūsanā- M ¹⁷ -akkhaṇḍā-
 ABC. ²¹ -raṇī- M. ²¹ -nārī- CM. ²⁵ -hāmsantena AaCM. ³⁰ paṭhavi- AC.

Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja upāsikāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Ekañ - c' evāhaṃ vāsiyā taccheyya' kupitamānasā,
 ekañ - c' evāhaṃ gandhena ālimpeyya' pamoditā,
 Amusmiṃ paṭigho na - tthi, rāgo asmiṃ na vijjati,
 paṭhavīsamacittā te, tādīsā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, āpassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja āpo susaṅghita-m-akampita-m-aluḷita-sabhāvaparīsuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kuhana-lapana-nemittaka-nippesikataṃ apānetvā susaṅghita-m-akampita-m aluḷita-sabhāvaparīsuddhācārena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo sītalasabhāvāsāṅghito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu khanti-mettā-'nuddaya-sampannena hitesinā anukampakena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa dutiyāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo asuciṃ suciṃ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena gāme vā araṇṇe vā upajjhāye ācariye ācariyamattesu sabbattha anadhikaraṇena bhavitabbaṃ anavakāsakārinā. Idaṃ mahārāja āpassa tatiyāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo bahujanapatthito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appiccha-santuṭṭha-pavivitta-paṭisallāṇena satatāṃ sabbalokamabhipatthitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja āpassa catutthāṃ angāṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja āpo na kassaci ahitam - upadāhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena parabhaṇḍana - kalaha - viggaha - vivāda - rittajjhāna - arati - jananāṃ

³ -mānaso all. ⁴ pamodito BC, -diko M. ⁵ asmi na ACM, amusmiṃ na B. ²¹ -matesu AB. ²² anakāsa- Aa, anokāsa- Ab. ²⁵ -sallāṇena C.

kāya-vacī-cittehi pāpakam na karaṇīyam. Idam mahārāja āpassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Kaṇhajātake :

Varaṇ⁶ - ce me ado Sakka, sabbabhūtānam - issara,
na mano vā sarīram vā mankato Sakka kassaci
kudāci upahaññetha, etam Sakka varam vare ti.

Bhante Nāgasena, tejassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja tejo tiṇa-kaṭṭha-sākhā-palāsam ḍahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ye te abbhantarā vā bāhirā vā kilesā itṭhāniṭṭhārammaṇānu-bhavanā sabbe te ñāṇagginā ḍahitabbā. Idam mahārāja tejassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo niddayo akāruṇiko, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbakilesesu kāruṇṇa - m - anud-dayā na kātabbā. Idam mahārāja tejassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo sītam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena viriya-santāpa-tejam abhijanetvā kilesā paṭihantabbā. Idam mahārāja tejassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo anunayapaṭighavippamutto uṇham - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anunayapaṭighavippamuttena tejosamena cetasā viharitabbam. Idam mahārāja tejassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tejo andhakāram vidhamati ālokaṃ dassayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena avijjandhakāram vidhamitvā ñāṇālokaṃ dassayitabbam. Idam mahārāja tejassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam

⁶ kadāci M (so Jāt. 140 v. 13). ¹⁶ -anudayā M ¹⁸ -hanati CM. ³⁰ sakam BM

ovadantena: Tejosamañ Rāhula bhāvanam bhāvehi, tejosamañ hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato anuppannā c' eva akusalā dhammā na uppajjanti uppannā ca akusalā dhammā cittañ na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, vāyussa pañca angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja vāyu supupphitavanasaṇḍantaramabhivāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimutti-varakusuma-pupphitārammaṇa-vanantare ramitabbam. Idam mahārāja vāyussa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu dharaṇīruha-pādapa-gaṇe mathayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vanantaragatena sankhāre vicinanta kilesā mathayitabbā. Idam mahārāja vāyussa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu ākāse carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena lokuttaradhammesu mānañ sañcārayitabbam. Idam mahārāja vāyussa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu gandham - anubhavati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena attano sīla-surabhi-gandho anubhavitabbo. Idam mahārāja vāyussa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja vāyu nirālayo aniketavāsī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nirālaya-m-aniketa-m-asanthavena sabbattha vimuttenta bhavitabbam. Idam mahārāja vāyussa pañcamañ angam gahetabbam. Bhāsitaṃ - p' etañ mahārāja Bhāgavatā devātidevena Suttanipāte:

Santhavāto bhayañ jātam, nīketā jāyatī rajo,
anīketaṃ - asanthavañ, etañ ve munidassanaṃ - ti.

Bhante Nāgasena, pabbatassa pañca angāni gahetabbānīti yañ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti.

¹³ vanantaragatānītena AB, -gatonatena C. ¹⁷ cārayitabbam B. ²⁶ jāyate M; comp. p. 211.

tabbāñīti. — Yathā mahārāja pabbato acalo akampiyo-
 asampavedhī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
 rena sammānane vimānane sakkāre asakkāre garukāre
 agarukāre yase ayase nindāya pasāmsāya sukhe dukkhe-
 itthāñītthesu sabbattha rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭ-
 ṭhabba-dhammesu rajanīyesu na rajjitabbañ, dussanīyesu
 na dussitabbañ, muyhanīyesu na muyhitabbañ, na kampi-
 tabbañ na calitabbañ, pabbatena viya acalena bhavitab-
 bañ. Idañ mahārāja pabbatassa paṭhamañ āngañ gahe-
 tabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devā-
 tidevena :

Selo yathā ekaghano vātena na samīrati,
 evañ nindāpasāmsāsu na samīñjanti paṇḍitā ti.

Puna ca parañ mahārāja pabbato thaddho na kenaci sañsaṭ-
 ṭho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena thad-
 dhena asañsaṭṭhena bhavitabbañ, na kenaci sañsaggo kara-
 ñīyo. Idañ mahārāja pabbatassa dutiyañ āngañ gaheta-
 bañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja Bhagavatā devātidevena :

Asañsaṭṭhañ gahaṭṭhehi anāgārehi cūbhayañ,
 anokasāriñ appicchañ, tam - ahañ brūmi brāhmaṇan - ti.

Puna ca parañ mahārāja pabbate bījañ na virūhati,
 evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena sakamānase
 kilesā na virūhāpetabbā. Idañ mahārāja pabbatassa tati-
 yañ āngañ gahetabbañ. Bhāsitam - p' etañ mahārāja
 therena Subhūtinā :

Rāgūpasāñhitañ cittañ yadā uppajjate mama,
 sayam - eva paccavekkhitvā ekako tañ damem' ahañ :
 Rajjasi rajanīyesu, dussanīyesu dussasi,
 muyhase mohanīyesu; nikkhamassu vanā tuvañ.

^{11 18} devātid. Dhammapade M. ²¹ pabbate silāmāye M. ²⁹ -hasi M.

Visuddhānaṃ ayaṃ vāso, nimmalānaṃ tapassinaṃ;
mā kho visuddhaṃ dūsesi, nikkhamassu vanā tuvaṇṇaṃ.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato accuggato, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ñāṇaccuggatena bhavi-
tabbaṃ. Idaṃ mahārāja pabbatassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā
devātidevena:

Pamādaṃ appamādena yadā nudati paṇḍito,
paññāpāsādam - āruya asoko sokinim - pajāṃ,
pabbataṭṭho va bhummaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatīti.

Puna ca paraṃ mahārāja pabbato anunnato anota,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena unnatāva-
nati na karaṇīyā. Idaṃ mahārāja pabbatassa pañcamaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja upāsi-
kāya Cullasubhaddāya sakasamaṇe parikittayamānāya:

Lābhena unnato loko, alābhena ca oṇato;
lābhālābhena ekaṭṭhā, tādisā samaṇā mamāti.

Bhante Nāgasena, ākāsaṃ pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja ākāso sabbaso agayho, evam -
eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaso kilesehi
agayhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja ākāsaṃ paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
ākāso isi-tāpasa-bhūta-dijagaṇānusañcarito, evam - eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena: aniccaṃ dukkham -
anattā ti sankhāresu mānaṃ sañcārayitabbaṃ. Idaṃ
mahārāja ākāsaṃ dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja ākāso santāsaniyo, evam - eva kho

⁹ -nim B. ¹⁰ bhūmaṭṭhe M. ¹³ unnatoṇati M. ²⁴ -ānucarito B. ²⁶
āsantāsaniyo AC.

mahārāja yoginā yogāvacarena sabbabhavapaṭisandhisu mānasam ubbejayitabbam, assādo na kātabbo. Idam mahārāja ākāsassa tatiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso ananto appamaṇo aparimeyyo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena anantasīlena aparimitaññena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa catuttham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja ākāso alaggo asatto appatiṭṭhito apalibuddho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kule gaṇe lābhe āvāse palibodhe paccaye sabbakilesesu ca sabbattha alaggena bhavitabbam, anāsattena appatiṭṭhitena apalibuddhena bhavitabbam. Idam mahārāja ākāsassa pañcamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena sakaputtam Rāhulam ovdantena: Seyyathā pi Rāhula ākāso na katthaci patiṭṭhito, evam - eva kho tvam Rāhula ākāsasamam bhāvanam bhāvehi; ākāsamam hi te Rāhula bhāvanam bhāvayato uppannuppannā manāpāmanāpā phassā cittam na pariyādāya ṭhassantīti.

Bhante Nāgasena, candassa pañca angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cādo sukkapakkhe udayanto uttaruttarim vaḍḍhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-vattapaṭipattiyā āgamādhi-game paṭisallāṇe satipaṭṭhāne indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyoge uttaruttarim vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja candassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cādo uḷārādhipati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uḷāracchandādhipatinā bhavitabbam. Idam mahārāja candassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cādo nisāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pavivittena bhavitabbam. Idam mahārāja candassa

¹⁷ uppannānuppannā AC (uppannā MN. 62). ²⁴ -sallāṇe CM

tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando vimānaketu, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlaketunā bhavitabbam. Idaṃ mahārāja candassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja cando āyācita-patthito udeti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āyācita-patthitena kulāni upasankamitabbāni. Idaṃ mahārāja candassa pañcamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare: Candūpamā bhikkhave kulāni upasankamatha, apakass' eva kāyaṃ apakassa cittaṃ, niccaṃ naviyā kulesu appagabbhā ti.

Bhante Nāgasena, suriyassa satta aṅgāni gaheṭṭabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta aṅgāni gaheṭṭabbānīti. — Yathā mahārāja suriyo sabbaṃ udakaṃ parisoseti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbe kilesā anavasesaṃ parisosetabbā. Idaṃ mahārāja suriyassa paṭhamaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo tamandhakāraṃ vidhamati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbaṃ rāgatamaṃ dosatamaṃ mohatamaṃ mānatamaṃ diṭṭhitamaṃ kilesatamaṃ sabbaṃ duccharitamaṃ vidhamayitabbāṃ. Idaṃ mahārāja suriyassa dutiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo abhikkhaṇaṃ carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhikkhaṇaṃ yoniso manasikāro kātabbo. Idaṃ mahārāja suriyassa tatiyaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo raṃsimālī, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āraṃmaṇamālinā bhavitabbāṃ. Idaṃ mahārāja suriyassa catutthaṃ aṅgaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja suriyo mahājanakāyaṃ santāpento carati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ācāra-sīla-guṇa-

¹¹ nicca BM. ¹⁶ -sesā M. ²¹ sabba- AC. ²¹ -mitabbāṃ M. ³⁰ santap- BC.

vattaṭṭhiyā jhāna-vimokha-samādhi-samāpatti-indriya-bala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipādehi sadevako loko santāpayitabbo. Idam mahārāja suriyassa pañcamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo Rāhubhayā bhīto carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ducarita - duggati-visamakantāra-vipāka-vinipāta-kilesajālaṭṭhite diṭṭhisanghāṭapaṭimukke kupathapakkhane kumaggapaṭipanne satte disvā mahatā samvegabhayena mānasam samvejetabbam. Idam mahārāja suriyassa chaṭṭham angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja suriyo kalyāṇapāpake dasseti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena indriyabala-bojjhanga-satipaṭṭhāna-sammappadhāna-iddhipāda-lokiyalokuttaradhammā dassetabbā. Idam mahārāja suriyassa sattamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Vangīsenā:

Yathā pi suriyo udayanto rūpam dasseti pañnam,
suciñ - ca asuciñ - cāpi, kalyāṇañ - cāpi pāpakam,
Tathā bhikkhu dhammadharo avijjāpihitam janam
patham dasseti vividham, ādicco v' udayam yathā ti.

Bhante Nāgasena, Sakkassa tīni angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīni angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja Sakko ekantasukhasamappito, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantapavivekasukhābhiratena bhavitabbam. Idam mahārāja Sakkassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja Sakko deve disvā paggaṇhāti hāsam - abhijaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kusalesu dhammesu alīnam - atanditam santam mānasam paggahetabbam, hāsam - abhijanetabbam, utṭhahitabbam ghaṭitabbam vāya-

¹ -paṭivattiyā C. ² -pakkhante AB, -pakkhande M; -pakkante C. ³ kumagga- M. ⁴ mahā AC. ⁵ tathā pi C, yathā pi A. ⁶ ādiccomudayanā ACM. ⁷ paggaṇhāti B.

mitabbam. Idam mahārāja Sakkassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja Sakkassa anabhirati na uppajjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suññāgāre anabhirati na uppādetabbā. Idam mahārāja Sakkassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Subhūtinā:

Sāsane te mahāvīra yato pabbajito aham,
nābhijānāmi uppannam mānasam kāmasamhitam - ti.

Bhante Nāgasena, cakkavattissa cattāri angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavattī catuhi sangahavatthūhi janam sangahāti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena catassannaṃ parisānaṃ mānasam sangahetabbam anuggahetabbam sampahamsetabbam. Idam mahārāja cakkavattissa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavattissa vijite corā na utthahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāmarāga - byāpāda - vihiṃsāvitakkā na uppādetabbā. Idam mahārāja cakkavattissa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Vitakkūpasame ca yo rato
asubham bhāvayatī sadā sato,
esa kho byantikāhiti,
esa - cchecchatī Mārabandhanam - ti.

Puna ca param mahārāja cakkavattī divase divase samuddapariyantam mahāpaṭhaviṃ anuyāyati kalyāṇapāpakāni vicinamāno, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kāyakammaṃ vacīkammaṃ manokammaṃ divase divase paccavekkhitabbam: kin - nu kho me imehi tīhi ṭhānehi anupavajjassa divaso vītivattatīti. Idam mahārāja

¹⁴ mānasam gahetabbam - ABC. ¹⁴ -sitabbam ABC. ²⁶ anusāsati ABC. ²⁸ kāyakamma - vacīkamma - AC.

cakkavattissa tatiyaṃ aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Ekuttarikaṇikāyavare: Kathambhūtaṃ me rattindivā vītipatantīti pabbajitena abhiṇhaṃ paccavekkhitabban - ti. Puna ca paraṃ mahārāja cakkavattissa abbhantarabāhirārakkhā susamvihitā hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abbhantarānaṃ bāhirānaṃ kilesānaṃ āraṅghāya satidovāriko ṭhapetabbo. Idaṃ mahārāja cakkavattissa catuttham aṅgaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena: Satidovāriko bhikkhave ariyasāvako akusalaṃ pajahati kusalaṃ bhāveti, sāvajjaṃ pajahati anavajjaṃ bhāveti, suddham - attānaṃ pariharatīti.

Uddānaṃ: Paṭhavī āpo ca tejo ca vāyo ca pabbatena ca ākāso canda - suriyo ca Sakko ca cakkavattinā ti.

Tatiyo vaggo.

Bhante Nāgasena, upacikāya ekaṃ aṅgaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ aṅgaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja upacikā uparicchadanam katvā attānaṃ pidahitvā gocarāya carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sīlasamvarachadanam katvā mānasam pidahitvā piṇḍāya caritabbaṃ. Sīlasamvarachadanena kho mahārāja yogī yogāvacaro sabba - bhayasamatikkanto hoti. Idaṃ mahārāja upacikāya ekaṃ

² Anguttarikaṇikāyavare M. ⁷ -antarabā - M. ¹³ āpo tejo ca M. ¹⁴ -suriyā A, -suriyaṃ M. ^{20 22} -cchad - M ²² yoginā all. ²³ -kkamanto AC; -bhayamatikkanto M.

angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtena:

Sīlasamvarachadanam yogī katvāna mānasam
anupalitto lokena bhayā ca parimuccatīti.

Bhante Nāgasena, biḷārassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja biḷāro guhāgato pi susiragato pi hammiyantaragato pi unduram yeva pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena gāmagatenāpi araṇṇāgatenāpi rukkhāmūlagatenāpi suṇṇāgāragatenāpi satatam samitam appamattena kāyagatāsati bhōjanam yeva pariyesitabbam. Idam mahārāja biḷārassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja biḷāro āsanne yeva gocaram pariyesati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvācarena imesu yeva pañcas' upādānakkhandhesu udayabbayānupassinā viharitabbam: iti rūpam, iti rūpassa samudayo, iti rūpassa atthagamo; iti vedanā, iti vedanāya samudayo, iti vedanāya atthagamo; iti saññā, iti saññāya samudayo, iti saññāya atthagamo; iti sankhārā, iti sankhārānam samudayo, iti sankhārānam atthagamo; iti viññānam, iti viññānassa samudayo, iti viññānassa atthagamo ti. Idam mahārāja biḷārassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Na ito dūre bhavitabbam, bhavaggaṃ kiṃ karissati,
paccuppannamhi vohāre sake kāyamhi vindathāti.

Bhante Nāgasena, undurassa ekam angam gahetabbānīti yaṃ vadesi, kataman - tam ekam angam gahetabbānīti. — Yathā mahārāja unduro ito c' ito ca vicaranto āhārūpasimsako yeva carati, evam - eva kho ma-

¹³ āsanena AC (and perhaps B). ¹⁷ atthagamo M throughout.

hārāja yoginā yogāvacarena ito c' ito ca vicarantena yoniso manasikārūpasimsaken' eva bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja undurassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Dhammasīsaṃ karitvāna viharanto vipassako anolīno viharati upasanto sadā sato ti.

Bhante Nāgasena, vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja vicchiko nangulāvudho, nangulaṃ ussāpetvā carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nāṇāvudhena bhavitabbaṃ, nāṇaṃ ussāpetvā viharitabbaṃ. Idaṃ mahārāja vicchikassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana:

Ñāṇakhaggaṃ gahetvāna viharanto vipassako parimuccati sabbabhayā, duppasaho ca so bhava ti.

Bhante Nāgasena, nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja nakulo uragam - upagacchanto bhesajjena kāyaṃ paribhāvetvā uragam - upagacchati gahetuṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kodhāghātabhulāṃ kalaha - viggaha - vivāda - virodhābhībhūtaṃ lokam - upagacchantena mettābhesajjena mānaṃ anulimpitabbaṃ. Idaṃ mahārāja nakulassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtana dhammasenāpatinā:

Tasmā sakaṃ paresam - pi, kātabbā mettabhāvanā, mettacittena pharitabbaṃ, etaṃ buddhāna' sāsanan - ti.

¹⁷ va M; ca so va so C.

Bhante Nāgasena, jarasigālassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja jarasigālo bhojanam paṭilabhitvā ajjigucchamāno yāvadattham āharayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabhitvā ajjigucchamānena sarīrayāpanamattam - eva paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa paṭhamam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahākassapena :

Senāsanamhā oruyha gāmam piṇḍāya pāvisim;
 bhuñjantaṃ purisaṃ kuṭṭhim sakkacca nam upaṭṭhahim.
 So me pakkena hatthena ālopaṃ upanāmayi,
 ālopaṃ pakkipantassa angulim - p' ettha chijjatha.
 Kuḍḍamūlañ - ca nissāya ālopaṃ paribhuñjisaṃ;
 bhuñjamāne va bhutte vā jeguccham - me na vijjatīti.

Puna ca param mahārāja jarasigālo bhojanam paṭilabhitvā na vicināti: lūkham vā paṇitam vā ti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam paṭilabhitvā na vicinitabbaṃ: lūkham vā paṇitam vā sampannam vā asampannam vā ti, yathāladdhena santussitabbaṃ. Idam mahārāja jarasigālassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Upasenena Vangantaputtana :

Lūkkena pi ca santusse, uññam patthe rasaṃ bahum,
 rasesu anugiddhassa jhāne na ramatī mano,
 itarītarena santuṭṭhe sāmāññam paripūrātīti.

Bhante Nāgasena, migassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja migo divā araṇṇe carati, rattim abbhokāse, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena divā araṇṇe viharitabbaṃ, rattim abbhokāse. Idam mahārāja

⁴ āharati AC. ¹¹ pakkena A, sakkena M. ¹² -lim B. ¹³ -ñjijam B, -ñjiham AaCb. -ñji nam Ca, -ñjaham Ab. ¹⁴ ca . . . ca M. ¹⁵ santuṭṭho ACM. ²⁷ vasati AC.

migassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja Bhagavatā devātidevena Lomahaṃsana-pariyāye: So kho aham̐ Sāriputta yā tā rattiyō sītā hemantikā antaraṭṭhake himapātasamaye tathārūpāsu rattisu rattim̐ abbhokāse viharāmi, divā vanasaṇḍe; gimhānam̐ pacchime māse divā abbhokāse viharāmi, rattim̐ vanasaṇḍe ti. Puna ca param̐ mahārāja migo sattimhi vā sare vā opatante vañceti palāyati, na kāyam - upaneti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesesu opatantesu vañcayitabbam̐ palāyitabbam̐, na cittam - upanetabbam̐. Idam̐ mahārāja migassa dutiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja migo manusse disvā yena vā tena vā palāyati: mā mam̐ te addasaṃsūti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhaṇḍana-kalaha-viggaha-vivādasīle dussīle kusīte sangaṇikārāme disvā yena vā tena vā palāyitabbam̐: mā mam̐ te addasaṃsu ahañ - ca te mā addasan - ti. Idam̐ mahārāja migassa tatiyam̐ angam̐ gahetabbam̐. Bhāsitam - p' etam̐ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Mā me kadāci pāpiccho kusīto hīnavīriyo
appassuto anācāro sameto katthacī ahū ti.

Bhante Nāgasena, gorūpassa cattāri angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja gorūpo sakam̐ geham̐ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sako kāyo na vijahitabbo: anicc-ucchādana-parimaddana-bhedana-vikiraṇa-viddhaṃsanadhammo ayam̐ kāyo ti. Idam̐ mahārāja gorūpassa paṭhamam̐ angam̐ gahetabbam̐. Puna ca param̐ mahārāja gorūpo ādiṇṇadhuro sukhadukkhena dhuram̐ vahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena

³ yo kho AM, sekho B. ³ tā om. AC. ²¹ sameno AC, sammato M.
²⁹ ādinna- AC.

ādiṇṇabrahmacariyena sukhadukkhena yāva jīvitapari-
yādānā āpāṇakoṭikaṃ brahmacariyaṃ caritabbaṃ. Idaṃ
mahārāja gorūpassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna
ca paraṃ mahārāja gorūpo chandena ghāyamāno pānī-
yaṃ pivati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ācariyupajjhāyānaṃ anusatthi chandena pemena pasādena
ghāyamānena paṭiggahetabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
gorūpo yena kenaci vāhiyamāno vahati, evaṃ - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena therā-*nava-majjhimabhik-
khūnaṃ* - pi gihiupāsakassāpi ovādānusāsānī siraṣā sampa-
ṭicchitabbā. Idaṃ mahārāja gorūpassa catutthaṃ angaṃ
gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Tadahu pabbajito santo, jātiyā sattavassiko,
so pi maṃ anusāseyya, sampaṭicchāmi matthake.

Tibbaṃ chandañ - ca pemañ - ca tasmim̃ disvā
upaṭṭhape,
ṭhapeyy' ācariye ṭhāne, sakkacca naṃ punappunan - ti.

Bhante Nāgasena, varāhassa dve angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja varāho santatta-kaṭhite gimhasamaye
sampaṭte udakaṃ upagacchati, evaṃ - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena dosena citte āluḷita-khalita-vibbhan-
ta-santatte sītalāmatapaṇīta-mettābhāvanāṃ upagantab-
baṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja varāho cikkhallam -
udakaṃ - upagantvā nāsikāya paṭhaviṃ khaṇitvā doṇiṃ
katvā doṇikāya sayati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā

¹ ādiṇṇa- AC. ²² -kaṭhine AC. ²⁴ cittena ACM. ²⁵ sītalāmatavahita-
mettā- M, sītalāpaṇīta- AaC, sītalapaṇīta- Ab. ²⁷ vikkh- BC (and
perhaps A). ²⁸ -udakam- om. B. ²⁹ paṭhaviyaṃ A.

yogāvacarena mānase kāyaṃ nikkhipitvā ārammaṇantara-
gatena sayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja varāhassa dutiyaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabhāradvājena:

Kāye sabbhāvaṃ disvāna vicinitvā vipassako
ekākiyo adutiyo seti ārammaṇantare ti.

Bhante Nāgasena, hatthissa pañca angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja hatthī nāma caranto yeva pa-
ṭhaviṃ dāleti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-
carena kāyaṃ sammasamānen' eva sabbe kilesā dāle-
tabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa paṭhamaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthī sabbakāyen'
eva apaloketi, ujukaṃ yeva pekkhati, na disāvidisā vilo-
keti, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sab-
bakāyena apalokinā bhavitabbaṃ, na disāvidisā viloke-
tabbā, na uddhaṃ ulloketabbaṃ, na adho oloketabbaṃ,
yugamattaṃ pekkhinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
hatthissa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ
mahārāja hatthī anibaddhasayano gocarāya - m - anugantvā
na tam - eva desaṃ vāsatham - upagacchati, na dhuva-
patitṭhālayo, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāva-
carena anibaddhasayanena bhavitabbaṃ, nirālayena piṇḍāya
gantabbaṃ; yadi passati vipassako manuññaṃ patirūpaṃ
ruciradese bhavaṃ maṇḍapaṃ vā rukkhamaṃ vā guhaṃ
vā pabbhāraṃ vā, tatth' eva vāsam - upagantabbaṃ,
dhuvapatitṭhālayo na kātabbo. Idaṃ mahārāja hatthissa
tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
hatthī udakaṃ ogāhitvā suci-vimala-sītala-salilaparipuṇ-
ṇaṃ kumud-uppala-paduma-puṇḍarīkasañchannaṃ ma-

⁹ hatthi all throughout. ²⁰ gocarāya samanugantvā M. ²⁹ ogāhetvā
all throughout.

hatimahantaṃ padumasaraṃ ogāhitvā kīḷati gajavarakīḷaṃ,
 evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena suci-vimala-
 vipasanna-m-anāvila-dhammavaravāri-puṇṇaṃ vimutti-
 kusumasañchannaṃ mahāsatipaṭṭhānapokkharāṇiṃ ogā-
 hitvā ñāṇena sankhārā odhunitabbā vidhunitabbā, yogā-
 vacarakīḷā kīḷitabbā. Idaṃ mahārāja hatthissa catutthaṃ
 angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Puna ca paraṃ mahārāja hatthi
 sato pādaṃ uddharati sato pādaṃ nikkhipati, evaṃ - eva
 kho mahārāja yoginā yogāvacarena satena sampajānena
 pādaṃ uddharitabbāṃ, satena sampajānena pādaṃ nik-
 khipitabbāṃ, abhikkama-paṭikkame sammiñjana-pasāraṇe
 sabbattha satena sampajānena bhavitabbāṃ. Idaṃ ma-
 hārāja hatthissa pañcamaṃ angaṃ gaheṭṭabbāṃ. Bhāsi-
 tam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃ-
 yuttanikāyavare :

Kāyena saṃvaro sādhu, sādhu vācāya saṃvaro,
 manasā saṃvaro sādhu, sādhu sabbattha saṃvaro;
 sabbattha saṃvuto lajjī rakkhito ti pavuccatīti.

Uddānaṃ: Upacikā biḷāro ca unduro vicchikena ca
 nakulo sigālo migo gorūpo varāho hatthinā dasāti.

Catuttho vaggo.

¹⁰ padaṃ ABC in both places.

Bhante Nāgasena, sīhassa satta angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni satta angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja sīho nāma seta-vimala-parisuddha-pañḍaro, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena seta-vimala-parisuddha-pañḍaracittena byapagatakukkuccena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa paṭhamam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho catucaraṇo vikkantacārī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena caturiddhipādacaraṇena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa dutiyam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho abhirūpa-rucira-kesarī, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena abhirūparucira-sīla-kesarinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa tatiyam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho jīvitapariyādāne pi na kassaci oṇamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena cīvara-piṇḍapātasenāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhāra-pariyādāne pi na kassaci oṇamitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa catuttham āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho sapadānabhakkho, yasmiṃ okāse nipatati tatth' eva yāvadattham bhakkhayati, na varamaṃsam vicināti; evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sapadānabhakkhena bhavitabbaṃ, na kulāni vicinitabbāni, na pubbageham hitvā kulāni upasankamitabbāni, na bhojanam vicinitabbaṃ, yasmiṃ okāse kabaḷam ādiyati tasmiṃ yeva okāse bhujjitabbaṃ sarīrayāpaṇamattaṃ, na varabhojanam vicinitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa pañcamam āngam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja sīho asannidhibhakkho, sakiṃ gocaram bhakkhayitvā na puna tam upagacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena asannidhikāraparibhoginā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja sīhassa chaṭṭham āngam gahetabbaṃ. Puna ca

⁶ vikkantavicārī AC. ²⁵ kabaḷam ACM. ³¹ -kāram Aa.

param mahārāja sīho bhojanam aladdhā na paritassati, laddhā pi bhojanam agadhito amucchito anajjhāpanno paribhuñjati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena bhojanam aladdhā na paritassitabbaṃ, laddhā pi bhojanam agadhitena amucchitena anajjhāpannena ādīnavadassāvinā nissaraṇapaññena paribhuñjitabbaṃ. Idam mahārāja sīhassa sattamaṃ angam gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare theram Mahākassapaṃ parikittayamānena: Santuṭṭho 'yam bhikkhave Kassapo itarītarena piṇḍapātena, itarītarapiṇḍapātasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca piṇḍapātahetu anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjati, aladdhā ca piṇḍapātam na paritassati, laddhā ca piṇḍapātam agadhito amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjatīti.

Bhante Nāgasena, cakkavākassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja cakkavāko yāva jīvitapariyādānā dutiyikaṃ na vijahati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yāva jīvitapariyādānā yoniso manasikāro na vijahitabbo. Idam mahārāja cakkavākassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja cakkavāko sevāla-panaka-bhakkho, tena ca santuṭṭhiṃ āpajjati, tāya ca santuṭṭhiyā balena ca vaṇṇena ca na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yathālābhasantoso karaṇīyo. Yathālābhasantuṭṭho kho pana mahārāja yogī yogāvacaro na parihāyati sīlena, na parihāyati samādhinā, na parihāyati paññāya, na parihāyati vimuttiyā, na parihāyati vimuttiñānadassanena, na parihāyati sabbehi kusalehi dhammehi. Idam mahārāja

² laddhā va bh. B. ² adhigato BC, avigato M. ¹⁰ -tuṭṭhāyam ABB'.
¹⁰ bhikkhave om. AC. ¹⁴ (agadhito SN. XV, 1.) ²⁷ yoginā yogāvacare
all. ²⁹ na parih. vimuttiyā om AB'C.

cakkavākassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja cakkavāko pāṇe na viheṭhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nihitadaṇḍena nihitasatthena lajjinā dayāpanna sabbapāṇabhūta-hitānukampinā bhavitabbam. Idam mahārāja cakkavākassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devātidevena Cakkavākajātaka:

Yo na hanti, na ghāṭeti, na jināti, na jāpaye,
ahiṃsā' sabbabhūtesu veram tassa na kenacīti.

Bhante Nāgasena, peṇāhikāya dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja peṇāhikā sakapatimhi usūyāya chāpake na posayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sakamane kilese uppanne usūyāyitabbam, satipaṭṭhānena sammāsaṃvarasusire pakkhipitvā manodvāre kāyagatā sati bhāvetabbā. Idam mahārāja peṇāhikāya paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja peṇāhikā pavane divasam gocaram caritvā sāyam pakkhigaṇam upeti attano guttiyā, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekānikena pavivekam sevītābham saṃyojanaparimuttīyā, tatra ratiṃ alabhamānena upavā-dabhayaparirakkhanāya sangham osaritvā sangharakkhītena vasītābham. Idam mahārāja peṇāhikāya dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Brahmunā Sahampatinā Bhagavato santike:

Sevetha pantāni senāsanāni,
careyya saṃyojanavippamokkhā';
sace ratiṃ nādhigaccheyya tattha,
sanghe vase rakkhitatto satimā ti.

³ nikkhitta- M twice. ⁹ (mettamso sabbabh., Jāt. 451 v. 10, also AN. VIII, i, 1 v. 5.) ¹⁰ pen- C throughout, A four times. ²¹ -pariguttīyā A. ²¹ ratiṃ AB'C. ²⁸ (so ce SN. VI, 13 v. 1.) ²⁹ satimā all.

Bhante Nāgasena, gharakapoṭassa ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ ga-
hetabban - ti. — Yathā mahārāja gharakapoṭo paragehe
vasamāno na tesam kiñci bhaṇḍassa nimittam gaṇhāti,
majjhatto vasati saññābahulo, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena parakulam upagatena tasmim kule
itthīnam vā purisānam vā mañce vā pīṭhe vā vatthe vā
alankāre vā upabhoge vā paribhoge vā bhojanavikatisu
vā na nimittam gahetabbam, majjhattena bhavitabbam,
samaṇasaññā paccupaṭṭhapetabbā. Idam mahārāja ghara-
kapoṭassa ekaṃ angaṃ gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ
mahārāja Bhagavatā devātidevena Cullanāradajātake:

Pavisitvā parakulam pānesu bhojanesu vā
mitam khāde, mitam bhuñje, na ca rūpe manam kare ti.

Bhante Nāgasena, ulūkassa dve angāni gahetabbānīti
yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. —
Yathā mahārāja ulūko kākehi paṭiviruddho rattiṃ kāka-
sangham gantvā bahū pi kāke hanati, evam - eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena aññānena paṭivirodho kā-
tabbo, ekena raho nisīditvā aññānam sampamadditabbam,
mūlato chinditabbam. Idam mahārāja ulūkassa paṭha-
mam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja
ulūko supaṭisallīno hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena paṭisallāṇārāmena bhavitabbam paṭisallāṇa-
ratena. Idam mahārāja ulūkassa dutiyam angam gahe-
tabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devā-
tidevena Saṃyuttanikāyavare: Idha bhikkhave bhikkhu
paṭisallāṇārāmo paṭisallāṇarato: idam dukkhan - ti yathā-
bhūtam pajānāti, ayam dukkhasamudayo ti yathābhūtam

⁴ vasamāne AB'C. ¹⁰ -paṭṭhā- M. ¹³ (pānattho bhojanāya vā Jāt. 477
v. 13.) ¹⁸ hanāti AB'C. ²⁴ -sallān- ACM throughout, B' twice. ²⁵
sallāṇaratena B', sallāna- AC.

pajānāti, ayaṃ dukkhanirodho ti yathābhūtaṃ pajānāti, ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ti yathābhūtaṃ pajānātīti.

Bhante Nāgasena, satapattassa ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahe-
tabban - ti. — Yathā mahārāja satapatto ravitvā paresaṃ
khemam vā bhayaṃ vā ācikkhati, evam - eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paresaṃ dhammaṃ desayamā-
nena vinipātaṃ bhayato dassayitabbaṃ, nibbānaṃ khe-
mato dassayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja satapattassa ekaṃ
angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena
Piṇḍolabhāradvājena:

Niraye bhayasantāsaṃ, nibbāne vipulaṃ sukhaṃ,
ubhayaṃ' etāni atthāni dassetabbāni yoginā ti.

Bhante Nāgasena, vaggulissa dve angāni gahe-
tabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja vagguli gehaṃ pavisitvā vicarivā nik-
khamati, na tattha palibuddhati, evam - eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena gāmaṃ piṇḍāya pavisitvā sapadānaṃ
vicarivā paṭiladdhalābhena khippam - eva nikkhamitabbaṃ,
na tattha palibuddhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja
vaggulissa paṭhamam angaṃ gahe-
tabbaṃ. Puna ca pa-
raṃ mahārāja vagguli paragehe vasamāno na tesam pari-
hāniṃ karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena kulāni upasankamivā atiyācanāya vā viññattibahula-
tāya vā kāyadosabahulatāya vā atibhāṇitāya vā samāna-
sukhadukkhatāya vā na tesam koci vippaṭisāro karaṇīyo,
na pi tesam mūlakammaṃ parihāpetabbaṃ, sabbathā
vaḍḍhi yeva icchitabbā. Idaṃ mahārāja vaggulissa duti-
yaṃ angaṃ gahe-
tabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja

⁶ pare saddhammaṃ AaB'. ¹⁴ attāni AM. ^{17 23} vaggulī B'. ²⁰ caritvā A.

Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Lakkhaṇa-suttante :

Saddhāya sīlena sutena buddhiyā
cāgena dhammena bahūhi sādhuhi
dhanena dhaññaena ca khattavatthunā
puttehi dārehi catupadehi ca
Nātihi mittehi ca bandhavehi
balena vaṇṇena sukkena cūbhayaṃ
kathaṃ na hāyeyyūṃ pare ti icchati,
atthassa - m - iddhiṃ - ca panābhikankhatīti.

Bhante Nāgasena, jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja jalūkā yattha allīyati tatth' eva daḷhaṃ allīyitvā ruhiraṃ pivati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yasmim ārammaṇe cittaṃ allīyati taṃ ārammaṇaṃ vaṇṇato ca saṅṭhānato ca disato ca okāsato ca paricchedato ca lingato ca nimittato ca daḷhaṃ patiṭṭhāpetvā ten' ev' ārammaṇena vimuttirasam - asecanakaṃ pātabbaṃ. Idaṃ mahārāja jalūkāya ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Anuruddhena :

Parisuddhena cittena ārammaṇe patiṭṭhāya
tena cittena pātabbaṃ vimuttirasam - asecanan - ti.

Bhante Nāgasena, sappassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja sappo urena gacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paññāya caritabbaṃ ; paññāya caramānassa kho mahārāja yogino cittaṃ ñāye carati, vilakkhaṇaṃ vivaḷḷeti salakkhaṇaṃ bhāveti. Idaṃ

⁹ bhāyeyyūṃ AB'. ¹¹ jalu- AM throughout. ¹⁸ -ṭṭhap- B'M. ¹⁹ asev- C, asoc- Ab. ²² -ṭṭhaya A. ²³ asoc- AbC. ²⁸ yogino yogāvacarassa M. ²⁹ milakkhaṇaṃ B'C. ²⁹ saṃlakkhaṇaṃ M.

mahārāja sappassa paṭhamāṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna ca paramāṃ mahārāja sappo caramāno osadham parivajjento carati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena duccaritaṃ parivajjentena caritabbāṃ. Idāṃ mahārāja sappassa dutiyaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Puna ca paramāṃ mahārāja sappo manusse disvā tappati socati cintayati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-rena kuvitakke vitakketvā aratīṃ uppādayitvā tappitabbāṃ socitabbāṃ cintayitabbāṃ: pamādena me divaso vītīnāmito, na so puna sakkā laddhun-ti. Idāṃ mahārāja sappassa tatiyaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja Bhallāṭiyajātake dvinnāṃ kinnarānaṃ:

Yam-ekarattīṃ vippavasimha ludda,
akāmakā, aññamaññaṃ sarantā,
tam-ekarattīṃ anutappamānā
socāma, sā ratti punan-na hessatīti.

Bhante Nāgasena, ajagarassa ekaṃ angāṃ gahetabbānti yaṃ vadesi, kataman-taṃ ekaṃ angāṃ gahetabbānti. — Yathā mahārāja ajagaro mahatimahākāyo bahū pi divase ūnūdarō dīnataro kucchipūram āhāraṃ na labhati, aparipuṇṇo yeva yāvad-eva sarīrayāpanamattakena yāpeti, evam-eva kho mahārāja yogino yogāvaca-rassa bhikkhācariyapasutassa parapiṇḍam-upagatassa paradinnapāṭikankhissa sayamgāhapaṭiviratassa dullabham udaraparipūram āhāraṃ, api ca atthavasikena kulaputtena cattāro pañca ālope abhuñjitvā avasesaṃ udakena paripūretabbāṃ. Idāṃ mahārāja ajagarassa ekaṃ angāṃ gahetabbāṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

¹² bhallāṭiya- M. ²⁰ ūnūdarō ACM. ²⁶ bhuñjitvā A.

Allaṃ sukkhaṃ - ca bhuñjanto na bālhaṃ suhito siyā,
 ūnūdarō mitāhāro sato bhikkhu paribbaje.

Cattāro pañca ālope abhuvā udakaṃ pive,
 alam - phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti.

Uddānaṃ:¹ Kesarī cakkavāko ca peṇāhi gharakapoṭako
 ulūko satapatto ca vaggulī ca jalūpikā
 sappo ajagaro c' eva, vaggio tena pavuccatīti.

Pañcama vaggio.

Bhante Nāgasena, panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti. — Yathā mahārāja panthamakkataṅko
 panthe makkatajālavitānaṃ katvā yadi tattha jālake
 laggati kimi vā makkhikā vā paṅango vā, taṃ gahetvā
 bhakkhayati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
 rena chasu dvāresu satipaṭṭhānajālavitānaṃ katvā yadi
 tattha kilesamakkhikā bajjhanti, tath' eva ghātetabbā.
 Idaṃ mahārāja panthamakkataṅkassa ekaṃ angaṃ gahe-
 tabbaṃ. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja therena Anu-
 ruddhena:

Cittaṃ niyame chasu dvāresu satipaṭṭhānavaruttame,
 kilesā tattha laggā ce hantabbā te vipassinā ti.

Bhante Nāgasena, thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ
 gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ

¹ sukhito A. ² ūnodaro M, ūnu- AC. ⁶ jalop- A, jalukikā M. ¹² mak-
 katakajāla- M. ¹² jālakena AB'C. ¹⁴ bhakkhati M. ²⁰ niyamena AbB'C.

gahetabban - ti. — Yathā mahārāja thanasitadārako sakkatthe laggati, khīratthiko rodati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sadatthe laggitabbaṃ, sabbattha dhammañāṇena bhavitabbaṃ, uddese paripucchāya sammappayoge paviveke garusaṃvāse kalyāṇamittasevane. Idaṃ mahārāja thanasitadārakassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaññ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dīghanikāyavare Parinibbānasuttante : Ingha tumhe Ānanda sadatthe ghaṭṭatha, sadatthe anuyuñjatha, sadatthe appamattā ātāpino pahitattā viharathāti.

Bhante Nāgasena, cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetabban - ti. — Yathā mahārāja cittakadharakummo udakabhayā udakaṃ parivajjetvā vicarati, tāya ca pana udakaṃ parivajjanāya āyunā na parihāyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pamāde bhayadassāvinā bhavitabbaṃ, appamāde guṇavisesadassāvinā, tāya ca pana bhayadassāvitāya na parihāyati sāmāññā, nibbānassa santike upeti. Idaṃ mahārāja cittakadharakummassa ekaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaññ mahārāja Bhagavatā devātidevena Dhammapade :

Appamādarato bhikkhu, pamāde bhayadassivā,
abhabbo parihānāya nibbānass' eva santike ti.

Bhante Nāgasena, pavanassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja pavanaṃ nāma asucijanaṃ paṭicchādeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena paresaṃ aparaddhaṃ khalitaṃ paṭicchādetabbaṃ, na vivaritabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paramā mahārāja pavanaṃ suññaṃ pacurajanehi, evam - eva kho mahārāja yoginā

⁹ (sadattham anuy. or sadatthamanuy. DN. 16). ¹⁵ udaka M. ¹⁶ pamādena AB'C. ¹⁸ sāmāñña all.

yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-ditṭhijālehi sabbehi ca kilesehi suñṇena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ vivittaṃ janasaṃbādharahitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpakehi akusalehi dhammehi anariyehi pavivittena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ santaṃ parisuddhaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena santena parisuddhena bhavitabbaṃ, nibbutena pahīnamānena pahīnamakkhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja pavanaṃ ariyajanasamsevitaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ariyajanasamsevitena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja pavanassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Saṃyuttanikāyavare :

Pavivittehi ariyehi pahitattehi jhāyihī
niccaṃ āradhaviṛiyehi paṇḍitehi sahā vase ti.

Bhante Nāgasena, rukkhassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja rukkho nāma pupphaphaladharo, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena vimuttipuppha-sāmaññaphala-dhārinā bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho upagatānam - anuppaviṭṭhānaṃ janānaṃ chāyaṃ deti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena upagatānam - anuppaviṭṭhānaṃ puggalānaṃ āmisapaṭisaṅghārena vā dhammapaṭisaṅghārena vā paṭisaṅgharitaṃ. Idaṃ mahārāja rukkhassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja rukkho

⁸ satatāni C, om. A. ⁹ santena om. AB'C. ¹⁰ pahīnakkhena B'C.

chāyāvemattaṃ na karoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattesu vemattatā na kātabbā, cora-vadhaka-paccatthikesu pi attani pi samasamā mettābhāvanā kātabbā: kin - ti ime sattā averā abyāpajjhā anīghā sukhī attānaṃ parihareyyun - ti. Idaṃ mahārāja rukkhassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā:

Vadhake Devadattamhi, core Angulimālake,
Dhanapāle, Rāhule c' eva, sabbattha samako Munīti.

Bhante Nāgasena, meghassa pañca angāni gahetabbanīti yaṃ vadesi, katamāni tāni pañca angāni gahetabbanīti. — Yathā mahārāja megho uppannaṃ rajojallaṃ vūpasameti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena uppannaṃ kilesarajojallaṃ vūpasametabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa paṭhamāṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho paṭhaviyā uṇhaṃ nibbāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mettābhāvanāya sadevako loko nibbāpetabbo. Idaṃ mahārāja meghassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho sabbabījāni virūhāpeti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānaṃ saddhaṃ uppādetvā taṃ saddhābijaṃ tīsu sampattisu ropetabbaṃ, dibbamānusikāsu sampattisu yāva paramatthanibbāna-sukhasampatti. Idaṃ mahārāja meghassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja megho ututo samuṭṭhahitvā dharaṇitalaruhe tiṇa-rukkha-latā-gumbasosadhi-vanaspatayo parirakkhati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikāraṃ nibbattetvā tena yoniso manasikārena samaṇadhammo parirakkhitabbo, yoniso manasikāramūlakā sabbe kusalā dhammā. Idaṃ mahārāja meghassa catutthaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna

⁵ anighā B'M. ⁵ sukhaṃ M. ²⁰ viruh- all. ²⁶ dharaṇī- C.

ca param mahārāja megho vassamāno nadī-talāka-pok-kharāṇiyo kandara-padara-sara-sobbha-udapānāni ca paripūreti udakadhārāhi, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena āgamapariyattiyā dhammamegham - abhivas-sayitvā adhigamakāmānaṃ mānaṃ paripūrayitabbaṃ. Idaṃ mahārāja meghassa pañcamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dham-masenāpatinā:

Bodhaneyyaṃ janaṃ disvā satahasse pi yojane khaṇena upagantvāna bodheti taṃ Mahāmunīti.

Bhante Nāgasena, maṇiratanassa tīṇi angāni gahe-tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahe-tabbānīti. — Yathā mahārāja maṇirataṇaṃ ekantapari-suddhaṃ, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena ekantaparisuddhājīvena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇirataṇaṃ na kenaci saddhiṃ mis-siyati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena pāpehi pāpasahāyehi saddhiṃ na missitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇiratanassa dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja maṇirataṇaṃ jātiratanehi yojī-yati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena utta-mavarajātivantehi saddhiṃ saṃvasitabbaṃ, paṭipannaka-phalaṭṭha-sekhaphalasangīhi sotāpanna-sakadāgāmi-anāgāmi-arahanta-tevijja-chaḷabhiñña - samaṇa - maṇirata-nehī saddhiṃ saṃvasitabbaṃ. Idaṃ mahārāja maṇirata-nassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena Suttanipāte:

Suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā,
tato samaggā nipakā dukkhass' antaṃ karissathāti.

¹ talākā AB'C. ²³ -jātivantehi A. ³⁰ nisakā AB'C.

Bhante Nāgasena, māgavikassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja māgaviko appamiddho hoti,
evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena appamid-
dhena bhavitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa paṭha-
maṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko migesu yeva cittaṃ upanibandhati, evam-eva
kho mahārāja yoginā yogāvacarena ārammaṇesu yeva
cittaṃ upanibandhitabbaṃ. Idaṃ mahārāja māgavikassa
dutiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja
māgaviko kālaṃ kammaṃ jānāti, evam-eva kho mahā-
rāja yoginā yogāvacarena paṭisallāṇassa kālo jānitabbo:
ayaṃ kālo paṭisallāṇassa, ayaṃ kālo nikkhamanāyāti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa tatiyaṃ angaṃ gahetabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja māgaviko migam disvā hāsam-
abhijāneti: imaṃ lacchāmīti, evam-eva kho mahārāja
yoginā yogāvacarena ārammaṇe abhiramitabbaṃ, hāsam-
abhijānetabbaṃ: uttariṃ visesam-adhigacchissāmīti.
Idaṃ mahārāja māgavikassa catutthaṃ angaṃ gahetab-
baṃ. Bhāsitaṃ-p' etaṃ mahārāja therena Mogharājena:

Ārammaṇe labhitvāna pahitattena bhikkhunā
bhiyyo hāso janetabbo: adhigacchissāmi uttarin-ti.

Bhante Nāgasena, bālīkassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetab-
bānīti. — Yathā mahārāja bālīkiko bālīkena macche ud-
dharati, evam-eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
ñāṇena uttariṃ sāmāññaphalāni uddharitabbāni. Idaṃ
mahārāja bālīkassa paṭhamaṃ angaṃ gahetabbaṃ.
Puna ca paraṃ mahārāja bālīkiko parittakaṃ vadhitvā
vipulaṃ lābham-adhigacchati, evam-eva kho mahārāja

¹¹ kammaṃ kālaṃ M. ^{12 13} -sallāṇ- ACM.

yoginā yogāvacarena parittalokāmisamattam pariccajitab-
bam; lokāmisamattam mahārāja pariccajivā yogī yogā-
vacaro vipulam sāmāññaphalam - adhigacchati. Idam ma-
hārāja bālīkassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsi-
tam - p' etam mahārāja therena Rāhulena:

Suññatañ - cānimittañ - ca vimokkhañ - cāppañihitam
caturō phale chaḷ - abhiññā, cajivā lokāmisam, labhe ti.

Bhante Nāgasena, tacchakassa dve angāni gahetab-
bānīti yam vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-
nīti. — Yathā mahārāja tacchako kālasuttam anulometvā
rukkham tacchati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena Jinasāsanam - anulomayivā sīlaphaviyam pa-
tiṭṭhahivā saddhāhatthena paññāvāsīm gahetvā kilesā
tacchetabbā. Idam mahārāja tacchakassa paṭhamam an-
gam gahetabbam. Puna ca param mahārāja tacchako
pheggum apaharivā saram - ādiyati, evam - eva kho ma-
hārāja yoginā yogāvacarena sassatam, ucchedam, tam
jivam tam sariram, aññam jivam aññam sariram, tad-
uttamam aññad - uttamam, akaṭam - abhabbam, apurisa-
kāram, abrahmacariyavāsam, sattavināsam navasattapātu-
bhāvam, sankhārasassatabhāvam, yo karoti so paṭi-
samvedeti, añño karoti añño paṭisamvedeti, kammaphala-
dassanā ca kiriyaphaladiṭṭhi ca, iti evarūpāni c' eva
aññāni ca vivādapathāni apanetvā sankhārānam sabhāvam
paramasuññatam nirīha - nijjīvatam accantam suññatam
ādiyitabbam. Idam mahārāja tacchakassa dutiyam an-
gam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhaga-
vatā devātidevena Suttanipāte:

⁶ -ñihitam AC, c' appañihitam B'. ⁷ carivā AaC. ¹⁰ anulomekatvā
AB'C. ¹³ pañña - AaB'C. ²⁵ -nijjīvitam AB'C. ²⁵ asantam AB'C.

Kāraṇḍavaṃ niddhamatha, kasambuñ - cāpakassatha,
tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānīne.

Niddhamitvāna pāpicche pāpaācāragocare
suddhā suddhehi saṃvāsaṃ kappayavho patissatā ti.

Uddānaṃ: Makkato dārako kummo vanaṃ rukkhō ca pañcamo,
megho maṇi māgaviko bālīsī tacchakena cāti.

Chaṭṭho vaggo.

Bhante Nāgasena, kumbhassa ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti yaṃ vadesi, kataman - taṃ ekaṃ angaṃ gahetab-
ban - ti. — Yathā mahārāja kumbho sampuṇṇo na saṇati,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacaṇena āgame
adhigame pariyattiyaṃ sāmāñṇe pāramiṃ patvā na saṇi-
tabbaṃ, na tena māno karaṇīyo, na dappo dassetabbo,
nihatamānena nihatadappena bhavitabbaṃ ujukena amu-
kharena avikatthinā. Idaṃ mahārāja kumbhassa ekaṃ
angaṃ gahetabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja Bha-
gavatā devātidevena Suttanipāte:

Yad - ūnakaṃ taṃ saṇati, yaṃ pūraṃ santam -
eva taṃ;
ṛittakumbhūpamo bālo, rahado pūro va paṇḍito ti.

Bhante Nāgasena, kālāyasassa dve angāni gahetab-
bānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbā-

¹ kasambu upakass. M (-buṃ apakass. Sn. xviii, v. 8). ¹⁰ sanati
AB'CMa. ¹² pāramī AC. ¹³ san- AC. ¹⁴ nihita- AB'C twice. ¹⁵
amukhakarena B'C. ¹⁸ sanati C. ²⁰ ca B'C.

nīti. — Yathā mahārāja kālāyaso †suthito va vahati, evam - eva kho mahārāja yogino yogāvacarassa mānasam yoniso manasikāre appitam vahati. Idam mahārāja kālāyasassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja kālāyaso sakim pitam udakam na vamati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yo sakim uppanno pasādo na puna so vamtabbo: ulāro so Bhagavā sammāsambuddho, svākkhāto dhammo, supaṭipanno sangho ti; rūpam aniccam, vedanā aniccā, saññā aniccā, sankhārā aniccā, viññānam aniccan - ti yam sakim uppannam ñānam na puna tam vamtabbam. Idam mahārāja kālāyasassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etaṃ mahārāja Bhagavatā devātidevena:

Dassanamhi parisodhito naro
ariyadhamme niyato visesagū
na pavedhati anekabhāgaso,
sabbato ca †mukhabhāvānam - eva so ti.

Bhante Nāgasena, chattassa tīṇi angāni gahetabbānīti yam vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja chattam uparimuddhani carati, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena kilesānam uparimuddhani-carena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam muddhanupatthambham hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena yoniso manasikārupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja chattassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja chattam vātātapameghavuṭṭhiyo paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena nānāvidhaditṭhi-puthusamaṇabrāhmaṇānam matavāta-tividhaggisantāpa-kilesavuṭṭhiyo paṭi-

¹ suthiketā B', suphito C; supito vahati M. ³ -kārena CM. ¹⁴ -dhite AB'. ¹⁵ -gu all. ¹⁶ -bhāvaso M. ¹⁷ sabbaso M. ¹⁷ -bhāvātameva M, -bhāvāna- C. ²⁸ -hanati M.

hantabbā. Idam mahārāja chattassa tatiyam angam ga-
hetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Sāri-
puttena dhammasenāpatinā:

Yathā pi chattaṃ vipulaṃ acchiddaṃ thirasamhataṃ
vātātapam nivāreti, mahatī devavuṭṭhiyo,
Tath' eva Buddhaputto pi sīlacchattadharo suci
kilesavuṭṭhim vāreti santāpatividhaggayo ti.

Bhante Nāgasena, khettassa tīṇi angāni gahetabbā-
nīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti.
— Yathā mahārāja khettaṃ mātikāsampannaṃ hoti,
evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sucarita-
vattapaṭivatta-mātikāsampannena bhavitabbaṃ. Idam
mahārāja khettassa paṭhamam angam gahetabbaṃ. Puna
ca param mahārāja khettaṃ mariyādāsampannaṃ hoti,
tāya ca mariyādāya udakaṃ rakkhitvā dhaññaṃ pari-
pācenti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena
sīla-hiri-mariyādāsampannena bhavitabbaṃ, tāya ca
sīla-hiri-mariyādāya sāmāññaṃ rakkhitvā cattāri sāmāñ-
ñaphalāni gahetabbāni. Idam mahārāja khettassa duti-
yam angam gahetabbaṃ. Puna ca param mahārāja
khettaṃ uṭṭhānasampannaṃ hoti kassakassa hāsajanakaṃ,
appam - pi bījam vuttaṃ bahu hoti, bahu vuttaṃ ba-
hutarāṃ hoti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvaca-
rena uṭṭhānasampannena vipulaphaladāyīnā bhavitabbaṃ,
dāyakānaṃ hāsajanakena bhavitabbaṃ, yathā appam din-
naṃ bahu hoti, bahu dinnam bahutarāṃ] hoti. Idam
mahārāja khettassa tatiyam angam gahetabbaṃ. Bhāsi-
tam - p' etam mahārāja therena Upālinā Vinayadharena:

Khettūpamena bhavitabbaṃ uṭṭhānavipuladāyīnā;
esa khettavaro nāma yo dadāti vipulaṃ phalan - ti.

⁴ -hitam M. ⁵ vāreti AB'C. ⁵ meghavuṭṭhiyo M. ²² bahum A (or Ab)B' throughout, B once; C omits bahu hoti bahu vuttaṃ (dinnam).

Bhante Nāgasena, agadassa dve angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni dve angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja agade kimī na saṅṭhahanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena mānase kilesā na saṅṭhapetabbā. Idam mahārāja agadassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja agado daṭṭha-phuṭṭha-diṭṭha-asita-pīta-khāyita-sāyitam sabbam visam paṭihanti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena rāga-dosa-moha-māna-diṭṭhi-visam sabbam paṭihanitabbam. Idam mahārāja agadassa dutiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja Bhagavatā devā-tidevena :

Sankhārānam sabhāvattham daṭṭhukāmena yoginā agadenēva hotabbam kilesavisanāsane ti.

Bhante Nāgasena, bhojanassa tīṇi angāni gahetabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni tīṇi angāni gahetabbānīti. — Yathā mahārāja bhojanam sabbasattānam upatthambho, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbasattānam maggupatthambhena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa paṭhamam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sattānam balaṃ vaḍḍheti, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena puñña-vaḍḍhiyā vaḍḍhitabbam. Idam mahārāja bhojanassa dutiyam angam gahetabbam. Puna ca param mahārāja bhojanam sabbasattānam abhipatthitam, evam - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sabbalokābhipatthitena bhavitabbam. Idam mahārāja bhojanassa tatiyam angam gahetabbam. Bhāsitam - p' etam mahārāja therena Mahā-moggallānena :

⁶ diṭṭhādiṭṭha- M. ⁷ -diṭṭha- om. M. ⁸ -hanati M. ¹⁰ -hantabbam B.
²¹ sabbasattānam M.

Samyamena niyamena silena paṭipattiyā
patthitena bhavitabbaṃ sabbalokassa yoginā ti.

Bhante Nāgasena, issatthassa cattāri angāni gahe-
tabbānīti yaṃ vadesi, katamāni tāni cattāri angāni gahe-
tabbānīti. — Yathā mahārāja issattho sare pātayanto
ubho pāde paṭhaviyaṃ daḥhaṃ paṭiṭṭhāpeti, jaṇṇū avekallaṃ
karoti, sarakalāpaṃ kaṭisandhimhi ṭhapeti, kāyaṃ upat-
thaddhaṃ karoti, dve hatthe sandhiṭṭhānaṃ āropeti,
muṭṭhiṃ pīlayati, anguliyo nirantaraṃ karoti, gīvaṃ pag-
gaṇhāti, cakkhūni mukhañ-ca pidahati, nimittaṃ ujum
karoti, hāsam-uppādeti: vijjhissāmīti; evaṃ-eva kho
mahārāja yoginā yogāvacarena silapaṭhaviyaṃ viriyapāde
paṭiṭṭhāpetabbaṃ, khantisoraccaṃ avekallaṃ kātappaṃ,
saṃvare cittaṃ ṭhapetabbaṃ, saṃyamaniyame attā upane-
tabbo, icchā mucchā pīlayitabbā, yoniso manasikāre cittaṃ
nirantaraṃ kātappaṃ, viriyaṃ paggaḥetabbaṃ, cha dvārā
pidahitabbā, sati upaṭṭhāpetabbā, hāsam-uppādetabbaṃ:
sabbakilese nāṇanārācena vijjhissāmīti. Idam mahārāja
issatthassa paṭhamam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca pa-
ram mahārāja issattho ālakam pariharati vanka-jimha-
[kuṭila-nārācassa ujukaraṇāya, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye satipaṭṭhāna-ālakam pariharitabbaṃ
vanka-jimha-kuṭila-cittassa ujukaraṇāya. Idam mahārāja issat-
thassa dutiyam angam gaḥetabbaṃ. Puna ca param mahārāja
issattho lakkhe upāseti, evaṃ-eva kho mahārāja yoginā yogā-
vacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ; katham mahārāja yoginā
yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ: aniccato upāsitabbaṃ,
dukkhato upāsitabbaṃ, anattato upāsitabbaṃ, rogato — pe —
gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato itito upadda-
vato bhayato upasaggato calato pabhanguto addhuvato attānato
alenato asaraṇato asaraṇibhūto rittato suññato ādinavato asā-

¹ niyāmena C. ⁶ jaṇṇu ABB'M, channa C. ⁸ sandi- ABB'C. ¹⁵ ic-
chānicchā pīl. M. ²⁰ ālakam B, ālakam AC. ²⁰ after -jimha B adds "—
Milindapaṇham —," and the rest is wanting. ²² ālakam AM. ²⁸ antato
AB'C. ²⁹ rūtito (for itito) AB', rutito C. ³⁰ attānato all. ³¹ alenato all.

rato aghamūlato vadhakato sāsavato sankhatato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokadhammato paridevadhammato upāyāsadhammato sankilesadhammato, evaṃ kho mahārāja yoginā yogāvacarena imasmiṃ kāye upāsitabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa tatiyaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Puna ca paraṃ mahārāja issattho sāyapātaṃ upāsati, evaṃ - eva kho mahārāja yoginā yogāvacarena sāyapātaṃ ārammaṇe upāsitabbaṃ. Idam mahārāja issatthassa catutthaṃ angaṃ gaheṭṭabbaṃ. Bhāsitaṃ - p' etaṃ mahārāja therena Sāriputtena dhammasenāpatinā :

Yathā issatthako nāma sāyapātaṃ upāsati,
upāsanaṃ na riñcanto labhate bhattavetaṇaṃ;
Tath' eva Buddhaputto pi karoti kāyupāsanaṃ,
kāyupāsanaṃ na riñcanto arahattaṃ - adhigacchatīti.

Issatthassa pañhaṃ pañcamaṃ.

Iti chasu kaṇḍesu bāvīsativaggapatimaṇḍitesu dvāsaṭṭhi-adhikā dvesatā imasmiṃ potthake āgatā Milindapañhā samattā. Anāgatā ca pana dvācattālīsā honti. Āgatā ca anāgatā ca sabbā samodhānetvā catuhi adhikā tisatapañhā honti. Sabbā va Milindapañhā ti sankhaṃ gacchanti.]

[Rañño ca therassa ca pucchāvissajjanāvasāne caturāsīti-satasahassa-yojana-bahalā udakapariyantaṃ katvā ayaṃ mahāpaṭhavī chadhā pakampittha, vijjullatā nicchariṃsu, devatā dibbapupphavassaṃ pavassīṃsu, Mahābrahmā sādhu-kāram - adāsi, mahāsamuddakucchiyaṃ meghatthanitanigghoso viya mahāghoso ahosi. Iti so Milindo rājā ca orodhagaṇā ca sirasā añjalim - paṇāmetvā vandīṃsu.

⁶ sāyaṃ pātaṃ M throughout. ¹² labhati B'CM. ¹⁵ issatthapañhā pañcamī M. ¹⁶ dvāvīsati- C. ¹⁷ -dhikā ca M. ¹⁷ -satā ca AB'C. ¹⁸ -līsa M. ¹⁹ hītisata- A, hisata- B'C, hisatā p. M. ²⁰ ca M. ²⁰ gacchati A. ²² -bahala B', -bahala AC; catunahudhikadvijojanasatasahassa-bahalā M. ²² ayaṃ mah. udak. katvā M. ²³ devaputtā M. ²⁴ -hmāno M. ²⁵ akaṃsu M. ²⁵ meghajjitanigghoso M. ²⁵ mahāmegho AB'C. ²⁶ iti so... vandīṃsu om M.

Milindo rājā ativiya pamuditahadayo sumathitamānahadayo Buddhasāsane sāramatino ratanattaye sunikkankho niggumbo nitthaddho hutvā therassa guṇesu pabbajjā-supatipadā-iriyāpāthesu ca ativiya pasanno vissattho nirālayo nihataṃānadappo uddhaṭadāṭho viya bhujagindo evam - āha: Sādhu sādhu bhante Nāgasena, Buddhavisayo paṇho tayā vissajjito; imasmim Buddhasāsane ṭhapetvā dhammasenāpati-Sāriputtattheraṃ aṇño tayā sadiso paṇhavissajjane na - tthi. Khamatha me bhante Nāgasena mama accayaṃ. Upāsakaṃ maṃ bhante Nāgasena dhāretha, ajjatagge paṇupetaṃ saraṇaṃ gatan - ti.

Tadā rājā balakāyehi Nāgasenatheraṃ payirupāsivā Milindaṃ nāma vihāraṃ kāretvā therassa niyyādetvā catuhi pacca - yehi koṭisatehi khīṇāsavehi bhikkhūhi Nāgasenatheraṃ paricari. Puna pi therassa paṇṇāya pasīditvā puttassa rajjaṃ niyyādetvā agārasmā anagāriyaṃ pabbajitvā vipassanaṃ vaddhetvā arahattaṃ pāpuṇīti. Tena vuttaṃ:

Paṇṇā pasatthā lokasmim, kathā saddhammatṭhitiyā,
paṇṇāya vimatiṃ hantvā santiṃ papponti paṇḍitā.

Yasmim khandhe ṭhitā paṇṇā, satī yattha anūnakā,
pūjāvisesassa dharo aggo so va anuttaro.

Tasmā hi paṇḍito poso sampassaṃ attham - attano
paṇṇāvantaḥbhijjeyya, cetiyaṃ viya pūjīyan - ti.

Milindassa c' eva Nāgasenatherassa ca
paṇhā-veyyākaraṇa-pakaraṇaṃ
samattaṃ.]

¹ sumaddita- M. ² nigumbo niyaṭo hutvā M. ³ -paṭipati-iriy- AaB'C, -paṭipāṭi- Ab ⁴ vissatṭhottho AB'. visatṭho M. ⁴ -mānathambha M. ⁵ uddhatadāṭhā M, uddhaṭavyādhō AB'C. ⁵ būj- M, bujjhatinno C, bujjhatinno AB'. ⁸ Nāgasena om. M. ¹¹ balanikāyehi saddhīm M. ¹³ mahā-vihāraṃ M. ¹³ koṭisatasahasseehi M. ¹³ khīṇāsavabhik. B'C. ¹³ bhikkhūhi saddhīm M. ¹³ punarapī B'. ¹⁴ ¹⁸ paṇhāya AB'C. ¹⁷ ¹⁹ paṇhā AB'C. ¹⁷ katā M, tathā AC. ¹⁸ hantvāna AB'C. ²¹ samphassaṃ AB'C. ²⁴ -byākaraṇa- M.

NOTES.

P. 25¹⁹ Carahi, S. tarhi; tarahi, Clough's Gr. p. 75, I have not met with. — 25²⁴ 'Ānantariyakammaṃ - ti anantare yeva attabhāve vipaccanakam kammaṃ; tass' āvibhāvanattham ayam Angottara-Ekake Aṭṭhānasuttapāli: Aṭṭhānam - etam bhikkhave anavakāso yaṃ diṭṭhisampanno puggalo mātaram jīvita voropeyya, pitaram j. v., arahantaṃ j. v., Tathāgatassa duṭṭhacittena lohitaṃ uppādeyya, sanghaṃ bhindeyya; n' etam ṭhānaṃ vijjatīti.' (Ss.). — 28³¹ Cf. Jāt. II p. 9²⁵ (read āveṭhikāya, nibbeṭhikāya). — 29³² Āgacchati = shall he come, for āgacchatu; in questions of this sort both the imperative and the present are in use; comp. Jāt. II p. 251⁸. — 34¹⁷ The first verse is found at SN.I,23 v. 2; VII,5 v. 2. — 35¹² Paṇaka = udakapappaṭaka (Mp.); nīlamanḍūkapipṭhivaṇṇena udakapipṭhim chādetvā nibbattapaṇakam (ib.). — 36¹⁶ SN.X,12 v. 4 = Sn.10 v. 4. — 39³ SN.XXI,5. — 40¹¹ Cf. Paṭhamam kalalam hoti, kalalā hoti abbudam, abbudā jāyati pesī, pesī (for pesyā, abl.) nibbattati ghano, ghanā pasākhā jāyanti, kesā lomā nakhāni ca, SN.X,1v.2. — 42¹⁹ Kiccaṃ for kicca is used in Parivāro and perhaps at Jāt. 536; cf. sovaṇṇaya and S. hiraṇyaya. — 43² Ālimpana from ālimpeti, 'to kindle, to light,' shows a confusion of DIP and LIP; the S. ādīpana seems to take the sense of the latter root. — 45³ Th. vv. 1005-7 differ somewhat from our text. — 47²⁸ Māraṇantika for mar- seems to allude to the stanza quoted at p. 174 from DN. 16 (ed. Child. p. 42). — 48³² Paṭigacc' eva, 'previously,' is frequent in the suttas and elsewhere; it derives — not from paṭigacchati, which makes bad sense, and GAM does not form the absolute -gacca,

but — from paṭikaroti, 'to provide against future events' (cf. Anāgataṃ paṭikayirātha kiccaṃ: mā maṃ kiccaṃ kiccakāle byadhesi; taṃ tādisaṃ paṭikatakiccakāriṃ [the schol. quotes paṭigata-] na taṃ kiccaṃ kiccakāle byadheti, Jāt. 466 v. 12); and though nearly destitute of other Burmese evidence besides that of M, I have a strong suspicion that in editing Piṭaka texts we shall have to write paṭikacc' eva. — 51¹³ Comp. MN.18. — 52³ I ought to have marked the passage as corrupt. — 53⁴ Tajja I consider to be contracted from S. tadīya. — 56³ Dinno possibly means 'a page,' comp. Jāt. I p. 135¹⁷. — 61²⁷ In Piṭaka texts I should not hesitate to adopt the Burmese reading upapajj^o in phrases like this. — 65¹⁴ Appesakkha and mahesakkha are traditionally explained appaparivāra and mahāparivāra, the former, I suppose, from appe and sakkha (S. sākhya), the latter an imitation of it. — 65²⁶ MN.135. — 66²⁶ SN.II,22 vv.4-6 (the reading māno perhaps means mānavo). — 67²⁵ MN.129; 130. — 68²⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII,vii,10; Weber's Bhagav. (1866) pp. 176. 239. — 71¹⁰ 'Alaṃ Vakkhali, kin-te iminā pūtikāyena diṭṭhena; yo kho V. dhammaṃ passati so maṃ passati, yo maṃ passati so dhammaṃ passati,' SN. XXI,87; cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 71¹³ Here is no doubt a lacuna; likewise probably at l. 30; cf. p. 54. — 72²² Dh.v.1, etc.; I have marked this as a quotation, because va for iva is not used in prose. — 75¹⁵ Pakkha is in this case perhaps S. prakhya. — 75¹⁸ Asīyati, S. āṅyāyate (visīveti was by Childers justly referred to the same root). — 78¹ The text is corrupt. — 80⁴ Anekavihitāṃ ought to be added, as it is in all the sutta texts to which the passage alludes. — 81²³ Read, Tumhe [ca] kho, cf. l. 32. — 82²⁶ I think the text is correct: 'Do you remember ever calling to mind that you performed some act or other there?' — 85² Abhijānāsi... langhitvā ought no doubt to be a... langhitā; though -itvā and other corruptions of -itā are about as frequent as this. — 85²² Kācacchamāna has been variously rendered (Child. p. 611); I believe it means 'snoring,' see krathana in Wilson's Dict. — 87¹⁰ I have ventured to write ajjhogāhitvā, though I never found that reading in MSS.; but ogāhitvā is not uncommon. — 90⁴ I ought to have written āsi with M, the scribes thought of asīti. — 90⁶ Meṇḍakapaṇha, 'a puzzling question,' no doubt alludes to the story

about a ram which forms part of the Ummagga-Jātaka and is thus entitled. — 90¹⁶ In the Nikāyas only seven vatapadas are mentioned, and they differ from these; cf. Dh. pp. 185-9 ('vuta-'), Jāt. I p. 202; also vattapada Jāt. 521 vv. 13.25.48. — 96²⁰ The solecism dasasahassimhi lokadhātuyā is repeated at pp. 97, 133, 167, 275, 362, and is on a par with tamhā yoniyā p. 271; cf. Jāt. II p. 398. — 97⁸ Mahatimahā is a favourite word with our author, perhaps not used elsewhere (mahatīmahabbhaye SN.III, 25 should probably be mahati mahabbhaye); mahatī is an adverb at AN.VI, v, 4 (m. ujjhāyanti), if the reading is correct; cf. sassatisamam, 'for ever and ever' (but explained by sassatihi samam, sassatiyo meaning, it is said, sun and moon, ocean and earth), yādisikīdisa Jāt. 547 v. 732. — 98³² DN.16 (ed. Child. p. 60). — 100²⁹ The yakkha is elsewhere called Nanda; the story is told at Ps. 101. — 106³² Read, pubbaṇṇāparañā (so M) . . . -phānitañ - ca. — 107³ Randha, S. raddha; cf. Jāt. 537 v. 108; 538 v. 85. — 113¹⁰ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 27) = AN.VIII, vii, 10. — 114¹¹ In canonical writings there is sufficient authority to distinguish between t' eva = ti eva and tv - eva = tu eva. In comments the latter is never used, but the scribes often substitute tv - eva for t' eva. I do not scruple to correct it, though all my MSS. give the wrong form throughout. For itveva, MN.86 v. 4 = Th.v.872 (mentioned by Vanaratana, comp. itvevam Bāl.p.7, Clough's Gr. p. 15), Ps. reads icc - eva. — 114²⁰ Vitāmsā or Vitāmsā, which I have not found elsewhere, seems to be S. Vitastā. — 117¹⁰ Cp.v.118. — 117¹² Cf. Dh.v.223. — 118⁷ Pariyoga, MN.81, is explained by subbhājana (sūpabhājana?). — 118²² Kajjopakkamako or kajjo pakkamako? — 119¹¹ See Jāt.499. — 119¹³ Kasāṭa (quasi ka-sāṭa) is not rarely written sakāṭa, and it is no doubt that S. adj. (see Wilson; deriving from çakan, I suppose); it means anything unpalatable, especially dregs, lees, and it is also used in a figurative sense; cf. Dh. p. 275, Five Jāt. p. 7, Jāt. II p. 97. — 121⁹ Catunnam - pi . . . paṭivijjhantīti looks like an interpolation. — 123⁹ Cf. MN.38. — 128²⁹ The text is no doubt corrupt. — 130⁶ Cf. MN.56. — 130¹⁹ Nicchuddha from nicchubhati 'to throw out' (see pp. 187.188. 357; Jāt. 432 vv. 8.9.; Bv.v.637; Cp.v.89; cf. upacchubheyya 'to throw up to' MN.54; chuddha 'thrown away' Dh.v.41; Jāt. 531 v. 37; Bv.v.175 = Jāt. I p. 18) belongs

to KSHIV, if niṭṭhubhati, oṭṭhubhati are rightly referred to SHTHIV; Hemacandra, however, derives the Prakrit chuḍḍha from KSHIP, and all these forms may perhaps be modifications of that root. — 130²¹ AN.VIII,vi,1 = Vin. II p.256. — 130²⁴ DN.16 (ed. Child. p. 59). — 133¹⁷ Aññadatthu, lit. 'be the rest what it may,' means 'only, exclusively,' and often takes the meaning of 'on the contrary.' Childers's rendering is based on ekamsena, by which this like many other particles is explained in comments. — 135⁹ The sense is obscure and the reading vibhādati is uncertain. — 136¹¹ I did not think the loc. tāsam admissible in our text, if at all, though in comments I have found tāsam, imāsam several times used before parisatiṃ (from parisā). At p. 179²⁸, in the same connection, the reading is 'atha nesam sampahārena.' — 137¹⁷ SN.XXXV, 17. The term varalañcaka, 'excellent gift (to mankind),' is frequent in Mil., I have not found it in other texts. — 138²⁰ Cf. SN.LIII,11 et seq. — 140^{23 27} DN.16 (ed. Child. pp.23,33; 26,32) and the parallel texts of SN.(L,10), AN.(VIII,vii,9), and Ud.(51). — 142¹⁵ Cf. DN.16 (ed. Child. p. 60). — 144¹² DN.16 (ed. Child. p. 22: 'na tatth' Ā.;' but the Copenhagen DN. agrees by first hand with Mil., and the parallel text SN.XLVI,9 has no other reading). — 144¹³ See MN.63. The questions left unanswered by Buddha, are those mentioned at p.145. They enter into many suttas and constitute the nucleus of several of the shorter. They form one of those very old texts which by being constantly repeated prove their existence before most of the present suttas, and many of which are no doubt genuine. 'Taṃ jīvaṃ taṃ sarīraṃ' means, 'Are life (or soul) and body identical;' this use of the doubled demonstrative is not unfrequent (Childers mistook the meaning, v. s. pañho). The last of these questions, 'hoti tathāgato param-maraṇā, etc.,' is of particular interest, as proving the important fact that Buddha, so far from teaching anything about nirvāṇa after physical death, waived the question and put his veto on any discussion of the subject. The inconvenient interdiction was in after ages eluded by explaining tathāgato (undoubtedly = arhat) in this case to mean 'satto;' an arbitrary interpretation, for which there is no trace of authority. But it set philosophers at liberty to dive into speculations on a matter of vital

interest; whereas the nonentity of the individual was a truism never probably controverted within the pale of Buddhism. — 144²⁶ Cf. DN.33 (quoted by Childers at pañho); AN.IV,v,2. — 145²⁶ Dh.v.129. — 146¹⁸ The reading phāsū is very uncertain. — 147²⁴ Gāmikā here means 'travellers,' no doubt. — 148¹⁶ The phrase dukkhā tippā (kharā is added in some texts) kaṭukā vedanā is frequent in AN. and especially in MN., rare in SN., and wanting, I think, in DN. The exchange of a surd for a sonant, which is most uncommon in case of doubling, may here be due not only to t, but to the surds of the foregoing and following words, and seems intended to mark great emphasis. The Singhalese constantly write so; the Burmese scarcely ever distinguish pp and bb accurately. — 150⁸ Daṭṭhaviṣa, also used in Mp., contains the otherwise unknown daṭṭha = dāṭhā, S. daṁsṭrā. — 150¹¹ Paccācam° and ācam° are very often written -vam°, e. g. Jāt.Ip.311, but they mean 'to resorb' and must belong to CAM. — 150²³ Dh.v.127 (with a various reading). — 150²⁸ For the Parittas see Journ.As.1871,II p.279. — 152¹³ Ākurati is perhaps a denom. from *ākura = ākula. — 152^{16 17} Pāṭiyamāno, cikkhassanto, ācamayamāno I can make nothing of. — 152²⁶ Cf. kaṭṭhaṭṭham pharati, 'serves the purpose of fuel,' used in several suttas; āhārattam at Vin.I p.199 is scarcely correct. — 152²⁸ Saṁvarati is no doubt the right word in this sense, not sañcarati, as Childers has it on Fausböll's authority. — 152²⁹ Jāt.159.491. — 153⁴ Jāt.436. — 153¹³ Jāt.391. — 154²⁰ SN.IV,18. — 157²⁰ Aphasāni kiriyāni seems wrong, at any rate it is unintelligible to me. — 159⁷ DN.16 (ed. Child.p.22); SN.XLVI,9. — 161²⁰ Adānena is scarcely right. — 162² DN.27; 'setṭho jane tasmim' alludes to a stanza often quoted in the suttas: Khattiyo setṭho jane tasmim ye gottapaṭisārino. vijjācarāṇasampanno so setṭho devamānuse. — 164¹⁹ AN.VII,vii,8. — 166²⁶ Cf. SN.VI,12; XVI,35; AN.IV,vii,8; Vin.II p.188 (Dh.p.332). — 167²⁴ Dh.v.361. — 167²⁷ See MN.92 = Sn.33. — 169²² See Ud.22 (Jāt.II pp.92-4). — 169²⁹ Cf. Jāt.I pp.114-9. — 170¹⁶ At AN.VII,vi,5 these words are spoken by Buddha. — 172²⁴ Jāt.307 v.1. — 173² Jāt.475 v.7. — 174¹¹ DN.16 (ed. Child.p.42). — 174¹³ Ibid. (p.48), with a different reading. — 177⁵ Ibid. (p.52). — 179⁹ Cf. SN.I,38; IV,13. — 183⁷ DN.1 (Grimblot, Sept

Suttas p. 4). — 183¹³ MN.92 v. 7 = Sn.33 v. 7. — 184²⁷ Jāt. 521 v. 19. — 186²⁶ Sn.2 v. 2. — 186²⁷ Cf. MN.67. — 188⁹ AN.I. — 189²¹ Ghaṭasahassaṃ is as usual a subst.; the measure and the thing measured are often joined in juxtaposition. — 190² AN.III,xiii,9. — 190³¹ Etam is here an indeclinable, I think, as in some other cases. — 191⁷ Bhaddiputta or bhaddhip. is written bhaddiputta at p. 331. — 193⁷ So..tassa = the one..the other; no very uncommon use of the demonstrative. — 196⁸ DN.23. — 197⁶ Bilangathālika, etc., cf. pp.290,358; for the meaning of these words see Hardy, East. Mon. p. 32, his explanations however differ somewhat from Buddhaghosa's. — 197¹⁹ Marumba, etc. are unknown to me. — 198¹ AN.XI,ii,5, see Journ. As. 1871, II p. 246. — 198¹⁰ See Jāt. 540. — 199¹⁴ Yassa should perhaps be yam-assa, but the relative pronoun is elsewhere often used for the conjunction yam. — 200²⁵ Most of the Jātakas here referred to will easily be found by means of the index which I suppose will conclude Mr. Fausböll's edition; some of them I have failed in identifying. — 201³⁰ Jāt. 518 reads Karambiyo and Kārambiyo. — 202⁵ Jāt. 422 calls him Upacaro and Apacaro. — 204¹² See MN.129; SN.LV,47. — 204¹⁷ Cf. Na so bhikkhave satto sulabharūpo yo na mātā..pitā..bhātā..bhaginī..putto..dhītā bhūtapubbo SN.XIV (comp. Jāt.I p. 115¹⁹). — 204²⁹ See Jāt. 457. — 205¹⁰ Jāt. 536 v. 26 (the number of the stanza is uncertain, for the Kuṇāla-jātaka is remarkable by being partly in prose, and some passages may or may not be verse; the Cop. MS. reads nivātakam for nimantakam, and so likewise in the preceding stanza = Jāt. I p. 289). — 205¹⁴ See Jāt. 546. — 206²⁰ We must read 'na sā na kareyya.' — 208²³ Dhārente is scarcely correct. — 209²³ See MN.67. — 211⁶ Sn.12 v. 1. — 211⁹ SN.III,24 v. 3; cf. Vin. I p. 147 (Jāt. I p. 93). — 213⁶ The first pāda occurs at Dh.v.168, the second is either a various reading or some other text is alluded to. Uttiṭṭhe was no doubt well rendered by Fausböll as an optative, but it is remarkable that the commentator has no idea of that acceptance. Whatever is the reason — perhaps because other instances of uttiṭṭhati are wanting — uttiṭṭhe is traditionally considered the loc. of uttiṭṭha = piṇḍa; it being so called, we are told, because alms are received standing. In the text above it is undeniably understood in this

sense. Ungrammatical as the form is, uttiṭṭhapinḍa is really in use: Jāt. 497 v. 2 ('upatiṭṭhitvā [read uttiṭṭhitvā] labhitabbaṃ piṇḍaṃ; utthāya ṭhitehi vā dīyamānaṃ hetthā ṭhatvā labhitabbaṃ piṇḍaṃ,' Com.; Ps. 56 quotes ukkaṭṭhapinḍaṃ); ib. v. 20 ('uccitṭhakaṃ piṇḍaṃ; uccitṭhapinḍan - ti pi pāṭho,' Com.); Th. v. 1060; Therīg. vv. 332.352. I am disposed to surmise that the word resulted from the wrong interpretation of uttiṭṭhe na - ppamajjeyya. — 213⁷ MN.77. — 215¹² AN.I. — 217³ SN.XLIV,103. — 217⁹ SN.XXI,58. — 217¹¹ Cf. SNX II,65 ('evam - eva kho 'haṃ bhikkhave addasaṃ purāṇamaggaṃ purāṇañjasaṃ,' addasā in the first person is no doubt an error, though a frequent one). — 219¹⁵ See Jāt. 433. — 220¹⁴ Jāt. 310 v. 1. — 221²⁰ Jāt. 514 v. 25. — 221²⁴ See MN.81. — 223¹⁶ Ibid. (Cop. MS. 'na cātivassi'). — 223¹⁸ Ibid. — 225³ See p. 183¹³. — 226²⁷ Anūna ought probably to be cancelled, it is only in AC. — 228² Sn.4 v. 6 = 30 v. 26 (in both places 'abhojaneyyaṃ') = SN.VII,8 v. 5, etc. — 229¹ Cf. DN.I, etc. — 230¹³ Jāt. 403 v. 6 (the second pāda differs). — 231¹⁸ See Sn.4. — 232¹⁰ Cf. SN.VI,1, etc. — 235² MN.25.86; Vin. I p. 8. — 235⁴ Cf. MN.85.100 (Cop. MS. 'attano' in both places). — 236¹ Cf. Jāt. Ip. 56; the stanza recurs at Ps. 26 with Yaṇṇo for Koṇḍaṇṇo. — 236¹⁹ Anuttaro is doubtful ('inferior?'). — 236²⁷ AN.I; comp. DN.28. — 237²⁰ This passage is quoted in Ps. and Ss. with the same reading samudāpikā, and in Mp. with samedikā in place of it, which may mean samodikā. Ss. remarks, 'Samupādītā (sic) ti sāmāṃ uddhaṃ pajja[la]ti pavattatīti samupādikā, udakassa upari sambhāvinī ti attho; samupādikā (sic) ti pi paṭhanti, ayam - ev' attho.' I should propose samupodikā, 'just on a level with the water's edge,' comp. S. upodaka. — 238³ Anonamidaṇḍa is quoted anona- in the three places mentioned just now; 'an inflexible stick' I suppose, -mi- = -miya-. — 240³ MN.142; 'sanghe dinne,' as our text has it farther down, seems to be wrong. — 241⁵ Puttānaṃ is scarcely correct. — 242² MN.3. — 242⁹ SN.II,30 vv. 8-9. — 242¹⁷ Metre requires -gamaṇ' añja-; the stanza is not found in Th. — 242¹⁹ AN.I. — 242²⁶ SN.XLIV,24 (the Cop. MS. reads sammāpaṭipadaṃ. -ādhikaraṇahetu, nāyadhammaṃ). — 244⁵ Ettakā should no doubt be ettikā, though there are a few other examples of it. — 244²⁴ MN.36. — 245¹ SN.VI, 14 vv. 1.3; Th.v. 259; the reading is here throughout nik-

khamatha, and so the celebrated verse is quoted in several places; also the S. version has nishkramata, Lotus p. 529. But it is evident from our text that the author wrote nikkamatha, and this is no doubt the genuine reading; it seems to be the only instance of that verb, but nikkamo = parakkamo is frequent. — 246¹⁸ Hīnāy' āvattati is the correct phrase, not hīnāya vattati, though this is very frequent; Pj. says 'Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya . . ; āvattitvā ti osakkivā.' — 256²⁴ See Jāt. 479. — 258¹⁴ MN. 142. — 264²⁴ See MN. 74. — 270²² The passage is corrupt. — 275⁹ Anumajjiyante alludes to Jāt. 547v. 473, I have not elsewhere met with that verb in the sense of 'beating.' — 281¹⁹ Cp. v. 119. — 284¹⁷ Jāt. 547v. 675. — 287¹⁰ Ce should perhaps be ca throughout, as in the first clause. — 289¹ See p. 244²⁴. — 290¹ The peyyāla may be filled out from Childers's Dict. at jhānam. — 290²³ I propose to read vītivattetvā, see Pali Misc. I. p. 67. — 291⁴ See Jāt. 258; MN. 83 and Jāt. 541; Jāt. 494; ib. 243. — 291⁹ The legends here alluded to are told in various comments, except the story of Candagutta. — 292²⁵ Māsala is otherwise unknown, it must mean a period shorter than five months; comp. S. māsala. — 298¹³ Āpātha I suspect to be corrupted from āpāta (comp. āpatati p. 371²¹) under an impression that it is allied to patha; but it is scarcely ever written so. — 314¹ Instead of bhūtahacco the reading at MN. 75 is bhūnahu (once or twice bhūtahu), likewise at Sn. 36 v. 8; Jāt. 530 v. 21; 543 v. 138. It is explained by vaḍḍhihana, bhūtihanaka-vuddhihanaka, vaḍḍhighātaka. Also bhūnahata Jāt. 358 vv. 1-3 (= hatabhūna, hatavaḍḍhi). Bhūtahaccāni kammāni occurs at AN. VII, vi, 11 v. 14 (= hata-vaḍḍhīni); at Jāt. 547vv. 691. 752 bhūtahaccam is a subst. = vaḍḍhighātakammaṃ. Comp. S. bhūtahatyā and bhrūṇahan, -hatyā. — 317³¹ Atthi should perhaps be added before kiñci. — 323²⁸ Here and in the sequel all the MSS. agree in writing muñcitvā for muccitvā. — 333¹⁸ Dh. vv. 54-56. — 337¹⁶ The reading ought no doubt to be 'ye te . . -vihimsāvitakkā.' — 341¹⁶ Taṇḍulamuggamāsenā seems to be an interpolation. — 343²¹ Sapadāna I should derive from sapadi-ayana; sotthāna (S. svastyayana), tiracchāna, hemantāna, gimhāna, vassāna, ekānika (p. 402²⁰) likewise contain the contracted ayana. — 346¹ The Singh. write ūmi like bhūmi, and I have met with ummi only in these verses

and at pag. 377, and in one instance more. Ummi and mostly bhūmi are the Burmese readings. It is doubtful if MSS. will bear us out in writing ummi and| bhūmi. — 349²² Mahā-Rāhulovāda = MN.147 = SN.XXXIV,120; above at p. 20⁷ and often elsewhere it is called Rāhulovāda, and in MN. it is entitled Cūḷa-R., but it may also have borne the name of Mahā-R., as it treats of Rāhula's obtaining arhatship. Samacitta-p. = AN.II,iv,5. The other suttas form part of Sn. — 349²⁹ Pārāyana = Sn. 55. — 350¹ The Dhammacakkappavattana-s. is alluded to. — 350⁷ Mahāsamaya-s. = DN.20. — 350^{15 16} For Sūnāparanta^o see MN.145; SN.XXXIV,87 (comp. Burnouf, Introd. p. 252 et seq.); Sakkapañha = DN.21; Tirokuḍḍa = Khuddakap. 7; Ratana-s. = ib. 6 = Sn.13. But the statements of our text must rather be looked for in the comments, where also the other legends, which I have been unable to refer to old texts, are to be met with. — 352²⁶ The confusion of sandahati and sannayhati are among the most frequent of errors, but as the two verbs are quite distinct as to meaning and form, the correction is easy. Cf. Jāt. I pp. 129. 255. 266, etc. — 352²⁷ Chaṇaka is obscure. — 362¹⁸ AN.I. — 365⁴ Sunkhasāyika should perhaps be sunkasādhaka. — 366⁶ Cf. SN.XIX,8 ('bhikkhū' for 'mama sāvakā'). — 366¹⁰ Th.v.988. Many of the stanzas which farther down are attributed to theras, are wanting in that collection. — 367⁸ The similes alluded to are given at SN.XII,63; XXXIV,237. The context being unknown, I cannot tell if āhari ought to be āhari'. Cf. Jāt. I p. 294; Dh. p. 228 (read akkhabbhañjana-vaṇapaṭicchādana-). — 367²⁰ Th.v.504. — 368² SN.XLVI,7. — 369⁵ Sn.2 v.12. — 371¹⁴ Th.v.580. — 371²⁸ SN.I,17 v.3; XXXIV,238 v.1. — 372¹² Samuttaraṃ looks suspect, for first persons in -aṃ in aorists formed from S. imperfects, are very uncommon even in verse. — 372²³ Jāt. 545 v.159. — 373⁹ In appaṭivibhattabhogin one negative seems to be wanting, 'not eating without sharing with others.' Buddhaghosa however takes a different view: 'Ettha dve paṭivibhattāni nāma: āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ - ca; tattha: ettakaṃ dassāmi ettakaṃ na dassāmi evaṃcittena vibhajānaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma, asukassa (dassāmi asukassa na) dassāmi evaṃcittena vibhajānaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma; tadubhayam - pi akatvā yo pana appaṭivibhattaṃ bhūñjati so appaṭivibhattabhogī

nāma.' — 375¹⁵ MN.6, etc. — 376²² The caus. abhivaḍḍhayim is scarcely correct. — 377¹⁴ SN.LV,7. — 378¹⁷ DN.16 (ed. Child. p. 18), etc. — 379¹ Dh.v.327. — 379¹⁴ SN.LV,7. — 379²¹ Vāhasā, 'by dint of,' is formed with the frequent suffix -sā, borrowed from the instr. or abl. of bases in -as; cf. balasā, thāmasā, padasā, damasā, vegasā, etc. — 381¹⁵ Jāt.537v.47. — 383³ The verse is wanting in Therīg. — 384⁴ Jāt.440 v.13; mankato S. matkr̥te, cf. kin-kato DN.14; but also kate occurs: Jāt.537v.96; Therīg.v.305. — 385¹ The passage quoted is not found exactly so in any of the Rāhulovāda-suttas, but MN.62 is no doubt referred to. — 385²⁸ Sn.12v.1. — 386¹² Dh.v.81. — 386¹⁹ Ibid.v.404 and the corresponding verse of Sn.35, MN.98. — 387⁸ Dh.v.28. — 388¹⁴ MN.62. — 389⁹ SN.XV,3. — 391²¹ Dh.v.350. — 392³ AN.X,v,8. — 395⁹ Th.vv.1057-9 (with some various readings: nagaram p. p., sak-kaccan - tam u., anguli, ālopan - tam abhuñjisam bh. ca bh. vā). — 395²² Th.v.583 (the third hemist. wanting). — 396¹² MN.12. — 399¹⁶ SN.III,5 v.1. — 401¹⁰ SN.XV,1; gadhita for gathita is otherwise unknown. — 402²⁶ SN.VI,13 v.1; also Th.v.145. — 405³ DN.30 vv.47-8. — 406¹³ Jāt.504 v.8. — 407¹ Th.vv.985-6. — 408⁸ DN.16 (ed. Child. p.52). — 408²² Dh.v.32. — 409¹⁸ SN.XIII,26 v.3; also Th.vv.151.269. — 410⁸ The stanza is quoted at Dh.p.147 with a different close, and with other deviations at Ps.47: Vadhakassa Devadattassa, corass' Angulimāliṇo, Dhanapālake, Rāhule ca, sabbesaṃ samako Muni. — 411²⁹ Sn.18 v.10. — 412²² For adhigacchissāmi metre recommends -gañchāmi; the error perhaps arose from l.18; the aor. adhigacchi, it is true, renders that fut. less improbable than it would otherwise be, cf. Pāli Misc. I p.72. — 414¹⁸ Sn.37 v.43. — 420² The nom. sāramatino is rather a barbarism than a clerical error.

CORRECTIONS.

Page 1¹⁸ read *dalha-m-aṭṭāla-*. — 2¹⁹ *pañhan - ti*. — 6²⁷ *devānam - indaṃ*. — 36³ *ubhatokūlāni*. — 38¹⁶ *khvāhaṃ*. — 76²⁷ *evarūpaṃ*. — 81²⁴ *-gatānaṃ*. — 108¹⁶ *Nāgasena*. — 122 n.⁶ *galagalanti*. — 124 n.²⁴ .. *āha AB* (in the first place). — 142¹⁷ *Ānanda*. — 144¹⁵ *-karaṇena*. — 177² *-sataraṃ*. *Sādhu...*; add n.² *-sataraṃ ca M*. — 204²⁶ *sattakāya-*. — 204 n.²⁵ *asucisuci-* B. — 211⁴ *Catuttho vaggo*. — 226 n.²⁷ *anūnasata om. M*. — 232 n.⁸ *ca om. ABM* (in the first place). — 238¹⁵ *sakaṭaṃ*. — 254 n.¹ *rasati* (for *tasati*) *AaB, sarati M*. — 279¹⁵ *satam*. — 285²⁴ *ukkaṇṭhito*. — 295⁷ (This ought to have been marked as a new paragraph.) — 316 n.⁵ *etamaham*. — 339¹⁷ *sattiyā*. — 358²⁷ *pañc' indr*. — 405⁷ *Ñātīhi*.

L Sansk
M6446T

Milindapañhā

67L388

The Milindapañho. Ed. by V. Trenckner.

DATE

NAME OF BORROWER

**University of Toronto
Library**

**DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET**

**Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED**

